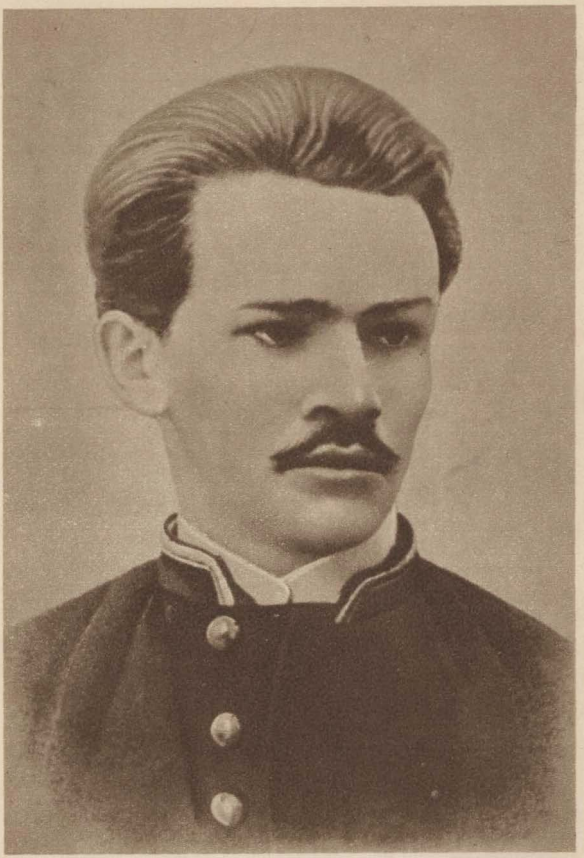
ZEROMSKI

DOCTORUL JUDYM

CLASICII LITERATURII
UNIVERSALE

Stefan Żeromski.

CLASICII LITERATURII UNIVERSALE

STEFAN
ZEROMSKI

DOCTORUL JUDYM

În romîneşte de
IULIA SOARE
şi RODICA CIOCAN

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

STEFAN ZEROMSKI

Viața și opera

„M-am născut în ziua de 14 octombrie, anul 1864, în satul Strawczyn, din părinții Wincenty și Józefa, născută Katerla. La acea vreme părinții mei țineau în arendă satul Strawczyn, care se afla la cîteva verste distanță de orașul Kielce. Au ținut satul ăsta pînă la răscoală, adică pînă în anul 1863; spun pînă în anul 1863, fiindcă de atunci tatăl meu a început să caute un alt sat pentru arendă, din pricina însemnatelor pierderi materiale suferite în acei ani..."

Cu aceste cuvinte încep *Jurnalele* lui Stefan Zeromski, publicate în anul 1950 în Polonia populară. Reproducerea fotografică a primei pagini din jurnal ne pune în fața unei foi înguste, ca de carnet-notes, acoperită de la o margine la alta cu rîndurile dese ale unui scris îngrijit, aproape caligrafic.

Timp de opt ani — din mai 1882 pînă în decembrie 1890 — între 18 și 26 de ani, uneori zi de zi, Zeromski s-a confesat paginii albe de jurnal, sîrguincios ca un elev în preajma examenului de bursă. Ani de zile, conversația intimă cu jurnalul a înregistrat cu finețea unui seismograf evenimentele vieții tînărului Zeromski. Inutil de adăugat că *Jurnalele* constituie astfel o sursă inepuizabilă de informații și date, cu atît mai prețioase cu cît permit reconstituirea personalității scriitorului în anii săi de ucenicie.

Jurnalele au fost scrise în anii liceului, în orașul Kielce, în anii studenției, la Varșovia, și la țară, pe la curtea diverșilor șleahtici, unde Zeromski îndeplinea funcția de meditator al odraslelor cu titluri nobiliare.

După informațiile furnizate de diverși biografi ai scriitorului [1],

[1] Andrzej Wasilewski: *Dziennik Stefana Zeromskiego* (Jurnalul lui Stefan Zeromski), din volumul *Stefan Zeromski*, pag. 14, ed. Czytelnik 1951.

Jurnalele par să fi fost uitate cîndva la Kielce, regăsite de Zeromski cu mare emoţie şi bucurie în 1912, apoi păstrate pînă în preajma celui de-al doilea război mondial de familia autorului. În vremea insurecţiei din Varşovia, au fost depuse la depozitul Bibliotecii Naţionale. Regăsite de o comisie sovietică în Austria, au fost astfel definitiv salvate de barbaria hitleristă şi, în anul 1945, restituite Poloniei.

În anul 1950, la douăzeci şi cinci de ani de la moartea scriitorului, *Jurnalele* păstrate — cincisprezece din cele douăzeci şi unu cîte au existat la început — au văzut lumina tiparului.

Jurnalul lui Zeromski este un colocviu liric. Întîmplări cotidiene, portrete de rude sau prieteni, note de lectură sau impresii de la spectacole, toate le găsim consemnate cu o riguroasă scrupulozitate. Pînă şi liste de nume (elevi şi profesori), pînă şi evidenţa cheltuielilor zilnice, pînă şi pasaje întregi copiate din cărţile în curs de lectură a încredinţat Zeromski „discreţiei" jurnalului. Şi fiindcă am pomenit de discreţie, trebuie precizat că, cel puţin în primii ani, adolescentul-elev de liceu îl înmînează direct sau îl rătăceşte intenţionat la îndemîna unei tinere persoane iubite, avînd bineînţeles şi dînsa... un jurnal tot atît de „intim" şi „secret", pe care îl oferă curiozităţii tînărului amorez, cu titlu de reciprocitate. Moda romanţioasă a jurnalului intim, proprie epocii, a fost fără îndoială una din cauzele esenţiale care l-au determinat pe Zeromski să ţină un asemenea caiet. Iar eventualitatea violării secretului şi popularizarea lui printre prietenii — intimi fireşte — nu numai că nu l-a înspăimîntat, dar trebuie să fi contribuit într-o măsură la exaltarea sau retorismul sumbru al primelor caiete din *Jurnale*.

Cu cît tînărul înaintează în vîrstă, cu atît tonul confesiunii se schimbă. Efuziunile sentimentale sînt temperate de o ironie amară, comentariul evenimentelor din viaţa personală sau a ţării dovedeşte efortul unei înţelegeri obiective, sentimentele şi pasiunile proprii, precum şi mişcarea de idei a epocii sînt supuse unei analize cu intenţii de cunoaştere ştiinţifică. Dar nici o singură clipă, de la prima la ultima filă a *Jurnalelor*, pe Zeromski nu-l părăseşte un fel de frenezie a înţelegerii lucide. Cu riscul de a se autotortura, Zeromski scormoneşte, despică, analizează, disecă, veşnic neliniştit, veşnic nemulţumit, veşnic în căutarea

adevărului, a „soluției" pe care o va urmări cu aceeași frenetică tenacitate în întreaga lui operă.

Pentru prima oară Stefan Zeromski este lovit de vitregia soartei — care, de altfel, nu l-a cruțat niciodată — la vîrsta de cincisprezece ani, cînd își pierde mama, bolnavă de tuberculoză. Sentimentul de singurătate copleșitoare, pricinuit mai cu seamă de lipsa tandreței materne, îl va însoți pe elevul și apoi pe studentul Zeromski ani în șir, așa cum îi va stigmatiza — aproape ca o infirmitate — pe eroii lui „fără cămin". Tatăl scriitorului rămîne singur să se zbată cu condițiile de viață din ce în ce mai grele, cu sărăcia împotriva căreia luptă zadarnic. Mai tîrziu, după moartea ambilor părinți, viitorul romancier rămîne complet singur și într-o situație materială deznădăjduită, putînd fi asemuită doar cu cea a proletarului citadin. O altă sursă permanentă de suferință pentru liceanul Zeromski o constituie degradarea fizică a tatălui său, minat de griji și boală.

„Ieri după-amiază a fost pe la mine iubitul meu tată", notează el, în noiembrie 1882, în jurnalul său. „Nu l-am mai văzut de mult. Arată tot mai rău! Of, Doamne! Nici urmă din bărbatul acela arătos după care se prăpădeau femeile! Obrazul lui, atît de asemănător cu cel din portretele lui Jan Sobieski, azi e galben și veșted. Ah! Nu mai este omul care a fost! Nici urmă din glumele și veselia, care, după cîte îmi amintesc, atunci cînd eram copil, făceau pe toată lumea să moară de rîs."

Încă din liceu, Zeromski e nevoit să-și cîștige existența dînd meditații. Cîte umilințe, cîtă trudă prost plătită, cîte renunțări se leagă de aceste încercări de a-și ajuta tatăl! Puținele ore libere ale zilei pe care i le lasă școala sînt ocupate cu goana de la un colț la altul al orașului, la meditații, iar nopțile le pierde făcînd lucrări scrise cu teme variate pentru elevii cu dare de mînă.

Cu o emoționantă simplitate, Zeromski notează în jurnalul său, ca într-un registru de venituri și cheltuieli, sumele modice pe care le mînuiește [1]:

„11 septembrie (marți)
Ce fericire e să lucrezi!
Venitul zilei de azi:
Zloți 3,10 groși

[1] Stefan Zeromski: *Dzienniki*, vol. I, 1882-1886, pag. 201.

Cheltuieli :

3 caiete a cîte 10 gr.	zloți 1—	groși
1 caiet pentru roman	„ 1—	„
o lumînare	„ —15	„
săpun	„ —10	„
pere pentru Zientara	„ —10	„
țigări	„ — 5	„
	zloți 3,10	groși

12 septembrie (miercuri)
Am împrumutat de la Swierczewski
pentru chifle groși 10."

La eforturile cu totul disproporționate cu rezultatele bănești pe care le obține, se adaugă amărăciunile învățămîntului într-un liceu țarist, cu atmosferă rigidă, inegalitate de tratament, duritate și protecționism.

În anul 1883 își pierde tatăl.

Prin moartea tatălui, Zeromski pierde și puținul pe care familia sa îl agonisise pe vremuri, dar mai ales pierde un prieten și un reazim moral. În sfîrșit, din această sumbră biografie nu lipsește nici episodul amoros, sfîrșindu-se, cum e ușor de presupus, prin căsătoria fetei iubite cu un altul.

Dacă la împrejurările vitrege ale tinereții adăugăm temperamentul hipersensibil al romancierului, cu vădite înclinări spre visare și pesimism, înțelegem tonul de continuă lamentare al *Jurnalelor* și mai tîrziu al unora din scrierile sale.

Chiar prima pagină a jurnalului conține o afirmație ca cea de mai jos :

„Întotdeauna mi-a plăcut singurătatea. Uneori mă mir și eu cum de-am putut să mă mulțumesc cu mine însumi, cum de m-am putut lipsi cu totul nu numai de societatea celor de o vîrstă cu mine, dar în general de oameni."

Alteori dă amănunte edificatoare pentru firea sa ca :

„Visul este unica mea consolare, singurele mele clipe fericite. De n-ar fi visarea, durerea m-ar fi preschimbat de mult în stană de piatră." [1]

[1] Op. cit., pag. 102.

Pentru cunoaşterea lui Zeromski însă, singur jurnalul nu este de ajuns. Înţelegerea deplină a personalităţii umane a marelui romancier şi justa interpretare a operei le putem obţine numai dacă cercetăm mai atent condiţiile istorice care, determinînd căile de dezvoltare ale clasei sale, i-au modelat cursul vieţii şi i-au influenţat adînc opera.

Două evenimente importante cunoaşte Polonia în acei ani: răscoala din 1863 şi împroprietărirea ţăranilor din 1864. Actul împroprietăririi ţăranilor nu poate fi bineînţeles atribuit generozităţii ţariste. Cauzele sale sînt mult mai concrete şi trebuie căutate pe de o parte în continuile mişcări ţărăneşti, pe de alta în dorinţa regimului autocrat de a rupe ţărănimea de şleahtă. Prin actul împroprietăririi, regimul feudal primeşte o lovitură de moarte, şi în locul lui pătrunde tot mai adînc capitalismul la sate. Iar ca o consecinţă imediată urmează ruinarea nobililor mărunţi de la ţară, care, nemaiputînd face faţă concurenţei şi pierzînd bruma de avere ce-o mai aveau, sînt eliminaţi de clasa lor şi împinşi spre alte straturi sociale.

Cei mai mulţi, mai ales tinerii, vin să îngroaşe rîndurile intelectualităţii. Nimic mai firesc ca bună parte dintre aceşti tineri şleahtici scăpătaţi să se radicalizeze, atraşi de ideile progresiste ale epocii. Chiar dacă nu izbutesc să-şi apropie ideologia clasei muncitoare — în acea vreme ia fiinţă pentru prima oară în Polonia un partid marxist — conştiinţa lor socială creşte, iar marile probleme social-politice care frămîntă masele găsesc la ei o largă înţelegere.

Zeromski a împărtăşit soarta a numeroşi tineri şleahtici, ultime vlăstare ale unei clase în agonie. A asistat din fragedă copilărie la drama părintească insolubilă şi a învăţat să privească lucid realitatea. E bîntuit de spaimă şi deznădejde cînd priveşte la ruinarea iminentă şi mizeria inevitabilă a familiei sale, cînd scrutează lipsa de perspectivă a propriului său viitor. Dar niciodată nu-l surprindem visînd fericiri utopice, sau, ceea ce ar fi şi mai grav, acceptînd compromisuri morale în schimbul unei oarecare stabilităţi financiare. Chiar din prima tinereţe încă, la elevul Zeromski se manifestă în raporturile cu viaţa un fel de înverşunare mult mai grăitoare şi mai semnificativă decît tonul tînguitor al confesiunilor sale. Sărac, bolnav (Zeromski a avut întotdeauna o rezistenţă fizică foarte redusă, ftizia fiind o boală ereditară în

familia sa), istovit de munca grea de la colegiu şi hărţuit de meditaţii, Zeromski găseşte timp pentru a-şi pregăti profesiunea de scriitor. Lecturile lui sînt sistematice şi temeinice. E la curent cu marile literaturi străine, din care nu se mulţumeşte să citească, ci traduce, de cele mai multe ori de dragul tălmăcirii în sine, cîteodată în vederea unei publicări la care aspiră mereu zadarnic. Lectura nu e pentru Zeromski o agreabilă trecere de vreme, ci studiu, cu fişarea ideilor şi a impresiilor, cu notarea pasajelor mai importante. Adeseori seara şi-o petrece la teatru, entuziasmîndu-se de spectacolele mediocre ale teatrului de provincie, pe care aspiraţia lui către frumos le aureolează cu o nemeritată strălucire.

In acelaşi timp începe să scrie. Mai întîi versuri — apreciate de profesorul lui preferat, Antoni Gustaw Bem — cunoscut critic şi istoric literar al vremii — după aceea drame istorice şi povestiri, cu care asaltează fără succes redacţiile revistelor. Într-una din paginile jurnalului, Zeromski îşi aminteşte în felul următor de modul cum şi-a început cariera de scriitor :

„Şedeam aşa, într-o seară, cînd Wójtek, cum îi spuneam noi cu toţii (un coleg al autorului, *n.a.)* îmi propune din senin să scriu o poezie. Accept...

În felul acesta a luat naştere prima mea poezioară, urmată de o a doua : «Pe mormîntul mamei», şi de atunci s-a început acea fericită sau mai bine zis nefericită perioadă din viaţa mea, în care am încercat adeseori atîta bucurie şi fericire şi uneori atîta deznădejde şi durere..." [1]

Drept eroi ai dramelor sale istorice îi alege pe Rienzi, Savonarola şi Jan Hus.

„Aceste trei figuri au toate aceeaşi ţintă, toţi acţionează în acord cu modul meu de a gîndi, toţi năzuiesc să înalţe prin acţiunile lor nobile viaţa şi moralitatea oamenilor — şi toţi cad, seceraţi de coasa soartei..." [2], explică Zeromski în jurnal, arătîndu-şi de la primele încercări literare preferinţa pentru figuri eroice şi fapte nobile şi generoase.

Peste cîteva luni, notează în acelaşi jurnal că a început scrierea unui roman.

„Titlul încă nu l-am pus. Va fi imens şi va avea două părţi...

[1] Op. cit., pag. 45.
[2] Op. cit., pag. 120.

Voi introduce acolo ideea pe care o divinizez... socialismul din plin." [1]

Prin această afirmație și altele asemănătoare, elevul Zeromski, tînărul șleahtic, dovedește că a luat cunoștință de ideile politice contemporane, chiar dacă nu e deocamdată decît un prim contact liric și intelectual.

Tot considerente moral-politice îi determină alegerea de maeștri literari.

„Hugo și Jokai sînt maeștrii mei preferați în roman. Desenează, mai bine zis dăltuiesc statui de eroi avînd drept soclu virtutea, știința, sacrificiul de sine, dragostea de patrie și omenie. Progresiști."

Zeromski nu izbutește să ia bacalaureatul, pare-se din pricina bolii care-l ținuiește la pat pentru mai multă vreme, după ce se prezentase la un prim și singur examen.

Urmînd firul notațiilor din jurnal, între anii 1886—1887, îl găsim student la medicina veterinară din Varșovia, singura universitate unde erau primiți elevi fără bacalaureat. Viața viitorului romancier însă nu s-a schimbat aproape cu nimic, față de cea a elevului din orașul de provincie. „Anii fericiți ai studenției", cum se spune îndeobște, înseamnă pentru Zeromski ani de suferință și mizerie. Tînărul trăiește crispat, cu obsesia nesiguranței zilei de mîine. Sărăcia lui e înspăimîntătoare, atît e de totală și deznădăjduită. Zile întregi se hrănește cu un ceai cald pe care și-l prepară singur, afumîndu-și odaia. Iarna nu poate ieși din casă fiindcă a fost nevoit să-și vîndă paltonul și nu are bineînțeles nici o posibilitate să-l înlocuiască. Bonurile pentru masa de prînz la cantină, atunci cînd le obține, sînt o mană cerească, o fericire nespusă și nesperată. Foamea este pentru Zeromski o stare aproape permanentă, care-i minează organismul, și așa încercat de boală. Deseori găsim în jurnal însemnări ca cea de mai jos:

„De ieri m-am pregătit să notez senzațiile — ca să mă exprim așa — pe care ți le produce foamea. Mai întîi faci febră. Febră ca asta am de obicei după ce beau cîteva pahare cu vin... Așadar trecînd printr-o cură, să zicem în paranteză de foame, mă simt groaznic de slăbit. Dacă o țin tot așa, poate să mă ia dracu mult mai iute decît m-am așteptat." [2]

[1] Idem. Op. cit., pag. 142.
[2] Stefan Zeromski: *Dzienniki*, vol. II, 1886-1887, pag. 214.

După un asemenea pasaj nu te mai miră pesimismul lui Zeromski de care a făcut caz istoriografia burgheză, ci dimpotrivă, rezistența sa morală, tăria convingerii sale că este și va fi scriitor, tenacitatea cu care se așază zilnic la masa de scris pentru a crea o nouă nuvelă, pe care o vor respinge revistele, sau pentru a se cufunda în lectura marilor maeștri ai literaturii mondiale — Tolstoi, Turgheniev, Goethe — sau ai poporului său — Mickiewicz ori Slowacki.

Între timp Zeromski s-a maturizat, concepțiile lui despre viață și oameni au început să se precizeze, au prins contur. În anii petrecuți la Varșovia, are prilejul să cunoască îndeaproape atît consecințele economico-sociale cît și cele ideologice ale revoluției din ianuarie 1863.

În deceniile de după revoluție, capitalismul s-a dezvoltat cu pași uriași, mai ales în Polonia Congresului [1], iar capitala țării a devenit un însemnat centru industrial, cu o armată întreagă de proletari. Avînd pe piața Rusiei țariste un debușeu larg pentru produsele sale și în autocrația țaristă sprijin și pavăză în fața mișcării proletare polone, burghezia polonă se cocoață în vîrful piramidei sociale, convinsă de trăinicia ei seculară.

Aparenta prosperitate a orînduirii capitaliste este însă minată de conflictul de clasă esențial, cel dintre burghezie și proletariat, la care se adaugă vechiul conflict de clasă între șleahtă și țărănime — acum între șleahta îmburghezită și țărănimea care se ruinează cu totul pe măruntele loturi de pămînt ce i-au fost atribuite prin reforma din 1864. Pozitiviștii, ideologii burgheziei poloneze în ascensiune, condamnă anacronismul mentalității feudale și glorifică în schimb vigoarea noii clase. În bătălia ce o dau cu șleahta, pozitiviștii desfășoară și aspectele pozitive ale ideologiei burgheze, fiind purtători de cuvînt ai filozofiei empirice și ai evoluționismului, adepți convinși ai toleranței religioase, ai egalității tuturor popoarelor, raționaliști și umanariști. Dar se lasă amăgiți de iluzoria fericire ce-o va aduce, chipurile, capitalismul prin progresul tehnic, buna stare generală, avantajele industrializării.

[1] În 1815, la Congresul de la Viena, cea mai mare parte a Ducatului Varșoviei este atribuită țarului Alexandru I, sub numele de Regatul Poloniei, denumit în mod curent și Regatul Congresului.

Dramatice şi complexe sînt şi evenimentele din istoria mişcării muncitoreşti poloneze din acea vreme. Partidul „Proletariat", înfiinţat în 1882, care a condus primele lupte organizate ale proletariatului polon, dînd minunate exemple de eroism, este desfiinţat în 1886 prin teroare. Totuşi proletariatul polon îşi continuă lupta, atît împotriva burgheziei proprii cît şi împotriva ţarismului. Influenţa ideologiei sale asupra ţărănimii sărăcite şi obligate să emigreze la oraş, asupra intelectualităţii şi micii burghezii cu puternice sentimente patriotice, este din ce în ce mai puternică.

În anul 1893 ia fiinţă Partidul Socialist al Regatului Polon şi al Lituaniei (S.D.K.P. i L.), care preia tradiţia de luptă şi principiile marxiste ale proletariatului. Dar cu un an în urmă, în 1892, luase fiinţă la Paris P.P.S.-ul (Partidul Socialist Polon), ca o consecinţă a propagandei burgheze despre aşa-zisa comunitate de interese naţionale a întregului popor polon, propagandă învăluită într-o frazeologie diversionistă despre socialism.

Zeromski observă realitatea complexă şi contradictorie cu interesul pasionat al omului de ştiinţă. A păstrat în amintire o imagine înduioşată a satului natal şi a vieţii la ţară în genere. Cînd însă, mînat de sărăcie, e nevoit să se aciuieze pe la curţile moşierilor ca meditator al îmbuibatelor odrasle de nobili, cu trăsături incisive notează în jurnal trîndăvia, egoismul, lipsa de inteligenţă şi mai ales supărătoarea lipsă de patriotism a şleahtei polone. O dată reproduce chiar într-o scurtă schiţă dialogată o scenă dintre un nobil şi o biată ţărancă, venită să implore mila stăpînului, temă ce-o vom regăsi reluată mult mai tîrziu într-o nuvelă. Deşi Zeromski se abţine de la comentarii, indignarea, dezgustul, ura sa adîncă şi dispreţuitoare împotriva neomeniei exploatatorului apar cu toată limpezimea. Existenţa tragică a proletariatului polon din fabrici, mizeria uliţei evreieşti, mărginirea animalică a traiului în oraşul de provincie, cărora le va hărăzi paginile romanelor şi nuvelelor sale, se oglindesc de pe acum în paginile jurnalului. Cîteodată prinse într-o intenţie artistică, într-o scenă, un dialog sau un portret, de cele mai multe ori sînt consemnate obiectiv şi lapidar ca un fapt divers. Zeromski însă nu are pentru realitatea înconjurătoare numai curiozitatea cercetătorului. El este mai presus de orice un liric, o sensibilitate vibrantă. Fiecare impresie dinafară, fiecare gînd sau experienţă nouă de viaţă se răsfrînge hipertrofiată în adîncul eului său.

Zeromski le recepționează avid pe toate, conștient că vor contribui ulterior la formarea personalității sale:

„Simt și înțeleg perfect faptul că acum îmi creez principiile pentru toată viața... Știu că lucrurile care vor găsi acum în mine o confirmare vor rămîne cu mine pentru totdeauna." [1]

Dacă am încerca o sinteză a „principiilor pentru toată viața" ale lui Zeromski, dacă am încerca din izbucnirile sale lirice, din finețea observațiilor și îndrăzneala concluziilor să reconstituim o profesiune de credință, ea s-ar exprima prin: chemarea sa de scriitor și dragostea de patrie. Aceste două noțiuni însă se întrepătrund și se determină.

„Ah! Să fii poet! Știi tu, oare, fetițo, ce înseamnă să fii poet? Înseamnă să fii o ființă foarte săracă, o anomalie, ceva excentric, o vechitură fără nici un folos, un zero...

Așadar să nu îndrăznească nimeni să-mi ia dragostea de patrie! Nu voi stinge steaua asta nici atunci cînd toți ceilalți ar ajunge să fie, după cum văd, niște cosmopoliți." [2]

Zeromski a cunoscut din copilărie mizeria, nedreptatea socială, compromisurile morale ale celor sus-puși. Acum însă nu se mai mulțumește să le constate sau să se lamenteze, acum caută explicații, cauze generale, vrea să tragă concluzii și să afle astfel soluții.

„Sentimentele naționale poloneze și patriotismul lipsesc cu desăvîrșire la curțile moșierești pe care le cunosc. Patriotismul se află azi ascuns prin mansardele studențești, prin odăile elevelor de pension. Ah! — pe Dumnezeul meu — poate că odată o să pătrundă și în colibele țărănești! Atunci o să fie altfel. Atunci o să strig și eu în gura mare, cu glas fioros: revoluție, revoluție, revoluție!" [3]

Deși Zeromski nu înțelege încă rolul proletariatului, deși asemenea exclamații vădesc puternice influențe narodniciste, este meritoriu faptul că vede salvarea patriei în revoluție.

Scrisul, creația, reprezintă pentru Zeromski — care încă n-a publicat nimic — fericirea supremă.

„Să creezi lumea și să vezi limpede de tot ceea ce ai creat, să trăiești viața pe care ai zugrăvit-o, iată o fărîmă de dumnezeire." [4]

[1] Op. cit., pag. 221.
[2] Op. cit., pag. 15.
[3] Op. cit., pag. 201.
[4] Op. cit., pag. 38-39.

Mai important însă este faptul că viitorul romancier şi-a găsit de pe acum o cale proprie în artă. Pozitivismul, pe care l-a cunoscut desigur în arta marilor săi înaintaşi, nu-l satisface pe deplin, nu corespunde sensibilităţii sale lirice. În acest sens trebuie înţeleasă afirmaţia :

„Vreau să-l zugrăvesc pe acel romantic al realismului, pe acel Hamlet al zilelor noastre care sînt eu şi pe care-l văd în jurul meu." [1]

Fericirea burgheză a pozitiviştilor nu-l mulţumeşte. Zeromski doreşte să zugrăvească realitatea cu realismul pozitiviştilor, dar s-o învăluie cu sensibilitatea caldă, fremătătoare a romantismului predecesorilor, a acelui curent literar care a exprimat cu o nemaipomenită şi nemaiatinsă de nimeni măiestrie dragostea de patrie, nădejdea în lupta de eliberare a poporului polon. Şi în acest sens ni se pare semnificativ explozivul autoportret de mai jos :

„Eu... sînt un romantic cu pălărie de pozitivist, eu sînt un om din generaţia trecută, rătăcit în vremurile de azi, eu sînt un pas îndărăt, un zero hamletian, un hamlet şi încă o dată un hamlet."

„Un romantic cu pălărie de pozitivist."

Opera lui Zeromski va confirma formula prin care tînărul student de la medicina veterinară, cu mult înaintea criticii, a izbutit să-şi clarifice personalitatea literară.

Anii 1886—1890 sînt pentru Zeromski cu adevărat anii unui glorios debut literar. Dacă lucrările cu teme citadine, scrise la Varşovia, nu obţinuseră aprecierea diverselor redacţii, în schimb nuvelele mai tîrzii, nu numai că văd lumina tiparului, dar autorul lor devine un foarte solicitat colaborator al principalelor gazete literare. La succesul lui Zeromski, şi implicit la maturizarea talentului său literar, au contribuit fără îndoială cei doi ani pe care îi petrece din nou la ţară, unde se exilase de bună voie, din pricină că la Varşovia îi lipseau cu desăvîrşire mijloacele de existenţă. Un nou contact cu viaţa satului polonez, pe care îl cunoscuse atît de bine în anii copilăriei şi ai primei tinereţi — dar pe care îl descoperea acum din nou — duce la viziunea surprinzător de originală a acestor opere de început. Aici, la ţară, Zeromski desfăşoară o susţinută activitate de culturalizare, dă lecţii copiilor,

[1] Op. cit., pag. 17.

înființează o bibliotecă populară, participă la viața satului, deși el se află la curtea boierească.

Boiernașul scăpătat, silit să accepte pîinea amară a moșierului, participă la conflictul dramatic dintre țăranul polonez și exploatatorii săi și-l zugrăvește cu conștiința unei mari datorii morale îndeplinite.

„Mi s-a urît cu filistinismul «claselor sus-puse». Mă îndrept într-acolo unde există o societate încă necunoscută, care schimbă veșnic formele de viață, spre o lume necercetată, tot atît de puțin cercetată ca natura — spre popor. Și ca om și ca artist găsesc aici tot ce caut: fapte emoționante, minunat de frumoase, și cu ce să-mi satisfac curiozitatea.

Te iubesc, popor uriaș al celor simpli, mă închin ție pînă la pămînt și te implor să încerci a înțelege pe cei ce sînt ca mine și să-ți amintești de noi atunci cînd nu vom mai fi." (29.IV. 1889.)

De la 1900 și pînă la sfîrșitul vieții sale, adică timp de douăzeci și cinci de ani, principalele momente ale existenței lui Zeromski coincid cu apariția principalelor sale opere:

1900 — primul roman de mari proporții: *Oameni fără cămin*, sau în versiune romînească *Doctorul Judym*, una din cele mai iubite cărți ale cititorilor polonezi, carte de căpătîi a multor generații.

1904 — trilogia *Cenușă*, roman cu tematică istorică din perioada napoleoniană.

Anii 1908-10-12 aduc lucrări noi ca factură și concepție ideologică, în urma înăbușirii în sînge a revoluției din 1905, printre care citățm romanul *Faptele păcatului*, drama *Trandafirul*, tragedia *Sulkowski*, un nou roman în două volume *Farmecul vieții*. Tot în 1912 apare un roman dintre cele mai interesante, despre revoluția din ianuarie, intitulat *Rîul credincios*.

1916 — trilogia *Lupta cu satana*.

Anii primului război mondial Zeromski îi petrece la Zakopane, lucrînd la ultimul volum al trilogiei *Lupta cu satana*. Sînt ani chinuitori, de privațiuni și suferințe morale pentru un suflet sensibil. Tot acum (1919) își pierde fiul, pe Adam, care i-a moștenit boala de plămîni. Dar această lovitură nu-i singura. După terminarea războiului, Zeromski vede înfăptuindu-se statul polonez, de care se leagă visele lui de o viață. Toate suferințele poporului său, după o sută de ani de robie, întreaga nedreptate socială pe

care a cunoscut-o direct şi a reflectat-o în opera sa, i se pare că vor găsi rezolvare definitivă în noul stat burghez. Zeromski participă la evenimentele politice ale ţării cu o bogată activitate publicistică. Binecunoscutul lui entuziasm şi generozitatea îl fac să spere că acum, în sfîrşit, va asista la instaurarea fericirii visate. Dezamăgirea însă vine curînd — cea mai crudă dintre toate. Fiindcă altă soluţie mai eficace decît cea care a însufleţit revoluţiile de-a lungul ultimului secol, care a menţinut trează ideea naţională, care a păstrat unitatea poporului polon, Zeromski nu întrevede. Marea revoluţie a proletariatului rus îl sperie şi nu-l convinge. Îl înspăimîntă forţa dezlănţuită a poporului, se îndoieşte că proletariatul poate dezrobi întregul popor, continuă să-şi facă iluzii cu privire la rolul activ al intelectualilor cu principii largi şi nobile.

„Guvernarea poporului" la care visează se va săvîrşi după părerea lui printr-un act de dreptate al opresorilor şi prin înfrăţirea tuturor claselor sociale.

În *1922* publică în volumul *Vîntul dinspre mare* un ciclu de legende şi povestiri, în care opune trecutului întunecat viziunea fericirii viitoare. Împreună cu alte două povestiri mai mici, *Vîntul dinspre mare* alcătuieşte ciclul închinat mării polone.

În *1925* apare romanul *Primăvara timpurie,* poate cel mai modern şi mai semnificativ din întreaga lui activitate de romancier.

Ultima sa lucrare, *Codrul Jodlowa,* apărută în 1926, după moartea autorului, este un adevărat imn închinat ţinutului său natal.

*

Făcînd o incursiune în literatura polonă a secolului al XIX-lea şi în cea a primelor decenii din secolul nostru, cercetătorul literar va putea lesne observa că, indiferent de curent literar sau de personalitate artistică, indiferent de gen sau manieră literară, apare o aceeaşi tematică preferată : ideea luptei de eliberare naţională. Romanul realist polon, zugrăvind largi procese sociale, aduce aproape întotdeauna în prim plan aceeaşi problemă, într-o formulare mai generală, şi care s-ar putea rezuma în întrebarea : Pe ce drum trebuie să păşească poporul polonez în viitor ?

Sienkiewicz creează din trecutul glorios, plin de isprăvi războinice, model şi îmbărbătare pentru sufletele îndurerate de pre-

zentul întunecat. Prus, dimpotrivă, operînd o secțiune transversală în organismul social al vremii sale, lansează plin de optimism drept paleativ universal lozinca burgheză : „Îmbogățiți-vă !" Stefan Zeromski, a cărui operă reflectă realități politico-sociale atît de variate — începînd cu cele postrevoluționare ale lui ianuarie 1863 și sfîrșind cu cele ale statului burghezo-naționalist polon — nu găsește o soluție și nu dă un răspuns satisfăcător. Stefan Zeromski se zbuciumă și caută mai mult decît predecesorii săi. Chiar și atunci cînd se întoarce spre trecut (ca în romanele și dramele istorice), privirea lui scrutează prezentul. De aceea poate că nu există scriitor mai de actualitate, mai contemporan în literatura clasică polonă. Zeromski a făcut să răsune în opera sa, ca într-o imensă cutie de rezonanță, tot ce au gîndit, tot ce au visat și nădăjduit generații de polonezi, a căror trecere pe pămînt a coincis cu spațiul de timp al propriei sale vieți. Zeromski s-a bucurat încă în viață de un prestigiu imens. A fost supranumit „conducătorul spiritual al generației sale", „profetul independenței", „ultimul wajdelota" [1], toate aceste epitete, oricît ar părea de prezumțioase, dovedind simpatia neobișnuită cu care era primită opera sa în perioada de după primul război mondial.

Ce anume i-a atras pe cititorii lui Zeromski ? De ce s-au regăsit mai cu seamă în tipurile și problematica lucrărilor acestuia ? De ce li s-a părut mesajul ideologic al operei sale mai tulburător decît al altor scriitori ? Răspunsul este cuprins implicit în cel la întrebarea cu privire la drumul poporului polonez în viitor. Căutîndu-l, ne vom mulțumi să ne oprim la numai două din romanele sale, dar la acelea care străjuiesc ca doi poli începutul și sfîrșitul carierei lui scriitoricești : *Doctorul Judym (Oameni fără cămin)*, primul roman al tînărului Zeromski, și *Primăvara timpurie* — ultimul și cel mai important.

Înainte însă de a trece la examinarea romanelor de mai sus, trebuie să facem un scurt popas în preajma nuvelei lui Zeromski. Ciclurile de nuvele, deși preced în timp romanele, nu pot și nu trebuie să fie considerate simple exerciții pentru facerea mîinii. Ele sînt în marea lor majoritate opere închegate, cu un deosebit nivel artistic și cuprind în sîmbure problematica viitoarelor romane. De cele mai multe ori acțiunea nuvelelor se petrece la țară,

[1] Bard.

fie în anii crînceni cînd exploatarea a luat forme noi şi rafinate o dată cu pătrunderea capitalismului, fie în trecut, în momente istorice mai importante, ca de pildă revoluţia din 1863 sau războaiele napoleoniene.

Curînd apare în nuvelistică tema preferată a lui Zeromski: soarta şi rolul intelectualului, temă pe care o va relua mereu în opera sa de romancier. În *Atleta,* una din cele mai reprezentative nuvele din acest punct de vedere, apar două tipuri de intelectuali, cel sterilizat sufleteşte de compromisuri morale, dar care a cucerit succesul în viaţă şi cel care — aparent învins — prin tăria sa morală e de fapt învingător. Biografia eroului principal, doctorul Pawel Obarecki, are o ciudată asemănare cu notele autobiografice din jurnalul lui Zeromski:

„E student sărac la cursul patru. Cînd se duce iarna în zori la spital, păşeşte încet şi misterios, ca să nu afle chiar toată lumea că găurile din talpă le-a astupat cu carton. Poartă o haină îngustă ca o cămaşă de forţă şi atît de roasă că telalul n-a vrut să-i dea nici opt zloţi pentru ea. Sărăcia îl face pesimist, îl aduce la o stare de tristeţe permanentă, care este infinit mai mare decît plictiseala, dar mult mai mică decît suferinţa. Din această stare te poţi trezi numaidecît : e de ajuns să bei cîteva pahare cu ceai, să mănînci un *beafsteack* — dar ceai n-a băut, iar la prînz probabil că n-o să mănînce." [1]

„Cercurile studenţeşti" pe care le frecventează au şi ele o vădită asemănare cu cercurile „autodidactice" de care pomeneşte Zeromski în jurnalul său şi care aveau relaţii cu diverşi activişti sociali. Aici şi-a făurit Obarecki splendidele sale iluzii la care va renunţa în mare grabă, cînd va constata că-l stînjenesc. Pornind pe panta lunecoasă a concesiilor, el se va opri o clipă în cale, atunci cînd o va întîlni pe *Atleta.*

Printr-un procedeu literar binecunoscut Zeromski a numit astfel pe cel de-al doilea personaj al nuvelei sale, care, departe de a fi o femeie cu forţă herculeană, nu e decît o biată învăţătoare într-un sat uitat de Dumnezeu.

In *Atleta* Zeromski încearcă pentru prima oară să descifreze soarta intelectualului. E limpede că-i impune un rol nu numai din cale-afară de greu, dar şi irealizabil, acela de a schimba

[1] Stefan Zeromski : *Pisma Wybrane* (Scrieri alese). Iskry 1955, Varsovia.

lumea, orînduirea în mijlocul căreia trăieşte, prin puterea exemplului, prin tăria convingerii sale, prin lupta lui solitară. Ca orice om ce se sacrifică pentru o idee nobilă şi generoasă, Stanislawa, eroina lui Zeromski, este o figură emoţionantă, înălţătoare. Ea arde din propria ei substanţă, se stinge şi piere ca o lumînare mistuită de propria ei flacără. După ce dispare, întunericul rămîne la fel de dens ca mai înainte de a-l fi luminat flacăra ei efemeră. De la Stanislawa la doctorul Judym mai e un singur pas, şi Zeromski se va grăbi să-l străbată.

Nuvelele cu temă istorică dau măsura lui Zeromski ca autor de romane istorice. Şi aici ca în întreaga lui operă îl preocupă cu mult mai mult problemele general umane şi fenomenul eticopsihologic decît scenele de luptă, descrieri de arme şi costume sau ingeniozitatea strategică. De aceea poate numele lui se asociază de unele din nuvelele sale istorice, ca de pildă cea despre *Soldatul pribeag* sau cea intitulată atît de sugestiv *Ne-or* [illegible] *iuguli vulturi şi corbi,* tot atît de strîns ca de destinul eroului său Judym, devenit simbol al rectitudinii şi generozităţii umane. Înainte de a cuceri popularitatea cu romanul vieţii lui Judym, Zeromski şi-a cucerit-o definitiv prin nuvelele sale.

Deşi a scris romane în mai multe volume, Zeromski n-a excelat niciodată printr-o construcţie epică solidă şi armonioasă. Temperament sensibil cu izbucniri pătimaşe, el renunţă deseori la compoziţia clasică şi arhitectonică viguroasă a unui Sienkiewicz de pildă, lăsîndu-se antrenat spre structurări inegale şi întîmplătoare, proprii unei excesive revărsări lirice. De aceea uneori în nuvele, unde substanţa epică mai redusă i-a îngăduit o mai severă distribuire a materialului, problemele de construcţie sînt rezolvate cu mult succes.

În toate nuvelele sale, Zeromski izbuteşte să transmită cititorului emoţia artistică cu o acuitate cu totul neobişnuită. Există în suferinţa personajelor sale o consecvenţă logică atît de neîndurătoare, încît tragismul sfîrşitului apare ca un deznodămînt firesc şi potrivit. Un alt final ar fi făcut impresia *happy-end*-ului unui film banal, adăugat ca încheiere la un splendid poem al vieţii şi al morţii. Zeromski se adresează sensibilităţii noastre pe calea unei demonstraţii logice inebranlabile. Faptele vorbesc de la sine prin înlănţuirea lor îndărătnică, prin cruzimea lor imperturbabilă. În permanenţă cititorul face un gest reflex de apărare

împotriva celor ce-i istorisește autorul. Dar acesta, inflexibil, îi impune cu violență propriul său adevăr. Zeromski operează cu o indiscutabilă finețe. În ciuda temperamentului său liric, obiectivitatea și luciditatea observației nu sînt înecate într-un val de compasiune sentimentală. Contrastele alb-negru nu vin nici ele să altereze un tablou nuanțat, căruia expresivitatea formală îi ridică nemăsurat valoarea estetică.

Sentimentul final la lectura unei asemenea nuvele este cel de stupefacție și deznădejde. Totuși undeva mișcă gîndul consolator că, în ciuda tragismului ei, viața are o frumusețe latentă, virtuală, pe care omul o poate obține dacă are puterea să întreprindă acțiunea eroică de transformare a potențialului în real. Zeromski este un liric, dar și un mare realist. Realismul lui se vădește desigur în mijloacele artistice pe care le mînuiește : în exactitatea descrierilor, fidelitatea față de amănuntul relevant și semnificativ, finețea analizei psihologice. Dar realismul lui Zeromski înseamnă mai ales cercetare stăruitoare, migăloasă și lucidă a realității. Și mai înseamnă căutarea unui înțeles, a unei semnificații mai adînci, care să sugereze un remediu al suferinței omenești, atît de generalizată în societatea contemporană lui.

În nuvelistica sa, Zeromski se relevă ca scriitor al contemporaneității, interpret al celor mai arzătoare probleme ale generației sale.

Romanele o confirmă încă o dată din plin. Istoricul literar Czachowski [1], citînd pe un critic literar contemporan cu Zeromski, dă următoarea deosebit de semnificativă descriere a modului cum a fost primit de cititori primul roman al lui Zeromski, *Doctorul Judym (Oameni fără cămin)* : „Generația de azi nu înțelege, nu poate să înțeleagă impresia pe care a făcut-o acest roman. Nu era numai o carte minunată, splendidă. Era o evanghelie, pur și simplu o „Bunăvestire". Însemna acțiune. Orice P.P.S.-ist vedea în această carte o imagine a vieții lui în societate ! Noi n-am citit această carte ; am devorat-o, așa cum pelerinul însetat și obosit de drum lung soarbe apă de izvor. Fiecare dintre noi o iubeam pe Joasia. Și toate Joasiele s-au apucat să-și scrie jurnalul, fiecare despre un Judym al ei."

[1] Kazimierz Czachowski : *Obraz wspolczesnej literatury Polskiej.* (Tablou al literaturii polone contemporane) Lwow, 1934.

Într-adevăr, *Doctorul Judym* însemna pentru publicul cititor polonez din jurul lui 1900 o ruptură cu trecutul (cu obiectivitatea uneori seacă a pozitiviștilor, cu optimismul de felul lui Sienkiewicz), cu tradiția. Zeromski aducea problemele care agitau atunci lumea nobililor, a burgheziei de curînd formate, a intelectualilor reduși la o stare de mizerie fizică și morală îngrozitoare, probleme care se discutau în cercurile muncitorești, în partidele burgheze, atît în cele de dreapta cît și în cele de stînga, în cercurile studențești, ca și în colibele țăranilor. Dar faima nu i-a creat-o multitudinea și varietatea planurilor de pe care se poartă discuțiile, ci oglindirea cu o neobișnuită și cu totul inedită forță artistică a acestui complex de probleme la ordinea zilei.

Nuvelele dovediseră interesul lui Zeromski pentru problematica satului în plină transformare capitalistă, dar păstrînd în mod evident amprenta feudalismului.

Satul apare din nou în roman, cu aceleași trăsături caracteristice, fie că-i vorba de Judym la Cisy, fie că Joasia se duce să-și ia rămas bun de la locurile natale. Alături de sat apare orașul, citadelă a murdăriei și degradării, așa cum ne-am obișnuit să-l vedem în romanul naturalist, la Zola de pildă. Muncitorul lui Zeromski nu-și găsește locul nici în țara lui proprie, nici în Elveția, unde s-a exilat și de unde prevedem că va fi nevoit să plece mai departe, să-și încerce norocul peste ocean. Atmosfera din fabrica de țigări sau de mai tîrziu din mină, mizeria uliței evreiești, existența chinuită a mii de muncitori, iată ce a surprins Zeromski în societatea vremii lui, în capitala țării. Le vede și le judecă pe toate prin ochii eroului său preferat, doctorul Judym, care, multiplicat sub diverse forme în toată opera sa, face parte din categoria celor „fără cămin".

Accepțiile acestei noțiuni — „fără cămin" — pot fi multiple. Eroii „fără cămin" ai lui Zeromski, așa cum e de pildă și doctorul Judym, sînt în primul rînd oameni singuri. Izolarea lor inițială este rezultatul unor nefericiri personale: moartea celor apropiați, o copilărie apăsătoare și chinuită. Ulterior ei se singularizează oarecum forțat, datorită unei anumite conformații spirituale exigente și complicate, care descurajează încercările de sociabilitate ale celor din jur. Pe măsură însă ce iau ei înșiși cunoștință de propria lor răspundere morală față de problemele

politico-sociale din jur, izolarea coincide cu momentul de protest suprem.

Să-l luăm de pildă pe Judym. „Fără cămin", din copilărie, aspiră toată viaţa la o fericire calmă şi casnică, ce pare să-i fie interzisă. Cînd printr-un concurs de împrejurări faste are tot ce poate visa (un cabinet medical, posibilitatea de a se ocupa de sănătatea celor sărmani, o stare civilă şi materială convenabilă, în sfîrşit perspectiva unei dragoste împlinite) e nevoit să renunţe la tot. E un refuz categoric adresat conformismului, cu atît mai de mirare cu cît urcuşul a fost mai anevoios. Judym nu poate accepta concesii morale, nici dacă ar dori s-o facă (şi, la un moment dat, cititorul are impresia certă că Judym o doreşte), pentru că întreaga lui structură sufletească, cît şi suferinţele îndurate, îl împiedică. Există în Judym un al doilea Judym, care se încrîncenează împotriva lui însuşi. Ştiind ce are de făcut, Judym nu mai poate renunţa la a-şi face datoria. Pe această treaptă de conştiinţă se produce saltul calitativ de la o stare întîmplătoare la una deliberată. Aspiraţia „omului fără cămin" de a-şi făuri o fericire proprie dispare şi îi ia locul vocaţia celui „fără cămin". Judym l-a salvat pe Judym. Judym, intelectualul cinstit, luptător pentru fericirea la care umanitatea are dreptul, l-a învins pe Judym feciorul de cizmar, ajuns medic şi pornit să cucerească lumea ca odinioară Rastignac. Pe calea pe care a apucat, despărţirea de Joasia, împotriva căreia au protestat şi protestează de multe decenii cititorii, este un act ce se justifică pe deplin. Pentru a-şi urma drumul, Judym e nevoit s-o părăsească pe femeia ideală de care a visat să-şi lege viaţa.

Romanul *Doctorul Judym* demonstrează falimentul inevitabil al filantropiei burgheze şi al reformismului. În Judym, Zeromski a întrupat visul lui despre menirea intelectualului de a salva omenirea. Dar de la prima pagină a cărţii, de la referatul expus în faţa cercului de medici şi pînă la ultima pagină, Judym parcurge diverse etape ale eşecului. Închizînd cartea, cititorul — nu numai cel de astăzi, dar şi cel contemporan cu Zeromski — constată cu tristeţe că visele lui Judym sînt utopice, iar eforturile sterile. Asta însă nu l-a împiedicat nici o clipă să-l iubească. Judym a devenit o figură legendară, aproape un simbol. Prototipul corectitudinii sufleteşti şi al aspiraţiilor generoase, nobil spadasin al unei noi etici sociale.

Aruncînd o punte de la *Doctorul Judym* la *Primăvara timpurie*, deci de la primul roman la ultimul, scris la o distanță de un sfert de veac, constatăm că Zeromski n-a abandonat nici o clipă ideea găsirii unei soluții sau măcar a unui răspuns.

Roman de maturitate, *Primăvara timpurie* are, spre deosebire de *Doctorul Judym*, o construcție strînsă și echilibrată, o acțiune bine închegată, pe care nu o sparge nici un jurnal intim și n-o deviază întîmplător nici o izbucnire lirică. Faptele se înlănțuie cu o logică deplină, ca în opere cu real suflu epic. Spre deosebire de Judym, Cezary Baryka este un erou de roman, care se relevă nu atît prin confesiunea cît prin și în acțiunea captivantă a cărții, deși dramele lor sînt identice, drame de conștiință.

Drama lui Judym este a intelectualului polonez în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, drama lui Baryka este mai complexă, pe măsura epocii și a problemelor pe care le înfățișează romanul și care se întind din preajma lui 1900 pînă în primii ani de existență ai statului burghez polonez. Astfel, prin cele două romane, care încep și sfîrșesc activitatea lui literară, din care al doilea pare să fie continuarea firească a celui dintîi, Zeromski a zugrăvit într-un tablou larg o întreagă epocă istorică.

Familia lui Cezary Baryka este stabilită de mulți ani la Baku. Tatăl, om întreprinzător și practic, care a reușit prin merite proprii să-și facă un nume și o situație în Rusia țaristă (și asta desigur nu se obține nici lesne, nici cu scrupule de conștiință), are și el un călcîi al lui Achile: nostalgia pămîntului natal. Mama, o făptură firavă, supusă, la început sub tutela tatălui, apoi a fiului, nu s-a adaptat niciodată deplin vieții printre străini. Fiul însă, Cezary Baryka, este bine ancorat în realitățile vieții, cu o minte deschisă la problemele epocii. Cînd izbucnește Marea Revoluție din Octombrie, Cezary nu e nici surprins, nici înfricoșat, și ghicim că dacă nu l-ar împiedica antecedentele familiare, l-am găsi alături de revoluționari, ale căror idealuri generoase le împărtășește.

În vremea asta Cezary rămîne singur. Tatăl plecat în război nu s-a întors încă de pe unul din fronturile Europei, mama a murit, toată averea lor a fost risipită. Cezary ar putea desigur să rămînă în statul cel nou al proletarilor, luînd viața de la început. Cînd, se întoarce tatăl său. În acest moment începe drama lui Cezary Baryka. Bătrînul Seweryn Baryka, cel stabilit de o viață în Rusia

ţaristă, cel care a făcut avere aşa cum au făcut-o atîţia, adică fiind probabil un om de afaceri dur şi neînduplecat, Seweryn Baryka cel aprig, în stare să supună voinţei sale pe cei din jur, chiar şi pe nestăpînitul său fiu, se întoarce acasă în plină revoluţie. Nu o face însă nici pentru „a-şi salva fiul", nici din ura firească a burghezului ajuns la sapă de lemn şi urzind gînduri de răzbunare, nici din orgoliul nebunesc al exploatatorului care încearcă să-şi scape rămăşiţele averii. Prozaicul, afaceristul Seweryn Baryka înfruntă mii de primejdii ca să-şi regăsească fiul şi să-l ducă... acasă, în Polonia. „De ce în Polonia ?" îl putem întreba cu întrebarea propriului său fiu. În Polonia, pentru că acolo a început o nouă civilizaţie. În trenul ticsit cu refugiaţi polonezi, bătrînul îşi iniţiază fiul în taina visului său lunatic : în Polonia, care şi-a cîştigat independenţa, un inginer genial construieşte... „case de sticlă", culme a igienei, buneistări şi fericirii. E aproape o credinţă superstiţioasă că, după eliberare, în Polonia se va instaura o viaţă fericită pentru toţi, pentru că acum orice minune e cu putinţă. Visul lui Seweryn simbolizează visul secular al tuturor polonezilor. Acordîndu-l chiar şi bătrînului Baryka, Zeromski intenţiona desigur să demonstreze generalitatea şi tăria patriotismului cu care s-ar fi putut realiza într-adevăr minuni, dacă... statul care a luat fiinţă după 1918 n-ar fi fost un stat burghez.

Cezary Baryka ajunge în Polonia singur. Tatăl a murit pe drum. Bineînţeles, nici urmă de „case de sticlă". În schimb, demenţa războiului antisovietic la care e nevoit să participe, deşi înţelege că îşi trădează convingerile. Scurtă vreme după aceea îl găsim la Nawloc, moşia prietenului din armată, unde rămîne mai multă vreme, într-o atmosferă de fericire nesperată. E tributul pe care-l plăteşte Zeromski imaginii idilice „a vieţii la ţară", îndestulată şi lipsită de griji. Dramele nu întîrzie însă să izbucnească şi tonul romancierului devine usturător şi grav. Şleahta trăieşte anacronic, într-un fals eden, în vreme ce în întreaga ţară se duce lupta pentru regenerarea patriei. Cezary e nevoit să plece iar. La Nawloc a fost un scurt popas în vîrtejul plăcerilor de tinereţe. Dar şi astea sfîrşesc tragic. Întors la Varşovia, tînărul Baryka porneşte singur la drum.

În capitolul *Vîntul de la răsărit* Cezary străbate experienţa ţării sale în primii ani după 1918. Vechile nădejdi despre fericirea

Poloniei libere se risipesc. Sărăcia, mizeria, nedreptatea socială, politicianismul şi opresiunea aparatului de stat, iată imaginea Poloniei „libere" în faţa căreia se află studentul Baryka. În locul „caselor de sticlă" face cunoştinţă cu o altă utopie : cu democratismul burghez falimentar al protectorului său Gajowiec. Baryka îl înfruntă pe Gajowiec, demonstrînd inevitabilitatea eşecului politicii sale.

„— Vă temeţi de o acţiune importantă, de o mare reformă agricolă, de o schimbare încă necunoscută a vechii închisori. Voi sînteţi obligaţi să mergeţi în coada Europei. Dacă lucrurile astea n-au fost nicăieri, cum s-ar putea întîmpla la noi ? Aveţi voi îndrăzneala lui Lenin să porniţi o operă necunoscută, să dărîmaţi vechiul şi să construiţi noul ?" [1]

Puţinele argumente ale lui Cezary Baryka îl învinge pe politicianul versat. Însă, continuîndu-şi drumul vieţii, Cezary nu ajunge la înţelegerea deplină a rolului proletariatului. E drept că Zeromski îl duce la o şedinţă a comuniştilor, ba mai mult, se află în fruntea unei manifestaţii muncitoreşti din faţa palatului Belvedere. Dar Baryka (la fel ca Zeromski de altfel) nu pricepe că nu-i vorba numai de lupta pentru dreptate socială a unei clase care suferă, ci că proletariatul, conducător al revoluţiei socialiste, va răsturna vechea orînduire şi va instaura acea viaţă fericită la care poporul polonez aspiră.

Baryka a străbătut însă o bună parte din drumul înţelegerii. El a aflat că unificarea Poloniei şi apariţia noului stat polonez burghez şi naţionalist nu are nimic comun cu o Polonie liberă. Că în acest simulacru de stat democratic suferinţa poporului şi nedreptatea socială continuă să dăinuiască sub alte forme. Ba mai mult, Baryka se apropie de cei mai revoluţionari reprezentanţi ai năzuinţelor populare. Dar... şi aici trebuie înţeleasă drama lui Baryka, mai bine-zis a lui Zeromski. În intenţia lui Zeromski scena din faţa palatului trebuia să aibă valoare de avertisment. Iată unde se va ajunge dacă guvernanţii nu vor găsi soluţia justă. Soluţia pe care Baryka, fără ca Zeromski, creatorul său, să-şi dea seama, pare s-o fi întrezărit.

Alături de Judym sau de diverşi eroi ai nuvelelor, Cezary Baryka sintetizează experienţa tînărului intelectual polonez.

[1] Zeromski : *Przedwiosnie* (Primăvara timpurie), Czytelnik 1954.

Judym se oprește la soluția reformistului solitar, dinainte sortită eșecului. Cezary Baryka ascultă cu zîmbetul pe buze la bîiguiala despre „casele de sticlă". (Zeromski însuși pare să ridice din umeri în fața unor asemenea visuri utopice.) Mergînd mult mai departe decît Judym, el descoperă perspectiva luptei proletariatului.

Primăvara timpurie e o carte încîntătoare, dar stranie. Într-o carte eminamente politică, în care întreaga viață a personajelor e centrată în jurul problemelor politice ale țării, într-o carte despre proletariat, proletariatul aproape că nu apare, cu excepția unor scene episodice. În schimb, în prim plan se profilează figura omului cinstit, care caută și aproape găsește o soluție. Dar acest intelectual cinstit, curat sufletește, gata să accepte adevărul atunci cînd îl descoperă, chiar dacă acest adevăr contrazice propriile lui interese, este pus de Zeromski în fruntea convoiului de manifestanți, unde nu-și are locul.

Deși a mers mai departe decît toți scriitorii vremii lui, Zeromski nu a izbutit să-și însușească ideologia clasei muncitoare și prin asta răspunsul lui la întrebarea : „Care va fi drumul poporului polonez în viitor ?" rămîne nesatisfăcător.

Cititorii polonezi însă i-au rămas recunoscători și l-au cinstit pentru că au înțeles patetismul căutărilor sale dramatice. Într-o vreme în care curentul pozitivist în literatură, cu optimismul său fals, cu încrederea sa nemăsurată în fericirea deplină și veșnică ce urmau s-o reverse pe pămînt progresele științei și tehnicii, dezamăgea pe cei mai mulți, Zeromski devenise „romanticul cu pălărie de pozitivist", cum se visase în anii de tinerețe. Dacă însă nu ne-am mulțumi cu această formulă prea personală și prea puțin adaptabilă unei clasificări de istorie literară, dacă am dori cu tot dinadinsul să-l încadrăm într-un curent literar contemporan, atunci ar trebui să spunem că Zeromski aparține naturalismului.

Naturalismul lui Zeromski e o reacție împotriva pozitivismului. Departe de a urmări în opera sa consecințele nefaste ale unei ereditări tarate, sau de a alege aspectele degradante și umilitoare ale vieții, Zeromski ne transmite marea lui dragoste pentru oameni, simpatia pentru suferințele celor mulți, generozitatea aspirațiilor sale de mai bine. Explicația naturalismului său o găsim în definiția pe care o dă Mehring naturalismului, că el este „reflectarea în artă a vîlvătăii tot mai puternice a mișcării mun-

citoreşti" [1]. Zeromski înseamnă tocmai acest lucru. Întreaga lui operă este ecoul transformărilor sociale ale vremii sale. Deşi în fruntea luptei sociale Zeromski vede în mod greşit pe omul cinstit şi singuratic, în fundal se întrevăd limpede forţele de clasă reale care vor prelua lupta : proletariatul şi ţărănimea. Deşi nu are înţelegerea totală şi adîncă a fenomenului, lui Zeromski nu-i scapă dialectica vieţii sociale. Tabloul social pe care ni-l înfăţişează este în permanentă mişcare, iar ţinta supremă şi satisfacţia maximă eroii lui Zeromski o găsesc în acţiune.

Zeromski nu se dă înapoi de la zugrăvirea aspectelor urîte, respingătoare ale vieţii.

„Reflectă murdăria, fiindcă trebuie, fiindcă ea însăşi ţi-o pretinde, fiindcă dacă într-o epocă dată murdăria există şi constituie o bună parte din viaţa naţională, atunci literatura care este o imagine a vieţii trebuie să reflecte tot şi deci şi murdăria !" [2]

Dar despre o predilecţie naturalistă pentru amănuntul degradant şi dezgustător nu poate fi vorba. Pentru asta Zeromski este un prea mare artist. Fin observator al sufletului omenesc, cu reacţiile sale cele mai obscure şi neaşteptate, subtil poet al dragostei cu formele ei cele mai variate, cîntăreţ al frumuseţilor patriei, el este şi mînuitorul unei splendide proze literare.

Revărsîndu-se la fel ca temperamentul lui nestăpînit, fraza lui Zeromski curge amplă, bogată, cu mii de meandre şi cotituri neaşteptate, cu un ritm şi o muzică interioară inegalabile.

Zeromski şi-a lucrat stilul cu ardoarea cu care a căutat adevărul. A îmlădiat limba literară şi a primenit-o cu stăruinţa cu care a scormonit în adîncul conştiinţei omeneşti. A întreprins adevărate studii filologice pentru a găsi cuvîntul menit să dea gîndirii sale capacitatea maximă de expresivitate. Prin forma lor literară operele lui Zeromski se adresează conştiinţei şi sensibilităţii umane deopotrivă cu conţinutul, emoţionează şi conving deopotrivă cu substanţa lor epică.

Publicînd romanul de faţă, E.S.P.L.A. prezintă cititorilor săi pe unul din cei mai iubiţi şi populari clasici polonezi.

Olga Zaicik

[1] Fr. Mehring : *Naturalismul de azi.*
[2] Stefan Zeromski : *Dzienniki,* (1886-1887), pag. 128.

PARTEA ÎNTÎI

VENUS DIN MILO

Tomasz Judym luase trenul circular ca să facă drumul din cartierul său pînă în Bois de Boulogne; dar acum, la întoarcere, o porni pe Champs Elysées. Mergea încet, cu paşi rari; sub arşiţa dogoritoare, haina şi pălăria îi păreau tot mai grele. Soarele revărsa în văzduh un adevărat potop de lumină. În depărtare, în direcţia Arcului de Triumf, deasupra clădirilor care mărgineau orizontul, se lăsa o pulbere trandafirie, care se prindea ca o rugină peste tot, pînă şi de frunzele copacilor de un minunat verde deschis, primăvăratic, pînă şi de florile de paulovnia. Mireasma salcîmilor părea că năvăleşte de pretutindeni. Pe prundiş, în jurul trunchiurilor de copaci, în preajma caselor, prin jgheaburi, zăceau flori albe de salcîm cu mijlocul înroşit, sîngerînd, ca lovite de moarte. Praful nemilos le îngropa pe nesimţite.

Se apropia ora la care lumea bună obişnuia să-şi facă plimbarea zilnică şi pe Champs Elysées roţile caleştilor începuseră să huruie. Caldarîmul de lemn duduia de un zgomot monoton, asemenea vuietului îndepărtat al unei fabrici mari. Cai frumoşi, strălucitori, se perindau într-un tropot neîncetat; sclipeau hamurile, cupelele, spiţele echipajelor uşoare; toaletele primăvăratice în culori variate şi luminoase ale femeilor treceau, treceau mereu, pline de farmec, de acelaşi farmec care scălda natura neprihănită. Din cînd în cînd, din mulţimea celor ce se plimbau, se desprindea cîte o figură atît de subtilă, de fină, nespus de frumoasă, încît apariţia ei era o dezmierdare pentru simţuri şi pentru privire.

Inimile trecătorilor tînjeau după ea ca după fericire — dar ea dispărea cît ai clipi din ochi, urmărită de suspinele tuturor.

Judym găsi un colţ de bancă liber la umbra unor castani şi se aşeză bucuros, alături de o dădacă bătrînă şi mustăcioasă însoţită de doi copii. Îşi scoase pălăria, îşi aţinti privirea asupra torentului de trăsuri ce se scurgea prin mijlocul străzii şi simţi cum, încetul cu încetul, începe să se răcorească. Pe trotuare şuvoiul de lume elegantă devenea tot mai dens ; purtătorii de cilindre lucitoare, de pardesie şi de jachete în culori deschise erau tot mai numeroşi. La un moment dat, o babă cu ochi şăgalnici dădu drumul unei căprițe, albă ca neaua, care ţîşni croindu-şi loc prin mulţimea bine îmbrăcată.

O droaie de copii se luă după ea, manifestîndu-şi admiraţia prin gesturi, priviri şi strigăte. Apoi, o matahală de băiat zdrenţăros şi roşu la faţă se repezi ca un nebun urlînd cu glas răguşit rezultatul ultimelor alergări de cai. Iar fluviul acela omenesc se scurgea mai departe pe trotuare. În ritm egal, liniştit şi graţios, în timp ce prin mijlocul şoselei, curentul său iute şerpuia necontenit, purtînd spuma minunatelor veşminte uşoare, care de la distanţă aveau unduiri verzi-albăstrii...

Pe prundul alb, cu pietricele rotunde, se conturau limpede umbrele frunzelor învoalte. Aceste umbre înaintau alene după soare, ca acul cel mic pe cadranul alb al ceasornicului. În curînd toate băncile fură ocupate ; umbra părăsi colţul băncii pe care se instalase Judym şi acesta se pomeni scăldat într-o cascadă de raze dogoritoare. În apropiere nu era nici un alt adăpost şi de voie de nevoie doctorul se sculă şi se tîrî mai departe spre Place de la Concorde. Era nerăbdător să se poată strecura prin vălmăşagul de caleşti, cupele, trăsuri, biciclete şi pietoni, acolo unde valul cel mare cotea dinspre bulevarde către Champs Elysées. În cele din urmă se opri lîngă obelisc şi intră în Tuilerii. Grădina era aproape pustie. Numai pe lîngă bazinele cu apă liniştită zburdau cîţiva copii palizi, în timp ce pe

spalierul principal niște bărbați în cămăși jucau tenis. După ce traversă grădina, Judym se întoarse pe malul Senei, hotărît să se strecoare pe sub umbra zidurilor ca să ajungă pînă în fața bisericii Saint-Germain l'Auxerrois, de unde s-ar fi putut cățăra fără greutate pe imperiala unui omnibus. În clipa aceea însă, își aminti de locuința sa pustie de holtei de pe bulevardul Voltaire, care-l aștepta în fiecare seară de un an de zile și se înfioră deodată amintindu-și de goliciunea zidurilor, de banalitatea mobilelor și de plictiseala nemărginită, străină, ce izvora din fiecare colț. N-avea chef de lucru, de clinică nici atît.

Se trezi pe Quai du Louvre și cu o senzație de beatitudine în ceafă și pe umeri se opri la umbra primului castan de pe bulevard. Cercetă cu o privire somnoroasă apa murdară, aproape neagră, a Senei. În timp ce stătea încremenit locului ca un stîlp de felinar, îi veni un gînd, poposit parcă dinafară înăuntrul minții: „La naiba, ce-ar fi dacă m-aș duce la Luvru?"

Se învîrti pe loc și intră în curtea cea mare. Se strecură în umbra zidurilor groase, afundîndu-se ca-n adîncul unei ape, ajunse la intrarea principală și se pomeni în sfîrșit în sălile răcoroase ale primului etaj. În jurul lui străjuiau nemișcate străvechile statui ale zeilor, unele de o mărime neobișnuită, altele de proporții naturale, aproape toate cu nasurile și urechile ciuntite în chip nelegiuit. Judym nu acordă nici o atenție acestor stăpîni detronați ai lumii. Din cînd în cînd, se oprea doar în fața unora, mai cu seamă cînd observa vreo comică mutilare a trupurilor lor divine. Mai presus de orice dorea să se odihnească într-un ungher răcoros, departe de larma străzilor pariziene. Ceea ce îl interesa deci, era nu capodoperele muzeului, ci o bancă pe care să se poată așeza. După ce hoinări îndelung din sală în sală, descoperi adăpostul pe care-l căuta, la întretăierea a două galerii; aici se refugiase Venus din Milo.

Într-un ungher, formînd un fel de nișă luminată de o fereastră, torsul alb al Afroditei era așezat pe un piedestal de înălțime potrivită. Un șnur de catifea roșie o

ferea de orice apropiere. Judym mai contemplase şi altădată această preţioasă statuie, dar nu-i dăduse mai multă atenţie decît altor opere de artă. De data asta, după ce se aşează pe o bancă potrivită într-un colţ răcoros, lîngă perete, se apucă să cerceteze frumuseţea de marmură din faţa lui ca să-şi omoare timpul. Capul Afroditei era întors către el şi ochii ei morţi păreau că-l privesc. Din întuneric se desprindea fruntea înclinată şi sprîncenele se crispau ca în efortul de a privi pe cineva. La rîndul lui, Judym îşi aţinti ochii asupra ei şi abia atunci zări mica, imperceptibila cută dintre sprîncene, care dădea acestui cap, acestui bloc de piatră, aparenţa gîndirii. Ochii ei luminoşi străpung bezna din jur şi o risipesc. Ei pătrund tainele vieţii şi zîmbetul zeiţei se îndreaptă spre una din aceste taine. Încordîndu-şi înţelepciunea limpede, nemărginită, Venus ştie totul, ea priveşte trecerea zilelor şi truda veşnică de pe pămînt, nopţile şi lacrimile ce curg în bezna lor. Fruntea albă şi înţeleaptă a zeiţei e încă îngîndurată de toate cîte a văzut, dar iată că o mare bucurie feciorelnică apare pe buzele ei parfumate şi visătoare. Surîsul lor exprimă o admiraţie nespusă, admiraţie pentru dragostea fericită, pentru participarea liberă a spiritului şi a timpului la viaţa fără de păcat a naturii, pentru forţa viguroasă a încîntării simţurilor, pe care n-au slăbit-o încă nici munca, nici grija, surori gemene, surori nefericite. Zîmbetul zeiţei salută pe cel ce vine de departe. L-a îndrăgit pe frumosul muritor, pe Adonis... Visurile minunate ale primei iubiri înfloresc pe sînul ei, ca amaryllis, floarea cu şapte petale. Umerii ei înguşti, gingaşi, rotunzi se înalţă. Sînul feciorelnic palpită ridicat de suspine... Şirul lung de veacuri, care i-au frînt braţele, care i-au ciuntit pieptul şi au rănit umerii ei minunaţi n-a fost în stare s-o distrugă. Iat-o în penumbra sălii pe divina Anadyomene, „cea născută din spuma mării", care aprinde dragostea în suflete. Părul ei e legat într-o panglică, într-un *„krobylos"*. Faţa prelungă, umbrită de amurgul ce se lasă, răspîndeşte un farmec de nedescris.

Abia după ce Judym îi cercetă mai atent fruntea îngîndurată înţelese că avea în faţă chipul zeiţei. Era însăşi Afrodita, cea născută din spuma mării. Şi fără voie îi veni în minte impudica legendă care vorbea despre spuma aceea stîrnită de Uranos. Şi totuşi aceasta nu era nici Pandemos, nici soţia lui Hefaistos, nici iubita lui Anchise, era numai un bun şi luminos simbol al vieţii, fiica cerului şi a zilei...

Judym era adîncit în gînduri şi nu dădea nici o atenţie persoanelor care treceau pe lîngă el. De altfel nu era multă lume. Se dezmetici doar cînd auzi în sala vecină cîteva fraze rostite în poloneză. Întoarse capul cu un sentiment de vie nemulţumire în direcţia din care veneau sunetele acelea familiare, fiind sigur că cineva din „colonia polonă" se apropie, cineva care se va aşeza pe bancă lîngă el şi-i va strica clipele de reculegere închinate frumoasei Venus. Dar surprinderea lui fu din cele mai plăcute cînd văzu că nu era vorba de polonezi „parizieni". Erau patru femei. Mai întîi intrară în sală două adolescente, dintre care cea mai mare putea să aibă şaptesprezece ani, iar cealaltă cu vreo doi ani mai puţin. În urma lor păşea cu greu o doamnă cam voluminoasă, bătrînă, cu părul cărunt şi cu o faţă mare, încă frumoasă. Alături de această matroană Judym zări o domnişoară de vreo douăzeci şi ceva de ani, brună, cu ochi albaştri, zveltă şi plină de graţie. Grupul se opri în faţa statuii şi o privi în tăcere. Se auzea răsuflarea grea, gîfîitoare, a bătrînei doamne, foşnetul mătăsurilor care fremătau la cea mai mică mişcare a fetelor şi zgomotul ce-l făceau paginile Baedeker-ului răsfoit de cea mai în vîrstă dintre domnişoare.

— Toate bune, sufleţelul meu — zise doamna cea bătrînă întorcîndu-se către aceasta din urmă — da' eu nu mai pot, trebuie să mă aşez. Nu-s în stare să mai fac un pas ! De altfel n-ar fi rău să ne uităm mai pe îndelete la dumneaei. Aşa... e şi o bancă aici...

Judym se sculă de la locul său şi se depărtă încet, cu cîţiva paşi, ca pentru a cerceta bustul din alt unghi. Doamnele schimbară priviri întrebătoare şi tăcură. Adîn-

cită în cercetarea Baedeker-ului cea mai vîrstnică dintre fete nu-l văzuse încă pe Judym. Bătrîna cea corpolentă se aşează confortabil pe bancă, întinzîndu-şi picioarele cît erau de lungi. La observaţiile şoptite ale tinerelor ei tovarăşe, răspunse tot în şoaptă, dar după obiceiul cucoanelor bătrîne care, la nevoie, pot să se lipsească de telefon pe distanţe mici.

— Polonez, ne-polonez, franţuz, ne-franţuz, spaniol, turc, mi-e totuna. Să-i dea Dumnezeu sănătate că s-a cărat de-aici. Nu mai pot de picioare, zău aşa!... Şi acum, ia uitaţi-vă amîndouă la asta, că aveţi ce vedea. Am mai fost eu pe-aici o dată, mai de mult, dar atunci parcă era altfel...

— Se vede că era alta — zise cea mai tînără dintre turiste.

— Ei şi ce dacă-i alta, tu uită-te bine la ea. Mîine-poimîine te pomeneşti că te întreabă cineva într-un salon despre Venus din Milo şi tu ai să taci chitic...

Cealaltă domnişoară n-avea nevoie de invitaţie ca să examineze statuia, numai că o privea cu ochi stranii. Era o blondă palidă, cu pielea mată şi netedă. Avea o frunte destul de îngustă, nasul drept, buzele subţiri, crispate. Ar fi fost greu să te hotărăşti să afirmi că e frumoasă ori urîtă. Ţinea pleoapele aproape închise, ca şi cum ar fi dormit sau ar fi fost cufundată în visare.

Atras de figura aceasta, Judym se opri şi o observă pe furiş. Fata contempla marmura fără chef, dar pe faţa ei citeai dorinţa de a şi-o întipări în minte, de a o sorbi din ochi. Din cînd în cînd o răsuflare pripită îi dilata uşor nările înguste şi subţiri. Deodată, Judym îşi dădu seama că pleoapele, plecate cu smerenie şi feciorelnică modestie, fremătau alene şi că ochii, pînă atunci ascunşi şi privind pe sub gene, îl cuprindeau şi pe el în căutătura îndreptată asupra lui Venus. Dar înainte ca el să fi putut deosebi nuanţa acestor ochi, privirea fetei dispăru din nou.

Între timp, cea mai în vîrstă dintre cele trei fete terminase capitolul din Baedeker care făcea istoricul statuii şi se apropiase de şnurul de catifea ; rezemîndu-şi

mîinile de el, începu să studieze sculptura cu acea curiozitate entuziastă şi uitare de sine proprii numai femeilor. Ai fi zis că abia acum o zărea pentru prima oară. Ochii ei nu mai vedeau nimic în afară de statuie; ei doreau, se sileau să prindă toate frumuseţile, să analizeze toată măiestria daltei lui Scopas despre care se vorbea în Baedeker, să şi le imprime în memorie, să şi le fixeze în cap sistematic, ca rufăria curată în cufărul de călătorie. Erau nişte ochi sinceri pînă la naivitate. Întregind expresia feţei, ei reflectau circulaţia subtilă a gîndurilor trecătoare, redînd ca un ecou credincios fiece vibraţie a sufletului şi destăinuindu-se pe de-a-ntregul, fără să se teamă că le-ar putea surprinde cineva privirea.

După ce o examină cîteva clipe, Judym se convinse că pentru cazul cînd frumoasa domnişoară ar fi dorit să-şi tăinuiască impresiile, elocvenţa ochilor ei ar fi trădat-o numaidecît. Retras în umbră, urmărea jocul sensibilităţii pe chipul acela limpede. Iată manifestarea unei curiozităţi naive... Prima ei rază alunecă acum pe sprîncene, coboară asupra genelor şi se lasă în jos spre colţurile buzelor, ca pentru a le destinde într-un zîmbet blînd. Pe obrajii necunoscutei, Judym regăsea sentimentele pe care le încercase cu puţin mai înainte şi lucrul acesta îi făcu o adevărată plăcere. Ar fi fost ispitit să i se adreseze ca să vadă dacă nu se înşală, sigur fiind că buzele ei frumoase i-ar fi dat dreptate. Niciodată pînă acum nu dorise cu atîta patimă să vorbească despre artă cu cineva şi să-i afle impresiile de moment.

Între timp, absorbit în contemplarea statuii, acest cineva nu-i dădea nici o atenţie.

— Îmi amintesc — zise doamna în vîrstă — de un alt grup de marmură, tot o scenă mitologică. Era un geniu sau un amoraş cu aripi care săruta o fată frumoasă. Poate că nu-i tocmai potrivit pentru voi, răţuştelor, dar ce frumos e, ce fermecător, aşa de *agréable*, de *sensible*[1] !...

[1] Plăcut, sensibil (în limba franceză, în original) (n.r.).

Cea mai vîrstnică dintre domnişoare înalţă capul şi după ce ascultă cu luare-aminte, spuse răsfoind paginile :

— Cred că am găsit-o aici... *L'Amour et Psyché*... de Antoine Canova. Nu-i asta ?

— Psyché o fi, răspunse bătrîna. Mă întreb numai dacă e bine să v-o arăt, adause ea mai încet.

— Aici, la Paris ! Sîntem doar la Paris, nu uitaţi. Trebuie să ne muiem buzele în cupa tuturor desfătărilor, şopti tînăra cea brună către bătrîna doamnă, ferindu-se să n-o audă cele două mai tinere.

— Nu mă tem pentru tine ! Tu poţi să-i mănînci fripţi pe toţi amoraşii zugrăviţi şi sculptaţi, dacă vrei, dar astea două...

— Crezi că noi înţelegem ceva din toate chestiile astea, bunico, zise cea mai tînără cu o candoare admirabil jucată. Nu ştiu zău, de ce pierdem atîta vreme prin toate sălile astea pline de tablouri, cînd pe străzi e aşa de splendid ! Ah, Parisul !

— Dar bine, Wanda dragă !... se tîngui fata cea brună.

— Ei da, ştiu, domnişoara înţelege asta şi eu nu ! Ce lucruri grozave sînt de văzut aici ? Toate muzeele şi colecţiile astea miros a morgă, numai că sînt şi mai plicticoase. De pildă... Cluny : gropi, peşteri, ziduri dărăpănate, cărămizi, picioare, mîini, ciolane...

— Ce tot spui acolo ?

— Ce, nu-i aşa ? Uite, de pildă, la Carnavalet... Numai schelete, monştri, racle prăfuite, vechituri dezgropate de sub biserici. Ba mai trebuie să te învîrteşti în jurul lor cu o mutră solemnă, bosumflată, să încremeneşti cîte un sfert de oră lîngă toate prostiile şi să te prefaci că le priveşti cu luare-aminte. Aici, acelaşi lucru : tablouri, tablouri şi iar tablouri. Şi mutrele astea...

— Stai, fetiţo — se amestecă bunica — astea sînt capodopere.

— Ştiu, ştiu... capodopere. Dar toate seamănă ca două picături de apă între ele : numai lemn lăcuit şi fete goale ca asta...

— Wanda! strigară într-un glas bunica şi celelalte două fete înspăimîntate, privind în jurul lor.

Judym era încurcat. Îşi dădea seama că trebuie să se îndepărteze ca să nu audă convorbirea unor persoane care nu ştiau că e polonez şi nu se sfiau de el, dar îi părea rău. Simţea în el nu numai dorinţa, ci şi curajul de a se amesteca în conversaţie, dar aştepta nehotărît, cu ochii mari deschişi înaintea sa.

— Atunci să mergem să-i vedem pe Amor şi pe Psyché, zise bătrîna doamnă, urnindu-se de pe bancă. Numai, unde-or fi?

— Nu uita, bunico, era vorba să mergem la adevăratul Luvru, la magazin.

— Lasă, nu mai face atîta gălăgie! Staţi puţin... Unde să fie Canova ăsta? Am fost pe vremuri acolo cu January... Uite, cam pe aici trebuie să fie... Îndată...

— Dacă doamnele îmi permit, pot să le arăt eu drumul cel mai scurt pînă la Amor... vreau să spun pînă la Antonio Canova... zise doctorul Judym scoţîndu-şi pălăria şi se apropie înclinîndu-se.

Auzindu-l vorbind poloneza, cele trei fete se apropiară instinctiv de bătrîna doamnă, căutînd parcă, sub aripile ei, apărare împotriva unui tîlhar.

— Aa, da... glăsui bunica ridicînd capul şi măsurîndu-l cu ochi puţin binevoitori. Mulţumesc, foarte mulţumesc.

— Vă rog să mă iertaţi, cînd auzi... la Paris, de fapt... foarte, foarte rar... îngînă Judym, simţind cum i se moaie genunchii şi i se împleticeşte limba.

— Locuiţi la Paris? întrebă bătrîna cu asprime.

— Da. Sînt stabilit aici de un an. De fapt, de mai bine de un an, de cincisprezece luni. Mă numesc Judym... Sînt medic şi îmi fac studiile... Adică...

— Sînteţi medic, atunci?

— Da, rosti Tomasz, agăţîndu-se cu desperare de acest subiect, deşi era cu totul personal şi nu-i făcea nici o plăcere să-l discute faţă de nişte străine. Am terminat medicina la Varşovia, dar mă specializez în chirurgie la clinicile de aici.

— Îmi face plăcere să vă cunosc, domnule doctor, reluă doamna pe un ton destul de rece. Noi călătorim, după cum vedeţi, în patru ; umblăm cam peste tot. Mă numesc Niewadzka... Nepoatele mele, domnişoarele Orszenski sînt orfane, iar domnişoara Joanna Podborska este prietena noastră comună cea mai scumpă.

Judym continua să facă tot felul de plecăciuni, deşi îşi simţea genunchii foarte nesiguri, cînd doamna Niewadzka adăugă cu vioiciune :

— Mi se pare că am cunoscut, da, sînt sigură că nu mă înşel, o doamnă sau o domnişoară Judym, în Wolhynia. Sînteţi de prin părţile acelea ?

Doctorul ar fi preferat să pară că nu auzise întrebarea, dar cum doamna Niewadzka îşi întorsese privirea spre el, se văzu silit să răspundă :

— Sînt originar din Varşovia, chiar din Varşovia. Şi mă trag din altfel de Judymi.

— Cum adică ?

— Tatăl meu a fost cizmar, mai rău decît atît, un cîrpaci din strada Ciepla. Din strada Ciepla, repetă el pe un ton de satisfacţie tăioasă. Ieşea în sfîrşit din făgaşul şovăielilor şi al politeţelor delicate în care nu se simţea la el acasă şi de care se temea cumplit.

Doamnele tăcură şi-şi continuară drumul agale, în grup, foşnind din rochii.

— Mă bucur, mă bucur foarte mult — zise pe un ton calm doamna Niewadzka — de o cunoştinţă atît de plăcută. Şi dumneavoastră aţi vizitat tot Luvrul ? Desigur, locuind în permanenţă la Paris... Vă sîntem foarte obligate...

— *Amor şi Psyché* trebuie să fie în altă clădire, spuse domnişoara Podborska.

— Da, în alta... Trebuie să trecem prin curte.

Cînd ajunseră, doamna Niewadzka se întoarse către Judym şi, cu o bunăvoinţă aparentă, zise :

— Aţi pomenit despre profesiunea tatălui dumneavoastră cu atîta asprime încît m-am simţit aproape umilită. Vă rog să mă credeţi că n-am avut nici o intenţie să vă jignesc, cînd am întrebat despre familia dumnea-

voastră. E un obicei de femeie bătrînă care a trăit mult, a umblat mult prin lume şi a cunoscut o mulţime de oameni. E drept că-mi place să întîlnesc pe cineva care-mi reaminteşte de lucruri vechi, de oameni, de relaţii de demult, dar cu atît mai plăcut, cu atît... mai plăcut...

— Tatăl dumneavoastră, cizmarul, făcea încălţăminte de damă sau bărbătească ? întrebă, clipind din ochi, cea mai tînără dintre domnişoarele Orszenski.

— Ciubote, mai ales ciubote, în momentele destul de rare cînd era treaz, fiindcă de obicei bea şi după aceea se ţinea de prostii pe unde se nimerea.

— Mie tot nu-mi intră-n cap cum de aţi ajuns medic şi încă la Paris !

Domnişoara Podborska aruncă fetei o privire jenată şi deznădăjduită.

— Din cele ce ne-aţi spus despre dumneavoastră — zise bătrîna doamnă — îmi dau seama că aveţi mult, mult curaj. Mărturisesc că aud pentru prima oară aşa ceva. Vedeţi, eu sînt bătrînă şi am cunoscut tot felul de oameni. Ori de cîte ori am avut de-a face cu... indivizi care nu fac parte din cercul nostru, cu persoane... într-un cuvînt cu persoane provenite din ceea ce pe drept, sau pe nedrept — asta nu mă priveşte — poartă numele de plebe, îmi aduc aminte că aceşti domni se sileau să evite chestiunea originei lor. Am cunoscut, ce-i drept, şi din aceia — adăugă ea pe gînduri — care în anumite perioade ale vieţii lor şi, mai ales în tinereţe, făceau caz de origina lor ţărănească, sau aşa ceva ; dar mai tîrziu, nu numai că renunţau la glorioasa lor sinceritate democratică şi o aruncau peste bord, dar începeau chiar să-şi lipească tot felul de steme pe uşile trăsurii de îndată ce soarta le acorda şi o trăsură la scară...

Judym zîmbi sarcastic, făcu în tăcere cîţiva paşi, apoi se-ntoarse către domnişoara Podborska şi o întrebă :

— Ce impresie v-a făcut Venus din Milo ?

— Venus... rosti fata ca şi cum întrebarea ar fi trezit-o dintr-un vis neplăcut. Un val de roşeaţă îi inundă

chipul, apoi dispăru şi se concentră în buzele ei frumoase, care tremurau uşor.

— Are nişte umeri sfîşiaţi, de parc-a bătut-o cine ştie ce vechil zile-n şir cu biciul, zise categoric Wanda.

— E splendidă, rosti cu jumătate glas domnişoara Natalia, întorcînd spre Judym ochii săi catifelaţi. Din nou doctorul avu prilejul să o privească drept în ochi şi din nou se simţi străbătut de un scurt fior. În privirea fetei era ceva din luciul glacial şi fără scînteiere al lunii, cînd plutind deasupra pămîntului adormit, discul ei se ascunde în ceaţă.

Domnişoara Podborska se învioră şi pe faţă i se putu citi numaidecît emoţia lăuntrică.

— E aşa de frumoasă şi aşa de reală ! Dacă aş locui la Paris, aş veni în fiecare săptămînă s-o văd. Lumea zeilor, aşa cum au făurit-o grecii, e atît de minunată... Goethe...

Judym nu fu prea încîntat auzind-o pronunţînd numele lui Goethe, fiindcă îl citise demult şi cu totul superficial.

Din întîmplare bătrîna doamnă ajunse tocmai atunci în vestibulul ce ducea spre sala lui Amor şi Psyché şi întoarse spre Judym ochii ei mari, palizi, întrebători. Ajunşi în faţa grupului de marmură albă, amuţiră cu toţii. Judym se gîndea cu tristeţe că rolul său s-a sfîrşit. Numele tatălui său din strada Ciepla îl împiedica să însoţească mai departe pe doamne sau să le cultive prietenia. Odaia sa de pe Quai Voltaire şi bătrîna soţie cicălitoare a portarului cu veşnicele ei iscodeli fără sens îi veniră în minte. În timp ce se întreba nehotărît ce trebuie să facă şi cum ar putea să se retragă în mod onorabil, doamna Niewadzka păru că-i ghiceşte gîndurile şi zise :

— Am vrea să mergem la Versailles, să vedem împrejurimile, să ne oprim în drum la Sèvres, la Saint-Cloud. Neastîmpăratele astea nu stau locului nici zi nici noapte şi eu cad de oboseală, zău aşa... Aţi fost la Versailles ? Cum e mai comod ? Cu trenul ? Aici văd

că e vorba de un tramvai pneumatic. E mai bine decît cu trenul ?

— Am fost la Versailles chiar cu tramvaiul acesta, care mi s-a părut foarte comod. Merge, ce-i drept, cam încet, de vreo două ori mai încet decît trenul, în schimb vă dă prilejul să observaţi împrejurimile şi Sena.

— Atunci mergem cu tramvaiul ! decretă domnişoara Wanda.

— La ce oră pleacă din Paris drăcovenia asta ?

— Nu-mi amintesc exact, îmi pare rău, dar nu-i greu să aflăm. Staţia principală e chiar aici lîngă Luvru. Dacă îmi permiteţi...

— O, nu vă daţi atîta osteneală...

— Dacă dumnealui se poate informa, de ce nu, bunicuţă ! Domnul e de aici, e parizian, declară domnişoara Wanda, parodiind uşor tonul lui Judym.

Tomasz se înclină, se depărtă fericit, de parcă cine ştie ce noroc ar fi dat peste el şi se repezi într-un suflet pînă la staţia de tramvai de pe Quai du Louvre. Îl găsi pe conductor într-o clipă, îşi întipări în cap întregul orar şi se întoarse, netezindu-şi mereu hainele şi cravata. În timp ce dădea doamnei Niewadzka informaţiile luate şi indicaţii suplimentare pentru plimbarea la Versailles, domnişoara Wanda exclamă :

— Atunci mergem la Versailles ! Asta mai zic şi eu ! Chiar la Versailles ! Mergem cu tramvaiul... şi dumnealui vine cu noi.

Şi mai înainte ca Judym să fi fost în stare să-şi adune gîndurile, Wanda adăugă :

— Bunicuţa a spus că poţi merge, *malgré tout*, şi dumneata.

— Wanda ! scrîşni doamna Niewadzka aproape deznădăjduită şi roşi ca un copil.

O clipă după aceea se întoarse către Judym cu buzele tremurînde, silindu-se totuşi să schiţeze un surîs prietenos :

— Vedeţi, ce drac împielităt, şi vrea să poarte rochie lungă !

— E adevărat că îmi îngăduiți să vă întovărășesc la Versailles, doamnă ?

— Nu îndrăzneam să vă rog, mă gîndeam că sînteți poate ocupat, dar ne-ar face mare plăcere.

— Dimpotrivă... Aș fi foarte fericit... De atîta timp... bîlbîi Judym.

— Atunci, la zece, domnule ! zise Wanda cu degetul ridicat în sus și făcîndu-i cu ochiul, în semn de tainică înțelegere.

Doctorul simțea că îi devine dragă și că începe s-o considere ca pe un bun camarad cu care poți sporovăi la nesfîrșit despre tot felul de lucruri. Celelalte trei femei mai în vîrstă tăceau stingherite, și Judym își dădu în sfîrșit seama că e de prisos. Își recunoștea inferioritatea socială și știa că, deși fiu de cizmar, rîvnea totodată să „intre în lume". Distingea în el aceste două direcții deosebite și-și mușcă deodată buza de jos pînă la sînge.

Admirară medalioanele lui David d'Angers ; ele treziră în inimile doamnelor o adevărată evlavie. Apoi ieșiră toți patru din muzeu, străbătură curtea și se pomeniră în stradă.

Bătrîna doamnă opri o trăsură și-și anunță nepoatele că vor da o raită prin magazine. Judym își luă rămas bun cu o eleganță de care făcea uz pentru prima oară în viață și se îndepărtă. Cocoțat pe imperiala omnibusului ce-l ducea spre Vincennes, se cufundă în gînduri adînci și misterioase. Întîlnirea aceasta avea o importanță capitală în viața lui, o importanță tot atît de mare ca obținerea diplomei sau ca prima rețetă prescrisă. Niciodată nu cunoscuse încă femei de felul acesta. Le întîlnise doar în treacăt pe stradă, le văzuse cîteodată în trăsuri și sufletul său tînjea mereu după ele, dar în taină, ascunzîndu-și nostalgia în regiunile ferite de controlul judecății. Își amintea că adesea, pe cînd era elev sau student, pizmuise pe lachei pentru că aveau dreptul să privească îndeaproape ființe omenești ca acestea, asemănătoare cu niște flori minunate, crescînd sub pază în grădini fermecate. Totodată îi veniră în gînd femeile

care trecuseră prin viața lui : rude, cunoștințe, amante... Fiecare din ele avea, într-o anumită măsură, gesturile, vulgaritatea, instinctele unui bărbat. În clipa aceea, amintirea lor îl dezgustă și închise ochii, ascultînd cu o bucurie adîncă foșnetul rochiilor de care auzul îi era încă plin. Fiecare din pașii sprinteni pe care-i făceau fetele acelea zvelte era ca o vibrație muzicală. Luciul mantilelor fine, al mănușilor, al dantelelor spumoase ce le înfășura gîtul trezeau în el nu pofte, ci o adevărată emoție estetică.

A doua zi se sculă mai devreme ca de obicei și își examină garderoba și toate accesoriile cu un ochi cît se poate de critic. Pe la nouă ieși din casă și cum era încă devreme, hotărî să meargă pe jos.

Își făcu loc prin mulțime, cu gîndul la frazele pe care avea să le spună doamnelor. Inventa lungi dialoguri pline de eleganță, imagina chiar flirturi, care altă dată i s-ar fi părut josnice. La stația de tramvai nu era nimeni. Judym se opri sub un copac și așteptă neliniștit sosirea grupului din ajun. Șuierul vaporașelor care spintecau valurile Senei răsuna fără încetare, larma omnibuselor clocotea pe poduri și pe străzile alăturate. Pe celălalt mal al Senei, un ceas bătu undeva, cu claritate perfectă, ora zece. Judym ascultă bătăile și i se păru că ele îl asigură în mod solemn că frumoasele domnișoare nu vor veni, că nu vor veni tocmai fiindcă el le așteaptă. El, Tomasz Judym, Tomasz Judym din strada Ciepla.

Stătea nemișcat cu ochii la apa cenușie, tulbure și șoptea :

— Strada Ciepla, strada Ciepla...

Se simțea prost, era amărît și dezgustat de sine. În depărtare, la hotarele amintirii, clădirea murdară și neîngrijită îi apăru în fugă, ca o nălucă...

Înălță capul și-și reveni. În jurul lui forfoteau tot felul de oameni și printre ei vînzătorul de ziare ambulant, care purta sumarul ultimului număr din *l'Intransigeant* afișat pe o scîndură perpendiculară pe un drug lung. În clipa aceea omul coborî anunțul, se sprijini în băț

şi începu să pălăvrăgească cu nişte cunoscuţi. Titlul gazetei se încrucişă în mintea lui Judym cu alte gînduri, dar în vălmăşagul lor, rătăcea chinuitoare, penibilă, aproape dureroasă, aceeaşi idee : strada Ciepla, strada Ciepla...

Familia sa, viaţa pe care o ducea în clipa aceea îi erau cu totul străine, după cum străină i-ar fi fost o familie oarecare de mic-burghezi care şi-ar fi tîrît viaţa nenorocită, demult, pe vremea lui Jan Kazimir. În schimb pe femeile acestea pe care le întîlnise abia în ajun, le simţea apropiate, familiare, prin distincţia siluetelor, a rochiilor, a gesturilor şi a vocabularului. Îi părea rău că nu le vede sosind şi gîndul că ar fi putut să nu vină de loc îi era nesuferit. Singurul motiv care le putea opri era originea lui, „neamul" lui de cizmari...

Hotărî să se ducă totuşi la Versailles, să le salute de departe şi să-şi vadă de drum... Ce-i păsa lui de nişte domnişoare din aristocraţie sau indiferent de unde ? Ar fi vrut doar să le mai zărească o dată, să le privească umblînd, să vadă curiozitatea unor asemenea făpturi, în faţa tablourilor...

„Fireşte — îşi spunea el cu ochii aţintiţi asupra Senei — fireşte, nu sînt decît un bădăran, şi nimic mai mult... Parcă ştiu măcar să petrec, m-am gîndit eu vreodată cum ar trebui să petrec ? Grecii din antichitate îşi treceau jumătate din viaţă în distracţii rafinate, italienii Evului Mediu ajunseseră la o adevărată artă a trîndăviei, femeile acestea fac la fel... Aş putea să fac excursii, dar cu cine ? Cu femei de soiul meu, cu nişte mic-burgheze, cu studente, într-un cuvînt cu nişte muieri oarecare. Pe cînd ele ! Ele trăiesc în plin veac al nouăsprezecelea, pe cînd eu mai zăbovesc cu străbunicii din veacul al optsprezecelea. Nu ştiu să vorbesc, sînt ca un conţopist de provincie care s-ar încăpăţîna să scrie dialoguri în genul lui Lucian fiindcă ştie să ţină o pană în mînă... De fapt, n-aş fi avut nici o plăcere, ar fi trebuit să mă supraveghez tot timpul ca să nu fac vreo boacănă... Poate e mai bine că s-a întîmplat aşa... Ce ciudat ! Fiecare din femeile astea mă pasionează ; pînă

şi bătrîna este un „om modern", şi ea reprezintă o parte din ceea ce numim cultură. Dar eu, eu ce sînt ?... Un fiu de cizmar !..."

— Nu v-am spus că doctoraşul o să ne-aştepte ! strigă chiar lîngă el domnişoara Wanda.

Judym se întoarse cu vioiciune şi zări lîngă el grupul celor patru femei. Feţele lor erau toate vesele. Vorbind cu însufleţire, se cocoţară pe imperială, în timp ce Judym o ajuta pe bătrînă. Cînd ajunseră sus, înaintea ochilor lor începu să se desfăşoare apa unduitoare a Senei. Gîfîia ostenită printre malurile de granit, gata parcă să-şi dea ultima suflare. Opacă, tulbure, murdară, aproape neagră, apa în care plescăiau vaporaşele ce şuierau în fiece clipă, făcea o impresie tristă ; ai fi zis că e o sclavă care învîrte o rîşniţă grea cu mîinile ei prea slabe.

— Ce mică e, ce îngustă, zise domnişoara Joanna.

— Eh... arată ca nepoata Vistulei !

— O adevărată caricatură a Izarei, zise domnişoara Natalia.

— Adevărat ! Natalia, adu-ţi aminte de Izara, de Izuma noastră, verde-luminoasă, limpede ca lacrima, exclamă Wanda pe un ton plin de exaltare.

— Ei, chiar ca lacrima... se amestecă Judym.

— Nu credeţi ? Bunico, acest domn îndrăzneşte să declare că se îndoieşte de puritatea Izarei.

— Într-adevăr, e o apă oribilă ! spuse bătrîna, grăbindu-se să acopere ultimele cuvinte ale Wandei, la auzul cărora, pe obrajii domnişoarei „Netka" trecuse din cine ştie ce pricină misterioasă o umbră de roşeaţă.

Judym se pregătea tocmai să facă o cugetare adîncă despre apa Senei, cînd tramvaiul mugi prelung şi smucindu-şi vagoanele la cotituri, ca membrele unui trup prea lung, porni paralel cu malul apei întunecate. Ramurile castanilor cu frunze prelungi se legănau atingînd aproape feţele trecătorilor. Funinginea şi colbul zgrunţuros al oraşului întunecau verdeaţa luminoasă a frunzelor fragile şi le învăluiau treptat ca un mucegai ruginiu. Cerul era înnorat. Umbrele grele ale norilor fă-

ceau loc din cînd în cînd strălucirii cenuşii a dimineţii mohorîte. Nimeni n-o lua însă în seamă, căci atenţia tuturor era acum aţintită asupra caselor de piatră roşie din străzile foburgurilor.

— Cîtă piatră ! Cîtă piatră, domnule ! insista domnişoara Wanda.

Dar înainte ca el să fi fost în stare să-şi adune gîndurile, fata trecea la alt subiect, întorcîndu-şi cu un zîmbet capul în partea opusă. Deasupra grădinilor care coborau din vîrful colinelor spre rîu, se ridica parfumul minunat al trandafirilor care umplea tot văzduhul... Pe alocuri, printre copaci, se vedeau brazde întinse, izbucnind din pajiştea verde cu flăcări de culoare galbenă ori purpurie. Judym observa chipurile femeilor. Şi fetele, şi bătrîna erau pline de admiraţie. Se întorceau fără voie în direcţia de unde venea mirosul îmbătător şi cu ochii pe jumătate închişi, surîzînd uşor, îl aspirau cu lăcomie. Faţa domnişoarei Natalia îi atrase cu deosebire atenţia în clipa aceea. Ameţită de parfumul trandafirilor, fata părea un fluture luminos, pentru care fusese creată floarea, avînd drepturi tainice dar depline asupra ei.

Printre grădini se iveau, ici şi colo, ziduri înnegrite şi coşuri de fabrică, asemenea unor trunchiuri hidoase sau membrelor dezgustătoare ale unui parazit, care se naşte şi trăieşte din gunoi. Deasupra apei şi departe, de-a lungul malului, se înşirau mici, urîte, sărăcăcioase, casele mahalalei. La un moment dat, drept în faţa ochilor, se deschidea, ca o prăpastie, un depozit de cărbuni, mînjind pereţii, uşile şi ferestrele caselor din vecinătate cu suflul său negru. Departe, în zare, se profila înceţoşată pădurea de la Meudon.

— Ce v-a plăcut mai mult la Paris, domnişoară ? o întrebă Judym pe Natalia, care şedea lîngă el.

Era una din întrebările pregătite din ajun, ca o lecţie.

— La Paris ? repetă ea, prelungind cuvîntul cu un zîmbet care înflori pe buzele ei frumoase. Totul îmi place, adică totul îmi face plăcere... Mişcarea, viaţa... E ca o furtună ! De pildă — nu ştiu cum se cheamă

strada aceea — pe lîngă gara Saint-Lazare, cînd eşti în trăsură şi vezi oamenii pe trotuare, înaintînd valuri, valuri... Un puhoi care vuieşte... Am văzut o dată un puhoi grozav la unchiul, în munţi. S-a revărsat deodată... Îţi venea să-i strigi : mai sus, mai repede, zboară ! Aici la fel...

— Şi domnişoarei ? o întrebă Judym pe Wanda.

— Mie... tot asta... — vorbi fata iute — şi apoi Luvrul. Dar nu cel cu tablourile. Celălalt... ştiţi dumneavoastră care. Acum probabil că o să-i puneţi aceeaşi întrebare şi „mătuşicăi" Joanna, deşi cu ea trebuia să începeţi, fiindcă e profesoara şi iubita noastră. Vedeţi, e un lucru de nimic, dar ruşinos. Hai să vă răspund eu pentru ea. Domnişoarei Joanna îi place : *primo* — „Pescarul", *secundo* — „Gîndirea", *terţio* — „Venus", *quarto*... De altfel şi nouă ne plac şi „Pescarul" şi „Gîndirea"... Mai ales bunicuţei...

— Care „Gîndire" ?

— Nici atîta lucru nu ştiţi !... „Gîndirea"... aceea din localul noii primării. Ţine ochii închişi, e slabă, tînără şi, în ce mă priveşte, n-o găsesc de loc frumoasă.

— A, la primărie...

— La primărie, da... Şi „Pescarul"... în care muzeu e ?

— Tocmai, am vrea să ştim şi noi în care muzeu ? Poate ştii tu în care muzeu e ? se amestecă bunica.

— Îndată ! Crezi, bunicuţo, că nu ştiu atîta lucru ? Mă rog frumos de iertare, dar „Pescarul" se găseşte în muzeul de dincolo de Sena, în grădina aceea cu apă multă şi cu raţe moţate.

— Luxemburg, şopti domnişoara Natalia.

— Da, la Luxemburg !

— Cunoaşteţi „Pescarul" lui Puvis de Chavannes ? îl întrebă domnişoara Podborska.

— „Pescarul" ? Nu-mi amintesc...

— Halal cunoscător, halal parizian ! îl luă peste picior domnişoara Wanda, strîmbîndu-şi buzele cu dispreţ.

— Am spus eu că sînt un cunoscător sau un parizian ? Nu sînt decît un simplu chirurg...

Dar în timp ce vorbea, revăzu deodată în minte tabloul. Îl văzuse cu un an înainte şi, izbit de forţa lui excepţională, nu putuse să-l uite. Cu timpul, coloritul aerian, desenul figurilor şi al peisajului, simplitatea mijloacelor şi chiar tema tabloului îi pieriseră din memorie, lăsîndu-i numai o impresie nespus de dureroasă. Amintirea ei era ca ecoul unei nedreptăţi, al unei ruşini nemaipomenite, de care sîntem nevinovaţi, dar care strigă totuşi spre noi din adîncuri, numai fiindcă am fost martori la ea. Domnişoara Joanna, care-i pusese întrebarea, şedea la capătul băncii, dincolo de cele două adolescente şi dincolo de bunică. În aşteptarea răspunsului, se înclinase puţin şi-l privea cu luare-aminte. Ochii aceştia luminoşi, cu adevărat luminoşi, admiraţia pe care o exprimau şi care preţuia mai mult decît o lungă descriere a pînzei lui Puvis de Chavannes, îl impresionară pe Judym şi-l ajutară să-şi reamintească atît culorile cît şi peisajul. Entuziasmul care se citea în ochii aceia făcea parcă să retrăiască tabloul în faţa lui şi-i evoca o serie de amănunte şterse demult. Da, îşi amintea... Un om slab, sau mai bine zis nu un om, ci un antropoid, unul din acei care locuiesc la periferia marilor capitale, păros şi miţos, îmbrăcat într-o cămaşă veche, zdrenţuită şi în nişte nădragi spînzuraţi de şolduri colţuroase ; ţinea în mîini plasa cufundată în apă. Ochii lui se odihneau parcă pe arcurile ce ţineau plasa şi totuşi priveau pe orice trecător. Omul nu cerea compătimirea pe care ştia că nu poate s-o găsească, nu se tînguia şi nici nu plîngea. „Da, voi vă bucuraţi de toate strădaniile mele, de roadele sufletului meu..." — spun ochii lui înfundaţi în orbite. Omul acesta reprezintă civilizaţia, el, produs fioros al umanităţii. Judym îşi reaminti şi uimirea de care fusese cuprins auzind şi văzînd şi reacţia altora în faţa tabloului. Fuseseră de faţă acolo o mulţime de cucoane mari, de fete tinere, elegante şi parfumate, de bărbaţi în haine fine. Din această mulţime se auziseră suspine. Lacrimi tăcute

izvorîseră din ochii acelora care veniseră acolo încărcaţi de pradă. Înclinîndu-se în faţa artei nemuritoare, îşi dăduseră deodată seama de adevăratul aspect al vieţii şi al activităţii lor pe acest pămînt...

— Da — zise Judym — e drept, am văzut tabloul lui Puvis de Chavannes, la Luxemburg.

Domnişoara Joanna se retrase după umărul doamnei Niewadzka. Doctorul nu-i mai zărea decît fruntea albă înconjurată de păr negru.

— Dacă ai şti cum a bocit Netka... Cum a bocit !... şopti Wanda în urechea lui Judym. De altfel, nici noi n-am stat degeaba... Pînă şi mie mi-au curs lacrimi cît fasolea.

— Nu mi se întîmplă să plîng... zîmbi domnişoara Natalia.

— Nu ? întrebă doctorul, măsurînd-o agale cu privirea.

— Mi-era milă de omul acela şi mai ales de copii, de soţia lui... Toţi erau aşa de slabi, ciopliţi parcă din surcele, din vreascuri adunate în luncă... zise ea înroşindu-se şi-şi închise ochii cu un zîmbet.

— „Pescarul" ăsta parc-ar fi Isus, seamănă cu el ca două picături de apă. Nu-i aşa, bunico ?...

— „Pescarul" ? Da, seamănă, ai dreptate... încuviinţă bătrîna doamnă, privind cu atenţie peisajul.

Tramvaiul intră într-o stradă din Sèvres şi se opri lîngă o casă cu un etaj. Călătorii de pe imperială puteau să privească înăuntru pe fereastră. Nu era o priveliştе pentru domnişoare. Un soldat beat, cu chipiul pe ochi, care ţinea de mijloc o fată dezgustătoare se aplecase împreună cu ea peste pervazul ferestrei, şi făcea tot felul de strîmbături trecătorilor. Din fericire, tramvaiul porni mai departe. După ce trecu de ultimele case şi pătrunse în cîmpul pustiu şi trist, cerul se întunecă deodată şi un vînt iute se stîrni. Pădurea din apropiere deveni neagră-cenuşie şi, în curînd, o ploaie deasă, bogată, începu să cadă ca un ropot de grăunţe. În tramvai se produse panică. Ploaia care cădea oblic pătrunse şi sub acoperiş şi inundă băncile. Femeile se

îmbulziră spre locul cel mai ferit căutînd să se apere pe cît posibil. Judym îşi ocroti cavalereşte tovarăşele de drum cu corpul său. Pe cînd sta astfel, cu umerii rezemaţi de bară, observă un picioruş care ieşea la iveală din grămada de fuste. Talpa pantofului de lac îngust, cu tocul înalt, se sprijinea de grilajul de fier al balustradei şi glezna zveltă, în ciorap negru de mătase, era descoperită pînă destul de sus. Judym se întrebă cui aparţinea acest picior graţios, convins fiind că îl putea admira numai datorită întîmplării şi neatenţiei. Se temea deci să ridice ochii şi, la adăpostul genelor, continua să se dedea acestui furt prin efracţie şi premeditare. Tramvaiul pătrunse în uriaşa alee de la Versailles şi arborii străvechi, cu crengile lor dese, îi feriră pe călători de ploaie. Femeile se sileau să se scuture de apă şi să-şi netezească veşmintele. Piciorul cel delicat nu dispăruse. Stropi de ploaie se prelingeau pe pielea strălucitoare, ştergeau praful de pe căputa joasă ca prin atingerea unor degete uşoare şi se pierdeau în mătasea moale. Judym înţelesese al cui era picioruşul. Ridică ochii spre chipul domnişoarei Natalia şi simţi adînc în el muşcătura rece a voluptăţii. Natalia îşi ţinea, ca de obicei, genele plecate. Din cînd în cînd, doar, sprîncenele ei, două linii imperceptibil rotunjite, se ridicau ceva mai sus, asemenea unor arcuri care s-ar fi silit să înalţe pleoapele îndărătnice. Gura ei, cu buza de jos mai proeminentă, mai schiţa încă un zîmbet nedesluşit, răutăcios şi zburdalnic.

„A, aşa..." gîndi Judym, pironindu-şi ochii asupra chipului ei ciudat.

Domnişoara Natalia îi simţi privirea. Obrajii ei se acoperiră de o paloare, în care surîsul ce zăbovea pe buze păru că se topeşte deodată. Cearcănele vinete din jurul ochilor se adînciră şi linia nasului osos deveni parcă şi mai pronunţată.

Tramvaiul ajunse curînd în piaţa din faţa palatului şi călătorii părăsiră în grabă platforma udă de sus. Doctorul izbuti să găsească pentru tovarăşele sale puţin spaţiu în mica gheretă a staţiei, unde se şi îngrămădise

atîta lume, încît era cu neputinţă să mişti mîna. Tomasz se nimeri în spatele Joannei şi Nataliei. Pasagerii, care după ei veniseră grămadă să se adăpostească de ploaie în gheretă, o înghesuiră pe Natalia la pieptul lui Judym. Mustăţile lui îi atingeau aproape obrazul. Părul ei bălai, coafat după modă şi ud de ploaie, se resfira pe faţa şi pe buzele lui, intrîndu-i în ochi şi înfiorîndu-l din cap pînă în picioare. În toată mulţimea aceea înghesuită domnea o tăcere întreruptă numai de răsuflarea greoaie a cîte unui astmatic mai corpolent. Ploaia luneca într-una plescăind de pe acoperiş, alcătuind un fel de draperie întunecată în faţa uşilor deschise.

La un moment dat, domnişoara Natalia vru să facă o mişcare, dar nu izbuti decît să-şi sprijine braţul stîng de umărul lui Judym. Atunci profilul ei se preciză şi mai desluşit în faţa ochilor săi visători. Fata voi să spună ceva, dar se mulţumi să zîmbească uşor... Deodată, îşi ridică pleoapele veşnic plecate şi-l ţintui o clipă drept în ochi cu o privire cercetătoare, ameţitoare.

Doamna Niewadzka se afla chiar lîngă uşă. Avea mai mult aer decît toţi ceilalţi, totuşi răsufla cu greutate şi era foarte roşie la faţă.

— Ştiţi ce, fetelor — zise ea într-o şoaptă limpede — eu prefer să mă ude ploaia, decît să mai înghit multă vreme duhoarea acestor „marchands de vin".

— De unde ştii că sînt „marchands de vin", bunicuţo ?

— Ei, de unde ! zise bătrîna, clipind din ochii ei bulbucaţi. Îmi suflă drept în faţă două pivniţe înăcrite şi mă mai întrebi de unde ştiu...

Se adresa Wandei, dar Judym le auzi. Cît despre el, nici nu-i trecea prin cap să renunţe la îmbulzeala din gheretă pentru ploaia de afară. Îi spuse totuşi doamnei Niewadzka în poloneză :

— De fapt am putea încerca să traversăm repede piaţa. E aproape... Numai că vă veţi uda leoarcă... N-avem nici o umbrelă...

Rostind aceste cuvinte, înaintă puţin, ca pentru a-i face loc bătrînei doamne în grămadă ; atunci tot corpul

său se lipi de trupul Nataliei, în hainele ei uşoare, străvezii. Ochii lui aprinşi priveau cu lăcomie trăsăturile palide, reci, împietrite ale chipului cu pleoape plecate.

Ploaia se potolea cu încetul ; numai de pe streşinile casei vecine se mai scurgea cu ropot neîncetat, zgomotos, un şuvoi de apă. Cîţiva bărbaţi, înarmaţi cu umbrele, ieşiră din gheretă. Acum era mai mult loc, însă domnişoara Natalia, timp de încă o clipă plină de farmec, nu-şi schimbă poziţia. În fine înaintă şi ea spre uşă în urma Wandei care întinsese mîna afară ca să vadă dacă mai plouă. Încă înainte de a se fi oprit ploaia, soarele străluci deodată cu veselie. Pavajul pieţei înclinate scînteie ca presărat cu sticlă pisată, îmbiindu-i să iasă afară pe refugiaţii din gheretă. Judym îi oferi braţul bunicii şi toată societatea porni în grabă spre palat. În sălile lungi, spaţioase grupul lor se împrăştie atras de varietatea tablourilor istorice, care acopereau pereţii. Fiecare aprecia în felul său pînzele fără valoare de la etajul inferior, dar foarte curînd ele deveniră plictisitoare. Lui Judym i se părea că străbate alei lungi, nesfîrşite, retezate din loc în loc şi, fără să-şi dea seama, regretă că nu le mai vede capătul. De altfel nu venea pentru prima oară la Versailles, aşa că, nici odăile regale, nici sala oglinzilor nu-l interesau prea mult. Păşea încet la dreapta bătrînei doamne, care se oprea la fiecare cîţiva paşi, ducea la ochi lornionul cu mîner lung de sidef, şi se făcea că examinează tablourile. Bătăliile napoleoniene, vălmăşagul oştilor, chipurile şi gesturile teatrale ale generalilor, caii sălbatici înspumaţi se perindau în faţa ochilor doctorului ca tot atîtea visuri îndepărtate de tinereţe. Ceva mai încolo se opriră în dreptul unei statui de marmură albă reprezentînd sfîrşitul Corsicanului. La întoarcere, străbătînd din nou sălile pline de bătălii, bătrîna doamnă o luă de mijloc pe Joanna şi zise :

— Sîntem departe de aici, în lumea eroilor... în lumea viselor...

Obrajii fetei se îmbujorară şi apoi se înroşiră intens, în timp ce ea murmura plină de emoţie :

— Nu... Da' de unde !... Nu-i nimic... Numai aşa...

Din clipa aceea, deşi Judym o observa pe furiş, Joanna se stăpîni şi se sili să-şi ascundă impresiile. Zăboviră îndelung în apartamentele regale. După ce doamna Niewadzka ascultă plină de gravitate explicaţiile călăuzei însoţite de obişnuitele gesturi, şi după ce făcură înconjurul tuturor saloanelor, se îndreptară spre ieşire ; Wanda privi îndărăt şi zise şuierat :

— Domnişoară Netka, mergem !

Judym se uită la ea, apoi îşi întoarse ochii spre Joanna, care rezemată de un fotoliu mic, îmbrăcat în damasc azuriu, privea afară pe fereastră. Expresia feţei ei era atît de stranie, încît Judym se opri fără voie. Se apropie de ea şi zise referindu-se la cele ce spusese călăuza cu o clipă înainte.

— Vă gîndiţi la Marie-Antoinette ?

Fata îi aruncă o privire speriată, ca şi cum ar fi prins-o în flagrant delict, apoi răspunse cu glas şovăielnic :

— De la fereastra asta se vede curtea cea mare şi poarta. Pe acolo... Pe acolo s-au năpustit gloatele. Femei bete, bărbaţi cu cuţite în mîini. De la fereastra asta i-a văzut Marie-Antoinette ! Mi-a făcut o impresie atît de ciudată... Toată mulţimea aceea groaznică striga : moarte austriacei ! Şi pe-aici a fugit, pe uşile astea a fugit, pe-aici...

— Joasia... strigau celelalte.

— Dar spuneaţi că v-a făcut o impresie...

— Da, o impresie... zise ea, plecînd ochii şi pălind şi mai tare. Noi sîntem tare fricoase. Ne speriem nu numai de realitate, dar şi de anumite ficţiuni. M-am speriat grozav de gloata aceasta la care tocmai mă gîndeam.

— De gloată ? întrebă Judym.

— Da... Adică de urletul ei. M-am speriat, nici eu nu ştiu de ce...

Îşi ridică ochii nevinovaţi, în care se citea o expresie stranie de teamă sau de durere. Aruncă o ultimă privire

de compătimire afectuoasă spre odăile mici şi porni în grabă să ajungă grupul.

La întoarcere luară trenul şi, în drum spre Paris, se opriră la Saint-Cloud. Urcînd pe colina de lîngă staţie, fetele scoaseră deodată un strigăt. La picioarele lor, străjuit de păduri şi învăluit în ceţuri groase, se întindea un deşert de piatră — Parisul. Era tot roşu, ruginiu, fără altă variaţie decît, ici-colo, cîte un ciudat masiv întunecat: Arcul de Triumf, Notre Dame sau Turnul Eiffel. De dincolo de zare se apropiau dungi azurii. De la distanţa aceea, fumul fabricilor ieşea pe coşuri şi se desfăşura în nenumărate bice groase, care şfichiuiau deşertul ca nişte harapnice. Suflarea vieţii nu ajungea pînă acolo. Părea că a murit şi s-a stins ca un morman de piatră zgrunţuroasă. O emoţie ciudată cuprinse pe privitori, o emoţie din acelea care te încearcă numai în faţa marilor privelişti ale naturii: sus, la munte, printre avalanşe, sau în mijlocul mării. Judym era lîngă domnişoara Natalia, dar uitase cu totul de prezenţa ei. Rămăsese locului, cu ochii pierduţi asupra Parisului. Gîndurile lui se învălmăşeau fără legătură între ele, intime, tainice, aproape insezisabile, gînduri pe care nici un om nu le poate împărtăşi. Deodată, în mintea lui se formulă limpede întrebarea:

„De ce spunea că s-a îngrozit cînd s-a uitat pe fereastra odăii Mariei-Antoinette?"

Îşi smulse privirea de la priveliştea din faţa lui şi se întoarse din nou spre domnişoara Joanna. Abia acum îi observă mai bine profilul. Avea o bărbie pur sarmată sau caucaziană, puţin proeminentă, care împreună cu linia de jos a nasului, alcătuia o curbă armonioasă, în mijlocul căreia înfloreau buzele trandafirii. Numai cînd trăsăturile feţei se luminau de ţişnirea vreunui gînd, gura se aprindea deodată ca arsă de flăcări. Expresia ochilor se schimba, se însufleţea ori se stingea, dar oglindea totdeauna o deplină sinceritate. Lui Judym îi încolţi cu încăpăţînare în minte gîndul că şi crima s-ar oglindi pe chipul ei cu tot atîta sinceritate ca şi bucuria la vederea irişilor înfloriţi, a peisajului vesel, a tablouri-

lor minunate sau a obiectelor de uz cotidian. Îţi dădeai numaidecît seama că ochii aceia priveau orice fleac cu aceeaşi bunătate şi sinceritate. Din cînd în cînd, trecea prin ei cîte o umbră de mîhnire şi de oboseală, ceva ca rămăşiţele unui zîmbet stins. Dar chiar atunci, ochii-i erau plini de o sinceritate, o spontaneitate şi o forţă copilărească. Gesturile Joannei erau şi ele neobişnuite. Ori de cîte ori voia să împărtăşească şi celorlalţi belşugul ei de sentimente, înălţa repede mîinile sau măcar sprîncenele, ca pentru a se feri de ceea ce ar fi putut slăbi melodia cugetării, a expresiei, a zîmbetelor, a gesturilor ei.

„De cine-mi aminteşte, oare ? se-ntreba doctorul, privindu-i pe furiş fruntea şi ochii. Oare n-am mai văzut-o undeva, la Varşovia ?"

Şi deodată îşi dădu seama cu plăcere, dar fără nici un rost, că o văzuse chiar în ajun în faţa statuii albe, surîzătoare...

La gara Saint-Lazare se despărţi de călătoare.

Bătrîna doamnă îl anunţă că a doua zi pleca la Trouville cu toată „banda" şi de acolo în Anglia.

Judym îşi luă rămas bun ostentativ şi se înapoie cam enervat în văgăuna lui.

Un an după aceea, pe la sfîrșitul lui iunie, Judym se pomeni într-o bună zi la Varșovia. Era nouă dimineața. Prin fereastra întredeschisă pătrundea în odaie larma străzii. În fața lui avea priveliștea străveche și în urechi îi suna zgomotul binecunoscut al birjelor, hodorogind pe bolovanii mari cît pîinile. De jos, din curtea strîmtă în care dădeau majoritatea ferestrelor hotelului unde se oprise cu o zi înainte, urcau pînă sus la el valuri de zăpușeală și miros de friptură. Judym se sculă iute, se apropie de fereastră, pe care o întredeschise, și zări capul portarului cu cozoroc de alamă la șapcă, explicînd ceva cu grosolănia lui familiară, unei doamne bătrîne, în mantilă neagră. În vinele doctorului clocotea tinerețea. Simțea în el o forță adormită ca omul care la poalele unor munți înalți face primul pas, hotărît să urce pînă sus în vîrf — și știe că va ajunge. Nu-și revenise încă după oboseala drumului „Paris—Varșovia", parcurs într-un suflet, dar în ajun încercase atîtea sentimente plăcute, încît uitase cu totul că era negru din cap pînă în picioare de funingine. De la fereastra vagonului urmărise peisajul, fără ca satele cu căsuțele lor albe și cîmpiile nemărginite, cu grînele coapte, să-i pară prea deosebite de cele pe care le văzuse în Franța. Ici și colo se înălțau siluete ciudate de fabrici și pe cerul limpede vedea împrăștiindu-se nori de fum. În vagon erau țărani, care nu erau cîtuși de puțin mai proști decît țăranii francezi, ba uneori chiar erau atît de isteți, că-ți era mai mare dragul, iar meseriașii și lucrătorii se asemănau în totul celor francezi. Ascultîndu-i, se întreba

mereu : „Să fie oare adevărat că sîntem niște barbari, pe jumătate asiatici ? Nu, nu-i adevărat ! Sîntem asemenea celorlalți... Mergem și noi unde vedem cu ochii și gata ! Pofteşte-i numai pe ceilalți aici, să vedem noi ce ispravă ar face, rîzgîiați cum sînt de pîrdalnicele alea de constituții..."

Judym intrase în oraș plin de aceste impresii plăcute și optimiste, care-l îmbătau ca mireasma vie și dulce a cîmpiilor natale. Dormise zdravăn și acum prima lui privire se adresa „bătrînului său sălaș", Varșovia.

În clipa aceea își aduse aminte de familie și simți nevoia revederii nu din obligație, ci pentru că-i era dor de chipurile cunoscute. Ieși din hotel și porni agale, pierzîndu-se în mulțimea ce se scurgea pe trotuarul străzii Marszalkowska. Privea cu bucurie caldarîmul de lemn, arborii tineri în creștere, care începuseră să dea umbră, și casele noi, ridicate în locul celor dărăpănate.

După ce străbătu grădina și piața trecînd prin Zelazna Brama, simți că abia acum a ajuns acasă și-și salută adevărata patrie. Trecu prin ulicioare înguste, făcîndu-și loc printre magherniță, tejghele și dugheni, și intră în Krochmalna. Soarele dogorea în șanțul acela care purta numele de stradă. Din fundătura îngustă dintre strada Ciepla și piață, venea un miros urît ca de cimitir. Ca de obicei, evreii forfoteau pe acolo ca într-un adevărat furnicar. O bătrînă evreică bolnavă ședea ca pe vremuri pe trotuar, vînzînd bob fiert, fasole, mazăre și semințe de bostan. Din loc în loc te împiedicai de negustorii de apă gazoasă cu garnițele la șold și paharele în mînă. Singură vederea acestor pahare, încleiate de sirop uscat, în mîna murdară a cine știe cărui nenorocit, îți întorcea mațele pe dos. Una din vînzătoare se rezema de zid. Cele cîteva zdrențe care-i acopereau trupul o îmbrăcau doar pe jumătate. Cu fața palidă și fără viață, aștepta în soare, nădăjduind că în preajma ei oamenii ar putea fi mai însetați. În mîini ținea două sticle cu un fel de zeamă roșie, desigur un sirop oarecare. Buzele ei vinete șopteau ceva : îmbiau oare pe trecători să bea, rosteau numele lui Adonai, cel

pe care muritorii n-au voie să-l pomenească, sau blestemau poate lumina şi viaţa, fiindcă ea însăşi se născuse ca viermele, în gunoi şi mizerie ?...

În dreapta şi în stînga erau prăvălioare deschise, care asemenea unor sertare lipite cu hîrtie, nu mergeau mai departe de prag. Pe poliţele lor de lemn se vedeau de trei ruble ţigări, în timp ce lîngă uşă, ouă fierte, scrumbii afumate, tablete de ciocolată, zaharicale ispititoare, bucăţi de brînză, zarzavat alb, usturoi, ceapă, prăjituri, ridichi, străchioare pline cu mazăre, găleţi cu cîrnăciori „cuşer" şi borcane cu sirop de zmeură îmbiau pe trecători.

În toate aceste prăvălii, podeaua era acoperită de un strat gros de noroi, care nu se usca nici cînd afară dogorea arşiţa. În acest gunoi se tîrau copii, înfăşuraţi în zdrenţe murdare, murdari şi ei peste măsură. Fiecare gaură de acest fel servea drept locuinţă cîtorva oameni, care trăiau acolo în zgomot şi trîndăvie. În fund stătea de obicei capul familiei, melancolic şi gălbejit, care nu se mişca din loc din zori şi pînă în noapte ; sta cu ochii pironiţi asupra uliţei şi îşi petrecea timpul visînd tot felul de afaceri suspecte.

Ceva mai departe, pe fereastra deschisă, priveai în interiorul unui atelier, unde sub tavane joase, îşi măcinau zilele bărbaţi şi femei chirciţi deasupra lucrului. Lîngă atelierul de cizmărie, o peşteră neagră, din care se revărsa un miros respingător, era atelierul de peruci pentru evreicele bigote. Astfel de ateliere de coafură se înşirau vreo zece la rînd. Fete palide extenuate, ele singure nepieptănate şi nespălate, scărmănau cu repeziciune şuviţe de păr. În curţi, în pragul uşilor, chiar şi pe acoperişurile vechi, acoperite cu tablă ori cu ţiglă, de unde ieşeau în relief una după alta ferestrele mansardelor, se iveau chipuri bolnave, slabe, cu nasuri mari, cu pielea verzuie de stafie şi priveau cu ochi însîngeraţi, curioşi ori indiferenţi, la orice suferinţă, ochi, care pierduţi într-o tristeţe veşnică, tînjesc după moarte. În pragul unei uşi, Judym se ciocni de o bătrînă precupeaţă cu amîndouă mîinile încărcate de coşuri grele,

pline de legume. Hainele ei erau într-o dezordine de nedescris. Peruca îi lunecase pe spate, ca o şapcă, lăsînd descoperit creştetul ras, asemenea unei chelii albe de moşneag. Ochii ei bulbucaţi, ca ţîşnind din nişte coji de ouă, priveau drept înainte cu o expresie cînd chinuită, cînd calmă, dar lipsită de viaţă ; vinele frunţii şi ale gîtului erau proeminente şi sîngele părea că ciocăneşte pereţii lor cu putere. În pragul unei prăvălii şedea un hamal bătrîn şi gîrbovit. Lăsase în stradă două dulapuri legate cu o frînghie, pe care le tîrîse pînă acolo pe umeri şi muşca pe rînd dintr-un castravete crud şi dintr-o bucată de pîine.

Judym mergea repede, mormăind ceva pentru sine. Ziduri coclite, pline de praf, ruginite sau zdrenţuite, noroioase şi pestriţe, îi treceau pe dinaintea ochilor. Strada Ciepla... Trotuarele erau cele de odinioară, sfărîmate, pline de găuri. Nici un trecător nu purta joben şi foarte rar întîlneai o femeie cu pălărie. Majoritatea trecătorilor se asemănau zidurilor acestei străzi. Oamenii umblau în haine de lucru, de cele mai multe ori fără guler. Apariţia unei birje atrăgea atenţia tuturor. Judym zări de departe poarta casei natale şi se apropie de ea cu un sentiment neplăcut de „falsă ruşine". Era nevoit să salute persoane de condiţie inferioară. Acum, la întoarcerea de peste graniţă, lucrul acesta îi era mai penibil decît oricînd. Intră iute pe poartă cu o hotărîre instinctivă : să evite străinii... Curtea se întindea în trei direcţii. La unul din capete, se ridica o fabrică zgomotoasă despre care Judym nu ştia nimic ; celălalt era dintotdeauna ocupat de un depozit de cărbuni ; în al treilea se afla o casă cu cîteva etaje. Judym îşi îndreptă paşii spre ea. Se opri într-o tindă murdară ca sălaşul lui Lucifer şi auzi un ţăcănit familiar în subsol : „vecinul" Dobrowski, lăcătuşul, îşi tăia fiarele. Judym coborî scările şi privi în tinda din stînga uşii lăcătuşului. O gaură deschisă ducea spre subsolul în care se născuse el. Un frig acru îi năvăli în obraz şi-l alungă îndărăt. Din atelierul lăcătuşului ieşi un băieţaş murdar şi începu să-l măsoare de sus pînă jos cu privirea.

Judym se repezi spre scară. Trecu de primele două etaje şi nu-şi încetini pasul decît o dată ajuns în pod. În faţa sa era o ferestruică fără geam, un soi de meterez în zid. La baza deschizăturii, cărămida era atît de roasă de copiii care se jucaseră pe acolo, încît luase o formă ovală. De cîte ori el însuşi, Judym, se aplecase prin această deschizătură în afara zidului şi atîrnase în gol! Un robinet comun umezise şi întunecase tot peretele şi lampa de gaz îl afumase pînă în tavan. Zidurile erau pline de umbră şi de mîhnire ca scîndurile unui sicriu.

Ultimele trepte duceau într-o tindă întunecoasă ce tăia mansarda în lung. Judym se opri în faţa uşii din fund şi bătu, o dată, de două, de trei ori. Nimeni nu-i răspunse. Mai scutură o dată clanţa şi atunci, în uşa vecină se ivi, atrasă de zgomot, o fată de vreo treisprezece ani care-l cîntări cu o privire de femeie cochetă cu experienţă. Vorbi ea mai întîi, fără să aştepte să fie întrebată:

— Pe cine căutaţi?

— Aici locuieşte Wiktor Judym?

— Aici.

— Nu ştiţi, domnişoară, e cineva acasă?

— Adineauri era mătuşa, trebuie să fie şi acum... Sau poate a ieşit în curte cu copiii.

Se aplecă şi mai mult şi-l privi pe Judym drept în ochi, cu îndrăzneala unei fete dintr-un oraş mare. În clipa aceea, din fundul odăii se auzi un urlet teribil, însoţit de un potop de blesteme şi de înjurături incoherente, învălmăşite într-un muget ca de vită. Judym ascultă mirat, apoi o întrebă încet pe fată despre ce era vorba. Ea zîmbi cu un aer trufaş:

— E bunica mea, e nebună.

— Nebună? Şi o ţineţi acasă?

— Desigur că acasă. Unde s-o ţinem?

Judym dădu fata la o parte şi privi înăuntru. Într-un colţ, lîngă sobă, se afla o făptură omenească, cu mîinile şi picioarele legate de un par înfipt în pămînt. Şuviţe cărunte îi cădeau pe faţă şi pe umeri, iar trupul

era înfăşurat în nişte zdrenţe. Cîteodată, sub păr scînteiau nişte ochi îngrozitori, ca două săbii iuţi de foc şi buzele ei slobozeau un puhoi de cuvinte înfiorătoare. Judym se dădu instinctiv înapoi şi începu să-i pună întrebări fetei :

— De ce n-o internaţi la spital ?

— Ştiu eu ? Iac-aşa ! Nu putem s-o internăm.

— De ce nu puteţi ?

— Că nu-i loc. Şi apoi de unde să luăm bani ca să plătim pentru ea ?

— De ce aţi legat-o de par ?

— Ei, na-ţi-o ! întrebi şi dumneata ! Fiindcă pune mîna pe topor, pe cuţit, pe satîr şi poate să-i omoare pe copii, pe tata, pe mama. E o mare ticăloasă, zău !

— De mult e bolnavă ?

— Da' ce-i bolnavă ? E nebună, nu bolnavă. De-aş fi şi eu sănătoasă ca ea ! Cînd vine tata s-o lege, se încaieră amîndoi ca nişte turbaţi ! Nici tata nu se dă cu una, cu două, da' abia apucă s-o doboare pe fiara asta.

Judym făcu un semn cu mîna şi o luă la goană pe scări. Se opri în curte şi zări în gang, sub zidul fabricii, o mulţime de copii care alergau şi se jucau de colo-colo. Pe o grămadă de grinzi arse şedea mătuşa Pelagia, o femeie bătrînă, ţinută de milă de Wiktor, fratele lui Judym, nepotul ei de soră. Era o fiinţă slabă, ursuză şi bolnăvicioasă. Din gura ei ieşea rareori o vorbă bună şi pe copii îi plesnea şi-i înghiontea toată ziua. Judym se apropie încet de ea, cu o uşoară strîmbătură şi încercînd să-şi învingă sentimentul de repulsie. Îi era neplăcut să-i spună bună ziua de faţă cu alţi locatari şi tot felul de gură-cască. Era cuprins de aversiune şi de milă în acelaşi timp, mila constituind fondul sentimentelor lui de familie. Mătuşa Pelagia întoarse capul, îl văzu, dar nu se mişcă din loc. Abia cînd Judym îi atinse cu nasul mîneca murdară în vecinătatea palmei, se aplecă repede şi-l ţocăi de departe pe păr.

— Cînd ai sosit, Tomcio ? Noi n-am ştiut nimic, zise ea cu glasul ei uscat de totdeauna.

— Ieri seară. Cum o duci cu sănătatea, mătuşă ?

— Ei... sănătatea mea !... Mă zbat şi eu cum pot. Acum cît e cald, stau aici toată ziua ; la iarnă, o să se sfîrşească şi cu mine.

— Haide, haide, nu-mi plac mie fleacurile astea...

— Lasă că ştiu eu...

— Dar nu arăţi de loc rău. Ce face Wiktor ? El cum se mai laudă ?

— Ei, cum... Cum îl ştii.

— Unde-i acuma ?

— La fabrica ceea.

— La Miler ?

— Da' de unde ! La o fabrică de fier, la oţelărie.

— La oţelărie ! se miră Judym.

— Da, la oţelărie.

— Cum aşa ?

— A schimbat. Zice că-i place mai bine acolo şi crede că o s-o ducă mai uşor... Dar singurul vinovat în chestia asta eşti tu şi nimeni altul... zise ea cu indiferenţă, îndreptîndu-şi cutele fustei.

— Eu sînt vinovat că Wiktor şi-a schimbat serviciul ?

— Da, tu. Cînd era un simplu muncitor, muncea pînă cădea în brînci. Dar tu te-ai apucat să-i bagi în cap tot felul de năzdrăvănii şi i-a pierit pofta de muncă. De atunci îşi bagă nasul unde nu-i fierbe oala. Citeşte cărţi, ce nu citeşte el !... E un învăţat ! spuse ea cu un zîmbet batjocoritor, arătîndu-şi dinţii albi.

Judym asculta cu nepăsare. Apoi întrebă :

— Cîştigă mult ?

— Da' de unde. Şi ea a trebuit să se apuce de lucru, de cînd au scăpătat.

— Şi ea unde lucrează ?

— La o fabrică de ţigări. Pleacă amîndoi de dimineaţă şi eu trebuie să am grijă de copii, să gătesc, să deretic toată casa. Şi tu unde ai să stai ? Rămîi la Varşovia, sau pleci iar undeva în lume ? întrebă ea cu prefăcută indiferenţă.

— Încă nu ştiu, abia m-am întors.

Convorbirea se termină aici. Judym privea pe sub gene un bloc de asfalt, rătăcit printre bolovani, de parcă l-ar fi lăsat cineva acolo din greşeală ; un copăcel creştea prin el, străbătînd pojghiţa de asfalt. Canalul de scurgere era în apropiere şi pe grătarul lui rămăseseră tot felul de resturi. Soarele ardea. La umbra zidului înalt al fabricii se juca o ceată de copii. Unii erau atît de slabi încît puteai urmări sub pielea lor străvezie reţeaua de vine albastre ; alţii îşi pîrleau în soare nu numai obrajii, mîinile şi gîtul, dar şi genunchii, care ieşeau afară prin găurile pantalonilor. În grămada de copii zburdalnici, se tîra un micuţ rahitic, cu picioarele îndoite penibil în formă de arc, cu urme de vărsat pe trupul gol, jalnic la înfăţişare. Toată banda asta făcea impresia unor gunoaie azvîrlite în curte sau a unor frunze uscate purtate de vînt din loc în loc. Căpetenia acestei cete gălăgioase era un băieţaş de opt ani, zvelt, cu capul gol, îmbrăcat în izmenele lui taică-său şi încălţat cu papucii maică-si. Acest cavaler ţipa cît îl ţinea gura, ceea ce justifica ascendentul său asupra celorlalţi în chestiunile strategice. Cînd trecu alergînd ca un cerb tînăr şi îndreptîndu-se spre mijlocul curţii, Judym îl recunoscu :

— Ăsta-i Franek !

— Da, e Franek... zise mătuşa.

Doctorul îşi opri nepotul, ceea ce îi pricinui copilului o sinceră şi vădită nemulţumire. Din grămadă se desprinse şi o fetiţă, mai mică decît Franek, care se apropie de mătuşă. Era Karolina, nepoata lui Judym. Avea o faţă slabă, cenuşie, în care ochii mari ardeau ca nişte cărbuni sub pletele ce-i cădeau peste sprîncene şi ajungeau pînă la rădăcina nasului. Fetiţa avea o expresie bătrînicioasă şi vicleană şi privirea încăpăţînată şi pătrunzătoare a omului care a cunoscut amărăciunea a mii de dezamăgiri şi pe care nu-l mai înşală nici o iluzie. Judym o trase spre el şi o sărută. Fetiţa nu se împotrivi, ci îl privi drept în ochi cu privirea ei grea, ca şi cum ar fi vrut să ştie ce profit va avea din asta. Franek sărută în grabă manşeta unchiului, bolbo-

rosi ceva nedesluşit şi porni iar spre grupul celorlalţi copii. Convorbirea cu mătuşa nu se închega ; ori de cîte ori se afla în situaţii asemănătoare, Judym începea să se gîndească maşinal la tot felul de alte lucruri, cu totul personale şi lipsite de orice legătură cu momentul. Copiii aceştia care se fugăreau în fundătura strîmtă, străjuită de ziduri înalte şi goale, îi aminteau cine ştie de ce, de un cîrd de veverițe închise în cuşcă. Mişcările lor violente, salturile lor neîncetate aveau nevoie de spaţiu larg, de arbori, de iarbă şi de apă...

— Desigur că vrei să-l vezi cît de curînd pe Wiktor, nu-i aşa Tomcio ? întrebă mătuşa care nu obişnuia să simuleze sentimente ce-i lipseau.

— Desigur, se-nţelege.

— E greu să dai de el, de la o vreme. Cîteodată trec cîte trei zile şi trei nopţi fără să vină pe acasă.

— Şi unde e ?

— Ei, Dumnezeu ştie ! Poate că astăzi o să vină la timp...

— Atunci, trec eu pe aici deseară, dar pînă una alta aş vrea s-o văd pe Teosia. M-aş duce la ea la fabrică, numai să mă lase să intru.

— Cîteodată te lasă. Încearcă, Tomcio. Vouă, domnilor doctori, vă e mai lesne decît nouă, oamenilor de rînd...

— Unde e fabrica asta ? întrebă Judym, pe care conversaţia începea să-l apese.

Mătuşa îi dădu adresa şi-i spuse în ce direcţie s-o ia. Doctorul ieşi pe poartă şi porni pe străzile care duceau spre mahala cu capul plecat, căutînd maşinal cu ochii fabrica de ţigări. Şirul monoton de case de raport dispăruse şi rar mai întîlneai cîte o clădire cu etaj. În schimb, vedeai pînă departe căsuţe joase de lemn, dărăpănate, care nu erau nici conace şi nici case ţărăneşti, deşi aduceau şi cu unele şi cu altele.

Deasupra uşilor lor atîrnau firme pestriţe, stropite cu noroi. Geamurile erau atît de prăfuite şi de murdare încît privirea trecătorului nu putea pătrunde în interior ; murdăria ţinea fără nici o dificultate loc de

obloane. În față erau mai ales prăvălii mici. În unele găseai cîrnați ieftini, în altele și mai nenorocite încă, niște coșciuge sărăcăcioase.

Pe alocuri, printre aceste case de oraș, acoperite cu țiglă veche ori cu carton gudronat pe care se lățea ici și colo cîte o pată de mucegai verde, se înălța o clădire nouă, ridicată în pripă, ca și cum ar fi fost suflată din nisip. Aceste siluete, cu acoperișurile lor invizibile, cu trei ziduri goale și cu al patrulea prevăzut cu un șir de ferestre, tîșneau printre casele de tip bătrînesc, aproape medieval, ca un indiciu al unei noi stări de lucruri, vestind anexiunea acestor locuri la dezvoltarea marelui oraș cu liniile lui aspre, nemiloase, cu pavajul și cu vechiul său zid zgrumțuros, gol, ca de închisoare. Tot mai des, rîndul caselor joase era întrerupt de cîte un enorm tors de fabrică, cu ziduri solide, poartă largă și o baterie de coșuri. Din depărtare, pe deasupra acoperișurilor, coșurile acestea se iveau mereu, de pretutindeni. În mijlocul străzii, pe caldarîmul distrus, înaintau încet care pline cu cărămizi, împrăștiind un praf roșiatic. Erau conduse de căruțași, colorați de praful acesta din creștet pînă-n călcîie, cu fețe fără expresie, asemenea unor cărămizi. Cîteodată trecea huruind un camion mare, încărcat cu baloturi înfășurate în rogojini. În vîrf era cocoțat de obicei un evreu mătăhălos, în caftan de barhet roșu care plesnea din bici și zbiera la caii care înaintau cu nespusă greutate. Unul dintre care îi tăie drumul lui Judym și intră pe poarta unei clădiri mari. Doctorul se uită la numărul de pe poartă și văzu că era chiar fabrica pe care o căuta el. Mirosul dulceag, neplăcut, de tutun, care plutea în jurul clădirii și se întindea pe o mare porțiune din stradă îi confirmă presupunerea. Judym intră în curte și se îndreptă spre portar întrebîndu-l dacă n-ar putea sta de vorbă cu lucrătoarea Judymowa. Portarul nu voi s-audă de nimic pînă nu simți în palmă patruzeci de groși. Această senzație tactilă îl determină să se cufunde într-o cugetare adîncă, după care dispăru pentru o clipă și reapăru

însoţit de un individ plin de praf. După lungi dezbateri, acesta îi făcu lui Judym un semn cu degetul şi-l conduse spre aripa laterală. Pulberea de tutun îi intra în nas, în gît, în plămîni, şi-l făcea să gîfîie. La primul etaj era o sală mare, în care se înghesuiau vreo sută de femei aplecate deasupra unor mese lungi şi înguste. Aceste femei, sărăcăcios îmbrăcate, răsuceau ţigări cu mişcări iuţi care la prima vedere făceau impresia unor convulsii dureroase. Unele ţineau capetele aplecate şi-şi scuturau umerii, ca nişte bucătărese care frămîntă aluatul. Acestea înfăşurau tutunul gros în foi, croite dinainte cu iuţeală şi dibăcie. Altele puneau ţigările de foi răsucite în prese de lemn. Aerul înăbuşitor, îmbîcsit de duhoarea trupurilor lucrînd în căldură, într-un loc neîncăpător, saturat de pulberea de tutun fărîmiţat, sfîşia ţesuturile şi ardea ochii şi gîtlejul. Di.. prima sală intrai în alta, mult mai largă, unde cel puţin trei sute de femei făceau aceeaşi muncă. Călăuza nu-i îngădui lui Judym să se oprească nici aici şi-l conduse mai departe, pe scări şi pe coridoare înguste, trecînd pe lîngă maşinile ce uscau tutunul, pe lîngă moara ce măcina şi tocătorul ce-l tăia în diferite feluri — spre odaia unde era împachetată marfa gata. O agitaţie nebună clocotea acolo. De îndată ce intră, Judym observă o fată care încleia banderole pe pachetele de ţigări de foi cu o repeziciune uluitoare. I se părea că lucrătoarea trage din masă o nesfîrşită panglică albă pe care o înfăşoară pe degete. Din mîinile ei pachetele zburau în coşul de sub masă aşa de iute, de parcă le-ar fi aruncat o maşină. Ca să-i poţi urmări munca, ar fi trebuit s-o priveşti cu atenţie şi să-ţi dai seama cînd începe să lipească o cutie.

Din această sală intrai într-o odaie răcoroasă unde, după cum afirma călăuza, lucra cumnata lui Judym. Ferestrele acestei odăi erau prevăzute cu plase de sîrmă, ale căror ochiuri dese, acoperite de pulberea ruginie, lăsau lumină puţină, dar în schimb împiedicau duhoarea din interior să iasă afară. Stive de tutun tăiat gros zăceau prin colţuri. În mijlocul sălii se aflau

cîteva mese pe care se împacheta marfa. La fiecare masă era fixată cîte o țeavă curbă, din care țîșnea șuierînd o flacără lungă, orizontală, de gaz. În jurul fiecărei mese lucrau cîte patru persoane. La prima masă Judym o zări pe cumnata sa. Locul ei era în colț, chiar lîngă flacăra de gaz. În fața ei, un bărbat înalt cu obrazul și pielea ca de mort se legăna pe picioare. Mai încolo, în celălalt colț, văzu un evreu bătrîn cu șapca lăsată pe ochi atît de jos, încît nu lăsa afară decît barba lungă și buzele supte. În stînga Judymowei, era o fată care lua mereu din grămadă un pumn de tutun gros, îl punea în balanță și după ce cîntărea o litră, i-o întindea individului care se legăna pe picioare. Doctorul se opri lîngă ușă și rămase un timp nemișcat, silindu-se și de data asta să înțeleagă operațiile celor patru ființe. Îi vedea agitîndu-se ca scuturați de convulsii și totuși într-o permanentă simetrie, cu metodă și ritm. La masa unde lucrau acești oameni, între Judymowa și vecinul ei, alergau mereu două vase de tinichea în formă de cupe pătrate și goale în interior. Judymowa apuca mereu cîte una din ele cu mîna stîngă și o sprijinea de genunchi cu deschiderea cea largă îndreptată în jos. Cu dreapta lua din vraf hîrtie cu eticheta fabricii, o înfășura pe capătul formei de tablă, sucea colțurile hîrtiei și le încleia cu lacul pe care cu o mișcare fulgerătoare îl topea la flacăra de gaz. După ce întorcea colțul apăsa cu degetul tot vasul și-l întindea vecinului ei, și tot în acest timp lua forma din fața lui pentru a executa aceeași operație. Omul întorcea forma de tablă cu deschiderea în sus și introducea capătul mai înalt, pe care era lipită eticheta, în șanțul scobit al mesei. Lua apoi tutun din mîinile fetei care-l cîntărea, băga un sfert de funt în deschizătura vasului și cu o presă potrivită dimensiunilor formei de tablă, apăsa tutunul. După ce, din două înclinări ritmice ale corpului isprăvea această treabă, scotea din formă pachetul de tutun și întindea mîna după alta pe care o lipise în acest timp Judymowa. Al treilea lucrător scotea pachetul rămas în deschizătură și-l încleia

la celălalt capăt, topind lacul la flacără după exemplul tovarăşei din partea opusă a mesei.

Lucrătorii unei mese împachetau în cursul unei zile de muncă o mie de funţi de tutun în pachete de cîte un sfert. Făceau deci cîte patru mii de pachete, lucrînd cîte zece secunde la fiecare din ele. Mişcările mîinilor erau regulate, iuţi şi neobosite, asemenea unor fulgere de lumină zburînd mereu în aceeaşi direcţie, unde făceau un salt ca nişte corpuri elastice. Judym îşi dădea limpede seama ce era „meşteşugul" — cum spun ţăranii — experimentat după o trudă cumplită şi constînd dintr-o serie de mijloace ciudate care alcătuiesc drumul cel mai lesnicios, mai scurt şi mai direct între două puncte finale de muncă. Îşi amintea de propriile lui „meşteşuguri" în clinică sau în sala de operaţii şi urmărea cu atît mai mult interes munca fiinţelor din faţa lui. În fundul odăii se afla o masă identică cu prima din margine, iar lîngă flacăra ei lucra o femeie cu năframă roşie pe cap. Zdreanţa aceasta îi ascundea tot părul. Dedesubt se ivea o frunte mare, boltită. Vinele tîmplelor şi ale gîtului erau încordate. Ochii pe care-i închidea la fiecare mişcare maşinală se deschideau cînd trebuia să lipească cu clei colţul hîrtiei. Atunci ochii aceştia aţintiţi asupra flacării de gaz, se aprindeau de aceeaşi flacără. Faţa femeii era suptă şi pămîntie, ca feţele tuturor celorlalţi muncitori. Pe buzele ei cu desen specific evreiesc, arse şi urîte, trecea din timp în timp cîte un zîmbet tăcut şi dureros, în care se ghiceau suspine înăbuşite, stîrnite de continua nevoie de aer a plămînilor măcinaţi de tuberculoză. Strălucirea ochilor obosiţi şi zîmbetul acesta, care se adăugau la toată agitaţia febrilă din jur, aminteau de fuga nebună a roţii unei maşini pe marginea căreia, într-un anumit loc, se vede sclipind un fel de flăcăruie luminoasă.

Cînd Judymowa îşi zări cumnatul, mîinile ei începură să tremure şi nu nimeriră flacăra cu lacul ; mai înainte ca buzele ei să rostească un cuvînt de bunvenit, două lacrimi grele i se rostogoliră din ochi. Se

opri din lucru privindu-l pe oaspe cu ochi împăienjeniți.

Omul ce vîra tutunul în pachete nu-l zărise pe Judym. Văzînd că nu capătă forma la timp, ridică spre Judymowa o privire elocventă, ca aceea pe care i-ar fi aruncat-o o roată zimțată alteia dacă s-ar fi oprit din mers.

Judym se apropie de cumnată-sa, o salută cu o înclinare a capului și-i spuse că o va aștepta la douăsprezece în curtea fabricii. Nu mai era decît un sfert de oră pînă la amiază, așa că părăsi sala țigărilor și așteptă în vestibul lîngă ieșire. Ghemuite în niște văgăuni negre, cîteva femei bătrîne despărțeau în tăcere frunzele de tutun. Prăfuite, slabe, mizere, cărunte, monstruoase, cu ochii roșii, erau asemenea Parcelor care oficiau mistere. Din fundul orbitelor îndreptau spre Judym, care-și aștepta cumnata lîngă ușă, pupile încărcate de atîta asprime și de atîta ură, încît fu silit să le evite privirea și le întoarse spatele.

Cînd bătu ora prînzului, Judymowa coborî cea dintîi scările, urmată de un adevărat puhoi de femei. Se vedea că e încîntată să se poată făli în fața tuturor cu un astfel de cumnat. Vorbea într-una cu glas tare.

— Cînd ai venit ? Ce mai spui ? Ai trecut pe la noi ? Ai fost pe-acasă ?

Fața ei murdară, obosită, radia de mulțumire și de mîndrie. Buzele, întredeschise într-un zîmbet sincer, lăsau să se vadă dinți rari, verzui. Ochii îi străluceau ca niște cărbuni. Ieși pe poarta fabricii însoțită de Judym și porni la masă, cu graba de fiecare zi. Doctorul n-o împiedică și o urmă făcînd și el pași mari. Abia cînd ajunseră în fața casei, soția lui Wiktor se opri și se lovi cu palma peste obraz :

— Ei, Doamne ! De ce fug așa ca o idioată ? Te-am zorit, cumnate, și ai alergat atîta drum !

— Nu-i nimic, o să avem mai mult timp să stăm de vorbă. Vine și Wiktor ?

Fața ei se posomorî :

— Da' de unde ! El mănîncă la familia Wajs, niște oameni din fabrică. Locuiesc pe Czerniakowska.

— Are dreptate. Nu poți să-i pretinzi să facă atîta drum în fiecare zi.

— Și el spune așa... zise ea iute.

În timp ce urcau scările, Judym simțea mirosul de carne prăjită în untură, care-i amintea de anii copilăriei. Ușa bucătăriei era deschisă spre coridor, lăsînd să iasă afară căldura și duhoarea care-i erau insuportabile. Wiktor Judym nu era acasă. Prînzul îl pregătise mătușa, care, de data asta, păru că nici nu observă prezența lui Tomasz. O evită și el și se grăbi să treacă din prima odaie ce servea drept bucătărie și cameră de culcare pentru mătușa, în a doua, dormitorul soților Judym. Era o mansardă joasă, în care atingeai tavanul cu capul. Între cele două paturi, cu așternutul răvășit, se afla o comodă acoperită cu un șervet croșetat. Pe pereți atîrnau fotografiile rudelor în redingotă (la mijloc era fotografia doctorului în uniformă de student) toate în rame lucrate la traforaj. Undeva, într-un colț, țăcănea pendula cu greutăți lungi. Doctorul îmbrățișă cu privirea toate aceste obiecte și-și aminti de unele din ele care mobilaseră locuința părinților lui de la subsol...

Wiktor nu veni și în casă stăruia o căldură infernală ; Judym plecă făgăduind să se întoarcă seara. Vrînd să se răcorească puțin, intră în grădina Saska, își găsi un loc pe o alee lăturalnică și se cufundă pe nesimțite în visare. Demult încă, de cînd începuse să umble prin școli, dornic de învățătură, îl preocupau unele probleme de chimie și fiziologie... Visa o lumină puternică, de o mie de ori mai puternică decît electricitatea, cu ajutorul căreia medicul ar putea cerceta interiorul plămînilor unui tuberculos. Făcea descoperiri colosale în terapia ftiziei și clădea spitale unice în lume. O altă himeră a lui era folosirea gunoaielor din marile orașe și o a treia, un nou mijloc de locomoție care să oprească în creștere marile orașe industriale și să împrăștie mormanele acestea de cărămizi și aglomeră-

rile de oameni în toată ţara. Visurile acestea şcolăreşti se transformară mai tîrziu în pasiuni puternice, tainice. Cîte ceasuri petrecuse el, aplecat asupra motorului pe care-l inventase! În odaia sa de student instalase într-un colţ o mulţime de butelii şi de retorte care păreau că închid în ele tot felul de taine extraordinare. Cu timpul, lumina cea mare, care înconjurase ca o aureolă tinereţea bietului student, păli'se sub influenţa spiritului critic, dar zorile ei mistice izbucneau la orice prilej. Invenţiile sale trebuiau să aducă fericire şi bunăstare Varşoviei, „vechiul lui sălaş". Introducerea noului mijloc de transport inventat de el avea să deschidă căile unei dezvoltări excepţionale. O Varşovie enormă, împrăştiată pe o suprafaţă de multe mile, cu parcuri de brazi, umbrită de copaci, o Varşovie din care subsolurile şi mansardele vor dispare şi cu ele ftizia, vărsatul şi tifosul...

Visurile acestea se trezeau din nou acum. Ideile şovăielnice şi amintirea vagă a invenţiilor sale se desprindeau iar din beznă ca nişte poteci lungi şi luminoase, aducînd la suprafaţă contururile înmormîntate în adîncuri.

În grădină era o mulţime de lume. Judym nici nu-şi dădu seama cînd trecu după-amiaza. Spre seară, un adevărat puhoi de evrei cu înfăţişare mizeră năvăli peste el. Aleea principală, cele laterale şi potecile fură năpădite de furnicarul acesta de oameni. Nu mai rămăsese nici un locşor pentru plimbare, aşa că grupuri întregi se opreau sau făceau cîţiva paşi la dreapta şi la stînga. Această mulţime era îmbrăcată în haine dintre cele mai pestriţe. Femeile erau gătite în culori la modă, care variau de la jachetele purpurii şi de un albastru ţipător, la pălăriile violete şi roşii împodobite cu pene sau cu flori ce se clătinau la orice mişcare. Hainele bărbaţilor erau vulgare, extravagante şi absurde. Frumosul parc devenise înăbuşitor. Ai fi zis că plantele agăţătoare se ofilesc, că ierburile mor şi că mirosul dulce al mixandrelor se stinge, deznădăjduit că nu poate răzbi prin duhoarea omenească.

În amurg, Judym ieşi din grădină şi se îndreptă spre Piaţa Teatrului. Ajunse în Piaţa Bankowy cînd se aprindeau felinarele. Lumina lor vie cădea chiar pe trotuarul ce ducea spre strada Elektoralna. Valuri de oameni dispăreau necontenit îndărătul clădirii întunecate a băncii ca în gîtul unui vas. Judym se opri. Grămezile acestea negre de capete şi de trunchiuri, înaintînd iute ca furnicile, trezeau în el un fel de dezgust fizic. I se părea că priveşte un puhoi mişcător de insecte. Să se amestece în gloata asta, care mişună în piaţă, el ? Nu ! Niciodată ! Niciodată !

Se răsuci pe călcîie, hotărît să amîne întîlnirea cu fratele său şi intră într-un restaurant de lux.

A doua zi se sculă la cinci dimineaţa şi se duse la Wiktor. Cînd intră pe poartă, soarele poleia faţada casei, dăruind şi zidurilor acestora sărăcăcioase, de un roşu murdar, ceva din farmecul răsăritului. Ai fi zis că ferestrele nenorocite, îndărătul cărora gemea mizeria, semănau cu ochii obosiţi ai unui bolnav, ros pe dinăuntru de sărăcie şi totdeauna întristat, care acum numai, în clipa aceea unică, se deschideau pentru a privi spre cer şi a înălţa o rugăciune soarelui. Cînd doctorul bătu în uşa apartamentului, îi deschise Wiktor, gata îmbrăcat. Era un bărbat solid, cu o barbă mare, crescută cît o lopată, care-i încadra trăsăturile ca o ramă. Avea o faţă palidă, albă, dar cu pielea plină de tot felul de puncte negre. Cînd îşi zări fratele, ochii lui se luminară de un surîs copilăresc, deşi cuvintele de bun venit pe care le rosti aveau un ton aproape oficial :

— Ce mai faci, Tomek ?

— Dar tu cum te mai lauzi ? întrebă doctorul, cu aceeaşi lipsă de duioşie.

— Aşa şi aşa... merge...

— Ştii... dacă vrei, te conduc.

— Bine, zise Wiktor, luînd o cutie de tablă.

Pe stradă, umblară un timp tăcuţi unul lîngă altul, neştiind cum să înceapă vorba. În fine, Wiktor zise :

— Ai fost la Paris ?

— Da.

— Şi acum rămîi aici ?

— Da. Trebuie să mă stabilesc undeva. Voi vedea, nu ştiu încă nimic. Nu ştiu cum am să mă descurc...

— Cum, după atîţia ani de învăţătură, tot nu ştii cum ai să te descurci ! zîmbi cu neîncredere şi cu oarecare ironie Wiktor.

— Ţi se pare curios ?

— Desigur. Dar ce ştiu eu din chestiile astea ?

Lui Judym nu-i plăcu tonul şi simţi că începe să se înfurie. Tăcură din nou şi merseră mai departe. Străzile erau aproape pustii. Cînd şi cînd se încrucişau cu vreo căruţă cu zarzavat ori cu pîine. În răstimpuri, o birjă trecea huruind, ducînd cîte un muşteriu nedormit, sosit cu un tren de dimineaţă. Paşii celor care mergeau la muncă cu sufertaşele în mîini răsunau izbindu-se de zidurile clădirilor.

La un moment dat, fraţii se încrucişară cu un evreu bătrîn care ducea pe umeri un coş enorm cu două bucăţi mari de carne. De-a lungul străzii, portarii stîrneau cu măturile praful uscat şi gunoiul din ajun.

— Mi-a spus mătuşa că acuma lucrezi în altă parte... începu doctorul.

— Da. M-am ciorovăit cu Raczek, maistrul, trăsnil-ar Dumnezeu !

— De ce te-ai certat ?

— De ce ? Fiindcă nu ne puteam suferi, mi-a fost de ajuns atîta. Spunea că eu nu arăt a lucrător, că port ghete, jachetă şi cravată. Asta, zicea el, nu-i de mine... Da' ce-i pasă dobitocului de ghetele mele ! La muncă vin ca oricare altul, aşa, în cămaşă şi nădragi...

— Desigur, dar de ce să te certi pentru atîta lucru ?

— Ei, pentru atîta ! Am ştiut noi de ce ne-am certat... zise Wiktor, scuipînd. Îmi căuta o pricină, canalia, lasă că ştiu eu. Ce-i pasă lui ce fac eu ? Dacă vreau, n-am decît să-mi pun în cap un coif de hîrtie şi să umblu aşa prin tot oraşul, ce-l priveşte pe el, mojicul dracului ! L-am înjurat în cîteva rînduri şi a trebuit să plec din baraca aceea.

— Şi acum eşti mulţumit ?

— La început nu era mare brînză, dar de cînd au introdus „para“ lui Bessemer, sau cum dracu îi zice, m-au găsit bun pentru asta şi am început să lucrez cu ea. E greu, îmi stric ochii, dar sînt mulţumit.

— Uite ce vreau eu să-ţi spun, tu poate eşti mulţumit, dar vezi că Teosia trebuie să muncească şi ea. Am fost ieri în peştera aceea unde lucrează.

— Da' ce, eu am trimis-o ?

— N-ai trimis-o tu, a trimis-o nevoia. Îţi repet că n-ar trebui s-o laşi să mai lucreze în praful ăla de tutun. E prea greu pentru ea.

— Altă muncă mai uşoară nu se găseşte, rosti Wiktor cu indiferenţă. Ce era să fac ? Nici eu nu stau degeaba.

— Eu nu-ţi fac nici un fel de reproş, dar mi-e milă de ea.

— Şi mie mi-e milă, dar n-am încotro... zise Wiktor cu ironie, privindu-şi fratele cu coada ochiului. Tu ai ieşit la liman, noi am rămas cum eram. Ţi-e milă de nevastă-mea... şi mie, zău... Dar oricît ai jeli-o, şi ai răsjeli-o, tot nu-i foloseşti cu nimic. Mai mult decît mă străduiesc să ies şi eu la suprafaţă, nici că se poate...

— Şi crezi că Raczek acela te-a jignit cînd a spus ce-a spus ?

— Nu-i vorba de jignire. Ce-ar fi dacă eu ţi-aş porunci să încalţi nişte ciubote groase şi să umbli în zdrenţe, sau în pînză de sac, ca un gunoier, un nenorocit de gunoier de la ţară... Ei, ce-ai spune ?

— Nu haina face pe om, zise doctorul, dîndu-şi imediat seama că maxima aceea banală se potriveşte cu necazurile lui Wiktor ca nuca-n perete.

Frate-său făcu cîţiva paşi în tăcere, apoi se-ntoarse brusc spre Tomasz şi zise cu asprime :

— Uite, asta e : tu eşti acum domn mare şi eu am rămas un biet nenorocit, ceva mai bine îmbrăcat decît răposatul nostru tată. Te-a luat mătuşa de-acasă, te-a crescut, te-a dat la şcoală... mă rog, foarte bine. Mă bucur din toată inima, te rog să mă crezi. Ai crescut

ca un trandafir în grădină, şi eu, vezi bine... Pe mine nu mă priveşte cum te îmbraci tu, numai că dă-mi voie să-ţi spun, hainele pe care le ai pe tine, tot de la mătuşa le ai. Ce-ai fi ajuns tu fără ea ? Pe cînd eu, pentru fiecare zdreanţă pe care o cumpăr, trebuie să dau bani munciţi din greu, bani scoşi din piatră seacă. Înţelegi ?

Cuvintele lui Wiktor îl atinseseră pe Judym în punctul cel mai sensibil.

— Tu crezi — zise el — că am trăit ca un trandafir în grădină. Dacă ai şti...

— De unde să ştiu ! Wiktor strigă aproape. Mi-ai fost frate ! Îmi amintesc că o dată ne-am pomenit că vine mătuşa în birjă pe cînd noi ne jucam în durligi pe şanţ. Te-a ales pe tine, fiindcă erai mai frumuşel — şi gata. Veneai la noi din cînd în cînd, foarte dichisit, pe urmă ai avut uniformă şi te fereai de zdrenţele mele de ucenic.

— Ei, şi tu...

— Lasă că nu spun palavre. Abia cînd ai început să mergi la universitate, ne-am mai întîlnit, dar atunci era altceva şi de altfel...

— Mătuşii îi datoresc mult, îl întrerupse doctorul, cu ochii în pămînt. Fără ea, rămîneam în strada Ciepla... Adevărat ! Ea m-a scos la suprafaţă. Dar cîte am pătimit în casa ei !

— Ce ai pătimit ?

— Parcă tu nu ştii cine era mătuşa noastră...

— Cum să nu ştiu.

— Se pare că a fost o fată frumoasă şi şi-a făcut repede drum în lume...

— De ce nu spui lucrurilor pe nume ? „Şi-a făcut drum în lume"... hm, hm... A fost o poamă bună, cea mai grozavă din Varşovia, asta a fost ! Un tip care-şi făcea ghete la tata, îi spunea bătrînului că a avut de-a face şi cu... conţi şi cu neconţi...

— Ei da, desigur ! mormăi Tomasz cu un gest de nerăbdare.

— Te supără că vorbim despre asta ? rîse celălalt grosolan.

— Vreau să-ţi povestesc cum a fost, fiindcă de aici ne-am pornit şi tu habar n-ai de nimic : a strîns bani şi a închiriat un apartament într-o casă la etajul al doilea cu patru odăi... mobilate splendid. Ce nu era acolo !

— Da, toată lumea spunea că era un lux grozav !

— Acolo locuia cînd m-a luat la ea. Dar începuse să se cam treacă, nu mai trăia ca altădată ; totuşi casa îi era veşnic plină de lume. Se juca cărţi, se bea. Veneau la ea tot felul de oameni, femei tinere şi babe. Printre ei am crescut eu, ca trandafirul în grădină... adăugă Judym cu un surîs dureros. În primii ani ajutam şi eu în casă, frecam şi curăţam parchetul, spălam oale şi crătiţi la bucătărie, potriveam sam varele şi alergam, alergam veşnic după cumpărături. Şi azi îmi amintesc casa, scara de serviciu ! Cît am suferit acolo... Peste vreo doi ani, mătuşa a închiriat unui student o cameră de pe coridor, care avea intrare separată. Plătea puţin, în schimb era obligat să-mi dea lecţii şi să mă prepare pentru gimnaziu. Băiatul şi-a făcut conştiincios datoria. Îl chema Radek. Am început să merg la şcoală. Mătuşa îmi plătea taxele, e drept, dar ştiu că se pricepea să-mi scoată ochii pentru asta. Abia mai tîrziu, cînd m-am făcut mai mare, am aflat că pierduse mult la cărţi, pe atunci însă nu pricepeam nimic din tot ce se întîmpla în jurul meu. Atîta ştiam doar, că mătuşa se face din ce în ce mai zgîrcită şi mai a dracului. Era turbată de-a binelea. O apucau cîteodată furiile şi începea să se învîrtească dintr-o odaie într-alta ; vai de cine îi cădea atunci în gheare ! Dormeam întotdeauna în anticameră, pe un mindir pe care aveam voie să-l scot afară dintr-un coridor întunecos, de lîngă odaia mătuşii, abia după ce plecau toţi musafirii. Mă culcam noaptea tîrziu şi trebuia să mă scol mai devreme decît toată lumea. Cu timpul, musafirii s-au rărit şi atunci mătuşa a închiriat trei camere care dădeau pe un coridor comun. N-aveam voie să mă

culc înainte de a se fi întors acasă toate haimanalele ticăloase care locuiau la noi. În schimb mă sculam în zori, cînd toţi ceilalţi mai dormeau încă. Mă pălmuia cine poftea : mătuşa, servitoarea, chiriaşii, pînă şi portarul, care dacă nu-mi dădea un ghiont în spate, îmi spunea cuvinte grele, mai grele decît ghionturile. Şi n-aveam cui să mă plîng. Cînd Radek şi-a terminat studiile şi s-a mutat, am început să-mi fac lecţiile în bucătărie, pe masa încărcată de crătiţi, printre coji de cartofi şi untură. De cîte ori nu m-a dat afară mătuşa pentru o vină imaginară ! De cîte ori n-a trebuit s-o implor în genunchi să mă primească din nou în „casa ei" ! Uneori, cînd era bine dispusă, îmi dădea o pereche de pantofi vechi de-ai ei şi umblam aşa spre hazul întregului gimnaziu. Într-o iarnă am avut pantofi cu toc înalt. În alta, îmi rămîneau în zăpadă urmele picioarelor goale, fiindcă numai pe deasupra erau oarecum ocrotite de nişte rămăşiţe de ghete. Cînd am ajuns în clasa a cincea, am şters-o. Dar toată copilăria mea, prima tinereţe s-au scurs într-o veşnică teroare, într-o mizerie mută pe care abia acum o înţeleg. De altfel... de altfel... ce să mai vorbim...

— Atunci... pentru tine... mătuşa... zîmbi Wiktor. Tatei, Dumnezeu să-l ierte, nu-i plăcea să vorbească despre ea : numai cînd se îmbăta zdravăn, o înjura ca să-şi verse năduful.

Tomasz făcu un gest cu mîna şi merse mai departe în tăcere.

Străzile erau acum scăldate în soare. Peste casele adăpostite de frunzişul arborilor, se lăsau umbre viorii parfumate. Wiktor şi Tomasz o luară în direcţia cartierului industrial şi se opriră pe o înălţime de unde puteau vedea tot oraşul. Dindărătul unor clădiri îndepărtate, Vistula şerpuia pe cîmp, încovoiată ca un arc uriaş de argint strălucitor. Ai fi zis că arde cu o flacără albă, aprinsă de soarele dimineţii. Ochiul lacom îmbrăţişa din depărtare cursul ei liber, luncile verzi, pădurile sinilii, ale căror linii şterse se pierdeau în

spațiu. Ceva mai aproape, pe malul fluviului, se desenau negre cîteva pîlcuri de arbori stufoși.

Frații se așezară pe iarbă, la picioarele unui zid de împrejmuire și priviră în tăcere peisajul ce se desfășura dinaintea lor. Dinspre cartierul industrial, morman uriaș de ziduri oarbe, fără ferestre, dinspre clădirile înguste și lunguiețe care pe coșurile lor subțiri scoteau splendide rotocoale de aburi minunați, asemenea unor bulgări de argint viu în bătaia soarelui, venea un zgomot necontenit de fierărie. Doctorul se gîndi deodată că bătăile acelea sonore de ciocan și scrîșnetele ca de lanțuri zguduite, le scoate aburul cînd țîșnește în toate părțile din acoperișurile fumegînde de carton gudronat. I se părea că mugetul sugrumat și aspru al motoarelor a intrat în ele, tremurător și sălbatic, cu graba lui neastîmpărată și că iese afară în uriașele răbufniri de fum sur, alcătuind la nesfîrșit semicercuri repezi. Fumul acesta izvorît din nenumărate coșuri înalte de cărămidă, sau din altele mai înguste de tablă rotundă otrăvea văzduhul curat, cobora, se plimba pe deasupra clădirilor și inunda ulițele, ca o ceață cenușie, în care casele, felinarele, vehiculele și oamenii își ștergeau treptat contururile. La intervale egale se auzeau cele două lovituri consecutive ale ciocanului pneumatic, care făceau să se cutremure pămîntul la distanță de cîteva sute de pași de fabrică. Pe strada desfundată treceau căruțe, trase de cai uriași. Un fel de vehicul, compus din doi stîlpi legați, susținuți de osiile groase, transporta fierul, blocuri de minereu, asemenea unor bulgări înghețați, bare drepte de fier sau răsucite ca panglicile, șine, drugi, bucăți uriașe de poduri, gratii, mașini. Zgomotul transportului se auzea uneori pînă în ulițele vecine. Două bare tăiate, ca două cozi lungi, atîrnînd dinapoia căruței, se loveau una de alta la fiecare mișcare, făcînd o hărmălaie nesuferită. Ai fi zis că însăși nebunia încătușată izbește cu coada într-un acces de furie diavolească și urlă, zbătîndu-se în chinurile agoniei.

În timp ce Tomasz şi Wiktor aşteptau cu nervii încordaţi trecerea unuia din camioanele care făceau mai mult zgomot, un glas răsună deodată de pe celălalt trotuar :

— Judym ! Ce faci acolo ? Judym !

Fraţii nu auziră numaidecît. În sfîrşit, Wiktor îşi aruncă privirea în direcţia aceea şi porni imediat într-acolo. Din celălalt colţ al străzii venea spre ei un tînăr înalt, blond, cu barba scurtă şi ochi albaştri. Fabrica îi îngălbenise obrajii, dar buzele erau încă zîmbitoare şi sănătoase. Purta nişte haine uzate şi o cămaşă de pînză. Pe cap avea o pălărie cu margini mari în chip de aripi.

— E noul ajutor al inginerului care a instalat prima „pară", lămuri Wiktor.

Tînărul se apropie de ei şi începu să vorbească, privind mereu spre Tomasz cu ochi ageri, limpezi, cercetători.

— E fratele meu — zise Wiktor — medicul. S-a întors zilele astea de la Paris.

Tehnicianul întinse mîna şi rosti nedesluşit, cum se obişnuieşte la orice prezentare, un nume oarecare.

Vorbind despre lucruri indiferente, o luară toţi trei agale în josul străzii. Încîntat că se poate lăuda cu un astfel de frate, dar silindu-se să nu se trădeze, Wiktor vorbea mereu şi, în cele din urmă, fără să-l întrebe pe Tomasz, îl rugă pe inginer să-i îngăduie doctorului să viziteze fabrica şi, mai cu seamă, oţelăria. Tînărul şovăi o clipă, apoi promise să aibă grijă de oaspe. Intrară într-o uliţă îngustă printre ziduri goale de fabrici şi se opriră în faţa unei uşi strîmte. Era ora şapte. În curtea fabricii îi întîmpinară lovituri de ciocane şi vîjîitul surd al motoarelor dinamo-electrice de aproape o mie de cai putere. Wiktor dispăru undeva şi doctorul rămase singur cu tînărul tehnician. Acesta îl conduse în nişte săli unde se geluiau bare de fier lungi de cîteva zeci de coţi, unde se sfredeleau găuri cu ajutorul burghiurilor şi unde unelte mici pătrundeau cu o rapiditate vertiginoasă în tăblii groase de două

degete, găurind suprafeţe largi cu aceeaşi uşurinţă, cu care ai fi găurit cu degetul o turtă de ceară. Ici se nituiau gratii de pod cu piroane încălzite pînă la incandescenţă, colo foarfecele spinteca bare de fier cum ar fi tăiat o pînză. Ieşind din atelierele enorme, Judym intră într-o hală pustie, unde lucrau numai vreo zece oameni. Aici se lipeau şinele.

Doctorul urmărea curios această operaţie. Maşinile nu făceau mare lucru, sarcina esenţială revenea exclusiv muşchilor omeneşti şi ciocanelor cu cozi lungi. În colţul sălii, plecat asupra unui obiect la care lucra cu multă atenţie, se afla un om cu un tors şi cu nişte muşchi atît de fantastici, încît Judym îl privi uluit, ca şi cum ar fi aparţinut unei rase necunoscute încă pînă atunci. Mai văzuse el bicepşi cît nodurile, dar numai sculptaţi sau desenaţi. Ai fi zis că dacă braţul acela s-ar ridica şi ar izbi cu pumnul în perete, l-ar dărîma într-o clipă. Şi era o adevărată satisfacţie pentru ochi să vezi cum acest uriaş punea mîna pe ciocan şi, ajutat de un alt muncitor, lovea în cele două capete înfierbîntate ale şinelor pentru a le uni. Doctorului nu-i mai venea să iasă de acolo. Privea plin de curiozitate şi de uimire gesturile şi muşchii uriaşului şi se bucura de la oarecare distanţă de această priveliştе în tovărăşia inginerului.

— Şi celălalt e un om zdravăn ! zise acesta.

— Care ?

— Cel de colo...

Lîngă uriaş, întors cu spatele spre ei, era un tînăr de vreo douăzeci de ani, atît de frumos la faţă, încît zărindu-l, Judym rămase ca împietrit. Avea un obraz uscat, cu trăsături aspre, regulate, ca sculptate în os. O mustăcioară neagră îi umbrea buza de sus. Omul era aproape slab, dar admirabil proporţionat. Mişcările lui nu erau repezi, dar sigure şi armonioase.

— Şi ăsta e fierar ? întrebă Judym în şoaptă. În comparaţie cu celălalt Hercule, pare un cărăbuş.

— Ei, nu-i chiar aşa, zîmbi inginerul.

Puţin după aceea, îndată ce-i veni rîndul, lucrătorul cel tînăr puse mîna pe ciocan şi începu să lovească. Abia atunci putu Judym să-l urmărească. Ciocanul făcea un cerc larg şi trăsnea fierul cu o putere teribilă. Braţele goale ale tînărului îl ridicau în dreapta, apoi îndărăt şi izbeau bara dintr-o parte, aproape de pămînt. Trupul rămînea drept, nemişcat, ca şi cum n-ar fi luat parte la lucru. Numai şoldurile aveau o zvîcnire imperceptibilă, care arăta intensitatea efortului, în timp ce muşchii omoplaţilor întindeau cămaşa. Snopi de scîntei ţîşneau de sub ciocan ca nişte stele aurii sau albastre, înconjurînd chipul minunat al flăcăului cu aureola cuvenită forţei şi frumuseţii sale. După ce dădu ultima lovitură, tînărul fierar se îndreptă cu pas ritmic spre un colţ al halei, îşi sprijini mîinile de coada ciocanului şi şuieră printre dinţi. Fruntea îi era acoperită de sudoare, care se scurgea în dîre pe faţa lui înnegrită.

Din baraca unde era instalată fierăria, intrai în turnătorie. Fumul paielor care ardeau cu încetul, mirosul diferiţilor acizi şi aerul înăbuşitor, otrăvit, alcătuiau atmosfera obişnuită a acestor hale sepulcrale, negre, care împroşcau foc. Pe jos, pămîntul era răscolit şi fumega fierbinte sub picioare. Pereţii negri, plini de răni, vibrau ca de o veşnică durere. Într-un colţ al acestei barăci enorme, se afla vasul în formă de pară, mai larg la bază, îngustîndu-se spre vîrf şi terminîndu-se cu o deschidere de dimensiuni potrivite. Retorta cea mare se învîrtea în jurul unei axe orizontale, goală pe dinăuntru, care introducea în mijloc aerul încălzit dintr-o maşină specială. Întreg vasul se putea înclina astfel încît prin deschizătura superioară să toarne metalul la momentul potrivit. Cînd Judym intră în sală, „para" Bessemer era aşezată în poziţie verticală, plină cu straturi de minereu şi de cocs. Un curent de aer la o temperatură de opt sute de grade pătrundea de jos în interior, suflînd cu o forţă uriaşă. Prin deschizătură începu deodată să ţîşnească funingine neagră, în care uneori fulgera o flacără înaltă. Focul izbucnea în sus

cu o repeziciune crescîndă, devenea tot mai alb şi mai mlădios. La anumite intervale, miliarde de stele zburau din adîncul lui. După ce cocsul arse complet, o flacără mare, lungă, tremurătoare, răbufni cu un bubuit spăimîntător. Roşie la început, flacăra păli, apoi se învineţi şi în cele din urmă deveni orbitoare. În stînga focului, chiar lîngă pară, erau cîţiva oameni. În fruntea lor se afla tînărul tehnician. Scînteile îi ardeau borul pălăriei, îi distrugeau hainele. Ridicase capul spre flacără şi ochii lui injectaţi examinau culoarea focului, ca să-şi dea seama dacă oţelul e gata.

La un moment dat porunci să se toarne în gura vasului siliciu, care la temperatura de 1 400 grade se asimilează în mod mecanic cu fierul.

Flacăra părea că înnebunise. Coloana ei se subţiase, luase forma unei săbii cu două tăişuri, scotea din cînd în cînd un muget înăbuşit şi apoi îşi luă zborul. Ai fi zis că focul se desprinde din locul său, se smulge şi izbucneşte în sus. Privirea suporta cu greu lumina ce inundase hala întunecoasă.

Atunci, pe galeria cu balustradă de fier, dincolo de văpaie şi la jumătatea înălţimii ei, se ivi un chip negru care părea că circulă chiar în flacără, ca o salamandră.

Doctorul îndreptă spre el o privire curioasă şi începu să-i urmărească mişcările cu atenţie.

Muncitorul introducea un instrument lung, ca un soi de mătură de curăţat coşurile, în lichidul clocotitor.

Atunci doctorul recunoscu în fantoma acea neagră pe fratele său şi inima i se aprinse deodată, ca şi cum o scînteie din flăcările ce ardeau în faţa lui s-ar fi înfipt în ea.

HIMERE

Sfîrşitul concediului de vară al doctorului Anton Czernisz însemna pentru toată lumea medicală inaugurarea unui nou an de activitate. Doctorul Czernisz era într-adevăr un om extraordinar. Faima lui depăşise barierele Varşoviei. Numele lui era pe buzele tuturor, citat în lucrări de specialitate şi cunoscut lumii ştiinţifice de peste graniţă. Ba, trebuie să recunoaştem, că în străinătate era încă mai preţuit decît în ţară.

Doctorul Czernisz se trăgea dintr-o familie săracă. Îşi făcuse studiile întreţinîndu-se singur, apoi începuse să-şi cîştige existenţa şi-şi dobîndise un mare renume. Se căsătorise destul de tîrziu, abia după patruzeci de ani, cînd ajunsese om cu stare, cu o femeie de o mare frumuseţe. Doamna Czernisz fusese „unica nădejde" a unei familii scăpătate, cu pretenţii de oarecare noblеţe. Făcuse probabil o căsătorie din interes şi nu din dragoste. Ea participase cu multă însufleţire la un moment dat la lupta pentru emanciparea femeilor. Cu timpul, copiii, obligaţiile şi viaţa mondenă o îndepărtară de activitate, fără să-i zdruncine însă aspiraţiile şi credinţele. Era totdeauna gata să sprijine o cauză cinstită. Deşi nu mai avea entuziasmul de pe vremuri, era încă o femeie însufleţită de idealuri. În saloanele doctorului Czernisz se aduna floarea intelectualităţii. Tot ce avea Varşovia mai ales se întîlnea la el. Se ştia că într-o miercuri se adunau intelectuali lucrînd în diferite domenii, iar miercurea a doua veneau numai medici. Cînd un oaspete străin de cercurile medicale se nimerea într-o astfel de miercuri, era primit de doamna Czernisz. Grupul de

medici nu se ţinea numai de palavre la aceste mici întîlniri. La început ele întruneau numai cîţiva prieteni intimi ai gazdei, dar mai tîrziu atraseră foarte multă lume. Aici se citeau pentru prima oară lucrări medicale care făceau bilanţul unor cercetări, aici erau aduse la cunoştinţa colegilor cazuri neobişnuite, întîlnite în practica de toate zilele şi tot în saloanele doctorului Czernisz îşi expuneau observaţiile cei care se întorceau dintr-o călătorie de studii, în străinătate. Aceste şedinţe n-aveau un caracter solemn, dar nici unul prea familiar. Erau foarte frecventate şi, mai mult decît atît, foarte apreciate. Stăpînul casei era un om inteligent şi modest, plin de distincţie şi de bunătate; soţia lui ştia să farmece cu un cuvînt şi cu un gest, saloanele erau mobilate cu eleganţă şi pline de opere de artă, dar mai presus de orice atrăgea pe toată lumea atmosfera de distincţie, de adevărată superioritate intelectuală.

Judym, care-l cunoştea pe doctorul Czernisz de pe cînd era student, îi făcu pe la începutul lui septembrie o vizită de curtoazie şi primi o invitaţie pentru una din întruniri.

Prima miercure medicală avu loc la 15 octombrie. Tomasz se hotărî să vină cu un referat. Şovăise mult, oscilînd între sfială şi entuziasm, dar în cele din urmă se decise să-şi citească lucrarea. O scrisese încă la Paris şi acum nu-i adăugă decît o introducere şi cîteva date statistice locale. Doctorul Czernisz îl încurajă şi insistă să-şi citească referatul (al cărui conţinut de altfel, nu-l cunoştea de loc), apoi îl rugă şi în cele din urmă îi ordonă s-o facă.

— Cum ? — îi zicea el — mai întrebi dacă trebuie să ne împărtăşeşti reflecţiile făcute după studii de aproape doi ani la Paris ?... Atunci ce vrei să citim, cînd ne adunăm ? Ceea ce ştim cu toţii, ceea ce discutăm între noi de mii de ori ?

Judym se lăsă convins de aceste argumente, cu atît mai mult cu cît şi în străinătate i se întîmplase să citească în cadrul cîtorva societăţi ştiinţifice diferite lucrări. Era aici şi o ambiţie de calitate inferioară, e

drept... Îl intimida doar mediul cel nou în care avea să intre. În ziua hotărîtă își revăzu încă o dată manuscrisul, îmbrăcă un costum negru și spre seară plecă de acasă. În pragul locuinței doctorului Czernisz simți un nod în gît și se gîndi că ar fi mai bine să se întoarcă ; fu străbătut o clipă de o undă de lașitate. În cele din urmă, apăsă totuși butonul soneriei deasupra căreia era scris un nume : „Dr. Czernisz". Curînd după aceea auzi, cu un junghi de durere în tot capul, scîrțîitul zăvorului și o serie de zgomote mate care alcătuiau un fel de gîlgîit, asemenea unui rîs batjocoritor...

Urcă niște trepte de marmură, acoperite cu un covor lung, colorat, intră în anticamera luminată feeric și simți pe umăr mîna amfitrionului. În jurul lui, era o mulțime de lume care discuta cu însuflețire.

Încurcat, poticnindu-se în covoare, lovindu-se de toate mobilele, ajunse în sfîrșit, însoțit de doctor, în fața unui „chaiselongue" din care se ridică o femeie superbă, de vreo treizeci de ani. Era simplu îmbrăcată, dar din faldurile rochiei sale se desprindea atîta grație, încît Judym fu îndată cuprins de spaima lui de fiu de cizmar și începu să facă o mulțime de plecăciuni, tot atît de stîngace ca și restul manierelor sale. Doamna Czernisz îi observă stînjeneala și-l înțelese numaidecît, cu tinețea proprie tuturor firilor nobile ; mai mult chiar, se simți ea însăși tot atît de încurcată și de nefericită. În clipa aceea, Tomasz își aminti că în afară de obișnuita lui lipsă de prezență de spirit trebuia să-și mai citească și referatul, să ia cuvîntul printre toți străinii aceia, plini de siguranță, gata să-l judece, pregătiți pentru discuție și glume...

Soția doctorului îi vorbea despre Paris, silindu-se să-l facă să se simtă la largul său, ceea ce izbuti într-o anumită măsură.

Judym se simți cuprins de o simpatie deznădăjduită pentru ea și începu să vorbească... Atunci cineva se așeză în stînga lui, în timp ce altcineva o chemă pe doamna Czernisz în celălalt capăt al salonului.

Rămas singur, Judym zări în jurul lui o mulțime de medici. Îi cunoștea din vedere, de la spital și de pe stradă, dar numai cîtorva dintre ei ar fi putut să le strîngă mîna. Ședea țeapăn în fotoliu, cu picioarele amorțite, înfipte ca niște bețe în covorul moale și trecea prin toate chinurile așteptării. Soneria se auzea mereu și mereu se ivea cîte o figură nouă în lumina puternică. Cînd salonul și încăperile alăturate fură pline, doctorul Czernisz anunță pe cei de față cu glasul său liniștit și blînd, că doctorul Judym, un coleg proaspăt întors de la Paris, își va citi lucrarea intitulată: *Cîteva considerații* sau *Despre igienă*. Judym auzi această veste cu un sentiment de adevărată spaimă. Totuși, cînd ochii celor prezenți se îndreptară spre el, își reveni, se ridică plin de siguranță de la locul său, se apropie de o măsuță, și-și scoase manuscrisul din buzunarul surtucului. Zgomotul se preschimbă treptat, involuntar, într-o șoaptă, în care fremăta un sunet șters... Judym... Judym... ca un acord ce se stinge în spațiu.

Tomasz începu să citească. Introducerea, forjată ca de mîna unui fierar și presărată cu fraze și expresii de specialitate, vorbea despre starea actuală a igienii. Nu numai propozițiunile în care același cuvînt era repetat de mai multe ori, ci și ideile erau greoaie și banale ca „Tatăl nostru". Referentul simțea și vedea ca printr-o ceață priviri reci, aspre, disprețuitoare, fixîndu-se asupra lui. Dar asta-i făcu bine. Vorbi despre noile metode de dezinfectare utilizate în spitalele pe care le vizitase, despre ultimele metode și medicamente preventive, în special despre „chinozol", despre diferitele experiențe cu sublimat, într-un cuvînt despre tot ce găsise în cărți și reviste. Nu începu să-i intereseze pe ascultători și să le trezească curiozitatea decît după ce trecu la descrierea noilor mijloace de dezinfectare a locuințelor particulare, adică a formaldehydei nepolimerizate — și a altora de acest fel. Aci se sfîrșea prima parte a prelegerii sale. La începutul celei de-a doua, Judym își punea întrebarea ce va întreprinde știința care se interesează de problema igienii în general, pentru ameliorarea con-

diţiilor de viaţă ale maselor. Ca să adîncească diferitele aspecte ale acestei chestiuni, Judym începu să povestească ce văzuse la Paris şi aiurea. Vorbi despre felul de viaţă al aşa-zisei armate de rezervă pentru industrie, de bandele de vagabonzi beţi care consumau mari cantităţi de absint şi-şi petreceau timpul la *Vieux-Chêne*, lîngă strada Mouffetard sau la *Guillotine*. Era o poveste lungă şi fu ascultată cu oarecare atenţie. Părăsind acest subiect, vorbitorul trecu la descrierea azilului de noapte *Château-Rouge*.

— Mă duceam adesea acolo — spuse el — şi trebuie să mărturisesc că am petrecut o dată în peştera aceea o noapte întreagă. Niciodată nu voi uita noaptea aceea de iarnă. Se intră prin ulicioara Galande, de lîngă Notre-Dame, cel mai vechi cartier al Parisului. În imediata vecinătate prosperează vestita tavernă *Père-Lunettes*. Clientela fostului palat al frumoasei Gabrielle d'Estrées e de două feluri. Unii sînt „vizitatorii", ceilalţi nişte nenorociţi care găsesc acolo absint ieftin şi un adăpost pentru cîteva ore. La *Château-Rouge*, aşazisa „consommation" costă 15 centime, în schimbul cărora oaspele are drept să ia loc la o masă, să-şi sprijine mîinile şi capul de marginea ei şi să rămînă acolo pînă la 2 noaptea. Cînd plouă sau dă îngheţul, consumatorii, dintre care bineînţeles nici unul nu are locuinţă, se înghesuie pur şi simplu unii peste alţii. Alungaţi după ora două, se împrăştie afară în cele patru părţi ale oraşului. Unii îşi caută culcuş sub poduri sau pe lîngă fortificaţii, în Bois de Boulogne, la Vincennes... Cei care au cîţiva bani în buzunar nimeresc la vreun *marchand de sommeil*. Cei mai mulţi înnoptează la *Château*, apoi pornesc spre halele centrale unde în schimbul a doi „sous" găsesc o „soupe au riz", şi unde pentru cîteva centime pe zi, ajută hamalilor de meserie. Cei care adună mucuri de ţigări de foi se postează de la şase dimineaţa lîngă monumentul lui Etienne Dolet din piaţa Maubert şi vînd lucrătorilor, care se îndreaptă spre fabrici, pungi de tutun scuturat din mucuri, cu 10 centime bucata. La *Château-Rouge* încap cîteva sute de

oameni. În nopțile de iarnă se strîng pînă la cinci sute. În prima sală unde este și un bufet, se adună mai cu seamă femei și copii, fiindcă acolo fumegă o sobă de tablă. În a doua, fost dormitor al frumoasei favorite a lui Henric al IV-lea, se trîntesc pe podeaua goală numai bărbați. Proprietarul primește zece centime, în schimbul cărora acordă un culcuș pînă la două noaptea. În cea de a treia odaie, împodobită cu fresce, și numită „Senatul", oamenii dorm și pe mese și pe jos. Adunătorii de mucuri scutură tutunul din foițe și-l bagă în pungi, în timp ce „les dos" așteaptă cu răbdare pe „marmittes", lucrătoare de noapte care-i întreține. Tot aici dorm obosiți acrobații ambulanți, adesea tatuați, unii meseriași mărunți, cei care pescuiesc cîinii în rîu, sau deschid ușile trăsurilor în gări, cei care strîng pisicile moarte și alții cu tot felul de îndeletniciri care nu se pot mărturisi. În stînga „Senatului" e o cameră numită *Salon des morts*, unde zac grămadă bețivii, bolnavii, sau cei ce se bucură de protecția patronului. În fine, mai e și așa-numitul *Salon cu fresce* care înfățișează istoria criminalului Gamaku, asasinul doamnei Bannerich. De obicei cîte un coate-goale lămurește vizitatorilor aceste misterioase mîzgălituri sau le cîntă în „argot" mizeria nesfîrșită a neamului omenesc; unul din aceste cîntece începe așa :

C'est de la prison que j't'écris,
Mon pauv' Polyte ;
Hier je n'sais c'qui m'a pris,
À la visite ;
C'est des maladi's qui s' voient pas,
Quand ça s'déclare,
N'empêch' qu'aujourd'hui j'suis dans l'tas
À Saint-Lazare !... [1]

[1] Îți scriu de la închisoare, bietul meu Polyte ; nu știu ce s-a petrecut ieri cu mine, cînd m-ai vizitat ; sînt boli ce nu se văd, cînd izbucnesc. N-are a face, azi sînt îngropat la Saint-Lazare !... (n.r.)

Cînd m-am dus pentru prima oară la *Château Rouge*, purtam joben, așa că ospitalierul patron al palatului m-a luat drept un englez care vizitează curiozitățile orașului și m-a condus cu lampa în mînă prin tot stabilimentul. Era noapte tîrziu. Discuția noastră și lumina au trezit cîțiva musafiri. De lîngă zid s-a ridicat o prostituată în zdrențe, cu fața umflată, arsă ca de un foc lăuntric și s-a uitat cîteva clipe la mine cu ochii mari deschiși. Privirea ei era atît de teribilă, de nedescris, încît dacă mi s-ar îngădui să folosesc cuvintele poetului aș spune că „ea arde și acum în sufletul meu"...

Această nuanță de lirism îi miră pe ascultători, dar o luară drept o digresiune oratorică nepotrivită și o trecură cu vederea. Judym, însă, simțea cu adevărat „focul" acela care-i ardea sufletul. Descrise cartierul *cité Jeanne d'Arc*, din vecinătatea spitalului Salpêtrière, în care erau cîteva zeci de locuințe muncitorești.

— Fiecare familie își are apartamentul său ; dar prin pereții subțiri, se aud toate certurile ; copiii dorm grămadă pe scări, prin ganguri și uliți, molipsindu-se unii de la alții de boli și corupție. Femeile sînt niște stricate, bărbații își fac de cap. Dar chiar și această pseudoatmosferă de familie dispare cînd pătrunzi în *cité dorée*, în *cité des Khroumirs* sau în *cité de la femme en culotte*, dincolo de fortificațiile din nord-vest. Una din aceste așezări omenești se compune din cîteva șiruri de cocioabe, înconjurate de gunoaiele prin care se tîra odinioară proprietăreasa terenului, fostă gunoiereasă, îmbrăcată nu se știe de ce în haine bărbătești, și-și strîngea chiriile. Cealaltă e alcătuită din adevărate cocine, ridicate pe terenuri virane, unde copiii dorm pe mormane de zdrențe și de murdărie, unde Haussonville a văzut o dată o bătrînă rozînd un os murdar cules din gunoi cu o coajă de pîine mucegăită, și o pereche de bătrîni, locuind într-o „cocioabă pe roți", cu care se plimbau dintr-o *cité* în alta.

Dar în privința asta nu trebuie să-i invidiem pe alții. Avem și noi „Parisul" nostru, dincolo de zidul Powonzkowski, avem apoi cartierul evreiesc, care nu-i de loc mai prejos decît *cité des Khroumirs*. Merită să cutreierăm, măcar o dată în viață, ulițele aglomerate dinspre cimitirul evreiesc. Descoperim pe acolo interioare de ateliere, făbricuțe și locuințe, pe care filozofii nici nu le-au visat. Familii întregi dorm în podurile dughenelor, fără aer și fără lumină. Există adăposturi comune pentru cîteva familii, unde se îngrămădesc stocuri de merinde, unde se încheie afaceri, se fac planuri industriale, familiare, amoroase, tîlhărești, unde se prăjește mîncare în grăsime împuțită, unde tușesc și scuipă tuberculoși, se nasc copii și gem bolnavi fără leac, care-și tîrăsc cătușele vieții. Locurile acestea înfiorătoare întîmpină cu gemete pe trecător. Și unicul leac împotriva tuturor relelor e antisemitismul!

Dar la țară? Oare nu e ceva obișnuit să găsești două familii cu o droaie de copii locuind într-o singură odaie, sau mai bine zis într-o cocină, unde se află și un hambar, despărțit printr-un perete de scînduri, pentru proviziile de cartofi putrezi, varză, sfeclă și altele? Argații celibatari mănîncă carne doar de Paști și de Crăciun, iar grăsimea o capătă sub forma unui strat subțire de slănină rîncedă ori de seu în doză farmaceutică; în cantitate mare nici n-ar putea-o consuma din cauza mirosului tare și a gustului greu... O încăpere anume pentru ei nu au. Dorm în grajduri sub iesle, iar fetele într-o cămăruță și uneori laolaltă cu bărbații. În locuințele argaților căsătoriți, unde primăvara curge glodul de pe pereți, cresc împreună copii și purcei.

Invitații ascultau toate aceste amănunte într-o tăcere a cărei semnificație era greu de stabilit. Vorbitorul însă ajunsese la acea parte a expunerii sale pe care ardea de nerăbdare s-o dezvolte. Era ca un luntraș care și-a prins cîrligul în inelul de pe țărm și are impresia că tot sufletul i se umple de o bărbăție rece. Începu să explice că și doctorii au o vină în această

stare de lucruri, care de fapt are la bază mai multe cauze — și anume, spunea el, noi medicii sîntem niște spectatori indiferenți.

— Știm să distrugem cu succes microbii în dormitoarele bogaților, dar excludem cu seninătate din sfera intereselor noastre convietuirea copiilor cu purceii. Care medic s-a ocupat în secolul nostru de igiena azilului *Château-Rouge ?* Cine dintre noi, aici la Varșovia, s-a întrebat în ce condiții trăiesc familiile evreiești din Parysow ?

— Despre ce vorbește dumnealui ? întrebă în șoaptă cineva din fundul salonului.

— Vorbă lungă... răspunse un tînăr blond cu chip de Apolo, ștergîndu-și ochelarii cu ramă de baga.

Judym auzi tonul ironic și văzu zîmbetele răutăcioase, dar continuă cu aceeași exaltare :

— Oare obligația noastră nu e de a răspîndi principii de igienă acolo unde ele sînt inexistente, unde condițiile de viață sînt pur și simplu îngrozitoare ? Cine s-o facă dacă nu noi ? Viața noastră nu e decît un șir de jertfe. Anii primei tinereți ni-i petrecem la morgă și toată viața prin spitale. Menirea noastră e să luptăm împotriva morții. Care altă muncă se poate compara cu aceea a unui medic ? Munca pe ogor, în fabrici, ocupațiile funcționarului, ale negustorului, ale industriașului, chiar cele ale soldatului ? Fiecare gînd, fiecare pas, fiecare gest al nostru trebuie să fie o biruință asupra forțelor oarbe și întunecate ale naturii. Din toate părțile, din ochii fiecărui bolnav, ne privesc epidemiile și moartea. Cînd se apropie holera, cînd toată lumea își pierde sîngele rece, cînd speculanții își închid în grabă prăvăliile și fug, singur medicul rămîne să țină piept năpastei. Abia atunci se vede ca într-o oglindă cine sîntem noi. Atunci sfaturile, recomandațiile, hotărîrile și ordinele noastre sînt ascultate cu sfințenie. Dar cînd molima a trecut, hrăpăreții se întorc cu zarvă mare și se instalează după voia celor mai tari din grămadă. Rolul nostru se termină. Circulăm prin mulțime și acceptăm hotărîrile turmei. În loc să luăm

în mîini destinele vieții și să le conducem după legile științei exacte, în loc să ridicăm un zid între viață și moarte, preferăm să desăvîrșim bună-starea și să înlesnim viața bogaților, ca să ne-mpărtășim din firimiturile luxului lor. Medicul de azi e medicul oamenilor bogați.

— Cer cuvîntul! strigă un bătrîn înalt, slab, cu favoriții albi ca laptele.

— Și eu cer cuvîntul! rosti cu glas aspru, nepăsător, tînărul blond cu ochelari, ridicîndu-se ușor din jeț și întorcîndu-se spre gazdă.

Prin salon se auzea un murmur, care dovedea o adîncă nemulțumire.

— Medicina de azi — continuă Judym — se mulțumește să vindece boala ca atare, fără să se preocupe cîtuși de puțin să-i combată cauzele. Și de data asta mă refer tot la vindecarea săracilor...

În salon se auzi un rîset ușor. Murmurul devenea tot mai deslușit și mai nepoliticos.

— Nu vorbesc aci despre abuzurile obișnuite, despre năravurile diferiților medici de la căile ferate, din fabrici etc., ci despre situația igienii în general. Un om care a lucrat în fabrică zile întregi, cufundînd bare de fier în acid sulfuric, în apă și în var nestins, face o congestie și e transportat la spital; cînd se vindecă, el își reia vechea ocupație. Dacă lucrătorul dintr-o rafinărie de zahăr lucrează la extragerea superfosfatului prin stropirea cărbunilor de oase cu acid sulfuric, într-un interior plin de aburi de pucioasă și se îmbolnăvește de congestie pulmonară din cauza gazelor produse de arderea picriniatului de potasiu, el poate să-și revină, dar după ce a ieșit din spital se întoarce în baraca lui. În ghețăriile fabricilor de bere face ravagii *pleuritio purulenta*...

— Asta privește pe cei ce se ocupă de bolnavii ieșiți din spitale și nu pe medici, zise gazda.

— Datoria medicului e să vindece boala. Dac-ar sta să-și plaseze bolnavii în servicii corespunzătoare ar

ajunge poate un bun filantrop, dar cu siguranță un medic prost, strigă altcineva.

— Totdeauna se vorbește despre „filantropie", se apără Judym. Eu nu cer ca medicul să caute slujbă pacientului său care s-a însănătoșit, dar cred că el e dator și că are dreptul să interzică bolnavului, în numele științei, să revină la locul de muncă unde și-a pierdut sănătatea.

— Admirabil! Un tablou cu adevărat idilic! De unde ți-a venit ideea asta, colega! se auzi din toate părțile.

— Ceea ce dovedesc stimații colegi prin protestele lor este o nesocotire și o evitare a cauzelor bolii, cînd e vorba de oamenii săraci. Noi, medicii, avem destulă autoritate ca să distrugem subsolurile, să însănătoșim atmosfera în fabrici și în locuințele igrasioase, să răscolim cartierele evreiești din Cracovia și Lublin. Asta stă în puterea noastră. Dac-am vrea să profităm de drepturile firești ale profesiunii noastre, atît obscurantismul cît și forța banului ar trebui să ni se supună.

Zicînd acestea, Judym închise caietul și se așeză. Nu acesta era sfîrșitul lucrării. Mai exista o parte în care autorul continua să expună diferite proiecte cu caracter utopic. Dar Tomasz nu mai era în stare să citească și acest capitol, despărțit de restul manuscrisului prin trei stele; era sfîrșit, abia-și trăgea răsuflarea. Atitudinea invitaților, stingherealа amfitrionilor, atmosfera însăși a adunării arătau limpede că vorbitorul era compromis cu desăvîrșire. Lecția nu fusese nici destul de tare ca să-i zdruncine și să-i trezească, nici destul de originală ca să-i învețe ceva. Se uitau liniștiți la Judym, fără mînie, dar privirile lor spuneau: ai fi crezut că e cine știe ce leu fioros, dar nu-i decît un ecou, și încă ecoul unui idiot oarecare...

Cînd se făcu liniște deplină, doctorul Kalecki, bătrînul cu favoriți, se sculă de pe scaun și începu să vorbească cu fraze curgătoare și pline de vioiciune:

— Colegul Judym ne-a prezentat o lucrare interesantă, lăudabilă și elocventă care, exprimînd sentimen-

tele sale generoase și bogăția imaginației sale e un rezultat al studiilor făcute la Paris. În zilele noastre, pe care utilitarismul și-a pus, din păcate, pecetea, e plăcut să întîlnești un medic cu o sensibilitate atît de vie, cu o inimă fierbinte și plină de duioșie. Îmi permit așadar, în numele celor de față, să exprim doctorului Judym recunoștința noastră pentru lucrarea pe care ne-a citit-o...

După această introducere, care lui Tomasz i se păru o aluzie ironică la adresa sărăciei lui, doctorul Kalecki începu să comenteze lucrarea în spirit critic :

— Problema examinată de colegul nostru cuprinde, de fapt, mai multe chestiuni și evoluează între rai și iad. Din cîte am înțeles, ea se poate împărți în trei subchestiuni principale : *primo* — chestiunea pur științifică, igiena vieții claselor de jos, *secundo* — chestiunea socială, *tertio* — mijloacele curative. Fiecare din aceste probleme e un munte, des împădurit, stîncos, spintecat de prăpăstii, în care vrăjitoarele descîntă noaptea. În ce privește primul punct, nu voi repeta ceea ce ne-a spus colegul : sînt fapte studiate conștiincios și descrise colorat. Fapte, adaug eu, foarte triste. În ce privește condițiile de viață din Franța, nu mă pot pronunța, firește, deoarece nu le-am examinat în mod special. Pot numai să afirm cu certitudine că, după cîte știu, operele de binefacere înghit anual, numai la Paris, suma de zece milioane de franci, ceea ce nu e un fleac. Se mai știe că există în Franța adevărate asociații ale hoților cerșetori, sindicate ale femeilor care simulează nașteri pe uliți, ale falșilor epileptici, sindicate de nebuni și de tot felul de schilozi. De altfel, cînd discutăm aceste probleme, niciodată nu trebuie să uităm veșnic înțeleapta frază a lui Herbert Spencer : «cînd rostim cuvîntul „om sărac", nu ne gîndim niciodată la un „om rău".» Asta nu înseamnă că tabloul mizeriei din *cité de la femme en culotte* mă lasă indiferent...

Dar să trecem la condițiile noastre de viață. Colegul referent deplînge greutățile argaților, ale evreilor și așa mai departe. E drept că lucrurile acestea sînt de na-

tură să te întristeze, însă trebuie să declar răspicat, cu riscul de a-l supăra pe colegul Judym: chestiunile acestea nu-l privesc pe medic. *Amicus Plato, sed magis amica veritas* [1] n-avem ce-i face. Ce ar fi dacă medicul salvării, chemat de urgență la doi cizmari care s-au spintecat cu cuțitele, s-ar apuca să le facă morală și să le arate neajunsurile bătăilor? Ce poate spera medicul în asemenea împrejurări? Să lumineze gloata ignorantă și să încerce să exercite oarecare influență asupra patronilor — atît și nimic mai mult. Dar asta se face, e neîndoios că se face, după cum confirmă și colegii practicieni din provincie. Se face mai mult decît se poate aprecia de la distanță, sau de la înălțimea cutăror sau cutăror paradoxe. Și la noi ca și în alte părți filantropia, această soră a caritații omenești, și-a rezervat, sau cel puțin așa ar trebui să se întîmple, rolul cel mai frumos. Să examinăm puțin situația. Sub ochii noștri crește în rîndurile claselor de sus spiritul de caritate, de jertfă, de adevărat avînt în acțiunea de ajutorare a acestei plebe, pe care doctorul Judym ne-a zugrăvit-o cu atîta patos. Cîte ofrande au intrat în cutia milelor în cursul acestui an, cîte lacrimi n-au fost secate, fără multă vorbărie, chiar fără de știrea apărătorilor „poporului". Nu vreau să numesc, nu vreau să-i arăt cu degetul pe acei dintre colegii noștri, adunați chiar în această încăpere, care aleargă la orice chemare a suferinței, care-și jertfesc timpul, sănătatea și viața, fără să se gîndească la împlinirea unei misiuni. Ei fac pur și simplu ceea ce trebuie să facă, ceea ce-i îndeamnă datoria, inima, conștiința... mai bine zis obișnuința, sau și mai bine — năravul.

— Bravo! Bravo! răsunară exclamații vii din toate colțurile apartamentului.

— Dar ia să mai examinăm o dată situația... Stăm, oare, chiar atît de rău? Eu știu că se organizează expoziții pentru răspîndirea igienii, societăți împotriva

[1] Prieten mi-e Platon, dar mai mare prieten adevărul (în limba latină, în original) (n.r.).

cerşitului, aziluri de noapte, se deschid băi publice, se oferă posibilităţi de distracţii şi, în fine, iau fiinţă societăţi de igienă, fără să mai punem la socoteală acţiunile de binefacere, învăluite în tăcere. Domnilor, nu trebuie să roşim sub învinuirea colegului doctor Judym, care a afirmat că medicul de azi e medicul bogătaşilor. În toate acţiunile pe care le-am pomenit, medicii nu iau numai iniţiativa ; ei pot afirma cu mîndrie : *magna pars fui* [1]. Colegul Judym e tînăr. Inima i-a dictat cuvinte de amărăciune, fiindcă el a suferit, desigur, mult. Azi nu-şi dă încă seama că s-a lăsat dus de o pornire, de unele prejudecăţi subiective faţă de medicii din Varşovia, dar cînd tîmplele vor începe să-i încărunţească, va recunoaşte cu siguranţă cîtă dreptate am spunînd că a făcut aci aprecieri răuvoitoare şi nedrepte. Noi, însă, îl iertăm numaidecît, cu toată sinceritatea şi din toată inima.

Judym avu deodată un sentiment de pocăinţă. Niciodată n-ar fi bănuit că afirmaţiile sale despre igienă trebuie să-i fie iertate din inimă. Înainte totuşi de a se fi putut dezmetici şi de a se fi putut orienta în sentimentele noi şi inedite care-l încercau, doctorul Plowicz, care ceruse cuvîntul în acelaşi timp cu Kalecki, se ridică în picioare şi începu să vorbească cu glas tare, aspru, în felul următor :

— Stimatul nostru coleg, doctorul Kalecki, a formulat toate obiecţiile privitoare la chestiunile atinse de referent. După mine, însă, doctorul Kalecki a întrebuinţat un ton prea blînd în respingerea unora dintre învinuirile aduse de doctorul Judym. Este vorba de pretenţia acestuia de a-i obliga pe medicii de azi să se ocupe de îmbunătăţirea condiţiilor sociale. Pretenţia aceasta e absurdă şi se transformă într-un adevărat atac, cînd asprul nostru critic afirmă că medicii năzuiesc doar să amelioreze şi mai mult viaţa bogaţilor, pentru a se putea împărtăşi din rămăşiţele luxului lor. Voi

[1] Am contribuit în mare parte (în limba latină, în original) (n.r.).

trece sub tăcere o serie de lucruri. Nu voi stărui asupra faptului că raţiunea vieţii, sensul de neînvins al legilor omeneşti, e tendinţa fiecărui om spre cultură, spre ridicare, că o locuinţă frumoasă şi chiar *horribile dictu!* [1] averea nu sînt de lepădat. Nu văd de ce medicul ar trebui să fie exclus de la însuşirea bunurilor, deşarte de altfel, ale acestei vieţi. Poate că tocmai de aceea ne-am ales profesia cea mai grea pe care, după cum recunoaşte pînă şi asprul nostru Zoil, o exercităm în cele mai grele condiţii. Dar, am mai spus-o, nu voi insista asupra acestei chestiuni căci, la drept vorbind, nu face! Cînd doctorul Judym îşi va atîrna pe uşă tăbliţa cu orele de primire, cînd va avea de îmbrăcat şi de hrănit nu numai persoana unui tînăr student, ci o soţie iubită şi copii, atunci deie Domnul să auzim din gura lui învinuiri mai puţin aspre la adresa slăbiciunilor breslei medicilor...

Eu vreau însă să relev aci un alt lucru, eu ţin să atrag atenţia colegului nostru Judym asupra lipsei unei temelii solide de care suferă ideile şi avînturile sale altruiste. Medicii nu au de loc autoritatea pe care le-o atribuie colegul nostru. Oricît de mare ar fi căldura şi energia pe care le va depune încercînd să-l oblige pe patronul lui *Château-Rouge* să introducă aşa zisele principii de igienă, el nu va izbuti. Oamenii sînt negustori vicleni care nici nu se gîndesc să risipească banii agonisiţi ca să ofere o viaţă mai bună şi mai comodă muncitorilor nevoiaşi. Ca să ne convingem că e aşa, trebuie să coborîm din înălţimi în vale. Predicile, oricît ar fi ele de frumoase, n-au nici o valoare...

Doctorul Plowicz termină şi se aşează la locul său. Urmă o tăcere destul de îndelungată, penibilă şi stînjenitoare.

— Aş dori să mai adaug două cuvinte, spuse Tomasz cu glas nesigur, ridicîndu-se şovăitor din fotoliul său.

— Vă rugăm, şopti cineva din fund.

[1] Cuvînt îngrozitor (în limba latină, în original) (n.r.).

— Iată... n-am crezut că afirmaţiile mele, că expunerea mea conţine păreri atît de inedite. N-am vrut să ofensez medicii, am vrut dimpotrivă să dovedesc cît preţuiesc ceea ce cred eu că este rolul lor în societate. Mi se pare ciudat că stimaţii mei colegi consideră tocmai aceasta o ofensă. Eu nu vreau să-i împiedic nici pe medici, nici pe filantropi să fie oameni bogaţi. Ce-am spus eu ? Am spus şi repet că medicul de azi slujeşte şi îngrijeşte pe oamenii bogaţi. Că el însuşi este sau nu bogat, e un amănunt fără importanţă. Deoarece intenţia mea a fost prost înţeleasă, vreau s-o explic în alt fel. Medicul de azi nu înţelege şi mai ales se sileşte să nu înţeleagă că reducîndu-şi la zero misiunea, colaborează cu lumea vicleană a industriaşilor (ca să repet cuvintele doctorului Plowicz). Dar noi nu trebuie să-i slujim lui *Mamon*. Faptul că au bani nu-mi ţine nici de cald şi nici de rece. Cît despre locuinţe, adăposturi şi acele vestite băi... Cred că stimatul nostru coleg, doctorul Kalecki, nu-şi dă bine seama de semnificaţia acestor instituţii. Înfiinţarea băilor populare de către persoane particulare, de către filantropi, este, cred, o tendinţă greşită...

— Ei bravo ! exclamă cineva din salon.

— ...căci ea abate atenţia de la acei care au de fapt obligaţia de a se îngriji de băi pentru lucrători. Cînd directorul unei exploatări carbonifere iese din mină, are la dispoziţie o baie amenajată de proprietarul minei. Ce-aţi zice dacă acest director s-ar spăla într-o baie pusă la îndemîna lui de colegul doctor Plowicz din banii lui puţini şi munciţi din greu ? Cînd însă e vorba de vreun biet muncitor, de la maistru în jos, n-avem nimic împotrivă ca doctorul Plowicz, din propriile lui mijloace financiare, să-i dea posibilitatea să-şi cureţe trupul, acest înveliş murdar al sufletului. Asta este problema. Noi, medicii, ne tînguim, ne frîngem mîinile văzînd cît de murdare sînt oraşele, cît de soios e poporul de jos, dar cînd avem posibilitatea ca dintr-o lovitură să distrugem mizeria...

— Ar fi interesant de aflat care e această posibilitate ?

— Să cerem înființarea băilor de către acei în interesul cărora oamenii se acoperă de sudoare și murdărie. Pe cînd noi, ne ploconim la filantropi. Tocmai asta...

— Dar cine să ceară, cine ? Cum, în ce fel ?

— Noi, medicii ! Noi, sarea pămîntului, noi, înțelepciunea, noi, mîna care tămăduiește orice durere...

— Și cum, prin ce minune ?

— Să ne înțelegem între noi, să ne sfătuim, să luăm o hotărîre, să luptăm împotriva prostiei societății, care nu vede ce înseamnă strada Krochmalna, sau cartierul evreiesc Kazimierz din Cracovia...

— Vorbiți serios, sau vă bateți joc de noi ?

— Cum să-mi bat joc ! Dacă vor veni la mine să-mi ceară sfatul, să-l asculte ! Altfel, refuz să mai vindec ! Dacă nu distrug izvorul morții...

Judym continua să vorbească, dar simțea că-și pierde treptat și cu repeziciune siguranța de sine. Cele două intervenții formale, categorice și curajoase îi smulseseră din minte argumentele cele mai puternice. Ar fi vrut să mai spună o mulțime de lucruri, dar și de data asta își pierdu curajul. În clipa cînd își dădu seama că nu mai știe ce să spună, în salon se făcu tăcere. În colțul opus, un grup adunat în jurul unei măsuțe, începu apoi să discute cu glas tare despre altceva. Doctorul Czernisz se sculă de pe scaun și-i făcu semn soției sale că era ora cinei. Cei mai mulți dintre invitați se ridicară...

Judym rămase la locul său, asudat, avînd senzația că îi e plin capul de nisip uscat. Vedea oaspeții îndreptîndu-se în grupuri, spre sala de mîncare... Nu știa dacă trebuie să iasă, ori să rămînă. În timp ce se codea, auzi lîngă el glasul doctorului Czernisz :

— Fii bun, te rog...

Atunci se sculă și trecu împreună cu ceilalți în sufragerie. La masă, care pentru el fu un adevărat chin, avu ca vecină pe doamna Czernisz, care-i punea întrebări binevoitoare, silindu-l să-i spună fraze banale despre literatură, despre pictură, ba chiar ceva despre un „bi[illegible]

englezesc. Uneori se simţea cuprins de o furie turbată : avea o poftă nebună să se ridice în picioare şi să-i repeadă acestei femei frumoase un pumn între ochi. I se părea că toată lumea îşi bate joc de el şi era tot mai încredinţat că argumentele sale sînt nişte născociri scornite în singurătate. Nimeni nu-l băga în seamă, aşa că în intervalele pe care i le lăsau întrebările gazdei, putea să-şi exercite în voie *l'esprit d'escalier*.[1] Cînd şi cînd o privire se oprea în treacăt asupra lui, încărcată de dispreţul care se deosebeşte adesea în asemenea priviri nemiloase, abia disimulat sub masca bunei creşteri.

Cina se prelungi pînă tîrziu. O parte din musafiri plecară, alţii mai fumau cîte o ţigară în birou, alţii, în sfîrşit, o şterseră englezeşte. Dintre aceştia din urmă făcea parte şi Judym. Poarta casei era demult încuiată ; cîţiva dintre invitaţi ciocăniră la uşa portarului care moţăia înainte de a părăsi odăiţa. Tăceau cu toţii şi cînd se deschise poarta, îl salutară pe Judym cu un rapid „noapte bună" şi cu o uşoară ridicare a pălăriei. Lîngă el rămase numai un esculap dolofan, scund şi bătrîn pe care Judym îl observase la recepţie şi care părea că se îndreaptă în aceeaşi direcţie ca şi el.

— Încotro, colega ? întrebă Judym.

— Eu ? Înspre Krochmalna... Dar dumneata ?

— Spre Dluga.

— Atunci mergem în aceeaşi direcţie.

— Nu tocmai.

— Ba da. Cum să nu ? Singur m-aş putea rătăci. De altfel, te asigur, colega, că mi-e plăcut să facem o bucată de drum împreună. La ora asta... ţi-e groază să mergi pe jos prin cartierul nostru, ferească Dumnezeu !

— A, dacă-i aşa...

Judym mergea cu paşi mari. Medicul cel dolofan se ţinea cu greu după el, gîfîind şi suflînd fumul din ţigara de foi al cărui capăt îi ardea aproape mustăţile. Cînd

[1] Spirit de replică întîrziat (fig.) (în limba franceză, în original) (n.r.).

ajunseră la oarecare distanţă de locuinţa lui Czernisz, doctorul Chmielnicki zise :

— Te-am compătimit sincer azi, colega...

Judym se îndoia de această compătimire, fiindcă observase din întîmplare pe faţa lui, aceeaşi strîmbătură dispreţuitoare a buzelor şi aceeaşi expresie mereu ironică.

— De ce, colega, de ce m-ai compătimit ?

— Cum de ce ? Dumneata nu ţi-ai dat seama cît de jignitoare erau criticile care ţi s-au adus ? Din nefericire, la noi e totdeauna aşa. Dacă cineva se ridică deasupra nivelului celorlalţi, îndată e...

— Stimate colega, nici n-am visat să mă ridic deasupra cuiva.

— Ştiu, ştiu, înţeleg ! Nu vorbesc despre ce ai vrut, ci despre ce ai făcut...

— Atunci regret că mi-am citit elucubraţiile...

— Dar de ce ?

— Fiindcă ele mi-au adus printre altele şi această ironie a dumneavoastră.

— Te înşeli ! Pe onoarea mea... Mie îmi impun oamenii curajoşi. Şi eu ştiu ce înseamnă să-şi bată lumea veşnic joc de tine, să fii veşnic luat peste picior. Ştiu asta, sînt păţit.

— Cum aşa ?

— Din primele clase, în gimnaziu, în universitate, toată viaţa şi-au bătut joc de mine. De ce ? Habar n-am. Mai întîi, probabil, fiindcă am fericirea să fiu evreu, pe urmă fiindcă mă numesc Chmielnicki. E drept că strămoşii mei n-au fost nici cămătari, nici pungaşi, şi fiind originari din tîrgul Chmielnick, au fost numiţi Chmielnicki. Dac-ar fi ştiut ei ce avea să sufere urmaşul lor, un medic care nu-i dintre cei mai de lepădat, din cauza acestui nume, ar fi ales pentru ei şi pentru mine alt nume decît unul căzăcesc. Puteau să-şi spună Staszonski, Olesnicki, Stopnicki, Kurozwezcki, Pinczowski, Buski, mai ştiu eu cum. Le-ar fi fost şi lor şi mie cu totul indiferent. De mine-şi băteau joc şi profesorii. Ţin minte că la Dorpat, răposatul nostru profesor m-a

întrebat o dată în fața întregului auditoriu : „Domnule Chmielnicki, crezi în nemurirea sufletului ?“ Întrebarea fusese pusă pe un ton glumeț, dar categoric. Am răspuns : „Da, domnule profesor, cred“. „Și unde-i sufletul dumitale ?“ „Unde să fie ? În corp.“ „Sufletul dumitale e împrăștiat în tot corpul, sau are un loc anumit, domnule Chmielnicki ?“ „În tot corpul, domnule profesor.“ „Și dacă i se taie omului un picior, ce se întîmplă cu sufletul ? Cade și o bucată din suflet ?“ M-am gîndit o clipă și am răspuns : „Nu. Atunci, desigur, că sufletul se ridică ceva mai sus.“ Acest dialog a fost repetat pretutindeni și a făcut din mine un personaj faimos. Și chiar dacă aș descoperi azi un leac infailibil împotriva tuberculozei, tot n-ar uita nimeni că eu, „cazacul“ Chmielnicki, am un suflet nemuritor, care se ridică mai sus după împrejurări.

— Spune-mi, te rog, colega, există vreun om care să nu poarte pe umeri un coș cu batjocuri ? Noi singuri aruncăm cu pietre asupra trecătorilor. Tot așa se poartă cu noi aproapele nostru. Nimic nu-i fără pricină...

— Nu, nu ! Asta-i una și povara mea e alta. Asta nu-i un coș ce se poate arunca, ci o cocoașă. Eu port întotdeauna o greutate ca aceea pe care ai căpătat-o dumneata în seara asta.

— Asta-i altceva.

— Da, e altceva, fiindcă dă-mi voie să-ți spun, colega, a fost meritată, întrucîtva meritată, pe cînd eu îmi port cocoașa fără nici o vină.

— Atunci eu azi am meritat...

— De, nu știu ! Eu nu mă pricep... Dar, te rog, colega, cum se poate... să ai o atitudine atît de aspră împotriva legilor științei și, ți-o spun cinstit, chiar împotriva realității... Medicina e medicină, e o meserie... Eu am studiat, am cheltuit bani, am muncit din greu, am învățat ceva, am o diplomă — deci pot să vindec bolile. De ce medicina și nu ingineria, sau dreptul, sau filozofia, să întrețină legături cu filantropia ?

— Nici nu vreau s-aud de filantropie !

— Atunci hai să-i spunem obligaţie socială ! De ce n-au obligaţii sociale măcelarul, tîmplarul, poetul, dar medicul trebuie să aibă ?

— Ştii ce ? Să nu mai vorbim despre asta.

— Cu plăcere ; dar îmi pare rău de dumneata.

— Ei, mai stau încă pe picioarele mele...

— Ai vorbit despre evreii săraci din Parysow... Ah, Doamne ! N-ai pomenit decît în treacăt despre ei, dar a fost ceva cu totul special... Azi se vorbeşte puţin la noi despre evrei ca despre oameni. Cînd îşi aduce cineva aminte de ei, trebuie numaidecît să-i compare cu „viermii" care se năpustesc asupra omului şi-i sug sîngele. Cînd citesc ziarele de azi, ziare care aţîţă pe faţă la ură, la măcel, la izgonirea, la distrugerea evreilor, şi încă în numele lui Isus Cristos...

— Te rog, colega...

— Te rog, colega, pe mine fiecare ediţie de duminică a ziarelor... a acestor ziare antisemite, mă îmbolnăveşte.

— De ce să te tulburi pentru orice fleac ?

— Orice fleac ?

— Desigur că da. Aceste ziare sînt editate de nişte canalii, de nişte tîlhari ticăloşi, care împrăştie ura printre oameni şi distrug sentimentele de solidaritate ca să facă avere. Din seminţele astea otrăvite pe care le aruncă, ei îşi clădesc case. Dar voi, voi singuri, ce aţi făcut pentru ridicarea poporului evreu ?

— Ce am făcut ! Ne-am dat viaţa, lucrăm zi şi noapte pentru el.

— Atunci de ce spui că n-am dreptate să cer medicilor să-şi ia rolul în primire ?

— Dar e altceva ; noi evreii facem asta pentru evrei, la noi dragostea joacă primul rol.

— Tocmai, tocmai. Dragostea ! Şi aţi făcut puţin, fuduli cum sînteţi de această „dragoste" a voastră. Eu vreau să dovedesc medicilor că sînt datori să lucreze sub imperiul nu al dragostei, ci al raţiunii reci.

Ajunseseră în strada Dluga, în faţa casei în care locuia Tomasz. Auzind soneria, doctorul Chmielnicki îşi dădu seama că, tot discutînd, făcuseră o bucată bună

de drum. O birjă trecea prin faţa lor ; bătrînul se opri şi, punînd piciorul pe scară, mai spuse încă :

— Te înşeli, colega ! Medicina... e o meserie.

Apoi coborî din nou din trăsură, se poticni în rigolă, îl apucă pe Judym de reverul hainei şi-i spuse în taină :

— Medicina e o afacere ca oricare alta. Nu uita asta, colega...

— Bine, bine. Nu pot şi nici nu-mi convine să uit. Dar dacă voi mai apuca să trăiesc cincizeci de ani, voi vedea realizîndu-se tot ce am formulat azi. Medicina va deschide o viaţă nouă maselor, va ridica şi va regenera lumea.

— Himere...

— Probabil că tot aşa ar fi vorbit în veacul trecut şi „medicii" care-şi transportau cu ei „instrumentele" şi, cutreierînd curţile boiereşti, întrebau smerit de nu e cumva cineva bolnav, dacă cineva le-ar fi spus că breasla medicilor va ajunge la poziţia înaltă de azi. Dumneata, colega, te plîngi că-şi bate lumea joc de dumneata. Gîndeşte-te ce-ai fi suferit acum un secol ca medic evreu ?

Doctorul Chmielnicki se trînti în birjă şi strigă cu glas tare birjarului, dornic să acopere ultimele cuvinte ale lui Judym :

— Krochmalna !

TRISTEȚE

În ziua de 5 octombrie, doctorul Judym ieși să se plimbe pe aleea Ujazdowska. Era o zi frumoasă. Soarele răspîndea peste văi și dealuri o căldură blîndă și o lumină destul de puternică încă, dar care începea să pălească. Deasupra arborilor, încărcați de amintiri, cobora o rugină întunecată. În depărtare, printre coroanele lor stufoase, își făceau loc ramuri desfrunzite, asemenea unor melancolice indicatoare de drumuri. Vîrfurile filtrau nuanțe livide, putrede, roșii-ruginii, care trimiteau tot mai jos, în verdeața întunecată, germenele morții de un galben deschis. Frunza lor încă vie era înconjurată de flăcările sfîrșitului ca de un cadru straniu de doliu ; alteori era roasă de o rugină, care nu cruța decît nervurile. Deasupra acestui spațiu îngust, azurul cerului era stins, țesut cu altița norilor diafani și plutind în fîșii subțiri într-o depărtare pe care ochiul n-o putea cuprinde.

Doctorul trecu pe poartă și coborî încet în parc. Frunzele late ale paltinilor cădeau cu o scînteiere și se lăsau pe pămînt, zburdînd ușor ici și colo ca niște păsărele de aur. Frunzele nucilor și ale oțetarilor se conturau pe fondul de verdeață ca o pată de sînge închegat. În fundul parcului pustiu, la umbra plopilor regali, se întindea o pînză de întunecime rece care rămăsese nepătrunsă de razele soarelui. Departe, în punctele de întretăiere ale spalierelor, vîrfurile luminate ale castanilor galbeni zvîcneau în flăcări, ca limbi de foc viu. Pretutindeni, un miros plăcut și puternic de frunze veștede stăruia în aerul răcoros.

Evitînd mulțimea, Judym porni pe o alee bătrînă spre capătul parcului. De o parte și de alta, plopii cei mai zvelți și cei mai înalți din tot parcul își mai foșneau încă frunzele uscate ; sălcii pletoase, argintii, priveau în apa moartă a canalelor care unduiau lin, în timp ce molizii, asemenea unor călugări mohorîți, învești mîntați în rase negre, închideau zările îndepărtate pierduți în visuri solitare. Erau încercuiți de apropierea morții și străjuiți de o tăcere înfricoșătoare.

Cînd și cînd, un murmur venea din depărtări și se stingea repede ; atunci omul suspina și el încet, involuntar.

La un moment dat se auzi un zgomot și rîsul unui copil răsună ; amîndouă părură stranii și nelalocul lor printre șoaptele aspre care aminteau de moarte.

Luncile netezi, ca niște iazuri dormind printre tufișuri, erau străbătute de dîre de lumină aproape albe și de raze vii care străpungeau ierburile reci. Chiar lîngă poteca năpădită de frunze, se piteau bazine de apă nemișcată, oarbă și surdă care, oglindind frînturi de cer, răspundea cu fugare reflexe înșelătoare de lumină argintie. Trunchiuri negre de arini își încovoiau coroana. Păsările care căutau loc de odihnă le scuturau frunzele. Vîntul rece, de toamnă, le răsucea prin aer și le depunea apoi pentru totdeauna pe suprafața liniștită a bazinelor. În luncile mai mari, crengile castanilor se răsfățau în apa verde și frunzele lor erau atît de galbene, încît ai fi zis că un șuvoi de galben fluid se desprinde din ele și se cufundă în adîncul schimbător. Frunzele acestea erau încovoiate, străvezii, delicate și aruncau în apă reflexe mobile care se topeau într-o splendidă nuanță de bronz strălucitor. Într-un loc, soarele își făcu deodată drum printre frunzele rărite și năvăli în adîncul apei ca o țîșnitură de aur topit, de culoare nedefinită. Pe sub arbori scînteiau mereu trăsuri somptuoase, gonind pe roți de cauciuc. Huruitul lor surd era singurul zgomot care întrerupea tăcerea și care se potrivea mai bine cu natura rece din jur, fiindcă evoca opulența, tot atît de indiferentă ca

și natura. Mintea era plină de idei care se legau între ele, neexprimate, dar pline de energie, ca sunetul în strunele încordate.

Luat de curentul vieții de toate zilele, doctorul Judym nu le examina și nici nu le încuraja, dar ele îi pătrundeau tot mai adînc în minte, ca miriade de microbi nevăzuți, și se asimilau în ea. Ele alcătuiau mănunchiuri de silogisme viguroase și scrutau tot mai multe fenomene, contopindu-se cu gîndurile lui cele mai tainice. Erau gînduri de parvenit, oprit din întîmplare în poarta palatului culturii. Substratul lor era, în primul rînd, dușmănie și invidie la adresa bogaților, ascunse sub masca iubirii pentru cei săraci. Aceste sentimente arseseră timp de veacuri ca niște flăcări infernale în inima strămoșilor lui; ele fuseseră cele mai puternice, deși cele mai secrete sentimente ale lor. În sufletul acestui ultim descendent, ele nu mai plămădeau dorința oarbă de răzbunare, ci țeseau doar o jale adîncă și nemărginită. Pe vremuri, în anii copilăriei și ai primei tinereți, țîșnise din ele izvorul bogat al energiei omului din popor, care se opintește să străbată cu greu acolo unde ceilalți, „cei de neam bun", pășesc în ritm egal, sistematic și fără greutate. Mai tîrziu, această invidie dăduse naștere la tot felul de himere originale, ipoteze, planuri și visuri înflăcărate, care deveneau adesea pătimașe și nesocoteau pînă și forța banului. Dar în ziua aceea de toamnă, în timp ce se plimba, Judym avu pentru prima oară în viață impresia că totul se ofilește ca de vîntul toamnei și simți în el agonia cumplită a propriilor sale visuri de demult. Sentimentele lui urmăreau evoluția unei săgeți care, aruncată de un arc puternic, pornește zorită în spațiu, își încetinește mersul ajunsă la mare înălțime, și-și simte deodată greutatea care în curînd, nu știe cînd, îi va întoarce vîrful în jos și-o va trage spre pămînt. În orice direcție se îndrepta sufletul tînărului doctor, se lovea de forțe viclene, ca un înotător care își mișcă brațele bărbătește în apă, luptînd numai împotriva slabei ei rezistențe, dar care se lovește deodată cu pieptul de

un par invizibil pînă atunci. Pentru prima oară în viaţă Judym îşi dădea seama că parul e mai tare decît pieptul omenesc. Şi pentru prima oară se hotăra să înoate numai prin locuri cunoscute, unde venea toată lumea. Din foşnetul liniştit al frunzelor se revărsa în inima lui convingerea că nimeni nu e excepţional în viaţă, că trebuie să fie şi el unul dintre cei mulţi. Era un fel de inconştientă răfuială cu sine însuşi, un bilanţ al realizărilor pentru alcătuirea unui registru bine pus la punct. Concluzia era că realizase un lucru mare. Totuşi, spaţiul larg, nemărginit, care se întindea pînă departe, în toate direcţiile, nu i se ştergea încă din ochi... Ceea ce voia, ceea ce putea să facă, scopul pentru care un om modern e gata să-şi dea viaţa, era tăinuit în fundul inimii sale. Dar doctorul simţea că la „asta" trebuie să renunţe.

Planurile pe care sufletul său le hrănise, cum hrăneşte pîinea trupul, nu se puteau traduce în faptă, ele erau sortite să rămînă planurile sale proprii. Din toată rîvna lui, din dorinţa lui de a se jertfi în mijlocul întinderilor de egoism nesăţios, rîvnă care se transformase într-un sentiment supraindividual, şi care se pregătea acum să atipească într-o neputinţă silită, picura tristeţea în stropi fierbinţi de venin. Inima sorbea din acest venin şi îmbrăţişa lumea întreagă, oamenii şi lucrurile, ca în clipa despărţirii de veci.

Tristeţe, tristeţe...

Ea slobozea visele din lanţurile gîndului şi străbătea sufletul, asemenea nopţii care străbate apa! Se întovărăşea cu omul solitar ca o umbră fugară şi nesigură a propriei sale fiinţe! În orice parte, spre orice lucru şi-ar fi întors privirea, era totuşi rătăcitor pe pămînt, nemîngîiat şi pretutindeni prezent.

Doctorul Judym păşea pe aleea pustie, cu capul aplecat, cu mîinile înfundate în buzunarele paltonului. Cîteodată lovea cu piciorul o castană proaspăt descojită, care sclipea printre frunzele uscate, ori fluiera printre dinţi o arie, auzită cine ştie cînd, cine ştie unde şi reţinută cine ştie pentru ce în memorie. Se opri la

capătul aleii, lîngă apă, pregătindu-se să traverseze şoseaua şi să se îndrepte spre palat şi apoi spre ieşire. Şirul de trăsuri, gonind una după alta, îl opreau, însă, în loc. Iată una, a doua, a treia... Judym strînse dinţii şi le urmări cu o privire plină de ură. Începu să fredoneze pe aria veche :

— Trăsuri, trăsuri, trăsuri...

Era nevoit să mai aştepte, cînd din depărtare se apropie în goană o a patra, o victoria.

Doctorul se sprijini de bariera joasă şi-şi pironi privirea grea asupra persoanelor ce se aflau înăuntru. Deodată, avu impresia că un val de lumină primăvăratică şi o mireasmă puternică de trandafiri s-au revărsat asupra lui. În trăsură erau cele trei fete pe care le întîlnise o dată la Paris şi pe care le condusese la Versailles. Cea mai vîrstnică dintre ele, domnişoara Natalia, întoarse capul şi-l recunoscu. Judym duse mîna cu sfială la pălărie şi ea înclină capul spunînd ceva celorlalte. Atunci Joanna şi Wanda, care şedeau în faţa ei, se întoarseră şi ele. Doctorul nu văzu decît faţa şi zîmbetul Joannei, căci victoria trecu repede şi se pierdu printre copaci. Zîmbetul acela străluci o secundă în ochii lui, ca un fulger de lumină, apoi se topi cu încetul.

Razele soarelui se stingeau în apă şi mureau în mormanele de frunze, ca şi cum ar fi cedat frigului aspru ce se ridica din apă şi din pămînt. Frunzele galbene pluteau somnoroase şi, supuse poruncilor acestor unde moarte, nevăzute, se legănau în aer. Ai fi zis că-şi aleg mormintele, coborînd pe trepte întunecoase. Judym păşi mai departe, cu ochii plecaţi, cufundat în visări.

Prorocirea doctorului Plowicz se împlini întocmai: o tăbliță indicînd orele de primire ale doctorului Tomasz Judym apăru nu numai pe ușa apartamentului său, ci și la intrarea în vestibulul clădirii unde locuia. Această tăbliță anunța că doctorul primește în fiecare după-amiază, între cinci și șapte. Diminețile și le petrecea la spital, la secția de chirurgie, unde lucra ca asistent. Lua masa în oraș ca pe vremea studenției și între orele cinci și șapte nu se mișca din „cabinet", potrivit indicațiilor săpate pe tăblițele sale în litere de aramă. Nu-și îngăduia nici cea mai mică abatere peste orele pomenite. Din clipa în care luase cu chirie apartamentul hotărîse să-și respecte programul cît mai strict, și se ținea de cuvînt cu o scrupulozitate neînduplecată, evitînd orice îndemn și orice ispită, pentru a-și forma caracterul și mai ales statornicia. În cursul lunilor septembrie, octombrie, noiembrie, decembrie, ianuarie și februarie, nu se arătase în cabinetul său nici un pacient, nici un picior de pacient; totuși acesta nu era un motiv care să justifice scoaterea tăbliților de pe ușă și cu atît mai puțin, o întrerupere sau o abatere în educarea voinței sale. Era și este lucru știut că la început... și așa mai departe. Deci, doctorul Judym aștepta neclintit.

Apartamentul se compunea din trei camere. Cea mai mare din ele (tocmai „cabinetul") era despărțită printr-un coridor de alta mult mai îngustă — „sala de așteptare". Atît coridorul, cît și sala de așteptare erau împărțite în două de niște paravane de scînduri, cori-

dorul cuprinzînd şi un fel de bucătărie iar în sala de aşteptare aflîndu-se şi dormitorul. Apartamentul era la parter, spre faţadă. Avea, deci, tot zgomotul şi umezeala străzii Dluga, în schimb era lipsit de lumină. Cît despre mobile, Judym profesa şi punea în practică un principiu riguros : „La ce bun să-mi mobilez locuinţa ? Ce folos are pacientul meu din asta ? Ce, o să-mi atrag pacienţii cumpărînd canapele şi tablouri ? Da' de unde !"

Zis şi făcut, sau mai bine zis n-a făcut nimic pentru această locuinţă. În cabinet avea o măsuţă, acoperită cu o coală sugătoare ; pe ea o călimară, condei şi hîrtie pentru reţete. Lîngă măsuţă aşteptau patru scaune de lemn. La perete se plictisea o sofa veche, acoperită cu un material cu desene.

În „sala de aşteptare" puteau să stea comod cel puţin cinci pacienţi. Se aflau acolo o canapea, două fotolii, cîteva scaune, revista *Tygodnyk illustrowany*, numere desperecheate din diferite periodice, ziarul *Glos* şi un desen impresionist, încadrat pe perete. Toate aceste obiecte, cu excepţia, natural, a revistelor şi a desenului, fuseseră cumpărate de gata din strada Bagno, dintr-un vestit depozit de mobile „boiereşti". Podeaua era proaspăt ceruită, iar în anticameră se afla şi o oglindă ; aranjamentul oferea deci confortul strict necesar pacienţilor. E drept că oglinda avea proprietăţi deosebie. Oricît de lucid ar fi fost un om normal, s-ar fi putut scrînti subit, dacă s-ar fi oglindit în ea... Nasul îi apărea întotdeauna borcănat, cît un pat de puşcă, un ochi i se ridica în frunte, în timp ce celălalt cobora chiar lîngă nara dreaptă, gura se întindea de la o ureche la alta şi începea să se asemene cu un bot de hipopotam.

Îndatoririle de menajeră, slujnică şi portăreasă, gata să deschidă uşa pacienţilor la primul zbîrnîit al soneriei, le cumula soţia unui dogar ambulant, pe nume Walentowa. Locuia în subsolul casei, chiar dedesubtul cabinetului doctorului Judym, ceea ce înlesnea mult comunicaţiile dintre ei, ele reducîndu-se în ce-l privea pe

Judym la lovituri de călcîi în podea. Walentowa era o femeie bătrînă, grasă, strîmbă din cauza diferitelor „junghiuri" căpătate în subsol, fără îndoială o mare amatoare de vodcă în taină — într-un cuvînt, era o „sperietoare" specifică Varşoviei.

Funcţiile de mai sus le îndeplinea uneori fiica ei, o fetişcană frumuşică de vreo cincisprezece ani, care aştepta numai vîrsta potrivită ca să părăsească subsolul întunecos şi să iasă pe uliţă.

Aceste două femei gospodăreau locuinţa doctorului Tomasz cu atîta autoritate, încît nici nu putea fi vorba de vreo micşorare a drepturilor lor şi cu atît mai puţin de o schimbare în felul lor de trai. I-ar fi fost imposibil să le refuze serviciile, căci amîndouă ar fi început să vocifereze cu vehemenţă şi să facă aluzie la foame, la frig, la mizerie, la dureri, la junghiuri... Să le ceară socoteală pentru toate lucrurile care-i dispăruseră n-avea rost, fiindcă s-ar fi apucat numaidecît să jure pe tot ce aveau mai sfînt şi numai un om lipsit de orice delicateţe le-ar fi putut bănui de sperjur. Ce se întîmpla însă cu lumînările, cu petrolul, cu cărbunii, cu zahărul, cu pîinea, cu ceaiul, cu untul şi cu diferite obiecte din garderoba sa rămînea o veşnică taină. Aproape toate lucrurile cumpărate în schimbul unei sume de bani, n-aveau realitate decît atîta timp cît figurau în socoteală. După aceea, ele rămîneau doar o ficţiune în mintea lui Judym, bazîndu-se pe experienţa simţurilor sale. Lumînările, care nu fuseseră niciodată cumpărate, nu existau, e drept. Ori de cîte ori se întorcea noaptea acasă, doctorul trebuia să bîjbîie la întîmplare, căutînd în zadar un chibrit, o lumînare, o lampă... Că totuşi existau lumînări în casă şi că ele ardeau o dovedea marele belşug de stropi de stearină închegată nu numai pe sfeşnic, pe podele, pe stofa canapelei, pe scaune şi pe cearşafurile patului, dar, printr-un ciudat concurs de împrejurări pînă şi pe pantalonii şi pe jachetele care atîrnau în dulapul închis cu cheia. Lampa era goală pe dinăuntru şi avea fitilul ars, dar în jurul ei şi cam în toate colţurile casei, nobilul com-

bustibil care a fi trebuit să se găsească în interiorul ei răspîndea un miros putînd fi perceput de la o distanţă de cinci paşi, ceea ce dovedea în orice caz că articolele cumpărate în casa lui se întrebuinţau fără zgîrcenie. Zahăr şi chifle nu se găseau niciodată în dulap, iar doctorul flămînzea la el în casă ; în schimb, firimituri împrăştiate găseai pretutindeni şi mai ales în pat... Una din rezemătorile otomanei tapisate, cumpărată cu bani grei, se îmbîcsi în curînd cu un fel de grăsime bizară, în timp ce cealaltă se înnegri de vax şi se umplu în întregime de noroi. Doctorul contempla lămurit, cu ochii imaginaţiei, capul pomădat al domnişoarei Zoska odihnind pe una din rezemătorile preţioasei mobile, iar pe cealaltă, „tăpăloagele" aceleiaşi Zoska (în imaginaţie, el vedea într-adevăr nişte „tăpăloage" — şi nu picioare). Măsuţa proaspăt lustruită, „pe onoarea mea", în momentul achiziţionării, se acoperi în curînd de nişte urme rotunde, constituind o elocventă garanţie că în samovarul doctorului fierbea totuşi o licoare savuroasă. La început, doctorul Tomasz încercă să lege cu ele raporturi prietenoase, frăţeşti. Înainte de sfîrşitul primei luni, războiul începu şi, în noiembrie, era învins şi luat în robie. Începînd de la această dată nu mai făcu uz, chiar în zilele cînd o surprindea pe Zoska tolănită pe canapea cu „tăpăloagele" încărcate de glod, sau pe Walentowa sorbind ceaiul în faţa unei mese încărcate cu toate proviziile sale, decît de o singură metodă, o metodă italiană, singura posibilă, deşi puţin folositoare : *guarda e passa* [1]... Altceva nu era de făcut... Se închidea în „cabinetul" său, lăsîndu-şi restul locuinţei *in deriptionem !* [2]

În orele de primire, doctorul Tomasz nu îndrăznea nici să deschidă o carte. Şedea drept în faţa măsuţei şi aştepta. Aşa trecură lunile septembrie, octombrie... Cu timpul îşi permise să citească gazetele, fie şezînd, fie culcat. La sfîrşitul lui decembrie ajunsese să ci-

[1] Fereşte-te şi treci mai departe (în limba italiană, în original) (n.r.).

[2] Pradă distrugerii (în limba latină, în original) (n.r.).

tească toate gazetele zilnice în orele de primire, iar după Anul Nou începu să aducă în cabinet romane voluminoase de Zola, Jokaj, Dumas, Lam. Între timp, Walentowa se instala în antret, pe un scăunel tapisat, cu picioarele înfăşurate într-o pătură groasă. La începutul aşa-ziselor ore de vizită, baba tuşea, gemea, ofta, ca să-i dovedească că veghează. Cu timpul se liniştea, treptat, şi apoi începea să dea drumul la nişte sforăituri zdravene. Uneori, în cursul acestei a doua faze din program, răsunau bufnituri şi zgomote înfundate, ceea ce însemna că, tot pirotind aşa, Walentowa se prăbuşise de pe scaunul şubred. După fiecare asemenea accident doctorul trebuia să-i dea cîteva copeici pentru rachiu, ca să n-o mai audă jurîndu-se pe toţi sfinţii că o apucase slăbiciunea de foame şi că, ameţind, căzuse la pămînt. De cîteva ori, tînărul esculap fusese chemat la diferiţi locuitori ai casei cufundaţi subit în leşinuri de natură post-duminicală. O dată, în toamnă, un bătrîn legător de cărţi care locuia alături sunase, o trezise pe Walentowa şi făcuse un vacarm infernal. Judym îl examină, îl ciocăni, îl îndoi, îl culcă pe sofa, îl pipăi, îl cercetă cu de-amănuntul şi-i dădu drumul, bineînţeles, fără să-i ceară onorariu. După aceasta urmă o acalmie care ţinu două luni încheiate. Într-o zi de martie, soneria ţîrîi din nou subţirel în timpul orelor de primire. Walentowa deschise uşa şi introduse o doamnă îmbrăcată în negru, scundă, plăpîndă, cu faţa ofilită, uscată şi mizeră.

Noua venită întrebă de doctorul Judym şi aflînd că este acolo, intră în cabinet.

„Asta-i o pacientă, zău aşa!" gîndi doctorul Tomasz, însufleţit de speranţa caldă că va cîştiga prima rublă în propriul lui cabinet.

După schimbul obişnuit de temeneli, doamna luă loc şi aruncă o privire asupra mobilelor.

— Sînteţi suferindă, doamnă? întrebă doctorul.

— Vai da, domnule doctor... De ani de zile, de multă vreme...

— Şi ce anume vă supără?

— Parcă mai știu, domnule doctor ? Sînt bolnavă toată ; o alta, mai puțin rezistentă, de mult ar fi ajuns la groapă.

— Dar ce vă supără mai mult, mai rău ?

— Știu și eu, domnule doctor ! Cred că ficatul...

— Ficatul... Așa...

— Da, vedeți, simt că mă sufoc, și apoi tușesc, am dureri...

— Așadar aveți dureri ? Și în ce regiune ?

— Vai ce dureri ! N-am cuvinte să vă spun cum mă doare...

— Dureri sfîșietoare, aveți o senzație de sfîșiere, nu-i așa ?

— Da, și asta. Uneori mă trezesc de dimineață, adică mă scol dimineața din pat după o noapte de nesomn și-s buimacă, toată...

— Spuneți-mi, doamnă, poftă de mîncare aveți ?

— Dar parcă stau să mai iau în seamă toate fleacurile, domnule doctor, cine poate să vorbească de suferințele sale, cînd omenirea e atît de nefericită... și are atîta de suferit ?

„Da' asta ce-o mai fi", gîndi Judym.

— Desigur, domnule doctor, că ați auzit — începu doamna, îndreptîndu-se pe scaun și strîngîndu-și la piept poșeta — despre societatea noastră care are drept scop convertirea tinerelor fete a căror purtare, știți dumneavoastră, lasă de dorit...

Aci doamna plecă ochii, apoi își întoarse privirea spre colțul opus al cabinetului.

— N-am auzit nimic, zise Judym.

— Iată... scopul nostru este... mai întîi...

Și-și dădu drumul ! Trecu o jumătate de oră, apoi trei sferturi, apoi o oră... Doamna explica mai departe scopurile societății. Întrevederea dura de mai bine de o oră, cînd doamna începu să vorbească despre mijloacele bănești sau mai bine zis despre lipsa de mijloace. În cele din urmă, o oră și jumătate după începerea convorbirii, doamna se hotărî să-i adreseze o cerere de sprijin material pentru societatea care... și așa mai departe.

Fără nici o ezitare, doctorul scoase din buzunar o rublă de hîrtie, o puse pe masă şi-o netezi cu degetele. Doamna luă bancnota pe îndelete, scrise ceva într-un carnet şi printre citate din biblie, temeneli, zîmbete şi mulţumiri, se strecură pe uşă.

După ieşirea doamnei cu cheta, Walentowa fu apucată de o tuse violentă. Doctorul rămăsese în mijlocul cabinetului şi fluiera printre dinţi; auzind-o pe Walentowa, avu impresia că „sperietoarea" care, bineînţeles, privise pe gaura cheii, se prăpădea, se sufoca de rîs şi că pufnise în cele din urmă...

Acestea fură, în rezumat, debuturile doctorului Judym. Ultimii bani rămaşi moştenire de la mătuşă se epuizară, creditul lui în prăvălii era zdruncinat şi perspectivele de viitor apăreau cam sumbre. De cînd citise lucrarea aceea nefericită despre igienă, în faţa adunării de medici din saloanele doctorului Czernisz, se simţea prost printre colegii săi de breaslă. Nu se putea plînge (n-avea acest drept), că e evitat sau ţinut la distanţă, dar se simţea izolat şi lipsit de căldură. Colegii, atît cei bătrîni cît şi cei mai tineri, îi răspundeau politicos la salut ca odinioară, unii chiar îl salutau mai adînc, dar Judym simţea în aer sfatul: ia-ţi bulendrele, filozofule, şi pleacă-n lume, aici n-ai să faci nici o ispravă...

Tomasz înţelegea că era ca un corp străin care s-ar fi introdus într-un organism viu, împiedicîndu-i circulaţia. Dacă ar fi încercat să se apropie de oamenii mari, dacă le-ar fi urmat îndemnurile, dacă ar fi devenit oaspetele şi omul lor de casă, ar fi ajuns în curînd una din rotiţele acelui mecanism şi şi-ar fi făcut clientelă. Lucrurile acestea le înţelegea foarte bine, îşi dădea seama cum ar fi putut şi s-ar fi cuvenit să procedeze, dar hotărîrea îndărătnică şi perseverentă de a nu se clinti din drumul apucat îl împiedicau să recurgă la metode noi.

Se decise să meargă înainte pe acest drum, şi-l străbătea încălţat... în ghete nu tocmai întregi.

Într-o dimineaţă, pe la sfîrşitul lui martie, Teosia, cumnata lui, veni la el, aducîndu-i veşti despre Wiktor. Îl ţinu timp de un ceas, povestindu-i cu un glas întretăiat de suspine ce se întîmplase, şi după ce îi înşiră scrupulos toate amănuntele, plecă la fabrică.

Doctorul rămase multă vreme în odaia lui, muncit de gînduri mohorîte de martie. Totul îi mergea prost, totul îi ieşea pe dos, greutăţile se iveau ca sloiurile de gheaţă pe rîu, împiedicînd cursul vieţii. Se gîndi că trebuia să-şi ajute numaidecît cumnata, s-o întreţină pe ea şi familia ei în locul lui Wiktor, căci biata femeie nu putea duce tot greul pe umerii ei. Între timp, finanţele lui ajunseseră într-o stare de plîns. Frămîntat de gînduri negre, Judym plecă la spital. Ieşi de-acolo mai devreme decît de obicei, fiindcă simţea un fel de slăbiciune lăuntrică, care-l împiedica să lucreze. Se tîrî plin de silă pînă la locuinţa lui Wiktor, unde o găsi numai pe mătuşă, care robotea ceva la fereastră şi pe copii, care se zbenguiau în odaia vecină. Mătuşa avea ochii înroşiţi de plîns, buzele strînse, nasul încă şi mai ascuţit. Îl întîmpină cu o privire iritată, aproape duşmănoasă. Întotdeauna se uitase pieziş la el, pupilul şi moştenitorul surorii a cărei memorie o cinstea cu blestemele cele mai tari. În ultima vreme antipatia ei crescuse şi atinsese paroxismul.

Judym nu-i dădu nici o atenţie. Se aşeză într-un colţ şi aruncă o privire somnoroasă prin odaia neaerisită încă. Văzînd copiii sălbăticiţi se gîndi o clipă că acum, cît n-avea nimic mai bun de făcut, ar putea să se ocupe de educaţia lor. Luă băiatul pe genunchi şi constată că citea binişor, deşi cu mare greutate, dar că ăsta era singurul lucru pe care-l ştia. Învăţase să citească de la mătuşă, care acum urmărea pe sub gene încercările lui Judym. Karolina cunoştea doar literele.

Începuse să se însereze cînd doctorul plecă din casa fratelui său. Mergea cu gulerul ridicat, cu ochii în pămînt, cu o senzaţie de lene şi de plictiseală. Fără să dea vreo atenţie oamenilor şi forfotei străzii în jurul lui, se îndreptă maşinal către cofetăria unde citea adesea

ziarele. În timp ce cotea repede după colțul unei străzi mai populate, se întîlni cu doctorul Chmielnicki.

— Vai de mine, dar energic mai ești, colega! — strigă doctorul cel dolofan — era să mă dai jos...

— Eu? Da de unde, mă duc...

— Văd, văd, la un bolnav.

— Ai ghicit! pufni Judym.

— Cum, nu la un bolnav? întrebă fiul orașului Chmielnick, cu o nuanță de ironie în glas.

— N-am nici un bolnav! zise Judym și-i întinse mîna ca să-și ia rămas bun.

— Stai puțin, așteaptă o clipă! Dacă nu te așteaptă nici un bolnav, de ce să nu stăm puțin de vorbă?

— E frig aici... Hai să luăm o cafea, colega, dumneata vei vorbi, și eu te voi asculta.

— Bine! Așa o să pot citi și ultimul număr din *Kuryer*, am o clipă liberă.

Porniră împreună pe stradă și se instalară în curînd în fața măsuței de marmură a unei cofetării elegante. Doctorul Chmielnicki povestea cu jumătate de glas diferite anecdote proaspete, strecurînd cu multă obiectivitate printre ele și unele în care compatrioții săi erau înfățișați într-o lumină destul de nefavorabilă. Judym zîmbea, dar cu zîmbetul acela al buzelor, la care ochii nu iau parte și pe care un povestitor mai sensibil l-ar putea lua drept impertinență. În mijlocul uneia dintre istorioarele cele mai hazlii, „Cazacul" întrebă fără veste:

— Ascultă colega, n-ai vrea să pleci în provincie?

— Cum? strigă Judym.

— Nimic, nimic! Am fost rugat să caut un asistent pentru colegul meu. doctorul Weglichowski, directorul așezămintelor din Cisy. Dacă dumneata nu vrei, o să caut pe altcineva. Am uitat ca de rele...

— Dar eu nu vreau să mă duc în provincie.

— Nu-i o provincie oarecare cum ar fi Kurozwezki (deși e cam pe-acolo) ori Lagow. Ferească Dumnezeu!

— Nu vreau să plec nici în Kurozwezki, nici în Lagow.

— Vai de mine! Te iau eu de guler şi te duc la Lagow? Eu te informez numai, *relata refero* [1]. Nici o supărare! Se-nţelege că nu poţi să te duci. Cum? După ce ai lucrat la Paris la Lucas Championier, să pleci la Cisy? Ar fi chiar o absurditate.

— Nu numai o absurditate, mai mult decît o absurditate.

— Fără îndoială. Asta însă nu înseamnă că nu putem sta de vorbă despre un eventual asistent al acestui iubit Weglich...

— Cine-i Weglich?

— Weglichowski e un coleg al meu din Dorpat. Am locuit împreună. Ce medic grozav ar fi ieşit din el, dacă n-ar fi luat totul aşa de uşor! Nu-i place să citească — asta-i buba. Şi de cînd a avut loc cunoscuta mare cotitură în medicina noastră, cine nu citeşte şi nu face pe savantul, trebuie să caute un Cisy. Cunoşti locurile?

— Nu. Am auzit de aşa ceva... Ceva în direcţia Kielce, se pare...

— Aha, se pare... Cum se poate una ca asta... Doar „toată pasărea pe limba ei piere!"

— Dumneata, colega, îmi citezi această sentinţă ca o dojană, ori ca un proverb naţional?

— Bravo! Foarte nostim! Dar să ne întoarcem la Weglich...

— Mai lasă-l pe Weglich...

— Ia stai! Voi tinerii vă cunoaşteţi între voi, poate că mi-ai putea indica un medic care să accepte. Nu-i o afacere rea. Leafa e de şase sute de ruble...

— Hm!

— Locuinţă splendidă şi toată întreţinerea.

— Şi ce e de făcut?

— Ce se face de obicei. Fleacuri. Vara vin destui bolnavi şi, împreună cu ceilalţi doctori, trebuie să te ocupi de ei. Băi, duşuri, lucruri din astea. Fleacuri, iar

[1] Ţi-o spun aşa cum am auzit-o (în limba latină, în original) (n.r.).

în împrejurimi clientelă din belşug. Nu-i cine ştie ce. Poate pe vreunul din cunoscuţii dumitale l-ar interesa Cisy.

Judym căzu pe gînduri; ceru încă o cafea, o bău repede, puse ceşcuţa pe masă şi-i zise lui Chmielnicki:

— Poate m-aş duce chiar eu la Cisy.

— Nu-i aşa? N-am spus eu? Bună idee!

— Şi unde se află acest doctor Weglichowski?

— E chiar în Varşovia şi mîine poate să vină să-ţi facă o vizită.

— M-aş putea duce eu la el.

— De ce? Vine el la dumneata. La ce oră?

— Între cinci şi şapte.

— La dumneata, în strada Dluga?

— În strada Dluga.

— Bine.

Doctorul Chmielnicki scrise ceva într-un carnet, în care privi numai cu ochiul stîng, ca printr-o lupă, puse gazeta pe masa vecină, unde o femeie tînără rînjea tocmai cu toţi dinţii la un Lovelace cam lînced, şi-i întinse mîna lui Judym.

— Atunci pe mîine! Straşnică idee...

— Vom vedea, îngînă Tomasz, înclinînd capul.

După ce doctorul Chmielnicki dispăru, se cufundă în cugetări:

„Da, da, trebuie să plec undeva. Altceva nu-mi rămîne de făcut. Teosia nu poate să se descurce singură şi eu n-o s-o pot duce mult cu pacienţii pe care-i am. Plec. Poate nu pentru totdeauna, poate numai pentru un an, pentru doi. Poate — mii de draci! — cînd mă voi întoarce va fi altfel.

Toată noaptea şi ziua următoare, se gîndi numai la plecare. Regreta Varşovia din tot sufletul. Despărţirea i se părea cu atît mai dureroasă, cu cît era un copil al străzii, orăşean din naştere, şi nu cunoştea satul decît din excursii, din romane, povestiri sau desene. Nu se întrebase niciodată cum se trăieşte iarna în cîmpiile acelea nesfîrşite, pradă viscolului. Acum toate aceste întrebări îi veneau în minte şi-l copleşeau.

A doua zi, la cinci, se instală în fotoliul său şi aşteptă liniştit cataclismele ce aveau să urmeze. Peste o jumătate de oră, clopoţelul tras cu putere se zdruncină ca de spaimă şi el strigă bătrînei să deschidă repede uşa. Un domn mărunt de statură, purtînd o blană uzată de castor, intră şi întrebă de Judym. Cînd Tomasz îi ieşi în întîmpinare, auzi numele celui pe care-l aştepta.

— Weglichowski.

În faţa lui era un bărbat de vreo cincizeci şi ceva de ani, scund, poate chiar prea scund, slab, osos. Era dintre bătrîneii aceia vînjoşi, zdraveni, sprinteni, care timp de cincisprezece-douăzeci de ani după ce încărunţesc, nu se mai schimbă aproape de loc. Avea o figură simpatică, cu trăsături regulate, cu pielea rumenă de culoarea pîinii prăjite. O barbă scurtă şi inelată, albă ca laptele şi mustăţi la fel o împodobeau, încadrînd-o armonios, şi dîndu-i un farmec deosebit. Văzîndu-l, îţi venea să rosteşti fără voie: ce bătrînel simpatic, ce bătrînel frumos! La tîmple părul era tot atît de alb ca şi barba, dar devenea argintiu în jurul cheliei. Mai presus de toate, însă, te izbeau ochii. Erau într-adevăr neobişnuiţi. Negri ca porumbele, pătrunzători ca fulgerul, expresia lor era veşnic schimbătoare, variind cu orice impresie nouă şi trădînd o putere de înţelegere, sau mai bine zis o isteţime fără pereche. Doctorul Weglichowski purta haine negre, simple, care-i veneau ca turnate. Gulerul tare, cravata neagră, indiferentă la cerinţele modei, i se potriveau perfect, trădînd o grijă de sine, care departe de a fi elegantă, indica o corectitudine devenită slăbiciune, pasiune, lege.

Intrînd în cabinet, Weglichowski măsură cu o privire cercetătoare, deschisă, tacticoasă toate obiectele din jurul lui, se aşeză pe scaunul ce-i oferi Judym de partea cealaltă a mesei, scutură un fir de praf de pe reverul surtucului, clipi din pleoape şi-şi aţinti asupra amfitrionului ochii săi ageri. Acesta încercă un foarte neplăcut simţămînt de jenă, ba chiar de inferioritate în faţa acestui om pe care-l vedea pentru prima oară în viaţă şi cu care putea să rupă numaidecît orice legătură.

Ceva îi spunea că bătrînul din faţa lui nu putea fi înfrînt de nici o putere, că nu s-ar fi lăsat intimidat nici de bani, nici de erudiţie. Ca pentru a şterge această impresie, faţa lui Weglichowski se lumină deodată de un surîs binevoitor.

— Prietenul meu, doctorul Chmielnicki, pe care-l cunosc de pe vremea studenţiei noastre comune, la Dorpat, mi-a spus că aţi accepta să plecaţi din Varşovia în calitate de asistent...

Cuvintele lui aveau un sunet moale şi lin.

— Da, aşa i-am spus doctorului Chmielnicki — răspunse Judym, fără voie şi fără să-şi dea seama, pe acelaşi ton — cu toate că asta depinde de unele împrejurări.

— Depinde de unele... Cunoşti Cisy, scumpe domn ?

— Nu, de loc ; pînă aseară n-aş fi ştiut să spun nici măcar unde, în ce gubernie, în ce ţinut al ţării se află acest Cisy.

Directorul Weglichowski păstră un moment de tăcere care ar fi putut însemna : „Mă mir că te lauzi cu asta..."

— De ce vrei să pleci din Varşovia, dragă domnule ? întrebă el cu glas tare.

— Dintr-un motiv foarte simplu : aici n-am din ce trăi.

— N-ai din ce trăi... repetă doctorul Weglichowski ca un ecou, ca şi cum ar fi considerat motivul suficient, iar situaţia tînărului medic fără clientelă absolut tipică şi în armonie cu regula comună.

— De altfel — urmă Tomasz fără chef — mai am şi alte motive pe care nu vreau să vi le ascund. În toamna anului trecut, am citit aici un referat, în care mi-am formulat anumite convingeri statornice şi permanente, ce n-au fost pe placul lumii medicale. N-am aşadar nici o speranţă de a-mi crea în acest oraş un cîmp larg de activitate.

În timp ce Judym rostea aceste fraze stereotipe, doctorul Weglichowski nu-l slăbea din ochi ! Privirea lui nu se mărginea să-i examineze chipul, ci scormonea ca să găsească adevărul, aşa cum magnetul caută să atragă

pilitura de fier. După un lung răstimp de asemenea cercetare, spuse :

— Ştiu asta. Mi s-a povestit această istorioară cu lux de amănunte. O ştiam cînd am venit la dumneata. Ai fost la Paris ?

— Am fost.

— Un an şi ceva ?

— Cam aşa.

— Vorbeşti franţuzeşte ?

— Da.

— Curgător, elegant, ca un parizian ?

— Nu ştiu dacă vorbesc ca un parizian, dar îmi vine foarte uşor să mă exprim.

— Foarte uşor... Nu ţi s-a întîmplat niciodată să vizitezi în străinătate stabilimente balneare ? Hidroterapie, băi ?

— Ba da, şi la Paris, şi în Elveţia. Am vizitat Albis, Baden, Righi şi alte locuri. Am fost acolo cu un cunoscut, un inginer de mine, care hoinărea peste tot. L-am scos din grădina sistemului Kneipp la Zürich şi am umblat cu el din loc în loc. M-am plictisit, însă, curînd, şi l-am lăsat la băile admirabile din Righi Kaltbad.

— Kaltbad... Perfect... Dragul meu, n-ai vrea să-mi spui ce obiceiuri ai, dacă-ţi place societatea, dacă dansezi, dacă eşti amator de petreceri ?

Judym fu nevoit să-şi repete în gînd întrebarea, ca să-şi dea seama în primul rînd dacă într-adevăr acestea erau deprinderile lui.

— Mi se pare... — zise el surîzînd — că îmi place societatea, dar mă întreb dacă tovărăşia mea poate fi plăcută, fiindcă mă trag...

— Scumpul meu, ştiu ce origine ai şi de aceea am venit la dumneata, îl întrerupse directorul cu glas aspru şi uitîndu-se drept în ochii lui, ca şi cum ar fi ţinut tot adevărul în privire şi-n glas. Medicul, scumpul meu, poartă lanţeta drept insignă. De altfel, asta n-are nici o importanţă. Ştii care sînt condiţiile la Cisy ?

— Nu ştiu.

— Iată-le : locuinţă, lumină, încălzire, toată întreţinerea, serviciu, cai şi tot ce mai ai nevoie. Salariu — şase sute de ruble anual. Afară de asta, poţi face clientelă, iar vara îţi vei organiza un ambulatoriu într-o clădire specială de lîngă parc. Mai este acolo şi un mic spital, proprietatea doamnei Niewadzka. Fiindcă staţiunea Cisy şi moşia cu acelaşi nume aparţin doamnei Niewadzka...

— Doamna Niewadzka ? întrebă Judym, uluit de avalanşa acestor noutăţi.

— Da. O bătrînică foarte îndatoritoare... foarte... O matroană...

— Doamna aceasta n-a călătorit anul trecut ? N-a fost în Franţa ?

— Ba da, a fost împreună cu nepoatele ei.

— Cu două nepoate şi cu o institutoare ?

— Da, cu domnişoara Podborska. De unde ştii asta, dragul meu ?

— Fiindcă le-am întîlnit... Le-am condus la Versailles...

Ochii bătrînului director scînteiară.

— Vezi, dragul meu, ce bine se potrivesc toate ? Proprietara noastră va fi foarte mulţumită cînd va recunoaşte în noul asistent pe tovarăşul ei de excursie. Cît despre aspectul medical al staţiunii, pot să-ţi spun următoarele...

Ajuns aci, doctorul Weglichowski îi făcu lui Judym istoricul acestei instituţii : îi vorbi despre primii ei ani de existenţă, despre înflorirea şi despre decăderea ei ulterioară, despre ruina întregului stabiliment, despre schimbările intervenite sub direcţia lui, în fine despre colaborarea lui în această întreprindere. La plecare scoase din buzunarul surtucului darea de seamă anuală pe hîrtie velină, împodobită cu o vedere, o hartă şi un prospect al stabilimentului şi i le înmînă lui Judym.

— Asta e tot ce-ţi pot spune deocamdată. Gîndeşte-te, dragul meu, fă-ţi toate socotelile. Cînd poţi să-mi dai răspunsul definitiv ?

— Aş putea, aş putea... chiar mîine.

— La aceeaşi oră ?

— Da, însă pot veni eu la dumneavoastră.

— Te rog, te rog... Atunci pe mîine, la locuinţa doctorului Chmielnicki. La aceeaşi oră, da ?

— La aceeaşi oră.

— Te las, scumpul meu, şi sper că mîine îmi vei aduce consimţămîntul dumitale.

Doctorul Weglichowski îi întinse mîna cu un surîs binevoitor şi reţinu o clipă mîna lui Judym. Apoi se îndepărtă repede.

Era întuneric. Judym nu ceru Walentowei lumină şi, după ieşirea doctorului, începu să se plimbe dintr-un colţ într-altul al cabinetului. Era hotărît să plece. Întorcea o filă nouă în cartea vieţii lui. Cîteodată îi trecea prin minte ca o muşcătură formula stereotipă : filistin carierist, filistin carierist... dar epitetul acesta amar se pierdea în sentimentul liniştit de mulţumire care-i pătrundea în piept ca un dor. În amurgul ce se lăsa în odaie apăreau zîmbete tinere, chipuri dulci, aproape uitate, care piereau cu îndărătnicie, ca şi cum n-ar fi vrut să se lase surprinse de ochii minţii lui şi se strecurau în spaţiu printre copaci întunecaţi. Se iveau şi dispăreau din nou în norul întunecat. Iată un chip alb încadrat de păr negru bogat ; atît de alb e chipul, încît pare că se răspîndeşte lumină în jurul lui. Celălalt e gingaş, plăpînd, plin de o pasiune tăinuită, tăcută dar sălbatică, ce cuprinde sufletul şi-l parfumează de încîntare şi tînguire.

DYZIO CEL NEASTÎMPĂRAT

Într-una din ultimele zile ale lui aprilie, Judym încheie toate socotelile cu Varşovia, îşi îndesă boarfele într-o valiză pe care o putea transporta cu uşurinţă de colo-colo, plăti leafa şi bacşişul bătrînei, Zoskăi şi portarului — după care se urcă în trăsură şi porunci birjarului să-l ducă la gară. Îşi aranjase treburile bazîndu-se pe viitorul său salariu de la Cisy. Doctorul Weglichowski îi dăduse un avans de o sută de ruble ca să-şi plătească datoriile şi drumul. Tomasz avusese o tresărire lăuntrică de mînie primind banii pe care nu-i cîştigase încă, dar în cele din urmă se hotărî să-i folosească ; îi chibzui chiar atît de cuminte, că, după ce-şi plăti biletul de clasa a doua pentru trenul care trebuia să-l ducă pînă la ultima staţie înainte de Cisy, îi mai rămăseseră în buzunar cîţiva gologani de aramă şi două piese de cîte şapte copeici. După plecarea trenului, Judym intră în compartimentul în care-i aşezase hamalul valiza şi-şi găsi un loc în colţul canapelei. În compartiment se aflau trei călători : un ofiţer mai în vîrstă şi două doamne. Toate aceste persoane aveau o mare cantitate de geamantane şi se instalaseră cît mai confortabil pentru drum : ofiţerul îşi pusese chipiul şi sabia într-un colţ, iar doamnele împrăştiaseră în jurul lor o sumedenie de coşuleţe, cutii, valize şi truse. Cînd trecură de podul Praga şi de cartierele mărginaşe şi cînd prima pădure de mesteceni se ivi asemenea unei vedenii de vis desprinsă de pe fondul întunecat al pinilor şi al lanurilor din care răsăreau spicele de grîu, Tomasz nu-şi mai dezlipi privirea de la fereastră. Pe cerul auriu,

extraordinar de senin, care părea că se desface în fîşii, pluteau nori diafani. Pe pămînt totul pulsa de viaţă, avînt şi frumuseţe. Uneori, zarea se deschidea mai largă, apoi se îngusta din nou între sate, conace şi siluete de biserici frumoase şi pline de armonie.

Judym sorbea cu ochii acest peisaj, cînd deodată uşile se deschiseră şi o doamnă înaltă şi slabă, ducînd de mînă un băieţaş de vreo zece ani intră, sau mai bine zis se năpusti în compartiment. Doamna nu era frumoasă ; era atît de uscată încît, privind-o, mulţumeai fără să vrei lui Dumnezeu că există straie femeieşti care te feresc de contemplarea unor astfel de trupuri în *négligé*. Noua venită avea un nas considerabil, o gură pînă la urechi şi nişte ochi somnoroşi. Conductorul şi încă un om îngrămădiră în urma ei o mulţime de boccele, de valize, de cărucioare, de cai de lemn de mărimea unor mînji, de geamantane şi de cutii de carton. Doamna lăsă toate aceste obiecte în voia soartei, mulţumindu-se să împingă cîteva din cele care-i împiedicau libertatea mişcărilor, pe picioarele vecinilor... Cînd se linişti, se trînti pe canapea şi începu să-şi examineze tovarăşii de călătorie. Micul Dyzio rămăsese în mijlocul bagajelor părăsite în locul de trecere dintre canapele şi fluiera uitîndu-se şi el la cei de faţă. În mîini ţinea o nuieluşă murdară legată cu sfoară în chip de bici. Avea un păr ţepos, care creştea drept în sus. Toată figura lui şi mai ales ochii, părul şi mîinile aminteau de un linx ori de altă jivină din pădure. Hainele îi erau roase, ceea ce te făcea să presupui bătălii cumplite cu bulgări de pămînt, apă şi gunoi. Ciorapii întorşi la genunchi şi găuriţi acopereau nişte picioare însîngerate şi pline de vînătăi.

— Dyzio, stai locului, îi zise mama cu glas plîngăreţ.

Spunînd acestea se uita nu la băiatul ei, ci la Judym, ca şi cum lui i s-ar fi adresat sfatul ei mîhnit şi plin de duioşie.

Şi Dyzio părea că consideră vorbele maică-si adresate altcuiva. Plin de curiozitate se aplecă spre ofiţerul

aşezat în colţul compartimentului şi începu să-i examineze nasturii uniformei, apucînd pe rînd fiecare dintre ei cu degetele lui murdare. Ofiţerul nu se împotrivi acestui exerciţiu al tinerei lui imaginaţii şi aşteptă cu un surîs sfîrşitul cercetării. Între timp, Dyzio zări sabia atîrnată de un cîrlig şi, peste capetele celor două doamne, întinse o mînă vitează spre această armă. Atunci ofiţerul îl dădu la o parte în tăcere, cu bunăvoinţă şi blîndeţe.

— Dyzio, astîmpără-te — îi zise mama — fiindcă altfel domnul ofiţer o să ia sabia şi o să-ţi taie capul!

Băiatul cel obraznic nu dădu nici de data asta vorbelor mamei sale atenţia cuvenită. Se îndreptă către fereastră călcînd pe picioarele celorlalţi călători. Cele două doamne şi ofiţerul scoaseră strigăte de protest, dojenindu-l pe Dyzio care-i călca pe bătături. Cu o figură triumfătoare şi indiferentă la orice mustrări, Dyzio îşi atinse ţelul. Dînd la o parte picioarele celorlalţi, se înclină peste fereastră cu un dispreţ atît de total faţă de orice primejdie, încît cei din compartiment avură deodată prilejul să contemple fundul pantalonilor săi, mai zdrenţuiţi încă decît ciorapii. Una dintre cele două doamne se întoarse către mama cea grijulie şi zise :

— Băgaţi de seamă, doamnă, băiatul poate să cadă afară...

— Pentru Dumnezeu, Dyzio, nu te apleca pe fereastră, doamna spune că poţi cădea afară!

Nici un rezultat! O clipă fură cu toţii impresionaţi de gesturile primejdioase ale copilului, dar deodată, un strigăt de spaimă izbucni din piepturile tuturor, cînd micuţul se aplecă şi mai tare, vrînd probabil să pună mîna pe tăbliţa fixată sub geam. Se ridicase într-un picior ca să-şi păstreze echilibrul, în timp ce în ritmul mişcărilor trupului său, celălalt se legăna în spaţiu pe deasupra capetelor celor două doamne. Ofiţerul sări de la locul lui, îl apucă de cingătoare şi-l trase înăuntru. Abia atunci Dyzio arătă de ce e în stare. Întîi se smulse din mîinile ofiţerului şi se repezi din nou spre fereastră.

Cînd pentru a doua oară fu tras înapoi, Dyzio începu să se zvîrcolească şi să zvîrle din picioare în toate direcţiile, fără să se sinchisească dacă nimereşte cu călcîiele în valizele ori în bătăturile călătorilor.

— Vă rog, doamnă ! — strigă ofiţerul — ce înseamnă asta ? Ce fel de creştere are băiatul dumneavoastră ? Fiţi bună, vă rog...

— Dyzio, pentru Dumnezeu ! exclamă mama lui cu un glas ostenit.

Dyzio nu se dădu bătut : îi dădu ofiţerului cîţiva ghionţi şi scoase în direcţia mamei o limbă ale cărei dimensiuni o făceau vrednică de a fi expusă la bîlci. Nu era nimic de făcut. Îl lăsară deci cu toţii în pace şi băiatul păru că se linişteşte. Continuă însă să-l privească pe ofiţer cu deosebită mînie şi deodată îi scuipă în faţă. Pe urmă se aşeză între maică-sa şi Judym. Întinse picioarele pînă pe canapeaua din faţă, îşi vîrî mîinile în buzunarele hainei şi holbă pe rînd la toţi cei prezenţi ochii săi de bufniţă. Nu era decît o linişte aparentă, căci foarte curînd începu să se ocupe de Judym. Îl privea în ochi, se băga în el cu umărul, cu cotul, cu genunchiul ; în cele din urmă îşi luă biciuşca şi, înfigîndu-i capătul în piciorul doctorului începu să-l îndese cu amîndouă mîinile. Tomasz îi luă nuiaua şi dădu la o parte pe băiat cu mîna. Dar nu rămase multă vreme liniştit, căci peste puţin, povestea reîncepu. Mama lui Dyzio îi urmărea isprăvile cu o figură acră şi în cele din urmă îngăimă :

— Fii cuminte, te rog... De ce nu te astîmperi ? Cum poate să se joace aşa un copil binecrescut ? Spune şi tu, e frumos ? De cîte ori nu te-am rugat să nu superi pe domnii din vagon. Tu nu vezi cum o necăjeşti pe mama ? Vrei să ne dea afară conductorul şi din compartimentul ăsta cum ne-a dat şi din celălalt ? Spune !...

Dyzio îşi privi mama în treacăt şi se apucă de o nouă ispravă. Pălăria lui Judym era pe canapea. Băiatul o luă în mînă, începu s-o învîrtească ca la circ, o aruncă în sus şi o prinse în vîrful băţului.

— Vai, Dyzio, Dyzio... gemu maică-sa. Astîmpără-te, domnul o să se supere şi o să mă dojenească cum a făcut domnul colonel. Vrei s-o dojenească pe mama ? Spune... vrei ?...

— Da, vreau s-o dojenească pe mama, mormăi băiatul neînduplecat.

Nu era nimic de făcut. Numai oboseala îi veni de hac lui Dyzio. Se aşeză pe locul rămas liber, spre satisfacţia generală, căscă o dată, încă o dată şi, în cele din urmă, adormi. Plin de solicitudine, Judym îi întinse piciorul pe canapea şi ieşi din compartiment. Nu se întoarse pînă la Iwangrod, cînd îşi luă valiza ca să treacă în alt vagon şi îl cuprinse o bucurie sinceră la gîndul că scapă de Dyzio.

Care nu-i fu supărarea cînd zări pe nefericita mamă şi pe neastîmpăratul ei copil făcîndu-şi apariţia şi în acest tren ! Era un compartiment de clasa a doua comun, unde Dyzio îşi putea face de cap în voie.

Pe la trei după-amiază se apropiară de staţia unde Judym trebuia să coboare ca să facă drumul mai departe — vreo cinci mile cu trăsura. După ce coborî din tren şi străbătu peronul unei staţii de mîna a doua, găsi o trăsură mare cu doi cai şi un vizitiu în livrea sclipitoare. Întinse valiza unui evreu bătrîn care i-o puse pe capră şi se repezi pînă la bufet ca să cumpere ţigări. Cînd se-ntoarse, zări pe Dyzio şi pe maică-sa instalaţi chiar în trăsura lui. Mîinile i se lăsară moi de o parte şi de alta a corpului şi o înjurătură cizmărească, de mult uitată, îi scăpă din gură. Mama lui Dyzio aflase de la vizitiu că va călători cu un domn, recunoscuse valiza şi, cu o expresie foarte binevoitoare pe faţă, îi făcu loc doctorului lîngă ea.

Prima mişcare a lui Judym fu să refuze chiar dacă i s-ar fi oferit toate comorile din lume. Dar după un şir de reflecţii rapide şi după o trecere în revistă a situaţiei sale financiare, luă altă hotărîre şi lăsă să se vadă pe faţa sa un sentiment de bucurie şi de blîndeţe. Cu acest surîs pe faţă, se apropie de doamnă, intră cu ea în vorbă şi începu să schimbe o serie de banalităţi amabile.

În curînd, bagajele fură încărcate claie peste grămadă. De teamă ca Dyzio să nu cadă — ferească Dumnezeu — sub roţi, rămase în picioare pe canapea şi trăsura pătrunse pe uliţa noroioasă a orăşelului evreiesc.

Doamna vorbea fără încetare, chiar şi cînd trăsura se zdruncina prin gropi, hîrtoape, băltoace şi peste bulgării uscaţi de pămînt. Judym simţea că i se face negru înaintea ochilor la gîndul că această tovărăşie plăcută se va prelungi pe o distanţă de cinci mile, căci din spusele mamei lui Dyzio reieşi că mergeau tot la Cisy. După ce trecură dincolo de tîrg, începu să se consoleze, căci o adiere umedă venind din depărtări, de peste cîmpii şi păduri, se porni să-i mîngîie faţa. Ogoarele săturate de ploaie, pe care brazdele ude trăgeau dîre lungi, se luminau pe alocuri, devenind de culoare galben-deschisă şi se zbiceau în locurile mai ridicate. Deasupra lor fumega un abur uşor. Semănăturile se întindeau în cruciş şi-n curmeziş în culorile lor admirabile, care în depărtare alternau trecînd pe rînd de la verde la albastru, ca nuanţele penelor de pe gîtul păunului. Pe sus pluteau nori albi, ca insule de omăt spulberate, colorate de umbre blînde, printre care răsuna un adevărat cor de ciocîrlii. Peste suprafaţa luminoasă a păşunilor zburătăceau nagîţii, scoţînd neîncetat strigăte vesele.

Caii înaintau în trap iute şi roţile împroşcau stropi groşi de noroi. Din cauza vîntului, „conversaţia" devenea tot mai anevoioasă şi, deci, mai puţin plictisitoare. Judym contempla cu nesaţ noua privelişte care se desfăşura în faţa ochilor săi. Totul era nou pentru el care nu mai văzuse niciodată satele, pămîntul, glia, în anotimpul acesta. Simţea trezindu-se în el un sfînt instinct ancestral, o dragoste nelămurită pentru ogor, pentru semănături, pentru agricultură. Gîndurile lui se împrăştiară şi începură să rătăcească pe întinsul acestor privelişti largi. Uite colo, sub pădurea ale cărei frunze încep abia să înverzească, pe colina aceea înconjurată de arbori, e un loc de casă. Arinii şi plopii sînt încă negri. Singur mesteacănul, înalt şi mlădios, s-a şi acoperit de

un strat subțire de frunze, dar atît de dese, încît trunchiul gol nici nu se mai zărește. La poalele copacilor răsar viorele palide, azurii. La marginea pădurii se-ntinde o vale îngustă prin care curge un pîrău. Un om umblă pe creasta dealului, se apleacă, cercetează ceva, lucrează, sădește ori seamănă...

„Dumnezeu să-ți ajute, omule... Rod însutit să dea grăunțele tale..." cugetă Judym și-și pironește privirile într-acolo, ca și cum ar fi pămîntul lui, casa lui natală. Deodată, însă, o altă casă i se ivește dinaintea ochilor : subsolul, o groapă umedă, plină de aburi urît-mirositori. Tatăl veșnic beat, mama veșnic bolnavă. Promiscuitate, mizerie, moarte... Ce făceau ei acolo, pentru ce locuiau în groapa aceea, sub pămînt, săpată parcă înadins ca să îmbolnăvească trupul și să trezească în suflet ura față de lumea înconjurătoare ?

Și din nou mîngîie cu ochii colina care rîde la soare...

Trăsura străbătea sate, păduri, răspîntii, pe un drum mlăștinos. Stîlpii indicatori se perindau cu destulă repeziciune pe dinaintea ochilor lor și străbătuseră cale de două mile de drum, cînd Dyzio, care pînă atunci fusese cufundat într-un fel de somnolență, începu să dea semne de viață. Ședea amorțit, ca un bloc de sare, și-și zgîia ochii pe cîmpii. Judym îi explica tocmai mamei ceva interesant, cînd simți că băiatul începe să-l gîdile pe la glezne. La început crezu că i se pare dar în curînd, dintr-o privire aruncată pe furiș, descoperi pe fața puștiului o expresie vicleană și-l văzu scoțînd limba, ceea ce-i ajuta probabil într-un fel oarecare la operația gîdilatului. Dyzio vîrîse mîna între pantalonul lui Judym și tureatca ghetei, îndoise ciorapul, și-i plimba pe piele un pai lung și aspru. Judym încercă să nu-l ia în seamă, nădăjduind că în felul acesta va scăpa mai ușor de el. Evenimentele luară însă o întorsătură neașteptată pentru doctor. Dyzio găsi sub canapea o vargă lungă și ascuțită, rătăcită cine știe de unde, cu care îi ajungea pînă la genunchi. Dar nu se mulțumi nici cu atît, ci începu să-i tragă fire de la ciorap, să facă tot posibilul ca să-i tragă gheata din picior, să-i îndoaie indispen-

sabilii şi alte asemenea drăgălăşenii. În sfîrşit, izbuti să-l scoată din fire pe doctor, care de cîteva ori îi dădu cu asprime mîna la o parte. Totul era însă în zadar. Dyzio scoase limba într-o parte, arătînd în felul acesta, în chipul cel mai limpede, că proiecta o nouă experienţă. Într-adevăr, puţin după aceea, începu să frămînte în palmă gogoloşii de noroi de pe aripile trăsurii, pe care-i lipea de piciorul gol al doctorului, dincolo de tureatcă. Judym zvîrli primul bulgăr. Cînd piciul îl lipi şi pe al doilea, îl scutură mai energic, iar cînd îl văzu pregătindu-se pentru o a treia acţiune de acelaşi gen, îi zise :

— Ascultă, băiete, dacă nu te astîmperi, să ştii că-ţi rup urechile.

Băiatul zîmbi cu răutate, luă un nou pumn de noroi şi-l trînti pe piciorul gol. Atunci Judym porunci vizitiului să oprească, deschise portiţa, sări jos, şi-l trase după el pe Dyzio. Apoi îl apucă de ceafă cu mîna stîngă, îl înclină pe genunchiul lui şi cu dreapta îi cără vreo treizeci de lovituri zdravene. În cursul acestei operaţii auzi strigătele sfîşietoare ale doamnei, se simţi zgîlţîit de mînecă, ba chiar zgîriat cu unghiile, dar nu dădu nici o atenţie acestor fleacuri. Mama nefericitului osîndit smulse pălăria călăului, o aruncă pe cîmp şi continuă să ţipe ca o nebună. Cînd doctorul simţi că-l doare mîna de lovituri, îl trînti pe băiat pe canapeaua trăsurii, îşi luă valiza şi porunci vizitiului să plece mai departe.

— Vai, domnule doctor, cum să plec ? — zise vizitiul — cum să plec ? Urcaţi-vă, domnule doctor, vă rog !

— Nici nu-mi trece prin cap. Du-o pe doamna la Cisy. Eu merg pe jos.

Plin de teamă şi de mîhnire, vizitiul se uita cînd la Judym, cînd la cucoană.

— Pleacă, măi omule, n-auzi ! strigă doctorul scos din fire.

Vizitiul se mai codea încă şi mormăia :

— Domnul administrator mi-a poruncit să vin cu noul doctor. Şi-acum ?... Frumos ! Auleu, sfinte Dumnezeule !

Dădu din umeri şi nu se urni din loc.

— Du-te dracului !...

— Urcaţi-vă măcar pe capră, domnule doctor.

— Nu mă bate la cap. Ai auzit ?

— Am auzit. Numai să nu cadă beleaua pe mine !

Scuipă într-o parte, atinse caii cu biciul şi porni încetişor. Se uită îndărăt şi-l văzu pe Judym cu valiza în mînă, la marginea drumului. Atunci îndemnă şi el caii mai repede şi trăsura începu să se îndepărteze.

Doctorul înainta, încărcat, gîfîind de zor şi înjurînd de mama focului. Era într-o situaţie dintre cele mai critice, dar nu mai voia să dea îndărăt. Era cu neputinţă să-l cheme înapoi pe vizitiu şi să-i vorbească pe alt ton. Ca un făcut, de nicăieri nu se vedeau sate ori oameni. Undeva, departe, de după povîrnişul unui dîmb, dintr-o vale probabil, se-nălţau uşoare, străvezii coloane de fum. Doctorul porni într-acolo pe cărarea uscată, peste cîmpul arat. Într-adevăr, de pe creasta dealului, zări în vîlcea un sat mare. Pînă la el mai avea o bucată bună de drum, dar speranţa că va găsi o căruţă de închiriat îl ajută să-i treacă timpul mai repede. Se opri în sfîrşit în pragul primei colibe, obosit şi lac de sudoare. Pămîntul umed şi lunecos în care se împotmolea, aerul tare şi osteneala îl scoseseră din sărite. Începu să meargă din casă-n casă, întrebînd de cai. Aci nu erau de loc, dincolo nu voia nimeni să-i închirieze, aiurea era luat peste picior.

În cele din urmă, nimeri la un tînăr gospodar care se învoi să-l ducă. Înhămă la căruţă o pereche de căişori bălani şi porni ca săgeata pe poteci lăturalnice, prin gropi şi hîrtoape. Lui Judym îi reveni buna dispoziţie, care în curînd se transformă într-o voioşie studenţească. Pe drumul desfundat, dădură la un moment dat peste o crîşmă. Vizitiul coborî, se apucă să lege cozile cailor, meşteri ceva în jurul căruţei, intră în crîşmă şi ieşi de-acolo în silă. Judym pricepu că tovarăşul său de drum avea poftă de un pahar de rachiu.

Îi strigă deci :

— Ia-ţi o sticlă de rachiu, bade.

— Cum să fie, boierule, mică sau mare ? întrebă celălalt, fără să stea mult pe gînduri.

Judym şovăi. Nu putea să-i spună să ia una mică.

— Una mare.

Dar chiar în clipa aceea, îşi aminti de starea finanţelor sale şi se sperie : avea oare bani destui ?...

Din fericire, nu se făcu de rîs, în schimb nu-i mai rămaseră decît vreo cîteva copeici în buzunar. Ţăranul scoase îndată dopul şi-l sili pe Judym să dea pe gît prima duşcă, după care puse el însuşi mîna pe sticlă, o goli pe jumătate, apoi o bägă în buzunar şi se aruncă pe capră. Abia acum începea adevărata călătorie ! Caii mici şi sprinteni goneau ca nişte cerbi, căruţa dădea buzna în gropile pline de noroi, străbătea băltoacele dintre garduri şi împroşca cu glod de jur împrejur. Pămîntul era foarte argilos şi drumurile alunecoase. Pe povîrnişuri, căruţa se rostogolea ca pe gheaţă şi nu se răsturna numai fiindcă mergea foarte repede. Ţăranul îşi repezea caii de pe creste şi-şi făcea vînt drept în groapa adîncă pe care era sigur că o s-o găsească în vale. Scaieţii băteau gleznele armăsarilor şi sporeau viteza galopului lor. La un moment dat, căruţaşul coti, o luă pe nişte drumuri înguste cît nişte poteci şi apoi pe şosele largi, de-a curmezişul cîmpului. Judym începu să capete convingerea că nu se îndreptau spre Cisy. Acum, însă, îi era totuna. Expediţia aceasta nebunească îi făcea o adevărată plăcere. Vîntul îi şuiera în urechi, norôiul îi ţîşnea în nas, în ochi, în gură şi-i împroşca hainele din belşug.

Făcuseră mai bine de o jumătate de milă, cînd ţăranul începu să cînte. După fiecare arie, care era mai totdeauna cu neputinţă de reprodus, mai trăgea cîte o duşcă zdravănă de rachiu şi dădea bici cailor. Străbăteau sate, păduri, goneau peste imaşuri.

— Mai e mult pînă la Cisy ?

Vizitiul întoarse către el nişte ochi albicioşi şi bîlbîi ceva. Deodată scoase un răcnet răguşit şi cîrmi iute spre un drum mai lăturalnic. Locul era înclinat şi căruţa umbla pe muche. În goană se poticni de piatra de hotar

şi Judym simţi pe neaşteptate că zboară în aer şi cade cu capul în răzorul moale. Zăcu acolo un timp, nemişcat, neavînd putere să facă nici cea mai mică mişcare. Privea norii, adîncul cerului şi undeva, departe, o dungă de pădure. Se urni în sfîrşit din loc şi se sculă zguduit de hohote de rîs. Era complet acoperit de noroi, căci se rostogolise peste trei răzoare. În apropiere zăcea ţăranul în noroi, încurcat în paiele învălmăşite din căruţă şi îndreptînd o privire stinsă asupra căruţei răsturnate, cu roţile în sus. Caii coborîseră în şanţ şi păşteau cu poftă iarba tînără. Din timp în timp se uitau nepăsători la gospodar, ca şi cum ar fi vrut să-i spună :

— Vezi ce-ai făcut, măgarule !

După un lung răstimp de nemişcare, căruţaşul se hotărî să se urnească din loc şi se apucă să-şi ridice căruţa. Abia atunci putu să constate că pomenita căruţă avea leuca frîntă. O aşeză pe roate, dar arăta ca un om cu şira spinării strîmbă. Omul se agita ca să dreagă stricăciunea, dar mişcările lui erau tot mai moi ; în cele din urmă, se prăbuşi peste căruţă cu un ghiorăit prelung. Judym se afla într-o situaţie deznădăjduită. Picioarele i se afundau pînă la genunchi în argila moale, haina, pălăria, mîinile şi faţa îi erau pline de ţărîna rodnică şi grasă. Valiza strivită împărtăşise soarta proprietarului ei. Nu mai era nimic de făcut...

Judym lăsă în plata Domnului pe imprudentul căruţaş cu căruţa şi caii lui cu tot, îşi luă singur valiza şi porni mai departe. Însera. La o depărtare de cîteva verste se vedeau turlele unor biserici şi acoperişurile multicolore ale unui tîrguşor. Esculapul nostru se îndreptă într-acolo, fluierînd şi pufnind mereu de rîs. Mai făcu vreo două verste, cînd pe neaşteptate, auzi îndărătul lui un tropot de cai. Din aleea largă ce tăia drumul apărură două amazoane întovărăşite de doi cavaleri şi gonind, în galop, ajunseră curînd în dreptul lui Judym. Prima dintre amazoane era însoţită de un tînăr călare pe un frumos cal murg. Tînărul se înclina din şa spre ea şi-i spunea ceva cu multă însufleţire. Nu-şi întoarseră capetele decît în fugă spre drumeţ, dar fu de ajuns ca Judym

s-o recunoască pe domnişoara Natalia. Ea mai întoarse o dată capul, pentru o clipă doar, pentru o singură clipă... Îl recunoscu negreşit şi zîmbi, dar îşi îndreptă îndată ochii în altă parte, ca şi cum n-ar fi avut timp de pierdut, ca şi cum n-ar fi avut nici un rost să se intereseze de o priveliştе atît de ridicolă, ca aceea pe care o oferea Judym.

Doctorul se opri înciudat. Auzi rîsul diavolesc, zgomotos, al domnişoarei Wanda care galopa în urmă cu un tovarăş mai în vîrstă, dar nu-i dădu atenţie. Nu-l interesa decît prima, Natalia, înclinată în şa spre stînga, cu forţă şi graţie, aşezată solid ca pe un scaun, şi săltînd în ritmul galopului calului, admirabilă la fiecare mişcare...

Rămase astfel multă vreme locului, prostit, ridicol faţă de sine însuşi şi adînc nenorocit. În şanţ, apa noroioasă gîlgîia, ca şi cum s-ar fi prăpădit şi ea de rîs.

Către seară, doctorul ajunse în tîrguşor şi fu îndată înconjurat de o ceată de evrei bătrîni şi zdrenţăroşi, care îl salutară chicotind.

— Ce tîrg e ăsta ? întrebă el pe primul care-i ieşi în cale.

— Tîrg ? De ce să fie tîrg ?

— Hai, spune !

— Tîrgul ăsta se numeşte Cisy.

— Bravo ! strigă Judym bucuros. Omule, ia valiza asta şi vino cu mine la stabilimentul balnear. Ştii unde este ?

— Cum să nu ştiu ? Veniţi de departe, boierule ? V-aţi cam murdărit niţel, boierule...

— Nu-i treaba ta, liftă ! Du valiza la stabilimentul balnear...

În faţa ochilor doctorului se deschidea o alee lungă de arbori bătrîni, care cobora către un parc mare. Purtătorul valizei îi arătă stabilimentul băilor, sanatoriul, castelul, palatul „contesei", vilele. Aleile şi parcul erau pustii, aşa că nimeni nu observă sosirea doctorului, înveşmîntat în straiele lui pline de tină.

În marele pridvor al stabilimentului, bătrînul evreu dădu peste un individ care se recomandă drept portar ; acesta holbă ochii văzîndu-l pe noul sosit şi-l conduse neîncrezător în apartamentul „tînărului medic". Judym se grăbi să lepede încălţămintea şi hainele ude, să se spele şi să pună un costum uscat, negru. În curînd fu gata şi se pregăti să se prezinte noilor săi superiori. În timp ce-şi aştepta pardesiul pe care portarul îl luase să-l cureţe, făcu o rapidă trecere în revistă a apartamentului. Acesta se compunea din două camere, sau mai bine zis din două saloane. În faţa ferestrelor lui, ceva mai sus de nivelul lor, se întindea o alee îngustă de copaci tineri, mai cu seamă de carpeni. Unii aveau trunchiuri vînjoase, alţii păreau a fi seminceri, cu ramurile retezate, astfel încît semănau cu nişte şcolari cu capetele rase pînă la piele. Paralel cu această alee se întindea un zid lung de cîţiva coţi, vechi şi masiv, avînd la partea superioară o streaşină solidă de ţiglă. Îl năpădise mucegaiul şi o pată de umezeală verde îl rodea la bază. Acum, o dată cu primăvara, începuse să crească pe el un muşchi tînăr, catifelat. O cărare îngustă, greblată, ducea pe sub copaci, pînă în fundul parcului. Se şi zbicise la mijloc, dar în şănţuleţele ce-i mărgineau muchea, sclipeau încă fişii umede de un cenuşiu închis. Frunzele tinere ale carpenilor, care abia mijiseră, încreţite şi atît de plăpînde încît se strîngeau şi sub sărutul soarelui şi sub suspinele vîntului înmiresmat, păreau că-şi pleacă umbrela gingaşă spre nisipul de un galben închis, spre ţărîna afînată, spre ierburile fragede abia răsărite. Erau frumoase şi vesele, ca ochii unor copii. Zidul cel gros îndărătul căruia soarele se şi ascunsese arunca pe alee şi pe tainele ei dulci o umbră neagră, ca aceea a uşilor unei închisori. Numai la capătul parcului, unde zidul făcea un unghi drept şi tăia drumul aleii îndepărtate, streaşina zgrunţuroasă era încă învăluită de lumină. Ai fi zis că, în punctul acela, din fundul parcului înflorit, zidul cel masiv priveşte şi el gînditor şi nevăzut surîzînd larg, cu plăcere. Ceva mai aproape de fereastră, dincolo de zid, creşteau doi

plopi uriași. Trunchiurile lor noduroase se desprindeau din frunzișul tînăr, ca niște torsuri înveșmîntate într-o zale ce acoperea mușchii perfect și nu se lăsa străpunsă. De undeva, de sus, nu se știe din ce copac, zburară pe cărare solzi roz-aurii de muguri...

Judym stătea lîngă fereastra deschisă și simțea că se contopește cu ceea ce vede. I se părea că prin trupul său curge aceeași forță a naturii, care face să crească și să înfrunzească arborii. Simți că e plin de forța aceea și că are dreptul s-o folosească într-o muncă încordată. Speranța că va avea să muncească în locul acesta îl umplea de o adevărată exaltare. Privi în spațiu și-l străbătu cu ochi pătrunzători.

În sfîrșit, în sfîrșit! Aici îi va fi îngăduit să înjuge boii și să are adînc bătrîna glie cu plugul ce străbate pînă-n străfunduri. Va semăna, va munci pentru oameni, va reda lumii tot ce luase de la ea. Nu-și va cruța grumajii, va lăsa sudoarea să-i scalde fruntea! Vor vedea ei, ceilalți, cum știe să-i răsplătească omul din gloată pe care l-a primit cultura lor și cu care au împărțit o frîntură din dreptul lor la acțiune.

În clipa aceea, forțele sufletului său se rezemau pe ceva necuprins, pe un sunet care plutea în văzduh, pe freamătul frunzelor de carpeni, care se pierdea printre copaci.

Erau binecuvîntări scurte, voioase, cu care forțele tainice ale lumii consfințeau dreptul divin al omului la muncă și brațele vînjoase, tari, care îl slujeau.

CISY

Staţiunea balneară „Cisy" e situată într-o vale străjuită de două lanţuri de coline, frumos împădurite. În mijlocul văii curge un pîrău ce formează chiar în parc două iazuri, dintre care unul pune în mişcare motoarele staţiunii. În jurul iazurilor se întinde un parc uriaş, prelungire a pădurilor de pe colinele vecine. Stabilimentul balnear (băi, hidroterapie, duşuri etc.) e instalat în clădirea numită, nu se ştie din ce motiv, „Wincenty", situată pe malul iazului stîng. În aceeaşi direcţie, un sanatoriu splendid străluceşte pe înălţime, înconjurat de un crîng înflorit, de pajişti, răzoare, alei tihnite şi spaliere. În fundul parcului, dincolo de el, de-a lungul potecilor care mişună în toate direcţiile şi chiar în pădure, sînt vile. Unele din ele sînt înşirate ca nişte colibe de-a lungul uliţii din sat, altele caută singurătatea şi se ascund de lume în fundul grădinilor.

De cealaltă parte a iazului, la jumătatea colinei care se înalţă deasupra ţinutului, se ridică palatul şi numeroasele acareturi bogate ale domeniului Cisy. Ceva mai sus de palat, în vîrful dealului, e biserica ale cărei turle ţuguiate sînt vizibile de pretutindeni, din orice parte a regiunii.

A doua zi după sosire, Judym făcu cîteva vizite, cercetă localitatea, se informă asupra tainelor staţiunii şi rămase uluit. Trebuia nu numai să cunoască bine toate amănuntele în vederea sezonului ce se apropia dar să se ocupe şi de administraţie.

Începu deci să examineze într-o zi compoziţia chimică a izvoarelor, în altă zi să studieze mecanismul prin care

apa e condusă pînă la stabiliment, să cerceteze apoi contabilitatea, să se orienteze în procedeele economice, în funcţionarea hotelului şi aşa mai departe. De pretutindeni se iveau în faţa lui nenumărate chestiuni pe care nu le cunoştea de loc şi pe care le pierdea repede din vedere din cauza altora care se impuneau atenţiei sale. Mai presus de orice, îl interesa mecanismul întreprinderii, baza sa materială. Staţiunea din Cisy era o societate pe acţiuni cu un capital fix de aproape trei sute de mii de ruble şi cu un număr de vreo douăzeci de acţionari. Aceştia alegeau din mijlocul lor un consiliu administrativ, format dintr-un preşedinte şi doi vicepreşedinţi, o comisie de cenzori alcătuită tot din trei membri, un director, un administrator şi un casier. Îndatoririle preşedintelui consiliului de administraţie cădeau în sarcina unui avocat vestit, cu reşedinţa permanentă la Moscova. Unul dintre vicepreşedinţi, Leszczykowski, stabilit la Constantinopol, era „honoris causa", iar celălalt, Starck, era un mare industriaş din Varşovia. Director era doctorul Weglichowski, administrator Jan Boguslaw Krzywosad Chobrzansky, în sfîrşit, casier, şi preafericit soţ al doamnei cu care călătorise Tomasz din Varşovia, tatăl neastîmpăratului Dyzio, un oarecare Listwa.

Trecu un timp oarecare pînă ce doctorul se familiariză cu istoricul staţiunii, istoric care fu pentru el un adevărat *magister vitae* [1]. Diversele evenimente din trecut aveau o influenţă însemnată asupra desfăşurării afacerilor prezente. Iată datele pe care le culese Tomasz din gura celor din jurul său :

Cisy era cunoscut pentru apele sale încă de la începutul secolului trecut. Ici şi colo memoriile menţionau vindecarea cutărui sau cutărui demnitar care trecuse prin Cisy. Nu se putea vorbi totuşi de o staţiune balneară în înţelesul larg al cuvîntului. Numai un anumit cerc profita de proprietăţile binefăcătoare ale apelor şi numai datorită ospitalităţii proprietarului moşiei, fiindcă

[1] Şcoală a vieţii (în limba latină, în original) (n.r.).

izvoarele se găseau în parcul ce înconjura vechiul castel al familiei. Din timpuri imemoriale această moşie aparţinea familiei Niewadzki. Ultimul ei proprietar fusese soţul bătrînei pe care Judym o cunoscuse la Paris. Pe la 1870, domnul Niewadzki plecase din ţară şi cînd se întorsese la Cisy era bătrîn, gîrbovit, ros de o boală fără leac. Suferinţa produsese o schimbare radicală în concepţiile lui. Singura preocupare a bătrînului deveni binele semenilor săi şi, cum el însuşi era bolnav, acţiunile lui mai importante aveau drept scop, în primul rînd, ajutorarea celor suferinzi. Virtuţile curative ale izvoarelor din parcul său fiind unanim recunoscute, domnul Niewadzki făcu toate eforturile pentru înfiinţarea unei staţiuni balneare la Cisy. Pentru a-şi realiza mai repede planul, dărui viitoarei instituţii localitatea, cuprinzînd cîteva zeci de „morgi", împreună cu parcul, izvoarele, o parte din pădurile vecine şi clădirile din cuprinsul terenului. După aceea, înfiinţă o societate, în care-şi atrase prietenii, în majoritatea lor risipiţi prin întreaga lume. Cel mai mare număr de acţiuni îl cumpără bătrînul său coleg şi prieten, negustorul de pe Bosfor, Leszczykowski. Alte acţiuni fură cumpărate de avocaţi, medici, industriaşi. La început, directorul staţiunii fu un om cu totul nepriceput, care încercă să transforme Cisy într-o localitate de reputaţie europeană. Clădiri şi vile splendide fură zidite şi amenajate cu un lux care ar fi satisfăcut pretenţiile cele mai exagerate. Aceste experienţe riscate aduseră întreprinderea în pragul ruinii. La Cisy veneau din toată ţara, şi chiar de mai departe, familii aristocratice dornice de petreceri. Staţiunea se silea să-şi cîştige faima de localitate balneară europeană şi se amenaja tot mai elegant. Între timp, bătrînul Niewadzki muri. Cu prilejul adunării anuale se constată, nu numai că Cisy nu aducea nici un venit, dar că era în deficit. Lipsită de mijloace şi de un sprijin care s-o susţină — aşa după cum se obişnuieşte pe la noi — întreaga afacere începu să se clatine. Atunci se auzi glasul negustorului de covoare de la Constantinopol. El îşi încurajă asociaţii, acoperi de-

ficitul din punga lui, ceru cu hotărîre demiterea vechiului director şi găsi unul nou, în persoana doctorului Weglichowski, fost coleg al său şi al răposatului Niewadzki, care mai mult poate decît ceilalţi doi colindase toată lumea. Îndată ce doctorul luă conducerea staţiunii, lucrurile îşi schimbară mersul. De la început, noul director îşi declină răspunderea pentru partea economică. Un alt fost coleg, Krzywosad Chobrzansky, fu numit administrator.

În sezonul următor, petrecerile, dansurile, reprezentaţiile de teatru, excursiile, partidele de călărie, vînătorile se răriră : se inaugurase un adevărat sezon balnear şi medical. Începu o vie activitate de reorganizare a băilor şi a hotelului, menită să întemeieze o adevărată staţiune pentru vindecarea bolnavilor. Weglichowski avea o mulţime de proiecte noi pe care le înfăţişa consiliului. Ori de cîte ori ceilalţi nu erau de acord, îi scria lui Leszczykowski, care avansa banii fără şovăire. Aveau o convenţie scrisă în acest sens.

Bătrînul Leszczykowski era văduv. Avea fii vitregi greci, care-l sugeau ca bureţii. Era bogat. O furtună îl aruncase pe malurile Bosforului într-un surtuc rupt, cu ghete fără tălpi. Fusese hamal în port, măturător de străzi, colportor de ziare, vînzător într-o prăvălie ţinută de un francez, funcţionar, comis-voiajor, în fine proprietarul unor mari magazine, negustor de covoare, industriaş etc. Cu timpul nu mai păstrase din frumosul său nume decît primele trei litere, care puteau fi pronunţate în comerţul persano-turco-francez. El însuşi îşi zicea „Les“, schimbîndu-şi această particulă după împrejurări. Leszczykowski era fiul unui şleahtic sărac din regiunea Cisy. Încă de pe băncile vestitei şcoli voievodale de la Kielce se împrietenise cu tînărul nobil Niewadzki, cu Weglichowski şi cu Krzywosad. Viaţa lui aspră cu peripeţii ciudate îl smulsese pentru totdeauna din locurile natale. Descendent din nenumărate generaţii de ţărani, Leszczykowski deveni negustor. Lucra peste zece ore pe zi şi nu-şi acorda niciodată sărbători sau vacanţe. Nu era un om plăpînd, era mai curînd un fel

de îmbinare a forțelor unei mașini de oțel, aprige și nebiruite. Totuși, în mijlocul multiplelor lui îndeletniciri de zi și de noapte, „Monsieur Les" avea diferite preocupări. Negustorul acesta ager, iscusit, pe care nici un grec și nici un armean nu-l întreceau în pricepere, pe care nici un englez nu-l întrecea în energie, era în străfundurile sufletului său un visător și un ascet. Dormea pe un pat tare, locuia într-o odaie neîncăpătoare, se îmbrăca fără nici o îngrijire. Destina o anumită sumă pe an „lipitorilor", fiii săi vitregi și trimitea restul în diferite locuri. Aproape zilnic găseai pe biroul său o scrisoare scrisă într-o limbă „omenească" oarecare, venită adesea din cine știe ce punct îndepărtat al lumii. Nici una din ele nu lua drumul coșului de hîrtii. Domnul Les era un om deștept și nu se lăsa păcălit, nici stors de bani ; dar orice utopist cinstit obținea de la el mii de franci. Totuși, ideea cea mai scumpă a domnului Les era așezămîntul din Cisy. Bătrînul și încercatul negustor visa mereu să facă din locurile sale natale, unul din colțurile cele mai civilizate din lume. Strîngea bani, îi punea deoparte, îi tăinuia ca un avar în tot felul de „casete secrete", destinîndu-i întreprinderilor extraordinare, pe care nădăjduia să le înființeze la Cisy, în Zagor și în întregul ținut, îndată ce se va întoarce în țară.

În „caseta secretă" găseau fondurile necesare inginerul doritor să se perfecționeze, pictorul care avea nevoie de o ședere la Paris, medicul, tehnicianul (totdeauna un inventator in spe), în fine oricine s-ar fi aflat într-o asemenea situație. Și, din nou, Les făcea eforturi speciale ca să umple golurile. Așa treceau anii. Cînd Niewadzki înființase stațiunea balneară de la Cisy care trebuia, bineînțeles, să aibă mare influență asupra soartei întregii regiuni, bătrînul Leszczykowski mormăise în sinea lui : desigur că trebuie să-l sprijin. Și-l sprijini cu banii săi, nu cu cei pe care-i pusese deoparte, ci-i oferi din capitalul său statornic, cu încrederea lui copilărească.

La cîteva zile după sosirea lui la Cisy, Judym primi din Constantinopol o scrisoare nesfîrşită din partea bătrînului emigrant, care se recomanda în felul acesta tînărului doctor şi făcea cunoştinţă cu el. Misiva era scrisă într-o poloneză groaznică, în care se-mpleteau expresii engleze, franceze, greceşti, bulgăreşti, unele enigmatice, probabil turceşti ori persane. Plicul cuprindea şi o fotografie mare a bătrînului, în armonie perfectă cu scrisoarea. Ai fi zis că privirea ochilor spunea tot ce nu putuseră exprima cuvintele, ceea ce limba tocită în slujba banilor nu era în stare să mai redea. Cu greu îţi dezlipeai privirea de pe faţa lui uscată şi de la ochii întunecaţi, pironiţi asupra celui ce-i contempla. Fruntea puternic boltită, nasul pronunţat şi buzele strînse purtau pecetea resemnării, a neînfrîngerii şi a încăpăţînării. Judym citi şi reciti de cîteva ori această scrisoare ciudată şi se deprinse atît de bine cu stilul ei, încît avu curînd impresia că îl şi cunoaşte pe autor, nu numai din vedere, ci îndeaproape. Omul acela necunoscut se contura atît de perfect în frazele sale, încît părea că e familiar, că circulă prin locurile de care vorbea în scrisoare. Cunoştea totul în Cisy de la a la z. Atrăgea atenţia tînărului doctor asupra unor amănunte pe care acesta nu le observase încă de loc. Îşi sfîrşea epistola, rugîndu-l să-i trimită o fotografie şi să-i scrie des, cît mai des.

„Mi-s dragi tinerii, scria domnul Les, fiindcă îi ştiu că se apucă de treabă cu curaj. Oamenii sînt *lazy* [1], ştiţi dumneavoastră cum spun englezii. Şi eu nu pot să sufăr asta! Polonezul nostru abia se apucă de treabă şi a şi obosit. Munceşte, se agită, dar nu face nici o brînză. Şi cum nu-i bun de nimic, începe să profite de munca vreunui om tînăr, îi bea sîngele, se sprijină de el şi pe urmă i se pare că acest *labour* [2] îi aparţine, e al lui. Nu aşa face englezul. El merge mereu înainte: *Forward!* Pînă la sfîrşitul vieţii. Şi cînd nu mai poate, nu rămîne

[1] Leneşi (în limba engleză, în original) (n.r.).
[2] Muncă (în limba engleză, în original) (n.r.).

în calea altora, se duce la iarbă verde, la plimbare. Atunci vine un tînăr în locul lui şi merge mai departe cu treaba de acolo, de unde a lăsat-o celălalt. Noi mai credem în fatalitate, *kismet*, ca turcii. Cînd totul se părăgineşte în jurul nostru ! Orice se poate face ! Dac-aş fi încă tînăr, aş face totul... Cred că ne vom sprijini reciproc, domnule doctor Judym..."

Se scurseseră vreo zece ani de cînd Weglichowski fusese numit director şi Krzywosad administrator la Cisy. Staţiunea era frecventată, cunoscută şi avea o reputaţie bună. Administratorul Krzywosad Chobrzansky era un om cu multă influenţă. Era un celibatar mai vîrstnic, cu o statură înaltă, impunătoare şi o figură frumoasă. Purta mustăţi lungi, lăsate în jos, care, întocmai ca şi cele cîteva fire de păr de pe tîmple, erau cănite cu vopsea ieftină, din care cauză aveau reflexe verzi-cenuşii. Purta totdeauna cizme lungi, pantaloni largi şi un fel de surtuc. Omul acesta cutreierase Europa în lung şi-n lat. Vorbea — se pare — toate limbile indo-europene, sau cel puţin rostea cu plăcere cîteva cuvinte din cele mai diferite dialecte, avea cunoştinţe cam în toate domeniile. Dacă era vorba de chimie, se amesteca în conversaţie, de cele mai multe ori cu competenţă. În discuţii despre pictură, sculptură, literatură, bucătărie, aurărie, şelărie, contrafacere de portrete, comerţ de antichităţi, croitorie, cizmărie, armurărie şi mai cu seamă în toate genurile de mecanică, intervenţiile lui Krzywosad vădeau totdeauna un deosebit bagaj de cunoştinţe. Dar nu numai atît : el era oricînd în stare să dovedească prin fapte cunoaşterea oricăruia din aceste meşteşuguri. În ajunul Crăciunului îşi făcea singur supa şi-şi gătea singur peştele. În adevăr, supa lui era originală, căci o săra soldăţeşte şi o îndulcea apoi cu o litră de zahăr. Toate şeile staţiunii erau fabricate sau reparate de el. Dacă doi tineri se logodeau ori se cununau în cursul sezonului, Krzywosad cerea şi obţinea favoarea de a le lucra inelele. Toată staţiunea era plină de dovezi ale multiplelor sale talente. Repara singur toate maşinăriile, lucra alături de zidari, tăia la fierăstrău

alături de dulgheri, geluia și lustruia împreună cu tîmplarii, săpa cu grădinarii.

Directorului Weglichowski îi dăruise un ceas emailat, pe care-l lucrase el singur. Așa cel puțin afirma inscripția gravată pe capacul ceasului cu un stilet ascuțit: *„J. B. Krzywosad de Chobrzanowice Chobrzansky eques polonus fecit Lutetiae Parisiorum. Anno Domini 1868"*. În vestibulul sanatoriului se afla o pendulă care cînta, dacă trăgeai de un șnur, o arie veselă. Această admirabilă pendulă fusese — zice-se — reconstruită de Krzywosad. Dar adevărata sa capodoperă, așa-numitul *Groupe allégorique*, se afla în sala de lectură. Era o măsuță pe care pietre încleiate, sfărîmături de cristal, de porțelan, de sticlă și de mărgean, formau creste, lacuri, peșteri. Din fundul acestor peșteri trebuia să iasă la suprafață un călugăr, care — ce-i drept — nu ieșea niciodată. Creasta era împodobită cu tot felul de figuri alegorice, cocoși, soldați, steaguri, cununi de spini, înconjurînd o pasăre albă de sticlă, un fel de gîscă, cu ochi negri, ceea ce dădea impresia că are ochelari. În sala de joc se afla o altă operă a lui Krzywosad: era un dulap vechi încrustat cu os și avînd un sistem de încuietori atît de misterios, încît devenea înspăimîntător. La partea superioară a acestei mobile se putea descifra, solid încrustată, data: „A.D. 1527". Administratorul nu făcuse, desigur, decît să renoveze această amintire a unor secole trecute, dar răutăcioșii afirmau că el era nu numai autorul dulapului si al încrustației, ci și al datei de pe margine.

I. B. Krzywosad Chobrzansky călătorise prin Europa cam în același timp în care călătorise Monsieur Les, numai că unul o luase spre răsărit, iar celălalt spre apus. Cutreierase pe jos Silezia, Cehia, Bavaria și ajunsese pînă-n Franța. Rătăcise pe la Paris, Londra, Bruxelles, cîștigîndu-și pîinea cum putea. La Paris fusese retușor la un fotograf de mîna doua în rue Picpus. Un coleg care lucra la o fabrică de arme din Londra îl chemase în Anglia. Krzywosad munci un timp ca simplu lucrător și în cele din urmă deveni un armurier dibaci. Totuși îi

fusese mai uşor să-şi deprindă mîna, decît să-şi plece sufletul nobil. După ce făcu rost de ceva bani, Krzywosad se-ntoarse pe continent şi se-ndreptă spre Bruxelles. Asta nu era de loc o dovadă de trîndăvie. Nu, de loc! Ştia să se scoale dimineaţa, să muncească din greu toată ziua şi abia noaptea tîrziu să pună capul jos, pe un culcuş sărăcăcios. Umbla într-o haină uzată, gata oricînd s-o cedeze unuia mai sărac decît el — însă îi plăcea s-o facă de faţă cu alţii. Ajuta şi dădea bani cu împrumut tuturor acelora care i se adresau, în schimb găsea natural să fie şi el servit la nevoie de alţii. Părăsise atelierul de la Londra mînat de dorinţa nelămurită de a găsi ceva mai bun. Krzywosad nu tînjea după o viaţă paşnică şi nici după bogăţie, deşi iubea belşugul. În cele mai grele împrejurări ale vieţii, năzuise mereu spre glorie, spre ridicare, faimă şi influenţă asupra celor din jurul său. Ar fi primit bucuros să săvîrşească o acţiune eroică, dar cu condiţia să nu se transforme într-un jug zilnic, într-o muncă monotonă şi permanentă, care să-l înlănţuie ca pe ceilalţi semeni ai săi. Totuşi, vreme destul de îndelungată fusese casier într-un depozit din Bruxelles. Se deprinsese cu această ocupaţie cînd, într-o bună zi, un grup de colegi ai săi stabiliţi la München, dădură semn de viaţă. În drum spre Paris vizitase o dată acest oraş, care-i plăcuse nespus de mult. Plecă deci acolo şi găsi o întreagă colonie poloneză. Erau pictori, studenţi, artişti de tot soiul, meseriaşi, orfani fără adăpost, într-un cuvînt: *die unglücklichen Polen* [1]. Mişunau acolo ca într-un stup. Între ei izbucneau conflicte, se formau tabere, partide, se dădeau sentinţe, se ţineau adunări, iar unele se soldau cu bătăi. Krzywosad intră, bineînţeles, într-unul din partide şi în curînd îi luă conducerea. Era un conducător energic. Introduse în partidul său atîta ordine, încît întrunirile lui se sfîrşeau adesea la poliţie. Pe adversari, pe care îi botezase foarte nimerit „păsări care scuipă în propriul lor cuib", îi zgîlţîia cu o mînă atît de autoritară, încît îl amenin-

[1] Nefericiţii polonezi (în limba germană, în original) (n.r.).

țară curînd că-i vor sparge geamurile și-i vor găuri pielea. Cum nu avea o locuință proprie, amenințările nu-i puteau primejdui decît pielea, pe care știa să și-o apere în duel, cu ajutorul unui băț noduros. O dată sosit în oraș, mai înainte de a începe să practice meseriile pe care le învață mai tîrziu, servi pictorilor, de model. Chipul său frumos, învăluit într-o stranie expresie în care găseai la un loc melancolie, trufie și curaj, atrăgea pe artiști. Căpătă reputația de „cap interesant" și deveni cunoscut în cercuri destul de largi ca *unglücklicher Pole*. Cu timpul, această poreclă națională cu caracter prea strict luă un caracter mai puțin precis: *unglücklicher Fratze mit vielen Konsonnanten*[1]; de data asta, însă, Krzywosad nu mai poza decît compatrioților săi și numai călare. Relațiile cu pictorii îl introduseră în alt domeniu. Zugravii aceștia nomazi, nepăsători, lăfăindu-se azi în belșug și murind mîine de foame, îi dădură lui Krzywosad ideea noilor sale posibilități de cîștig. Se întîmpla, bunăoară, ca vreun pictoraș să aibă succes, să părăsească Münchenul și s-o pornească în lumea largă. Krzywosad cumpăra de la el pe te miri ce, sau pur și simplu îi moștenea hainele uzate, adesea niște armuri vechi, draperii, studii neterminate, schițe, desene, chiar rame stricate. Altuia îi repara niște șei stil, îi confecționa costume, îi dregea mobila, îi încleia niște antichități. Krzywosad se apuca de toate și le făcea. O dată mai bine, o dată mai rău, dar nu se dădea bătut. Observa procesul straniu al creației, asculta tot felul de discuții, studia patria aceea vastă — a pictorilor — și dobîndea cunoștințe enciclopedice în domeniul antichităților și vechiturilor, al meșteșugurilor și al artei. Dacă nu știa să facă de toate, știa cel puțin cum se fac toate. Chiar dacă uneori îi lipsea siguranța, nimeni n-ar fi putut contesta că în chestiuni total străine restului muritorilor, Krzywosad poate să-și spună cuvîntul. Cu timpul, în odaia cea mare de pe

[1] Secătură nefericită cu multe consoane (în limba germană, în original) (n.r.).

Schwantalerstrasse, se adună un depozit ciudat. Se aflau acolo unelte de tîmplărie şi de lăcătuşerie, creuzete, retorte, grămezi de rame, sticle cu lichide multicolore, piei, fiare. Pe pereţi atîrnau schiţe şi tablouri, adesea opere de artă, covoare pseudo-persane, diferite fragmente de arme şi armuri. După vreo zece ani petrecuţi la München, Krzywosad deveni fabricant de antichităţi. Cîteodată i se năzărea să refacă din resturi, după un model autentic, cine ştie ce obiect „antic" sau vreo mobilă, pe care le ceda unui anticar; altă dată spăla o pictură înnegrită, cumpărată pe nimic, şi-i dădea drumul în lume ca aparţinînd „şcolii italiene" sau „olandeze". Dar pasiunea lui cea mai mare era stilul gotic. Krzywosad descoperea acest stil pretutindeni, chiar acolo unde nu era urmă de el. Cuvîntul: gotic! era pe buzele sale cea mai mare laudă şi colecţiile lui conţineau nenumărate obiecte de formă ţuguiată. Tot ce se prezenta măcar sub formă de ogivă merita atenţia lui şi anume: grilajuri, chei, broaşte de uşă, sfeşnice ţărăneşti din împrejurimile Lacului Boden, cătărămi de cingătoare, cadre şi altele, fără să mai vorbim de adevăratele obiecte gotice.

La Krzywosad se adunau adesea grupuri de studenţi şi de artişti. Bătrînul mustăcios oferea acestui tineret neastîmpărat o brînză extraordinară fabricată de el şi nişte pîine uscată pe care dacă n-o pusese el însuşi la copt, o ajutase cel puţin să se învechească în ascunzişurile dulapurilor sale pînă mucegăise şi ajunsese de culoare albă. Acorda oaspeţilor săi favoarea deosebită de a se apropia de cîte o „armă" atîrnată de perete, sau scotocea pe undeva şi le întindea nişte mîzgălituri rostind cu nepăsare, ca şi cum ar fi spus lucrul cel mai indiferent din lume:

— Peter Paul Rubens...

Ori:

— Şcoala bologneză... A treia manieră a lui Guido Reni...

După desenele unor asemenea maeştri, era rîndul altor minunăţii; aşa, de exemplu, scotea la iveală *Pria-*

pela legată în piele albă de viţel şi străpunsă în cîteva locuri din scoarţă-n scoarţă. Cînd era întrebat despre semnificaţia acestor găuri, Krzywosad lămurea că volumaşul, deşi opera favorită a lui Carol al XII-lea, îi slujea totuşi drept ţintă pentru exerciţiile de tir. Tot acolo se găsea şi bastonul lui Seweryn Goszczynski, poreclit altădată bastonul lui Wincenty Pol, stiletul lui Beniowski, încrustat cu scoici, o uniformă ofiţerească din epoca principatului Varşoviei, pe care Krzywosad o reparase în aşa fel încît vipuştile decolorate fuseseră înlocuite cu altele de o nuanţă mai puţin nimerită, în timp ce nasturii şi epoleţii semănau aidoma cu cei de pe uniformele infanteriştilor francezi din armata lui Napoleon al III-lea. Într-o vitrină atîrna un „jupon" de atlaz alcătuit din bucăţi disparate ; în fine, străinii mai puteau admira o mobilă mică, stricată, cunoscută drept „trusa de medicamente a lui Stanislaw-August", o lulea de pămînt ars cu ciubucul îndoit, „luleaua lui Stefan Bathory" şi altele.

Dar nu oricine putea admira colecţia lui Krzywosad şi nici oricînd. Aşa, de pildă, cîţiva tineri din colonie îl scoteau pur şi simplu din sărite. Unul din aceştia obişnuia, cînd îl întîlnea, să-l întrebe, după ce se interesa politicos despre sănătate :

— Şi ce se mai aude cu Van Dyck ? E în lucru, nu ? Cum credeţi că o să iasă ?

Altul, un slăbănog, făcea pe prostul şi cînd Krzywosad începea să-şi arate colecţia, se amesteca, punînd tot felul de întrebări plicticoase.

— Am citit undeva, nu mai ţin minte unde, că Szczerbiec, sabia lui Boleslaw, e în mîinile domniei tale, dar că domnia ta nu vrei să se afle, de teamă să nu ţi-o fure zbirii partidului din Cracovia. Nouă, însă, ai putea să ne-o arăţi... N-o să suflăm o vorbă, zău aşa...

Totuşi, Krzywosad avea şi admiratori. Pentru aceştia, el scotea din fundul dulapului încrustat bucăţi de stofă brodată, afirmînd că sînt fragmente dintr-un veşmînt care se găseşte la Cluny... sau vreo miniatură în ramă înnegrită, declarînd în şoaptă şi cu o mimică expresivă

că a fost furat de un oarecare anticar din muzeul Brera, la Milano...

Cam în vremea cînd Weglichowski luase în mîini conducerea instituției din Cisy, Krzywosad începuse tocmai să se plîngă în scrisorile sale către Les de nostalgie ; scrisorile deveniră atît de dese, încît îl puseseră pe gînduri pe isteţul negustor, care îşi mormăia în barbă :

— Maimuţoiul ăsta verde pune ceva la cale.

Monsieur Les avea o ciudată slăbiciune pentru Krzywosad. Foarte adesea îi cumpăra „antichităţile" fără valoare, Rubensii şi Ruysdaelii, buzduganele hatmanilor şi autenticele relicve ale regilor. Grămădea toate acestea într-un cufăr verde pe care-l numea „cabinetul maimuţei verzi". În cele din urmă, Krzywosad îl anunţă că avea de gînd să se întoarcă. Monsieur Les n-avea nimic împotrivă şi sărmanul pribeag se întoarse la Varşovia, iar după puţin timp deveni administratorul staţiunii din Cisy.

Apartamentul lui se afla la primul etaj al vechiului „castel". Spre acest apartament ducea o poartă (se înţelege gotică) sau mai curînd dărîmăturile ei ameninţînd să se prăbuşească, dar pe care Krzywosad le repară cu grijă. În dreapta era o scară îngustă cu trepte aproape verticale care ducea pînă la uşa apartamentului. În faţa uşii se deschidea un balcon împrejmuit de o balustradă de fier. Atît scara cît şi balconul erau noi, de curînd înjghebate de administrator. Pentru grăbirea procesului de arhaizare a ruinelor gotice, nu îngăduia să se mături gunoiul, nici să se cureţe urmele trecerii vrăbiilor care veneau în stoluri pînă sub uşa lui. Krzywosad iubea păsările. Stătea cu ele de vorbă şi le oferea cu atîta dărnicie fărîmituri de pîine, încît vrăbiile găsind acolo o adevărată sinecură, nu se mai depărtau de balcon.

Cînd Judym se apropie cu pas rar şi respectuos de uşa administratorului pentru a-i face prima sa vizită, avu prilejul să asiste la scena următoare : la intrare, vreo zece plozi, copii de-ai argaţilor, evreiaşi din tîrg şi alţi asemenea coate-goale scoteau nişte ţipete asurzitoare, privind în sus, spre Krzywosad care stătea în capul scă-

rilor, în papuci şi scurtă înnegrită de ren. Pe balustrada balconului se afla un şoim domesticit, despre care doctorul apucase să audă o istorie întreagă. Acest şoim fusese bolnav toată iarna şi ţinuse regim. Krzywosad îi turna untdelemn pe gît şi-l ţinea lîngă calorifer la o temperatură atît de ridicată, încît biata pasăre căpătase ceva asemănător unor tulburări mintale, deoarece servitorul care aprindea dimineaţa focul îl găsea aproape totdeauna lîngă uşiţa sobei mari printre cărbuni şi cenuşă. Doar strălucirea ochilor dovedea că viaţa nu s-a stins încă în trupul nefericitului pacient. Acum, cînd soarele de primăvară scînteia atît de luminos, şoimul fusese scos pentru prima oară la aer. Instalat pe balustradă, strîngea tare vergeaua de fier, privea, se mişca şi dădea numeroase semne de sănătate. Era limpede că Krzywosad dorise să arate copiilor nu numai pasărea, ci şi arta ei. Se înclină deci şi-şi vîrî capul sub ciocul ei, spunînd :

— Muşcă-l pe domnul, muşcă-l...

Şoimul ar fi trebuit să-i ciupească în chip de dezmierdare cele cîteva fire de păr vopsit. Fie însă din cauza aerului proaspăt, fie datorită ameliorării sănătăţii sale, şoimul avu o idee nefericită şi cînd administratorul aplecîndu-se îşi apropie de el chelia, se propti în picioare, se-nfurie şi-l pocni pe „domnul" cu atîta putere, încît tidva lui scoase un zgomoţ înfundat. Copiii începură să strige de bucurie, să bată din palme şi să sară în sus. Krzywosad puse mîna pe vergeaua cea lungă şi strigă adresîndu-se şoimului :

— Eu te mîngîi, nerodule, ca pe un nepot şi tu mă loveşti în cap ? *Va-t-en !* [1]

Zicînd aşa, aruncă pasărea la pămînt şi-ncepu să-i care lovituri cu vergeaua de-i zburau fulgii. Şoimul îşi lăsă aripile-n jos şi se ascunse ţipînd în fundul apartamentului, ale cărui uşi fură trîntite cu zgomot.

Judym dădu la o parte canaturile grele ale uşii şi intră prudent înăuntru. Apartamentul se compunea din-

[1] Cară-te ! (în limba franceză, în original) (n.r.).

tr-o tindă mare, boltită, cu pardoseală de piatră şi din două camere de locuit. Firida caloriferului se învecina cu vestibulul unde se adăpostise şoimul care-şi ispăşea în clipa aceea vina. Din direcţia aceea părea că se aud ţipetele lui teribile. Judym păşi spre odaia din stînga şi în prag şopti :

— Twardowski ! Pentru Dumnezeu, ăsta e Twardowski !

Într-adevăr, locuinţa lui Krzywosad amintea aidoma de locuinţa vrăjitorului. Zidurile erau groase, ferestrele aveau gratii, tavanele se bolteau. În apropierea ferestrei se afla o masă acoperită cu tot felul de unelte de gospodărie şi un scaun cu rezemătoare înaltă, tapisat cu piele. În fund era un pat larg, de lemn, cu baldachin de formă antică, sprijinit pe nişte stîlpi şi sculptat în mod bizar Prin unghere zăceau fiare, curele, doage. Pe pereţi atîrnau vestitele tablouri despre care Judym auzise vorbindu-se atîta.

Cînd după execuţie Krzywosad se întoarse în sfîrşit în odaie, începu să se ocupe de oaspe cu multă însufleţire. Îi oferi un fotoliu în care Judym se încălzi atît de bine, încît avu senzaţia că fusese cufundat într-o baie, şi-i ţinu un discurs binevoitor. Cînd începură să discute despre Cisy, Krzywosad vorbi despre întreaga instituţie cu nepăsarea care-l caracteriza ori de cîte ori arăta cuiva desenele lui Rubens. Judym mai observă de asemenea că întorsăturile stilistice ale administratorului aveau unicul scop de a demonstra autoritatea sa în staţiune. Spunea, de pildă :

— Am pus să se reconstruiască tot castelul... Acum trebuie să m-apuc şi de parc. Mă gîndesc la o totală reorganizare a băilor, numai că — ironie a soartei — n-am timp...

Vorbea mereu :

— Cutare lucru se va face. Voi porunci să se facă şi cutare lucru.

Repeta în special frazele de felul acesta :

— Asta mi-a plăcut, ştiţi, domnule doctor... Asta mi s-a părut just... Mi-a plăcut şi atunci am dat ordin să se construiască aşa.

Siguranţa aceasta tulbura oarecum viziunea de pînă acum a lui Judym. Era lucru ştiut că, de pildă, refacerea clădirilor nu depindea numai de ce credea administratorul că e „bine" sau „rău", ci şi de alte considerente, şi mai ales de hotărîrile consiliului de administraţie.

Mai tîrziu se convinse că acest mod de a-şi exprima preferinţele şi influenţa administratorului asupra mersului afacerilor lui Cisy nu dădea o imagine greşită adevăratei stări de lucruri.

Casierul aşezămintelor era domnul Listwa, pe care Krzywosad îl desemna, atît în prezenţa cît şi în absenţa lui cu epitetul de „bătrîn nătărău" sau, cu şi mai multă răutate, de „dobitoc". Domnul Listwa era soţul mamei lui Dyzio şi tatăl vitreg al acestui vlăjgan. Nătărău în sensul strict al cuvîntului şi cu atît mai puţin „dobitoc", casierul din Cisy nu era, dar nici din neam de genii nu putea pretinde că descinde. În realitate, era paralizat de greutăţile vieţii, şi mai ales imobilizat de cătuşele căsniciei. Soţia sa, în colaborare cu micul Dyzio izbutiseră să-i înfrumuseţeze într-atît existenţa, încît munca în cancelaria rece şi umedă a stabilimentului şi familiaritatea cu registrele, chitanţele, socotelile, ajunseseră pentru el singura şi adevărata voluptate. Viaţa casierului începea în clipa cînd ieşea din casă. Cînd se afla în sînul familiei, era asemenea cu o umbrelă ruptă : se ascundea prin colţurile cele mai întunecoase, ceda locul celorlalţi şi tăcea. Cu toată această atitudine smerită, era calul de bătaie în toate conflictele cu Dyzio, care îşi exercita isteţimea asupra bătrînului său tată vitreg. Cîteodată, domnul Listwa încerca să schiţeze o împotrivire. Dar aceste acte de revoltă erau trecătoare şi se răreau tot mai mult. Era de ajuns un singur cuvînt rostit de buzele „ei", ca totul să revină la normal. Acest cuvînt era :

— „Hipolit !"

TUBEROZA

Cunoaşterea localităţii îl preocupă pe Judym atîta vreme şi-l absorbi aşa de mult, încît nici nu apucă să se gîndească să viziteze şi spitalul. În fiecare zi, aproape, auzea cuvîntul acesta : „micul spital". Doctorul Weglichowski îi spusese de cîteva ori printre altele :

— Nu uita, scumpul meu, că ai şi conducerea micului spital...

— Atunci să-l vizităm, se aprindea Judym.

— Nici o grabă ! Caută, colega, să cunoşti băile, spitalul e ceva secundar. Îţi vorbesc despre el fiindcă există totuşi.

Şi vremea trecea. Într-o bună zi, doctorul se hotărî. Se interesă în amănunt unde se află spitalul şi porni singur ca să vadă cel puţin ce dimensiuni are şi cum arată. Nădejdea că va putea lucra, complet independent, într-un spital, aproape al său, îl umplea de entuziasm.

Dincolo de parc se desfăceau în unghi drept două alei nesfîrşite de tei. Una din ele lega localitatea de restul lumii, ducînd spre calea ferată, cealaltă o lua spre palat, biserică şi spital. Era un drum cam de o verstă şi mai bine, drum larg, dar mlăştinos. Cînd Judym porni pe alee, pămîntul începuse să se usuce, dar ici-colo, suprafaţa netedă a argilei noroioase şi moi se afunda sub picior şi se lipea de talpă în bulgări. De o parte şi de alta a drumului, copacii străvechi înfrunziseră, prin şanţuri şopoteau pîraie tulburi venind cu repeziciune de sus.

Sufletul lui Judym era plin de o veselie, pe care poate, n-o mai simţise încă niciodată în viaţă. Cînd se

apropie de acareturile împrăştiate pe o mare suprafaţă, inima începu să-i bată cu putere în piept. Vîntul primăvăratic îi aducea nişte adieri de visuri, pur şi simplu copilăreşti. Vedea aievea tot felul de întîmplări, de acte eroice, făcea operaţii extraordinare, simţea sărutări şi parfumuri nedefinite. Cu inima indiferentă, cum se cuvine unui medic serios, trecu prin faţa caselor directorului, casierului, economului şi porni la stînga spre biserică, lăsînd în dreapta poteca largă ce ducea spre palat. Lîngă biserica de cărămidă roşie proaspăt zidită, cu două turle gotice, ascuţite, se găsea presbiteriul. Mai departe, printre copaci, se ascundea o clădire mult mai veche şi mult mai vastă : spitalul.

Judym nu avusese intenţia să intre înăuntru ; dorea să facă prima vizită în tovărăşia lui Weglichowski. Se gîndi să vadă deocamdată biserica : era tocmai deschisă. Îi lipseau încă podeaua, altarele laterale din nave, confesionalele, zugrăveala, băncile. Pilaştrii de cărămizi se ridicau direct din nisip. Ici-colo, erau cîteva bănci înjghebate în pripă, din scînduri. Numai stranele din vecinătatea altarului erau sculptate. Pretutindeni domnea o lumină multicoloră, îndulcită de vitraliile diferit colorate. Preotul termina tocmai liturghia. În faţa altarului principal se afla un grup de oameni. Judym ocoli nava stîngă şi încet, fără să facă nici un zgomot pe nisipul care-i înăbuşea paşii, se apropie de altar. Cînd ajunse acolo, zări pe băncile fondatorilor pe cele trei fete pe care le cunoscuse la Paris : Natalia, Joanna şi Wanda. Natalia era în margine. Doctorul o recunoscu mai mult după moleşeala dulce care-i cuprinse simţurile şi după fiorul care-i săgetă fruntea şi pieptul, decît din privire. Purta pe cap o pălărie simplă şi pe faţă o voaletă ruginie. Aşa cum se desprindea pe fondul de bronz întunecat al tăbliilor de lemn sculptat, capul ei arăta ca un minunat desen în sangvin. Profilul ascuţit de medalie se contura prin ţesătura voalului, în timp ce ochii apăreau doar ca nişte umbre întunecate. O clipă privirea lui Judym fu atrasă ca de un magnet de capul acesta. Nu ştia dacă trebuie să salute, căci nu era sigur

că fusese observat. Nu se înclină decît după un timp. Domnişoara Natalia îi răspunse cu o mişcare imperceptibilă. Atunci, Judym întîlni privirea Joannei cu care schimbă într-o fulgerare de o clipă salutul sufletelor tinere şi curate, care se caută unul pe altul într-o veşnică nostalgie. Chipul domnişoarei Joanna era plin de zîmbet, deşi ochii şi buzele ei încercau să-l tăinuiască.

Slujba se isprăvi în curînd şi grupul vorbăreţ de orăşence părăsi biserica. Doctorul porni în urma lor, ca să nu pară că aşteaptă ieşirea domnişoarelor. Însă o dată afară, începu să dea tîrcoale bisericii, ca şi cum l-ar fi interesat arhitectura ei. În timp ce examina arcurile de piatră, cu capul răsturnat pe spate, cele două portiţe laterale ducînd spre sacristie se deschiseră şi lăsară să treacă pe preotul tînăr încă, care oficiase tocmai liturghia, însoţit de cele trei fete.

Întîlnirea avu loc. Doctorul salută domnişoarele şi se prezentă preotului. Acesta îl luă numaidecît de braţ şi începu să-i vorbească cu multă cordialitate şi însufleţire. Era un om vioi, cu ochii luminoşi şi veseli, cu buze surîzătoare. Doar cîteva fire argintii se-mpleteau în părul său bogat, dar expresia viguroasă a feţei le dezmintea cu energie.

— Cine pune piciorul pe teritoriul bisericii, trebuie să ia o gustare în casa preotului, decretă el.

— Cu excepţia domnişoarelor ! protestă Joanna.

— Fără nici o excepţie. Preotul, fata şi îngerul sînt ca nişte prunci nou născuţi. De altfel mi se pare că eu poruncesc aici şi nu tinerele domnişoare. Aşa-mi place mie ! Ce spui, doctore ?

— Dacă aşa glăsuieşte legea... domnişoarele trebuie să se supună.

— Ei, ce mai aveţi de spus acum ? Preotul şi doctorul — adică doctorul şi preotul — au hotărît aşa şi iată-ne la parohie... zise preotul, deschizînd o uşă în zidul nou ce împrejmuia cimitirul.

Odăile mari, frumos mobilate, erau pline de flori, cromolitografii, ziare, reviste ilustrate. În sufragerie se găsea un dulap cu publicaţii de popularizare, iar în

biroul alăturat aşteptau pe masă ziare şi reviste săptămînale sau lunare ; în aceeaşi încăpere se afla şi o bibliotecă destul de mare. Preotul glumea, plin de voie bună, silindu-se să fie cît mai spiritual şi întrebă pe menajeră, o femeie plăcută la înfăţişare, ce se aude cu gustarea. În curînd fură serviţi. Parohul ştia că fetele îl întîlniseră pe Judym la Paris. Ceea ce-l interesa, însă, mai mult decît orice era Lourdes, unde se tot pregătea de cîţiva ani să plece şi el. Fetele ascultau cu atenţie, curioase să vadă dacă doctorul făcuse progrese în franceză. După gustare, preotul îl invită pe Judym în birou la o ţigară, iar fetele trecură în salon să răsfoiască ultimele reviste. Ferestrele biroului dădeau pe aleea de tei. Preotul era atît de vioi şi de inteligent, încît Judym îşi spunea mereu : „Ia te uită, ce popă simpatic şi deştept !"

Preotul îi ceru doctorului tot felul de amănunte cu privire la oraşele mari. În toiul convorbirii îşi aruncă deodată ochii pe aleea din faţa casei şi făcu o strîmbătură. Un tînăr în pardesiu elegant, cu o pălărie de culoare deschisă, se îndrepta repede spre parohie. Doctorul recunoscu în el pe însoţitorul Nataliei pe care-l văzuse călare în ziua sosirii la Cisy, iar mai tîrziu luînd masa la *table-d'hôtes* [1], la stabilimentul băilor. Nu-şi amintea de numele lui şi-l rugă pe preot să i-l spună.

— E domnul Karbowski, face băi la dumneavoastră. Cu toate că e bolnav, cum sînt eu farmacist !

— Cum aşa ?

— Uite-aşa... o haimana. Se zice că e de familie foarte bună şi că a moştenit de la taică-său o moşie — dar a tocat banii în doi ani, pînă la ultima para. A fost la Monaco, la Monte-Carlo, la Paris, unde vrei. Joacă cărţi, dar nu aşa cum jucăm noi, ci cu premeditare. Asta-i buba !...

— N-am observat...

— Mai ai timp să observi. Dacă se nimereşte pe aici în timpul sezonului cine ştie ce bogătaş cu sticleţi în cap, vreun fecior de bani gata sau chiar niscaiva

[1] Masa oaspeţilor (în limba franceză, în original) (n.r.).

cucoane, e în stare să-i distrugă, să-i trimită înapoi scăldați în lacrimi. Din asta trăiește...

— Vin și din ăștia pe-aici ?

— Ba bine că nu ! Acest domn Karbowski, ehei !... Iarna, cînd se împrăștie vizitatorii bogați, rămîne aici ca o cîrtiță. Mai pleacă uneori, se-ntoarce iar... Cînd e la strîmtoare, împrumută de la cine vrei și nu vrei, de la valeți, de la băiași, de la evrei, de la felceri, de la cine apucă. Îți spun toate astea ca să te previn, nici dumneata n-ai să scapi.

— Ei, de la mine e greu să împrumute, mai ales acum... zîmbi Judym.

— Lasă, lasă... L-am alungat de la inima mea, fiindcă știe să păcălească și pe omul sărac. Vine, bunăoară, la cîte un felcer, care în timpul sezonului a strîns, nenorocitul, ceva bani și-l roagă să-i schimbe douăzeci și cinci de ruble. Naivul Figaro, încîntat de familiaritatea cu un „astfel de boier", scoate din dulap rublele și i le pune pe masă. Păcătosul ăsta le vîră în portofel, apoi își aduce aminte că nu are bancnota de douăzeci și cinci de ruble la el și-i spune omului să vină la hotel. „Vino, zice, să ți-o iei, că mie nu-mi place să umblu cu banii — mă duc direct la castel..." Lacheii au poruncă să nu-l lase pe bărbier să intre la „domnul conte" și în vremea asta bate cărțile, sperînd că va cîștiga cele douăzeci și cinci de ruble și le va înapoia.

— Dar le înapoiază cel puțin ?

— Cînd e strîns cu ușa, da. Dar ce va face mai încolo ? Camera la hotel n-a mai plătit-o cred de un an. Și, de altfel, acum are alte planuri...

În timp ce părintele vorbea, se auzi o ușoară bătaie în ușa ce dădea din anticameră în salon. Preotul mormăi ceva și ieși, trăgîndu-l și pe Judym după el. În pragul ușii din fața lor se afla domnul Karbowski.

Era un bărbat brun, palid și zvelt. O mustață, nerăsucită, îi umbrea buzele roșii. Ochii negri, încețoșați, păreau că nu văd pe nimeni în odaie. Părul netezit spre stînga frunții se armoniza cu întreaga lui făptură plină de un farmec deosebit. O jachetă croită după ultima

modă punea în valoare grația mișcărilor lui încete. Karbowski salută pe cele trei fete cu o plecăciune circulară, își apropie buzele de mîneca preotului, îi întinse mîna lui Judym, înclinînd cu amabilitate din cap și se așează lîngă Wanda, în fața Nataliei.

În clipa în care tînărul intrase în odaie, Natalia se făcuse albă ca varul. Buzele ei întredeschise dădeau impresia că peste o clipă avea să izbucnească în plîns și fața ei devenise atît de frumoasă, încît nu-ți puteai lua ochii de pe ea. Karbowski îi spunea ceva domnișoarei Joanna despre cartea pe care aceasta o avea în mînă.

Între timp, pleoapele lui se ridicară cu greu și privirea sa înnebunită, rătăcită, sălbăticită de dragoste, se aținti asupra Nataliei, care, la rîndul ei, era incapabilă să se mai supravegheze. Tulburată și înspăimîntată, domnișoara Joanna îi răspundea cu vioiciune lui Karbowski, dar cuvintele ei se poticneau și i se opreau în gît. El continua să pună întrebări, zîmbea, discuta, făcea diverse aprecieri lucide și reci în aparență, dar nu-și lua ochii decît în treacăt și cu durere de la cealaltă. Vorbea încet, cu o intonație vădit străină glasului său, care părea tuturor celor de față un sunet îndepărtat și înșelător.

— Mai rămîneți mult la Cisy ? îl întrebă Natalia.

— Da, destul de mult. Adică nu știu... Dacă nu mor... adăugă el cu un zîmbet într-adevăr de muribund.

— Să... muriți ? șopti ea.

— E atîta vreme... de cînd mă caut fără nici un rezultat... Am pierdut orice nădejde.

— Poate că v-ar prii o altă localitate balneară... se amestecă preotul, examinîndu-și unghiile.

Karbowski își netezi mustața și-l privi în fugă cu niște ochi de ucigaș. În aceeași clipă zise ca pentru sine :

— E atîta vreme... Da, da... Cred că părintele are dreptate, ar trebui să încerc și altă stațiune... S-ar putea să plec.

— Cînd ? întrebă din nou domnișoara Natalia.

Cuvîntul acesta nevinovat o făcu pe Joanna să se cutremure şi să se ridice de la locul ei.

— Trebuie să mergem — le zise ea fetelor — bunica o să fie îngrijorată.

Natalia părea că nu a auzit, numai ochii îi sclipiră ca un fulger alb de mînie, asemenea argintului viu. Wanda, care răsfoia nişte reviste ilustrate, înălţă capul şi zise :

— Atunci mergem ?

Nimeni nu răspunse. Preotul se aşezase la o altă măsuţă şi bătea darabana cu degetele. Privea în gol şi strîmba din buze, arătîndu-se prea puţin încîntat de vizita domnului Karbowski şi de cursul pe care-l luase discuţia. Natalia şi Karbowski nu-şi dădeau seama de nimic. Era limpede că voiau să cîştige cîteva clipe în plus, *per fas et nefas* [1], să se cufunde unul în privirile celuilalt şi să facă din zîmbete şi vorbe indiferente, prilej de doruri nesfîrşite. Fata sorbea cuvintele pe care le rostea tînărul cu buzele şi nările palpitînd straniu, pline de o graţie divină, ca şi cum ar fi aspirat parfumul fiecărui cuvînt şi ar fi depus pe fiecare dintre ele, ca pe un trandafir oferit ei, o sărutare.

Domnişoara Joanna îşi luă rămas bun de la preot şi celelalte două fete îi urmară pilda. Cînd se opri în faţa doctorului, Natalia îi zări ochii aspri, împietriţi de jale, dar strigînd totuşi de deznădejde. O clipă Judym îşi spuse că şi-ar da viaţa pentru ca ochii aceştia să-l privească şi pe el cu atîta dor, măcar un ceas... Dar îndată un rîs diavolesc hohoti în sufletul său şi ceva se prăbuşi în durerea aceea surdă.

Ieşi împreună cu Karbowski din locuinţa preotului. În faţa cerdacului era o trăsurică uşoară, descoperită, în care se urcară cele trei domnişoare. Caii porniră imediat.

Domnişoara Natalia nu-şi întoarse măcar o dată capul. În schimb Karbowski urmări cu ochii trăsura chiar după ce dispăruse dincolo de cotul aleii. Ochii lui aveau o

[1] Prin orice mijloace (în limba latină, în original) (n.r.).

expresie de somnolență ciudată, iar fața i se crispa de o suferință care nu se putea ascunde nici sub masca trufiei, nici sub zîmbetul omului de lume.

Judym îl pizmuia pînă și pentru suferința care-l încerca în clipa aceea. Cu o oră mai înainte se apropiase de locul acesta cu inima plină de entuziasm. Se gîndea la spital și la munca lui de acolo, dorea cu aprindere să vadă măcar zidurile clădirii în care va porni din tot sufletul la munca aspră de medic, dar iată! spitalul nici nu mai exista acum pentru el, era ca și cum ar fi intrat în pămînt. Mai mult, încă, visurile lui de acum un ceas îi păreau stupide, absurde aproape, fanteziste. Singura realitate era că domnișoara Natalia îl iubește pe Karbowski.

Judym se uită pieziș la acest filfizon, la mișcările și la gesturile lui, sprintene și studiate, pînă și-n clipa asta de tristețe nemărginită, la îmbrăcămintea lui plină de gust și de eleganță. N-ar recunoaște-o față de nimeni, bineînțeles, nici chiar față de el însuși, dar simte că întreaga viață, toate eforturile, planurile, aspirațiile sînt prostii în comparație cu viața lui Karbowski. La ce bun toate acestea? La ce bun grijile, ideile, eforturile? Oare nu Karbowski e acela care a înțeles viața așa cum trebuie ea să fie înțeleasă? Să fii un bărbat frumos, elegant și pentru aceste merite să fii iubit de cea mai frumoasă făptură de pe lume, de această domnișoară Orszenska! Toată persoana lui Karbowski i se părea lui Judym perfectă, logică, pînă și patima lui pentru cărți, pînă și escrocheriile, care n-aveau nici o importanță, după cum, la o enigmatică floare de tuberoză, nimic n-are importanță în afară de frumusețea ei.

„Totuși, gîndi Judym, o asemenea floare e rezultatul atîtor cazne, atîtor eforturi și griji, încît în comparație cu un fir de cicoare, cu un spic de secară sau cu o floare de trifoi, e inutilă și chiar dăunătoare; dar cui i-ar trece prin cap s-o calce în picioare!"

În adîncul sufletului său încolțea din nou amărăciunea și pizma nesățioasă: de ce nu și el, de ce nu și el?...

VINO!

Furtuna a trecut... Ai fi zis că totul se potoleşte, dar nu! Deodată au început să şfichiuiască din nou picături mari, grele, scurgîndu-se şuvoi la pămînt. Pe cărările rotunjite, roşii, de cărămidă veche, apa curgea fără încetare în şuvoaie de argint. În locurile ceva mai adînci se făcuseră iazuri, pline de clăbuci ca de sticlă, umflaţi ca de buzele unor copii neastîmpăraţi. În umbra castanilor rămăseseră bălţi verzi în care se răsfrîngeau trunchiurile lor. Sus, prin frunzişul des al coroanei, pătrundea o frîntură de cer azuriu, strălucitor, ca cerul zugrăvit pe altarele bisericilor de ţară. Rotocoale pufoase de nori violeţi, împrăştiate pe întinderea lui, goneau cu iuţeala fumului. Din clipă în clipă răsuna cîte un tunet îndepărtat, primăvăratic...

În imediată apropiere se înălţa un salcîm cu trunchiul gros şi negru, cu ramurile răsucite parcă din fier. Crăcile lui noduroase se înălţau printre delicatele frunze strălucitoare spre cer. Din umbra zidului vechi, răsăreau mii de rămurele de salcîmi tineri care erau doar nişte tufe deocamdată. Mlădiţele fragede, acoperite de frunze vii, cu muguri în vîrf, se întindeau spre nori ca mîini gingaşe de fată, neatinse încă de soare. Cîteodată vîntul adia, înfoind uşor, egal şi lin tufele — şi atunci frunzişul minunat se legăna în aerul cald şi umed în acorduri somnoroase, ca o muzică în surdină care, în culmea vrajei, se stinge treptat.

Judym stătea la fereastra deschisă a odăii sale. Era plin de o bucurie adîncă. Din cînd în cînd îşi simţea inima străbătută de suspine, asemeni acelora ce legănau

coroanele arborilor. Atunci de pe buzele sale scăpau sunete duioase şi fierbinţi, ca arse în flăcări. Vorbea cu arborii mari, cu tufele tinere, cu rîndunelele ce pluteau sus, deasupra vîrfurilor, prin abisul luminos... O bucurie tainică îi atrăgea privirea spre capătul aleii, iar inima îi spărgea pieptul şi se avînta în văzduh ca o boare. Aştepta ceva necunoscut, aştepta venirea cuiva...

17 octombrie. Azi e aniversarea sosirii mele la Varşovia. Aşadar, sînt şase ani de atunci! Şase ani! O uriaşă săptămînă a vieţii mele. Pe atunci aveam şaptesprezece „primăveri", azi am douăzeci şi trei! Şi dacă încerc să fac o comparaţie între Joasia de-atunci şi cea de azi — ce deficit, Doamne, ce deficit! Joasio! Joasio!...

Am hotărît să-mi reiau jurnalul, sau mai bine zis să-l trezesc din morţi pe cel vechi. Asta am învăţat-o toate de la Stacha Bozowska. Ea a fost prima în Kielce care a început să ţină un jurnal serios, în care a notat sentimente mai sincere şi gînduri „adevărate".

Biata Stacha! Într-una din ultimele ei scrisori, îmi scria: „În viaţa asta am fost doar autoarea talentată a jurnalului meu — atît şi nimic mai mult. De curînd am ars în sobă, la mine la şcoală, cele treisprezece volume legate în scoarţă groasă, cu învelitoare neagră, decolorată. Adio, jurnal!"

Ce prostie a făcut! De ce să distrugi nişte mărturisiri care n-ar fi putut face nimănui vreun rău şi care pentru noi, solitarele, ţin loc (Dumnezeule mare!) de amanţi, de soţi, fraţi, surori, prieteni... Nu, o să-l ţin mai departe pe al meu! Am nevoie de el, cum are nevoie un bărbat de tutun. La un moment dat l-am părăsit din cauza ironiilor domnului S., şi acum îmi pare nespus de rău. Am renunţat la plăcerea asta timp de şase ani — şi de ce? Fiindcă domnul S. şi-a bătut joc de el! Dar ce să mai vorbesc...

Cîte nu s-au schimbat între timp ! Henryk e la Zürich, Waclaw nu mai e, Stacha a murit de mult... Şi eu ? Cîte nu s-au schimbat şi în viaţa mea !

Îmi amintesc de parcă ar fi azi, de acea ultimă noapte, cînd a venit telegrama de la doamna W. În patru ore m-am decis să plec din Kielce, să mă duc la Varşovia — şi am plecat. Telegrama suna aşa (ţin minte cuvintele) : „Ai un loc în familia Predygier. Vino imediat. W."

Ah, ziua aceea, graba aceea ! Să-ţi strîngi lucrurile, rufele, măruntişurile, repede, repede, cu mîinile tremurătoare, şovăind între crizele de lacrimi şi accesele de curaj... Buna doamnă Felikowska mi-a „împrumutat" bani de drum — şi am plecat ! Noaptea aceea adîncă, întunecoasă de toamnă... Ce zgomot făcea droşca pe străzile pustii, ce ecouri stranii stîrnea din zidurile vechilor clădiri ! Pînă şi drumul cu trenul a fost o adevărată expediţie. Mărturisesc în taină că atunci era prima oară că mergeam cu „drumul de fier". Prima oară — şi dădeam iureş în lume ! N-am aţipit o clipă, îmi rezemam doar capul de scîndura vagonului şi visam plină de teamă la viaţă. Ştiam despre ea atît cît ştie ce se va întîmpla cu el un om care se duce la doctor, chinuit de tot felul de dureri necunoscute. Eram în aceeaşi situaţie cu bolnavul care nu ştie ce boală are, cum va evolua ea, ce influenţă va avea asupra organismului, a destinului, a gîndurilor şi a sentimentelor sale şi e înconjurat doar de vedenii puternice şi amăgitoare din care se sileşte să înţeleagă totul... Mă năpusteam în viaţă cu un capital compus din : biletul de tren, nişte boarfe într-o boccea, cinci zloţi „bani gheaţă" şi telegrama doamnei W. În urma mea lăsam doi fraţi, pe mătuşa Ludowika, locţiitoarea (în lipsă de ceva mai bun) a mamei noastre, încă de pe timpul cînd eram elevă la gimnaziu, care împărţea cu mine bucăţica ei de pîine — dar cred că nimic mai mult. A, nu, nu, nimic mai mult ! Îmi era drag Kielce şi eram legată de cîţiva oameni de acolo, de fraţii mei, de Waclaw şi Henryk, ţineam la familiile Dombrovski, Multanowicz, la parcu-

rile Karczowka şi Kazielmia — de altfel ţineam cam la toată lumea. La vîrsta aceea, te legi atît de repede! Şi apoi oraşul însuşi! Noaptea aceea în vagon, eram atît de nenorocită! Roţile care alergau de-a lungul şinelor îmi strigau ocări cumplite. Scrîşnetele lor îmi dizolvau voinţa şi energia într-un fel de ceaţă care era teama. Îmi amintesc de clipa aceea de spaimă, cînd cuprinsă ca de flăcări, am hotărît să cobor la prima staţie şi să mă întorc. Să mă întorc, să mă întorc! Dar trenul meu gonea în noaptea de toamnă străbătînd localităţi posomorîte şi despărţindu-mă de autoritatea lui sălbatică, de fier, de tot ce iubeam mai mult. De altfel, ce puteam face? Să mă întorc la biata mătuşă, care trăia din chiria odăilor locuite de cîţiva elevi? Să rămîn mai departe în odăiţa mea, întunecoasă şi strîmtă? Să dorm pe canapeaua veche, în mirosul de mîncare, în necazurile de care se plîngea veşnic mătuşa, cu grijă că nu sînt bani de unt şi groaza că se scumpesc cartofii, să aud iar suspinele de dragoste ale elevilor de clasa opta, leneşi, proşti, corupţi? Nu, nu se mai putea, nu se mai putea cu nici un preţ...

De altfel, potrivit jurămîntului solemn făcut Sfintei Troiţe, eram obligată să-i pregătesc drumul lui Waclaw, care era atunci în clasa şaptea, şi să-l ajut pe Henryk. Dar astea sînt chestii vechi, vechi de tot!...

Era o dimineaţă de sfîrşit de toamnă, o dimineaţă bolnavă şi înlăcrimată, şi eu tremuram de frig şi — drept să spun — de teamă, în trăsura de piaţă cu un cal care mă ducea zdruncinîndu-mă spre doamna W. Am sosit, am nimerit în uliţa Bednarska, care mă îngrozi ca un şarpe ce se zvîrcoleşte — şi peste puţin am plecat împreună cu doamna Celina la familia Predygier. Treceam pe străzi pe care, pentru prima oară în ziua aceea urîtă le vedeam, cu nişte ochi înnegurati de nelinişte, străzi reci, zgribulite, neprimitoare, ca nişte cochilii din care melcii ar privi cu indiferenţă... Am ajuns. Un lacheu ne-a cîntărit îndelung cu privirea, ca şi cum am fi fost de vînzare şi ne-a lăsat să aşteptăm într-un birou elegant. După clipe lungi şi chinuitoare am auzit în

fine un foşnet mătăsos de rochie. Ah, foşnetul acela mătăsos...

Era doamna Predygier. Nasul era cu adevărat semit, dar privirea plină de o noblețe sarmatică. Am vorbit despre mine, despre diploma mea, despre ce trebuia să fac cu Wanda, viitoarea mea elevă; în cele din urmă am început, pe nesimțite, să vorbim franceza. Ultima întrebare a fost: cît cer pe lună? Am şovăit o clipă. Apoi eu, cea proaspăt sosită din Kielce, mi-am luat inima în dinți şi fără să-mi cred propriilor mele urechi, am pronunțat cifra cea mai exorbitantă la care mă gîndisem vreodată: cincisprezece ruble...

Odaie separată, întreținerea completă şi cincisprezece ruble pe lună. Ați auzit, ați auzit voi, care dați lecții unor copii tîmpiți în orașul de reşedință episcopală Kielce?

Doamna Predygier s-a învoit imediat, ba chiar „cu plăcere"... Încă în noaptea aceea am dormit în odăița mea liniştită din strada Dluga. Binecuvîntat fie anul pe care l-am trăit acolo! Cum n-aveam idee de Varşovia, stăteam cuminte în casă, lucram cu Wanda şi citeam. Biblioteca domnului Predygier îmi stătea la dispoziție. Niciodată înainte, şi niciodată după aceea n-am citit atîta. Ce nu mi-a trecut atunci prin mînă! Dar ce să zic! Pe atunci eram încă bună. „Asta-i cel mai important", zicea vrednicul domn Multanowicz. O iubeam pe Wanda, eleva mea, o iubeam sincer, ca pe-o adevărată surioară mai tînără. O iubeam şi pe doamna Predygier, cu toate că era aspră şi trufaşă cu mine şi mă orbea ca un felinar cu toată măreția ei. M-aş fi apropiat cu dragă inimă şi de domnul Predygier, dacă n-ar fi fost un bărbat bogat, neînțelegător, dezgustător şi gras, în ale cărui priviri n-am citit niciodată decît violenia sau triumful. Treptat, treptat, aceste sentimente de afecțiune s-au stins. În casa acestor oameni n-am găsit niciodată nici prietenie, nici cordialitate. Azi ştiu că n-aveam de ce să mă mir... Cum poate să crească o floare într-un ghetar, chiar cea mai sărăcăcioasă şi mai sfioasă dintre floricele?

Îmi amintesc de prima mea seară la teatru, de concertul corului „Lutnia", de conferințe. Azi nu mai am decît slabe reminiscențe, nu-mi mai amintesc decît vag de emoțiile acelea pline de farmec, emoții, aproape mistice, cînd am văzut pe scenă *Mazepa,* cînd am auzit actori renumiți recitînd versurile minunate ale lui Slowacki pe care le cunoșteam, versurile „mele"... Tot atunci am avut ocazia să „zăresc" cîțiva scriitori, pe care în simplitatea mea de originară din Kielce îi priveam ca pe niște urmași ai lui Apolo. Mai tîrziu, dar mult mai tîrziu, m-am convins că strămoșul lor trebuie să fi fost mai curînd Bacus sau Mercur. Astăzi știu că, de cele mai multe ori, talentul e o desagă adesea încărcată cu giuvaere, pe care un individ oarecare, uneori chiar un tîlhar ordinar, o poartă pe umeri. Așa încît... Cît de îngrozită am fost în ziua cînd am intrat în odaia unde era el, chiar el, invitat de domnul Predygier la masă...

Dar asta-i altă poveste... Și azi aș dori să-i privesc, pitită într-un colț întunecat, pe Tolstoi, pe Ibsen, pe Zola, pe Hauptmann ; aș voi măcar să-i aud vorbind pe Przybyszewski, pe Sieroszewski, pe Tetmayer și pe unul singur în „icz" (pe Witkiewicz, desigur).

Azi nu mai rîvnesc la societatea celor „mari", azi prefer oamenii cu care vin în contact. Ei m-au dezamăgit mai puțin, sînt sensibili fără să afecteze, femeile noastre obișnuite, bărbații simpli cu ghete scîlciate și jachete decolorate. Mi s-a părut cîndva că lumea este alcătuită din ei. Restul, îmi ziceam eu, sînt pentru moment indiferenți, dar cînd vor descoperi adevărul, vor reveni la el și vor începe o viață nouă...

Convingerile acestea îmi erau întărite de scrisorile Stachăi Bozowska, venite de undeva, dintr-un fund de provincie. Aceste scrisori nu erau decît niște ficțiuni mărețe, asemenea celor pe care le făuresc sufletele încrezătoare. Azi, Stacha e moartă. Ochii și inima mi se umplu de lacrimi...

18 octombrie. Cînd am început să scriu, mă gîndeam să evoc din toate cîte ceva. Dar atîtea lucruri îmi vin

în minte, atîția oameni, întîmplări, sentimente. Nu pot să cuprind totul, fiindcă faptele se risipesc ca argintul viu și zboară care încotro. Așa sînt viețile noastre, nestatornice, grăbite, mînate de întîmplare...

M-am gîndit astă-noapte la Waclaw și am avut din nou o strîngere de inimă. Ce ironie a destinului : Henryk, care a fost eliminat din clasa a șasea, e la Zürich, face „filozofia" și-i merge bine, în timp ce Wacek, care a terminat gimnaziul cu medalia de argint, a făcut studii de științe naturale, atît de serioase, bucurîndu-se de stima tuturor — a sfîrșit atît de stupid. Monstruoasă e logica acestor fapte ! Mătușa Ludowika ar zice desigur : „Asta numai fiindcă n-aveți credință în Dumnezeu"...

Uneori mi se pare că oamenii sînt ca niște fiare : toate acțiunile lor au la bază un consens unanim și spontan, izvorît din instinctul de turmă.

24 octombrie. Am fost la teatru. Se juca *Institutoarea,* despre care criticii au spus tot felul de lucruri bune. Nu înțeleg de ce autorul vrea ca eroina lui să fie o femeie sedusă ; cred că așa ceva nu se întîmplă niciodată. Adevărul vieții e cu siguranță brutal. Știu că și Hela R., și domnișoara Franciszka W. au trecut prin diverse ispite... Onorabilii soți sub papuc sînt în aceste ocazii de o sută de ori mai isteți decît celibatarii. Guvernantele sînt de obicei înțelepte sau proaste, bune sau rele, frumoase sau urîte, dar sub acest raport trebuie să fie toate fără cusur. Nu știu ce se întîmplă cu străinele. În Apus, poate că asta rentează mai bine. Dar noi, cele de aici...

Guvernanta, fiind un om străin în casă și în general de condiție socială inferioară, e întotdeauna *sur la sellette* [1]. E destul să dea un prilej de critică și s-a isprăvit cu ea ! Critica poate fi compătimitoare, plină de bunăvoință, măgulitoare chiar, dar nu mai încetează. Afară de faptul că situația ei e grea și umilitoare, în timp ce în realitate ea poate fi de o sută de ori supe-

[1] Supravegheată (în limba franceză, în original) (n.r.).

rioară celor din jur — această situație trezește și ascute sentimentul de mîndrie, sentiment nobil care îi slujește ca un toiag drept sprijin în clipele de oboseală și drept mijloc de apărare împotriva dușmanului. E un scut solid și — cine știe — poate că îi ajunge.

26 octombrie. Citesc pe Louise Ackermann, care afirmă într-un loc că femeia-poet e ridicolă. Cred că are dreptate. De ce ?

Poezia e glasul sincer al sufletului omenesc, elanul unui anumit gen de pasiune. Această izbucnire a sufletului trebuie să fie o luptă pentru înnoiri, o exprimare a unor taine necunoscute.

Femeia n-are deocamdată dreptul să se considere o creatoare și e ridicolă cînd nesocotește prăpastia care o desparte de omul sincer. Care sînt adevărurile psihologice inedite din poezia femeii ? Ea nu vorbește decît despre iubire (firește, aceea inspirată de bărbat). Cîteodată conține și un strigăt trecător de revoltă, care mai curînd o sărăcește decît o îmbogățește.

Uneori ea cere dreptul de a proclama ceea ce a fost spus mai înainte de bărbați. De cele mai multe ori însă, aceasta este o ipocrizie sau o stîngăcie delicată, interesată și enigmatică (pentru bărbați), în problemele erotice. Toate adevăratele poete își lasă în umbră personalitatea (de pildă Ada Negri). Dacă o Safo modernă ar vrea să se facă înțeleasă, în limbaj omenesc, ar trebui neapărat să vorbească ca un bărbat.

În realitate femeia are aceste sentimente, inima ei adăpostește poate sentimente mai multe și mai subtile, dar ea nu e în stare, nu îndrăznește să le exprime cu sinceritate. Gîndurile ei fug în toate direcțiile, dar sînt mai curate, sau mai bine zis nu poartă pecetea unei senzualități brutale, pasiunile ei sînt diferite și n-au nimic comun cu felul în care le zugrăvesc scriitorii de azi, bărbați și femei. Pentru timiditatea unei fete tinere, de pildă, senzualitatea bărbaților e totdeauna hidoasă. Așa se zugrăvesc ei înșiși în propriile lor cărți. Și sînt atît de naivi în brutalitatea lor, încît îți vine să le plîngi de milă, ca unor copilași. E de ajuns numai să

zărească în apropiere ceva care să le stîrnească pofta, pentru ca să întindă mîna. Nici gînd să-şi constrîngă cît de cît poftele, să păstreze oarecare politeţe, să ţină seamă de sentimentele, diferite poate, ale „sexului slab"...

Ceea ce pot da femeile în poezie, ceea ce au dat ele pînă azi, cel puţin, a fost o imitaţie a creaţiei bărbaţilor (cînd a fost tot aşa de reuşită, bineînţeles). Există cărţi scrise de femei care zugrăvesc aşa-zise sentimente feminine, cărţi care sînt o minciună conştientă, de la început şi pînă la sfîrşit. E şi ăsta un fel de a cocheta cu ajutorul literaturii. În timpul acesta, bărbaţii îşi apără poziţiile condamnînd toate încercările de a exprima un suflet feminin deosebit şi o artă necunoscută încă, o artă ale cărei mijloace sînt încă ascunse, nebănuite. Stăpînii lumii ar trebui să cedeze teren criticii noi, radical transformată, şi asta nu le-ar fi pe plac. În această privinţă, atît bărbaţii cît şi nenumăratele femei care învaţă în şcolile lor au o mentalitate foarte înrudită cu concepţiile indiene, care consideră că femeia e necurată... fiindcă uneori e aşa. Amîndouă aceste păreri sînt independente de voinţa ei, dar cu o simplicitate cu adevărat indiană, faptul e privit ca de la sine înţeles.

Oare bărbaţii cu sentimentele cele mai nobile, oare poeţii preţuiesc sufletul femeii, sufletul ei omenesc? Nu cred. Ceea ce admiră la o femeie e frumuseţea, în măsura în care e un izvor de desfătare pentru ei, cu toate că frumuseţea nu poate fi privită drept un merit. Tipul de femeie cel mai apreciat e tipul de femeie fatală. Fiinţele curate, plăpînde, care nu se plîng niciodată, fiinţele blînde ca Ofelia, care nu se pot apăra şi nu ştiu să se răzbune, sînt mai puţin lăudate, deşi cu căldură şi duioşie, e drept. Femeia aproape că n-are dreptul să se bucure de fericire personală, nici să-şi utilizeze forţele naturale ale sufletului sau facultăţile intelectuale. În literatură găsim mult mai des efortul nobil al bărbaţilor de a reabilita femeia care a greşit, decît de a revendica drepturi şi stimă pentru femeia nedreptăţită. Acest ultim caz nu e nici o idilă, nici o tragedie,

și nu poate trezi deci impresii „estetice". Doar nemuritorul Ibsen — cel care a spus numai adevărul și care zugrăvind figura Hedwigăi din *Rața sălbatică* și-a bătut joc diavolește de cultura umană — a început să pătrundă esența fenomenului. Dar nici el nu s-a putut stăpîni să aducă omagiul cuvenit drepturilor sensibilității bărbătești. Adevărata poezie feminină n-a putut vibra decît în cîntecele vreunei roabe, care pe terasa unui nobil roman, trebuia să distreze pe patricienii tolăniți în fața ei cu cîntece din țara îndepărtată.

Noi nu cunoaștem o astfel de poezie. Mă gîndesc la cîntecele acelea, vreau să ghicesc ce spuneau și atunci mi se pare uneori că le-am auzit undeva, străbătînd de după cîțiva pereți... Cîteodată pătrund pînă în inima mea și atunci aud toată ziua în mine sunetul strunelor acelea, lovite cu durere de degete însîngerate. Numai atunci poeta spune adevărul : Iată ce simt eu ! Iată ce este în inima mea ! Puteți gîndi ce poftiți despre cîntecul meu. Eu cînt numai pentru mine, numai pentru mine...

Dar azi... Și azi mai răsună cîntecul femeii înșelate, vîndută de familia ei, roabă a unui soț care iubește pe alta, decăzută și disprețuită de falsa virtute a mulțimii. Și azi mai visează cîte o îndrăgostită nevinovată, plină de pasiune, care a conceput și poartă sub sînul ei un copil... Ce să spun ! Cîntece de felul acesta nu poate scoate nici o „lîră" ! Ar fi prea imorale și ar propaga doar corupția...

27 octombrie. Am recitit ce am scris aseară și voi continua așa pentru lămurirea viitorului. Aș fi vrut să scriu lucruri adevărate și sincere și asta e nespus de greu. Am o mulțime de gînduri, numai pe jumătate conștiente, rătăcite în mine ca dintr-un ținut străin și care, îndată ce vreau să mi le formulez, se diformează sub condei și nu mai sînt aceleași... Cum să le notez ? Așa cum îmi vin, așa cum sună formulate în cuvinte ? Ultima posibilitate îmi amintește scena din *Comedia nedivină*, cînd Henryk își exprimă în fraze frumoase dez-

nădejdea provocată de nebunia soției sale și aude deodată un glas străin : „Compui o dramă".

30 octombrie. Am scris acum două zile despre o mai mare puritate a femeii. Mi s-a întîmplat adesea să fiu frămîntată de cîte o idee și să găsesc în jurul meu, dacă nu dezvoltarea ei, cel puțin amănunte și fragmente care îi aparțin. Probabil că o mare concentrare asupra unei idei descoperă, asemenea unei lumini în beznă, lucruri pe care nu le-ar observa altfel, chiar dacă le-ar avea înaintea ochilor.

Am fost la Maryna. O văd rar și o iubesc — cum să spun — cu spontaneitate, în ciuda și chiar împotriva voinței mele. E în fond o ființă nevinovată, curată și foarte simplă, totuși e îndrăgostită de cîțiva bărbați deodată. Elementul erotic nu are mare însemnătate în această situație. Nu vreau să spun că nu joacă chiar nici un rol ; dar cred că rolul vanității e mult mai mare. Cînd i-am făcut cîteva aluzii delicate în privința aceasta, mi-a răspuns cu cea mai sinceră naivitate că nu știe de ce n-ar putea să o „preocupe" mai mulți bărbați în același timp. („Nu e vorba de dragoste — Doamne ferește !")

Aceste simpatii sînt complet delimitate și se îmbină doar așa cum se îmbină foile unui tort. Fiecare foaie e diferită și foarte gustoasă, cum s-ar putea să dea împreună un gust rău ? Și totuși, în ciuda acestei filozofii strengărești, Maryna n-ar fi capabilă nici de o fărîmă din „ateismul" despre care vorbește cîntecul Ofeliei.

4 noiembrie. O zi grea, ca o ființă crudă și distrugătoare. O zi ca asta durează mult și nu vrea să plece, asemenea unui cămătar, care trebuie să stoarcă în termen de la un datornic tot ce-i aparține. Și, cînd se hotărăște în sfîrșit să se ducă, lasă în urma ei o umbră neagră, o noapte fără somn, plină de lacrimi, halucinații și groază. Doamna Laura, una din persoanele care-mi sînt „binevoitoare", și în casa căreia dau lecții de trei ani fetelor, mi-a comunicat manifestînd o „compătimire" dintre cele mai vii, o știre tristă, aflată de la o

mahalagioaică de același calibru, proaspăt sosită din „voiaj". Și anume s-ar părea că Henryk nu-și pregătește doctoratul, cum mi-a jurat de mii de ori, ci că face datorii, se ține de scandaluri și de aventuri. A avut un duel, face gălăgie prin cabarete, a fost închis și lovit de polițiști. Și încă atîtea altele, că mi-e greu să le înșir aici — și ce e mai important din toate e că sînt minciuni. Femeia afirmă că de doi ani, Henryk n-a mai dat pe la universitate. Îi lipsește numărul minim de semestre necesare pentru examene — într-un cuvînt, o băltoacă de fapte rușinoase. Am ascultat asta cu răbdare și am surîs, în timp ce buzele mele îngînau: „Știu, știu, doamnă, e un mare strengar..."

Dar ce era în sufletul meu!

Trebuie să fie o bună doză de adevăr în toate acestea, din moment ce i s-a retras bursa. Totuși n-ar fi însă nimic, pe lîngă minciunile lui, pe lîngă faptul că o „duce de nas" pe surioara cea bleagă. Dacă mi-ar fi scris adevărul, nici nu l-aș fi dojenit, și nici nu i-aș fi luat-o în nume de rău. Toți băieții fac pozne de astea. Dar să le aflu indirect, de la oameni străini, care își descarcă asupra mea falsa *Schadenfreude* [1] ce mocnește în fiecare dintre noi!...

5 noiembrie. Am dormit puțin, abia spre dimineață am ațipit și azi mă tîrăsc ca o găină plouată. Mi-am făcut orele ca și cum ar fi fost cine știe ce cazne. O greutate ca asta pe suflet te apasă, te doboară, te face să te pitești undeva, într-un colț, să te încovoi. Am hotărît să mă scutur cu forța, să nu mă las copleșită de vestile acelea dureroase. Nu, nu-l voi părăsi pe Henryk! Voi munci de două ori mai mult, voi lua meditații noi, poate și dimineața. Măcar să termine un curs, să lucreze ceva mai ușor aici. Mi-e greu să mă obișnuiesc cu gîndul că n-a fost în stare să termine politehnica — dar n-am ce face! Și-a făcut prea mult de cap!

6 noiembrie. Ca să fac economie am hotărît s-o iau

[1] Bucurie răutăcioasă (în limba germană, în original) (n.r.).

cu chirie pe domnişoara Guêpe. N-o să-mi fie uşor, dar n-am încotro. Odaia mea n-o să-mi mai fie decît în parte loc de refugiu, iar jurnalul nu-l voi mai scrie decît printre picături. Totuşi, în felul ăsta, îmi măresc venitul cu opt ruble pe lună. Trebuie să-i trimit lui Waclaw pentru palton, şoşoni, flanele... Ar avea nevoie de cîte două perechi. Să nu uit, să nu uit că doamna F. pleacă în 18, în 18, în 18 !

13 noiembrie. Am luat o nouă meditaţie, pe care am înghesuit-o între cea de la Lipecki şi cea de la Zosia K. Trebuie să pregătesc o fetiţă, Henia L., pentru clasa întîi de pension. Nu ştie încă nimic. Nici ortografie, nici tabla înmulţirii, nimic, nimic. O cameră mare, întunecoasă ca un beci, cu o fereastră care dă spre o curte strîmtă. Chiar înainte de apusul soarelui, e cufundată în întuneric. O am pe Henia în faţă şi rostim, pe rînd, cu glasuri ciudate :

— *Ces enfants ont trouvé leurs mouchoirs, mais ils ont perdu leurs bonnes montres.* [1]

Întîi pronunţ eu cu glas tare, apoi ea, silindu-se să vorbească tot atît de gros. E convinsă, probabil, că în franceză trebuie să ia un ton sepulcral. În locuinţa mare şi întunecoasă, cuvintele noastre răsună ca nişte chemări francmasonice. Uneori fetiţei îi trec prin cap cele mai ciudate combinaţii şi îmi pune întrebări la care nu-i chip să-i pot răspunde...

După ce termin cu ea, gonesc ca un cal, cu galoşii mei de gumă, pînă dincolo de Wistula, la familia Blum, cu ştirea importantă că „modul indicativ exprimă acţiunea în condiţii de realizare, că modul imperativ exprimă un ordin, iar cel condiţional numai acţiunile posibile, presupuse, plănuite..." Acolo mă aşteaptă totdeauna un văr plin de atenţii...

Acum ziua îmi e întesată de lecţii ca o boccea evreiască. M-am deprins aşa de tare cu plecările sistematice la ore hotărîte, încît duminica, dacă-mi petrec după-

[1] Aceşti copii şi-au găsit batistele, dar şi-au pierdut ceasornicele cele bune (n.r.).

amiaza în discuții și lectură, mă apucă spaime reflexe și sar în sus ca o nebună. Picioarele îmi pornesc singure și se îndreaptă către strada Smocza ori către strada Dobra.

Cine-ar fi crezut că eu, biet produs al orașului Kielce, voi ajunge să popularizez tainele științei pe diferite străzi din chiar inima Varșoviei pentru 62 de ruble pe lună!

Domnișoara Guêpe s-a și instalat la mine. Are cusurul comun tuturor franțuzoaicelor: e guralivă. De fapt eu profit din flecăreala de fiecare seară cu ea, fiindcă am început s-o imit ca o maimuță, sau ca o femeie, și să vorbesc cu accent parizian; în schimb, dorm prost. Pînă pe la douăsprezece rîd de isprăvile pe care mi le povestește. Adesea nu pot să adorm nici după aceea. Și ceasurile trec...

Mă scol slăbită și atunci simt că tremură ceva în mine, ca în bătrînul nostru ceas de perete, cînd îl mișcă cineva. Ce e mai curios, e că în asemenea cazuri nici nu-mi vine să dorm. Afară doar, cînd sînt ostenită, istovită cu desăvîrșire. În asemenea momente, cad într-un fel de nesimțire și franțuzoaicei mele care trăncănește îi răspund aiurea.

15 noiembrie. Am citit duminica asta mai multe lucruri frumoase. Mi-au rămas încă în cap nu ca probleme ale mele, ci slab înrudite cu eul meu.

Puține sentimente ne pot stimula cu atîta folos ca simplele documente care-ți vorbesc despre suferințele noastre pentru realizarea fericirii generației de azi, a generației noastre. Între noi și cei care au săvîrșit atîtea fapte mari există o stranie legătură, o adevărată fraternitate. Pe nici unul dintre contemporani nu-i putem înconjura cu atîta cinste, cu atîta sfîntă cinste, ca pe aceia care rămîn în urma noastră în întunericul uitării.

Am ajuns la concluzia că suferințe morale foarte grele, că frămîntări subtile, delicate și adînci se pot, dacă nu lecui, în orice caz anestezia printr-un anumit gen de masaj. În clipele de mare tristețe, cînd simți cum îți izvorăsc lacrimi din ochi pentru orice fleac, e bine să

citeşti de exemplu *Darea de seamă a celui de-al şaptelea an de activitate a Băncii Comerciale* sau *A unsprezecea adunare generală ordinară a acţionarilor căii ferate Varşovia-Terespol*... Dacă la momentul oportun te adînceşti cu încăpăţînare şi luciditate în asemenea chestiuni, ele cedează din nemărginita lor indiferenţă şi din egoismul lor absolut o doză atît de puternică oricărei sensibilităţi subtile şi delicate, încît pot produce un efect analog soluţiei lui Schleich. Această substanţă are proprietatea de a amorţi cu desăvîrşire sistemul nervos, astfel încît regiunea asupra căreia acţionează poate fi tăiată fără durere cu bisturiul. Cînd însă durerea e crîncenă, lucrurile se schimbă. Atunci chiar şi „A unsprezecea adunare generală" îţi alunecă din mîini, ca o greutate imensă.

17 noiembrie. Se pare că nu pot scrie jurnalul pe care-l plănuisem. Bagajul de consecvenţă pe care-l posed e prea modest. Mi-e greu să mă stăpînesc şi, oricît de liniştită şi de veselă chiar am fost dimineaţa, spre seară mă las pradă unei deznădejdi totale, vai! chiar fără motive însemnate. Lipsa de bani, tăcerea lui Wacek, grija pentru boroboaţele lui Henryk, micile întîmplări neînsemnate, goale, ale zilei de toamnă, întîmplări pe care, pe bună dreptate le numeşte Krasinski „josnice"... Cel mai adesea e o vagă senzaţie de neputinţă care nu-i nici a mea, nici a altcuiva şi ţine numai de locurile acestea... Mă umple de tristeţe, sau mai bine zis de o dureroasă nepăsare. Nu e nici măcar linişte. O, nu! Liniştea e ceva nepreţuit. Numai grijile şi sărăcia te învaţă să preţuieşti liniştea ca pe o fericire. E cu neputinţă să notez aici aceste stări trecătoare, după cum nu mă pot privi în oglindă cînd sînt răscolită pînă în adînc. Nu izbutesc nici să le redau în cuvinte potrivite şi frumoase, căci şi aşa ar fi cu totul altceva. O mulţime de lucruri au trecut şi continuă să treacă şi eu nu pot nici să le analizez, nici să le apreciez, nici chiar să pomenesc despre ele. Cîteodată sînt atît de lipsită de vlagă, încît îmi vine să mă aşez pe marginea trotuarului pe care

alerg de la o lecție la alta și să mă odihnesc așa, stîrnind hazul trecătorilor.

Ce fericite sînt cucoanele pe care le întîlnesc plimbîndu-se agale, sau mergînd cine știe unde. Le aud vorbind pline de voie bună cu domni îmbrăcați după ultima modă. Cine sînt oamenii ăștia ? Cu ce se ocupă, unde locuiesc ? Eu nu-i cunosc. Lumea e atît de mică, de strîmtă și totuși e atît de uriașă ! Omul e ca un rob care face mereu același drum, dus și întors, în goană, ca trenul de la Wilanow.

Mă întorc cu gîndul spre locurile pe care le-am cunoscut altădată și-mi reamintesc cum eram acum cîțiva ani.

Eram mai bună. Azi nu mi-aș mai da atîta osteneală ca „să fac bine cuiva".

Ce o să se întîmple cu mine ? Voi deveni oare mai rea, tot mai rea ? Pe vremuri, la Kielce, la noi în sat, la Glogi, la Meskarzycy și la început chiar aici, la Varșovia, m-am străduit să fiu altfel. Acum sînt pripită, plină de gînduri rele. Odinioară eram o ascetă în privința comodității. Acum o nimica toată mă scoate din fire.

Mă tot întreb : ce s-o fi schimbat în mine ? Altădată eram plină de încredere în bunătatea oamenilor, eram veșnic gata să alerg spre ei. Îmi era milă de oricine, orice chestiune de orice fel, orice probleme abstracte mă pasionau.

Azi sînt atît de rece ! Sînt atîtea izvoare de bucurie de care abia îmi amintesc. Suferința altora mă lasă nesimțitoare. Aș putea spune că și propriile mele suferințe mă lasă tot așa de rece.

E drept că am și azi afecțiune pentru multă lume, dar am încercat atîtea dezamăgiri, încît mi se pare uneori că nici pe Henryk nici pe Waclaw nu-i iubesc ca altădată. Voi face pentru ei și pentru alții atît cît voi putea, dar nu-mi mai face nici o bucurie faptul că sînt și eu bună la ceva. Am încă multă admirație pentru firile bune și generoase, pentru cei ce se chinuiesc și disprețuiesc răul ascuns, dar asta-i altceva. Nu știu, nu pot

să-mi dau bine seama dacă țin la oamenii aceștia sau dacă doresc să merg alături de ei, numai fiindcă alături de ei drumul e sigur și duce spre biruință. E drumul pe care „sufletul coboară în întuneric, în întunericul nopții fără fund".

Înainte erau în jurul meu ființe nobile, adînci, liniștite, modeste, duioase, uneori de o cinste tare ca fierul, gata să uite complet de propriul lor interes în folosul altora. Unitatea năzuințelor și egalitatea temperamentelor îi caracteriza. Era atît de bine lîngă ei, atîta pace și atîta încredere! Așa erau părinții mei, vecinii, cîțiva oameni din Kielce. Aveam oare un alt suflet, sau numai posibilitatea unei încrederi oarbe? În lumea mea de odinioară nimeni nu-mi inspira dezgust. De cîte ori încerc azi acest sentiment! Ah! Vărul acela din familia Blum care îmi deschide totdeauna ușile și-mi ajută să-mi scot haina. Într-o bună zi o să mă cuprindă, probabil, în brațe pe coridor, așa după cum mă cuprinde cu privirile. Îi place institutoarea verișoarelor lui. Nu pot să-i spun să nu-mi mai deschidă ușile sau să nu mă mai ajute să-mi scot haina, mă mulțumesc să-l răsplătesc cu disprețul cu care aș contempla o insectă sau un pieptene murdar. Mă mir că nu-și dă seama, fiindcă am impresia că dezgustul răzbate din toți porii mei. Probabil că în sentimentul pe care i-l poate inspira lui o femeie, faptul că o dezgustă pe ea n-are nici o importanță... Nu-i datoria mea să mă ocup de lucrurile astea. S-ar cuveni să fiu tot așa de obiectivă față de vărul domnișoarelor Blum ca — să zicem — față de un berbec, sau de orice alt specimen zoologic, dar nu pot... În general, mi se pare că problema asta mă interesează prea mult și pe măsură ce scriu, se deșteaptă o bănuială în mine. Să fie oare numai „dezgust" sau și o tainică satisfacție?

18 noiembrie. Spre Walicow, cu tramvaiul. Abia m-am urcat pe platformă și mi-am plătit biletul, cînd am observat deodată într-un colț pe tînărul acela elegant cu joben. E a treia oară că îl întîlnesc. Șterge mereu geamul aburit și privește afară. Pe cine așteaptă?

Dacă e o femeie, ce fericită e ! El cine să fie ? Ce ocupaţie are ? Cum vorbeşte ? Ce gînduri mocnesc în capul acesta desăvîrşit ? Am mereu în faţa ochilor figura lui gînditoare, îl am pe el întreg. Azi, în timp ce-mi făceam lecţia la F. am schiţat fără nici un efort, şi fără să-mi dau seama decît pe jumătate ce desenam, acest profil cu trăsături fine, pline de armonie şi de o vigoare îndrăzneaţă. Bine că a coborît din tramvai în colţul străzii Ciepla, altfel, cine ştie, puteam să mă îndrăgostesc de el. Toată ziua am fost bine dispusă fără nici un motiv şi fericită de parcă trebuia să întîlnesc o fiinţă nespus de dragă. Ori de cîte ori încercam să-mi dau seama care e motivul bunei mele dispoziţii, îmi răsărea din întuneric faţa lui — şi ochii aceia care căutau ceva dincolo de geam.

Îi doresc numai bine în viaţă...

19 noiembrie. Cîntarea cîntărilor a lui Solomon spune : „Ce e aceasta ce se înalţă din pustie, asemenea stîlpului de fum, ca şi cînd ar arde smirnă şi tămîie şi toate mirezmele celor ce vînd mirezme ?"

Ce cuvinte înălţătoare ! Este întocmai acest sentiment... Cel ce se înalţă din pustie... Cuvinte fără sens care descifrează sentimentul cu o precizie algebrică.

20 noiembrie. „Căutat-am noaptea în aşternutul meu, căutat-am pe acela după care inima mea tînjeşte, căutatu-l-am, însă nu l-am aflat. Şi m-am sculat atunci şi am cutreierat cetatea, uliţele şi răspîntiile largi, şi am căutat pe acela după care inima mea tînjeşte, l-am căutat, însă n-am dat de el..."

Impudice, înjositoare !... Cuvintele astea te fac să roşeşti. Fiecare literă arde de ruşine. Ce să fac, ce să fac, ăsta e adevărul !

22 noiembrie. Din nou vărul acela, cu surîsul său încleiat pe buze cu gumă arabică. Cînd îmi apare în uşă după ce am apăsat pe butonul soneriei, simt cum mă apucă un fel de moleşeală şi cum mă fac roşie toată ca sfecla. Şi dacă aş izbuti cel puţin să pălesc — dar nu, totul e în zadar ! Nu pot să mă stăpînesc şi mă în-

roşesc prosteşte ; mîinile îmi tremură. Un fante ca ăsta poate să creadă că-mi face o impresie teribilă, în timp ce nu reuşeşte decît să mă umilească. De ce nu e cel din *Cîntarea cîntărilor* ? Să roşeşti în faţa unui om bun şi delicat nu e aşa de neplăcut. E ca şi cum n-ai vrea să spui unele banalităţi, să plescăi din buze ori să priveşti ceva indecent. Am citit undeva că în Egipt se vindeau talismane care-l fereau pe cumpărător de farmece. Se spunea probabil : «Împotriva căutăturii fetelor, mai ascuţită decît înţepătura acului, împotriva ochilor femeilor, mai ascuţiţi decît pumnalul, a tinerilor, mai dureroasă decît lovitura de bici, a bărbaţilor, mai grea decît izbitura cu securea. Ce n-aş da să fiu asigurată împotriva acestor din urmă priviri, împotriva „acestora".»

Azi doamna B. m-a reţinut în salonul ei „de muzică" şi „literatul" a apărut şi el numaidecît, cu paşi mătăsoşi. I-am simţit apropierea, deşi n-am ridicat ochii. A început să spună tot felul de banalităţi, pe care le-a auzit desigur de la cineva mai înţelept decît el.

Despre Nietzsche ! Am serioase bănuieli că se consideră un supraom şi un ucenic al filozofului, pe care îl cunoaşte din „articolele" revistelor din Varşovia. E delicios, mai cu seamă cînd îşi începe frazele în chip de promisiune :

— Căci trebuie să ştiţi doamnă...

Sau :

— Desigur, dumneavoastră credeţi că... iată...

Şi abia după aceea rosteşte un loc comun oarecare, inutil şi banal. Conversaţia lui vrea să sublinieze anumite idei. Mă întreb dacă acest supratip se încumetă să adopte acelaşi ton cînd stă de vorbă cu vreo cucoană bogată care i-ar putea răspunde cu îndrăzneală ? Dar aibă-l Domnul în paza lui ! Ce-mi pasă dacă cineva mă tratează aşa fiindcă sînt institutoare ? Are rost să sufăr pentru asta ? N-am nici o vină, doar... Să nu înghit şi să mă supăr nu pot. Dar pot să adopt şi eu aceeaşi atitudine de desconsiderare. Trebuie s-o fac, de altfel, căci altă posibilitate de rezistenţă faţă de zdruncinarea nervilor mei nu am. Întîmplări de acest gen

mă împiedică să caut societate. E şi o lipsă de curaj cetăţenesc, ştiu. Pe un om cumsecade pe care l-aş vedea desconsiderat nu l-aş părăsi, dar pe mine n-am îndrăzneala să mă apăr cu energie.

23 noiembrie. Voi fi nevoită să renunţ la meditaţia de la B. N-am ce-i face! Nu-mi pot permite aventuri în anticameră şi nici n-o să mă apuc să fac reclamaţii. A trebuit să mă apăr. Azi... Cred că n-o să uite clipa aceea! Treaba lui, ce josnice sînt toate lucrurile astea!

Pe vremuri mă gîndeam că ura e un sentiment urît. Mînia, ciuda, asta e altceva; dar ura! Asta înseamnă dorinţa de a face rău. E drept că eu, personal, nu i-aş face vreun rău acestui Adonis, dar ştirea că i s-a întîmplat ceva nu mi-ar fi neplăcută. Încetul cu încetul aş ajunge pînă la setea de răzbunare. De ce nu? Cînd pui piciorul pe o scară, cobori pînă unde te conduc treptele ei. Îmi dau seama de asta, dar nu mă supără că simt duşmănie în mine. Şi apoi, cine ar putea să afirme că, în fond, ura e rea şi imorală? O astfel de ură... cine ştie? Dar de ce trebuie să mă gîndesc eu la toate lucrurile astea, de ce să le analizez pe toate?

26 noiembrie. Domnişoara L. a murit lin, liniştit. Desigur, n-a lăsat în urma ei nici un sentiment de jale adîncă. Oamenii ţineau la ea, oarecum din obligaţie, dacă se poate spune aşa. Doamne, adesea moartea celor mai mari ticăloşi provoacă regrete vii şi sincere. Ce pildă mai bună nu numai de om, ci de ucenic al lui Hristos, s-ar putea da în afară de ea, această mamă-fecioară? Nu era numai un suflet curat, ci şi un trup cu desăvîrşire curat, unul din trimişii lui Dumnezeu, care, după exemplul său, „trestie strivită nu va frînge şi feştilă fumegîndă nu va stinge", cum spune sfîntul apostol Matei. Întreaga viaţă şi-a închinat-o şcolii aşa cum şi-ar fi dăruit-o mînăstirii dacă ar fi fost călugăriţă. Poate că a avut şi ea slăbiciuni ascunse, poate că la adăpost de privirile agere, a făcut şi ea păcate de care nimeni nu a ştiut, dar dacă i-am pune în balanţă viaţa de institutoare bătrînă şi ridicolă şi i-am cîntări-o

negustoreşte, nu i-am găsi nici o vină. Muncă, muncă tăcută, muncă — instinct, muncă — pasiune, muncă — idee, formată sistematic ca o teoremă de geometrie. Viaţă împărţită pe ani şi trimestre şcolare cu o singură răsplată — culegerea roadelor culturale ale patriei. N-am văzut încă la nimeni o bucurie atît de mare şi de adevărată la apariţia unor opere literare de mare valoare, ca *Potopul* sau *Faraonul*. Era fericită numai la gîndul că trăieşte în acelaşi timp cu Sienkiewicz, al cărui portret încununat cu iederă, îl avea în odăiţa sa. Mi se întîmpla adesea să nu fiu de acord cu ea, sau mai bine zis să nu pot accepta afirmaţiile ei. Nu putea înţelege anumite forţe noi ale lumii. Trăia viaţa monahală de pe vremuri, care fusese călcată în picioare de puterea lui Bismarck. Cum îmbina ea legile vechi cu viaţa nouă ? Simplu, cît se poate de simplu ! Iată, a adus entuziasmul în muncă, l-a introdus în cadrul obligaţiilor ei. A fost grea, cu siguranţă grea, această condensare de entuziasm. A trebuit să clădească în curs de mulţi ani, cu încetul, un sistem, un sistem solid. Nimeni n-a ştiut să dea lecţii de gramatică, stil, ortografie, cum a făcut domnişoara L., nu, nimeni. Căci în acest învăţămînt pedant, aproape nesuferit, îndîrjit, intra tocmai entuziasmul. În faţa mormîntului ei, am hotărît s-o imit. Nu s-o parodiez, să-i urmez pilda. Viaţa ei a avut o ţinută de mare înălţime intelectuală, şi ar fi o prostie din partea noastră să neglijăm experienţa unor modele atît de perfecte. Bărbaţii imită exemplul englezilor, oameni de altă rasă şi de alt caracter, oameni de dincolo de mare, şi noi care avem în faţa ochilor o astfel de privelişte... Prin urmare : 1) să îngropi în tine descurajarea, slăbiciunea, sensibilitatea şi mai ales, să-ţi înăbuşi tristeţea ; 2) să-ţi stimulezi mereu perseverenţa şi să-ţi educi voinţa ; 3) să-ţi creezi cu metodă şi spirit critic un plan de lucru ; 4) să faci întocmai tot ce ţi-ai propus, chiar dacă ai şti că se prăbuşeşte lumea. Asta mai ales. Şi în general : să-ţi păstrezi puritatea sufletului, să nu dai acces nici unei simţiri josnice. Nu, de loc. Chiar dacă te ispi-

teşte ca o noutate, ca un aspect al modernismului, să-l loveşti voiniceşte, în piept, cu toată energia sufletului.

În faţa sicriului domnişoarei L. mi-a trecut prin cap gîndul că pe pămîntul ăsta omul drept trăieşte mult mai mult decît prostul. Resturile diminuate, ridicole, ale domnişoarei L., produc asupra mea o reacţie mai puternică decît discuţia cu un înţelept. Apostolatul ei nu s-a terminat o dată cu moartea. Dimpotrivă, acum începem să-i înţelegem opera — aşa după cum citeşti ultima pagină a unei cărţi bune ca să găseşti în ea concluzia supremă. Tot astfel s-a întîmplat şi cu doctorul Müller, mort de ciumă, care a continuat să vindece şi după moarte, fiindcă în clipa agoniei a dat instrucţiuni pentru dezinfectarea corpului său, în aşa fel încît următoarele patru zile după deces, nimeni din jurul lui să nu ia boala. Sînt oameni care, aici pe pămînt, ajung la o mare forţă ; ei nu se tem să coboare în groapă. Şi moartea lor e numai o taină gravă, care te umple de veneraţie şi de tristeţe. Dispariţia celor care se tem de moarte ne lasă un sentiment de repulsie şi de spaimă şi ne sileşte să ne gîndim, sau mai bine zis să ne topim, să ne cufundăm în gînduri sinistre cu privire la descompunerea corpului omenesc ; atunci, moartea e un fel de monstru oribil, ieşit din minţi, dar mai ales atotputernic.

Dar asta-i altceva. Oare viaţa domnişoarei L. ar fi fost tot atît de utilă dacă se mărita şi avea copii şi dacă, în loc să formeze atîtea serii de eleve, se mulţumea să-şi crească bine propriii ei copii ? Şi i-ar fi crescut oare aşa de bine ? Mi se pare că facultatea de a forma suflete omeneşti de care a dat dovadă domnişoara L. înseamnă tot maternitate — şi chiar o maternitate de tip superior. Mamele noastre desconsideră valoarea mamelor-educatoare. Să naşti un copil e un fenomen măreţ, minunat, dar e un merit al naturii şi nu necesită o diplomă de învăţămînt. Şi o cafră sau o papuaşă sînt în stare să ajungă la acest rezultat. Poate că scriind fraza asta mă fac vinovată de erezie, totuşi cred că am dreptate. Eu cred aşa : că pe lumea asta sînt o mulţime de femei

proaste şi rele, dar frumoase şi sănătoase. Sînt Sabine care vor fi desigur răpite, dar asta nu înseamnă că fiecare dintre ele va deveni o comoară de ştiinţă. Va fi atunci o datorie (dar şi un drept) ca creşterea unor generaţii tot mai bune — dacă generaţiile trebuie să fie tot mai bune — să fie luată Sabinelor neînţelepte şi rele şi încredinţată urîtelor domnişoare L.

28 *noiembrie*. Conform hotărîrii, mi-am făcut azi bilanţul veniturilor şi al cheltuielilor. Această concepţie materialistă a istoriei vieţii mele din ultimele trei luni şi eforturile şi mai materialiste încă de prevedere a viitorului arată că cheltuielile mele sînt aproape de două ori mai mari decît cîştigurile. Am cumpărat, e drept, nişte rufe pentru Waclaw, i-am trimis lui Henryk bani pe două luni şi, ce-i mai important, am plătit din vechea datorie a mătuşii Ludowika 40 de ruble lui Siapsa Bozecki, însă am fost nevoită să împrumut iar o sută şi ceva de ruble de la Maryka. M-am speriat de risipa asta, sau mai bine zis de mizeria asta şi am hotărît să-mi reduc la minimum cheltuielile. Am început prin a cumpăra împreună cu Maryka bilete la teatru. S-a jucat *Bolnavul închipuit*. Am ajuns amîndouă la aceeaşi concluzie. Citim adesea şi auzim şi mai des spunîndu-se că „nu-i nimic nou sub soare". În baza acestei afirmaţii, diferiţi domni şi doamne îşi permit libertăţi care nu erau posibile decît în trecut. Abia cînd studiezi o asemenea piesă de Molière, vezi ce progres a făcut omenirea şi nu numai în domeniul medicinii, dar mai ales în domeniul eticii. Sălbăticii de felul celor din *Bolnavul închipuit* poţi să mai întîlneşti, desigur, destule, la Radom, Kielce, sau chiar în Sandomiercz, totuşi ele aparţin epocii lui Molière...

Observaţii mărunte şi personale. S-ar zice că moartea domnişoarei L. şi alte necazuri m-au copleşit şi totuşi sînt în stare să mă topesc de rîs pentru orice glumă. Totdeauna am avut despre mine măgulitoarea părere că sînt uşuratică. Acum am impresia că această calitate se accentuează. Nici una din trăsăturile firii mele nu e sta-

tornică, permanentă. Sînt oricînd dispusă să mă distrez şi nu numai la teatru, ci chiar la lecţie cu primul puşti mai simpatic, deşi am necazurile mele. Cum putem să ne încredem în noi înşine, cînd în fiecare din noi e un drăcuşor ascuns care nu se lasă prins de urechi. Desigur, în acest înveliş pămîntesc, trebuie să existe o forţă animalică, pentru care rîsul e tot aşa de necesar, cum e suflul vîntului pentru plante. S-ar cuveni să supunem această locuinţă a duhului din noi, la unele mortificaţii.

30 noiembrie. Se numeşte : doctorul Judym.

1 decembrie. Nu sînt de loc superstiţioasă, nu cred în semne şi totuşi cînd mi se întîmplă aşa ceva, mi-e nu ştiu cum, peste mînă. Mai ales acum, după o astfel de noapte. Mi se părea că sînt în faţa unor indivizi brutali şi puternici care mă nedreptăţesc. Am adormit tîrziu, obosită şi tristă. Vedeam în somn o sală întunecoasă, ceva în genul tribunalului din Zürich, unde n-am fost niciodată. Mă conduseseră acolo nişte oameni în uniforme negre, sumbre. Mai ales unul... De unde venea chipul acela ?... Îl văd şi acum. Oamenii aceia mi-au spus că Henryk a săvîrşit un omor. M-a cuprins o spaimă cum n-am mai încercat niciodată în viaţă. Totodată am hotărît în mine cu o energie tot atît de violentă ca şi vestea ce aflasem : nu permit ! Stam lîngă fereastra înfundată în zidul gros, prin care pătrundea în odaia severă lumina clară, aurie a soarelui. În depărtare clipocea apa unui iaz siniliu şi se înălţau munţi albi. Atunci s-a auzit un glas : aduceţi-l !

Henryk a intrat în sală. Pe faţa lui palidă şi slabă era un surîs, dar cît de grozav ! Am simţit că surîsul acela mă sfîşie. Cînd am vrut să mă îndrept spre el, s-a apropiat de noi un om cu o înfăţişare vulgară, cu nişte foarfeci de oţel în mînă. Henryk s-a aşezat pe un scaun şi surîsul lui a devenit şi mai josnic. Felcerul a tăiat părul, părul blond, frumos al frăţiorului meu drag. Buclele lui se rostogoleau pe haina neagră şi cădeau pe

pămîntul murdar. Atunci cineva m-a luat de mînă... Dar cine era ?... Dumnezeule !

Am vrut să vorbesc, să strig, dar nici un sunet n-a ieşit din gîtlejul meu. Nici un hohot de plîns nu mi-a izbucnit din piept. Guêpe m-a strigat.

M-am trezit şi m-am sculat, plină de groază. Nu pot să exprim ce simţeam... Durerea aceea adormită, de o sută de ori mai puternică decît oricare alta din timpul zilei şi presimţirea tainică ce cuprindea... Poate, cine ştie... îmi prevesteşte tot felul de suferinţe viitoare, necunoscute mie şi atît de adînci, încît te doare numai să ţi le închipui. Nu puteam să-mi mişc nici mîinile, nici picioarele. Coşmarul s-a şters cu încetul din inima mea şi m-a cuprins bucuria liniştită că totul a fost un vis, o bucurie ca o rază sfîntă. Cine şi-a iubit vreodată fratele aşa cum mi l-am iubit eu în noaptea aceea ? Se pare că oamenii tari îşi iubesc familia. Mie nu-mi plac sentimentele acestea de familie şi nu le preţuiesc, dar nimic n-are asupra mea o putere mai mare. Şi ce-i cu asta ?...

Se cuvine să ai admiraţie pentru oameni care poate n-o merită ?

Cînd sînt atîtea alte privelişti, fiinţe şi acţiuni de săvîrşit pe pămînt ?... De ce-am scris fraza asta ?

2 decembrie. Henia are pojar şi eu o oră liberă. Dau buzna în odaia mea şi rămîn singură. Ah, ce păcat !... O ceaţă întunecoasă se lasă peste curtea asta înfundată. E abia ora patru, ziua mare, dar nu mai zăresc vîrfurile acoperişurilor îndepărtate care se desemnează de obicei pe orizontul meu. Numai coşurile mai apropiate, atît cele pătrate, de cărămidă, cît şi cele strîmte, rotunde, de tinichea, se răsfrîng în tabla umedă, lunecoasă a acoperişurilor, ca nişte pari într-o apă stătătoare. Zidurile galbene şi cenuşii sînt vinete, ca îngheţate. Ferestrele au dispărut aproape sau abia sclipesc, ca orbitele găunoase în obrajii unui muribund. Asfaltul trotuarelor din fundul curţii e acoperit de noroi moale. Aici, aproape lîngă fereastră, se aude un zgomot monoton. Mă aplec,

îmi încordez privirea şi, prin geamurile aburite, ca printr-o pînză de păianjen, zăresc ceva în ceaţă. Un morman de argilă galbenă şi-n ea se mişcă cineva, „foieşte", cum se zice la noi...

Şapcă cu cozoroc înfundată în cap ca o scufă, haină murdară, şorţ care acoperă trupul de la cingătoare în jos, încălţăminte, mîini, o lopată. E ucenicul unui sobar care frămîntă argila. Toarnă mereu apă în grămada moale şi amestecă lutul cleios. Are mişcări de broască, iuţi, săltăreţe. Picioarele i se bălăcesc în tina galbenă, noroioasă, se smulg repede şi iar se cufundă adînc, iar se smulg şi iar se cufundă... Ghetele ude, pline de glod...

Gazda a poruncit să se aprindă focul în odăiţa mea. E călduţ şi bine, dar prin crăpăturile ferestrelor străbate vîntul de toamnă. Ceaţa cade tot mai deasă, mai mult încă, năvăleşte pretutindeni, se lipeşte de ziduri, se tîrăşte, se întinde, curge în spaţiu ca o mlaştină zburătoare...

Să fie ceaţă oare ? Inima geme înăbuşită de spaimă. E ca şi cum un chip amăgitor ar fi luat înfăţişarea ceţii, şi ar privi spre acest sălaş al oamenilor care e pămîntul, pătrunzînd prin ferestre şi încercînd să zărească inimile înfricoşate.

E moartea...

În poartă păşeşte o făptură, un fel de sloi cu chip omenesc. S-a aprins primul felinar şi o lumină galbenă se răspîndeşte în ceaţa ruginie, atinge mormanul de argilă şi se împiedică de micul sobar.

Aprind şi eu iute lumînarea, cît mai iute şi încerc să citesc. În zadar. Plescăitul lopeţii şi zăngănitul găleţii de tinichea răsună în mine, ca un ecou. Aud fiecare pas al copilului, îi simt fiecare mişcare în zdrenţele acelea ude. Îmi face impresia că demult, foarte demult, am mai avut o astfel de zi şi că am mai trăit astfel de sentimente. Aşa mi se pare, cum stau şi privesc în mîzga lumii cotropite şi înghiţite de întuneric ; nici nu

știu cînd gîndurile mele se scurg în cuvinte armonioase, în sunete nobile care cuprind totul :

Nu-i treziți în bezna blestemată
Unde ochii sfinților orbesc !
Ceața toamnei cade-nveninată,
Duhuri prin văzduh se prăvălesc.
Holda sînge roșu a rodit
Cîntecu-n noroaie a murit...
Nu-i treziți cu cîntece și rugi !

De unde știu cuvintele astea ? Cine le-a spus ? Dar uite că deodată, din valurile ude se apropie și apoi dispare silueta scundă, zdrențuită, gîrbovită a bătrînului și iubitului meu profesor, Maryan Bohusz. Viforul îl scutură, frigul pătrunzător îl îngheață pe acest ultim mesager al pămîntului, al cuibului de tîlhari. Alerg după el în gînd prin locuri singuratice, fără drumuri, pustiite, unde moartea așteaptă cu răbdare pe nenorociți, îl caut, îl urmăresc pe malurile rîului, în adîncimi de mîl, prin stuf și trestii uscate, pe țărmuri prăpăstioase. Unde e valea aceea a morții în care s-a stins inima cea mai simțitoare, o inimă fără pereche, arsă de flacăra simțămintelor veșnice.

Umbră dureroasă...

Și iată din pîcla ce se lasă asupra lumii, din lacrimile vărsate de ochii mei, se desprinde un chip. Ochii pe jumătate orbiți se ațintesc asupra mea ; ochi trufași, rătăciți, ochi de înțelept. Șiroaie de lacrimi curg pe fața veștedă și sapă în obraji lungi brazde însîngerate.

Veșnică odihnă...

4 decembrie. După o foarte lungă absență am vizitat-o ieri pe domnișoara Helena. Nu mai are „five o'clock"-uri, ci serate. Am mari obligații față de domnișoara Helena, încă din timpurile cînd era absolut necunoscută aici. Ea mi-a ajutat să capăt meditații și a făcut-o (lucru vrednic de admirat) în mod cu totul dezinteresat. Însă, la recepțiile astea nu mă simt în largul meu. Poate fiindcă nu mai știu decît să mă zbat

pentru lecții și mi-am pierdut calitățile de salon, poate fiindcă la ea se adună cîțiva scriitori și artiști destul de cunoscuți.

Cel mai mare contingent îl dau tinerii nemuritori ai sezonului. Trebuie să recunosc că nu-mi plac nici cărțile la modă, nici oamenii de soiul ăsta.

Ieri, suind scările domnișoarei Helena, mă simțeam cuprinsă de o adevărată lașitate. În clipa în care a trebuit să intru în salonașul unde se și adunase ceva lume, mai cu seamă bărbați, am simțit cît sînt de nepregătită pentru asemenea împrejurări. Uitasem de toate nenumăratele artificii care te ajută să arăți bine. Era un adevărat trac... De aici se poate deduce cît de atrăgătoare e societatea bărbaților. Totuși, mărturisesc că mie-mi place, cu condiția să fie bărbați delicați și inteligenți, iar nu niște pedanți care să nu țină seama de gîndurile și cuvintele mele. Toți bărbații se interesează de fetele tinere și aș minți dacă aș spune că nu e plăcut — ah, și încă ce plăcut ! — să le atragi atenția. Dar cînd în mod conștient îmi ajung ținta, adică izbutesc să atrag atenția cuiva asupra mea, îmi descopăr deodată atîtea lipsuri și cusururi, încît bucuros aș lua-o la sănătoasa... Salonul domnișoarei Helena e ca întotdeauna elegant, cu palmieri mari, sofale și fotolii chinezești și japoneze, într-un cuvînt în stil de „maison niponne". Lumina, ca pe vremuri, discretă. Pe sofale s-au și instalat diferite mărimi. Toți — celebrități de-ale noastre. Intrarea mea a trecut neobservată și n-a întrerupt convorbirea, care era foarte însuflețită. Din nou jalnica problemă feminină. Vorbea poetul Br. cu o abundență de aforisme sarcastice. Pentru el această chestiune „nu există". Cine interzice femeii să facă ce-i place ? Vrea să învețe, n-are decît, vrea să lucreze, ca bărbatul, treaba ei... În ce-l privește, poetul Br. afirmă că femeia trebuie să profite de drepturile care i se cuvin, dar mai ales în domeniul eticii... Să-și perfecționeze sufletul, să-l facă insezisabil, inaccesibil pentru grosolănia și forța greoaie a bărbatului. Ce va cîștiga femeia avocat, doctor în medicină, sau profesor de matematici, dacă o stranie, neînvinsă nostalgie

o va izgoni din aceste cariere... (cum s-a întîmplat cu Sofia Kowalewska). După el, femeile care tind spre așazisa emancipare renunță la forța lor esențială — la farmec, căci distrug în felul acesta ignoranța lor plină de grație față de diferitele lucruri și probleme ale acestei lumi. El, Br., crede că momentul în care femeia nu va mai trebui să-i pună întrebări bărbatului e plin de brutalitate. Sfîrșindu-și expunerea de motive, a adresat femeilor o întrebare destul de complicată: cine poate afirma cu curaj că femeile nu vor folosi libertatea absolută astfel cucerită pentru a face rău cum fac și bărbații? Există doar o mulțime de femei rele și, după cum afirmă psihiatria, răutatea e mai frecventă la femeile nebune decît la bărbați. Strîns cu ușa, poetul admite că ăsta e tocmai rezultatul acțiunii mediului înconjurător dar afirmă că, după el, acest rezultat nu poate fi influențat prin mijloacele la care vor să ajungă femeile.

Din colțul meu de sub palmier am îndrăznit să ridic glasul, un glas slab desigur, străin și tremurător (gîndiți-vă! față de atîția poeți lirici, dramaturgi, nuveliști, „esteți") și prin mijlocirea acestui organ slab am formulat cîteva fraze șovăitoare. Stăruind asupra ultimei îndoieli exprimată de vorbitor, am declarat că ea nu poate fi împărtășită de cineva care crede în eficacitatea factorului cultură în ameliorarea sufletului omenesc. O fată care iese din universitate, chiar dacă e tot atît de rea ca o țărancă oarecare, acționează sub imperiul unei alte morale și lumea înconjurătoare nu are decît de cîștigat din această situație. Pe măsură ce cresc cunoștințele femeii, se șterg și deosebirile provenite din situația de inferioritate a intelectului ei și din influența inactivității asupra dezvoltării ei. Dacă în sufletul femeii este un gol care ar trebui să fie împlinit de tendința spre lumină, atunci în acest gol se înrădăcinează în mod automat fructele răutății, ale prostiei, ale unei educații greșite. Iată de ce în spitale statistica dă cifre atît de dezastruoase pentru femei...

Cît despre afirmația că emancipîndu-se, femeia nu va mai avea întrebări de pus bărbatului, ceea ce ar da

naştere unei situaţii pline de brutalitate, eu cred că o asemenea temere e inutilă, fiindcă această femeie nu există încă. Ea nu va putea să-l ajungă pe bărbat din pricina forţelor ei fizice mai slabe (chiar dacă ar avea înainte un drum fără piedici şi fără... curse). Dacă „ignoranţa", departe de a fi un „păcat", e un „farmec", atunci oricîte eforturi va face, femeia va fi încă multă vreme „fermecător" mai proastă decît bărbatul. De altfel azi nu se pune încă problema egalităţii cu bărbaţii ; deocamdată se pune problema ca, în toate domeniile — şi chiar în spitalele de alienaţi — femeia să nu mai fie atît de înapoiată. În fine, am îndrăznit să trag şi cîte o înţepătură, ca să dovedesc că guvernantele sînt totuşi mai afurisite decît poeţii de sex masculin. Am zis că, într-adevăr, este poate fermecător să ai nevoie de ocrotire, dar abia cînd această ocrotire ar dispare pentru totdeauna şi de pe tot globul, abia atunci, ne-am da seama cît de puţin plăcută este.

Cam asta am debitat la serata domnişoarei Helena.

În drum spre casă mă mai gîndeam la toate aceste probleme, ba chiar cu oarecare nelinişte. Cu o mare nelinişte ! Oare o dată eliberate, femeile vor folosi libertatea ca să facă rău, aşa cum se întîmplă azi cu bărbaţii ? Înjosirea în care se află azi sexul slab e desigur o consecinţă a situaţiei sale morale. Dacă ar fi vorba de luptă şi chiar de biruinţă ar trebui să se spună : femeile au acelaşi drept la libertate ca şi bărbaţii. Dar nu e vorba de o bătălie, ci de interesele cuiva. De altfel, cînd vorbesc de asemenea lucru, conştiinţa mea se înfioară atît de uşor ! Trebuie să fie tăria prejudecăţii, moştenită de la un lung şir de străbune. Eu nu cunosc viaţa. De cîteva ori mi s-a întîmplat ca citind unele lucruri să mi se ridice părul măciucă în cap şi să mă scuture fiorii ca la malarie (Guy de Maupassant, Ovidiu). Adesea am văzut pe străzi scene care nu numai că m-au înspăimîntat dar m-au şi prostit. Şi totuşi, sute de oameni trec pe lîngă ele ca pe lîngă nişte felinare, sau pe lîngă nişte firme. Sînt şi ticăloşii de care eu n-am idee, pline de cruzime, mîrşave, la care iau şi femeile parte. Cine le-a învăţat asemenea

monstruozităţi ? Dar dacă au găsit asta în sufletul lor ? Iată pentru ce mă tem cînd îl aud pe poetul Br. întrebîndu-se dacă nu cumva femeile vor abuza de libertate.

Şi atunci ? Atunci trebuie să renunţăm şi să stăm cu mîinile în poală, neputincioase ? Nu, niciodată ! Oricine ar purta vina pentru păcatele cumplite ale neamului omenesc, trebuie să ne despotmolim din noroi ! Aşa să facă bărbaţii, aşa să facă şi femeile !

5 decembrie. Aseară am pomenit de Ovidiu. Nu ştiu cum mi-a trecut prin minte să-l recitesc. Guêpe are printre romanele ei două volumaşe drăguţe, tipărite în veacul trecut la Londra sub titlul : *Les oeuvres amoureuses d'Ovide.*

În tomul al doilea sînt *Élégies amoureuses,* spirituale, pline de farmec şi de... perversitate ; cea mai frumoasă dintre ele începe cu vorbele : *L'oiseau le plus charmant qu'on put voir dans le monde, mon fameux perroquet...*[1]

Mi-am tălmăcit-o în limba mea stîngace, cum am putut: „Papagalul, guralivul meu oaspe din Indii, a murit ! Aşezaţi-vă pe mormîntul lui păsări pioase ! Înşiraţi-vă în trist convoi şi loviţi-vă pieptul cu aripile. Cu ghearele zgîriaţi-vă obrajii, şi fiindcă n-aveţi plete, smulgeţi-vă penele zbîrlite de pe cap. În loc de trîmbiţă funebră, să răsune glasurile voastre dulci. Uită, Filomelă-privighetoare, crima lui Tereus care ţi-a tăiat limba. Trecerea anilor trebuie să-ţi fi alinat durerea. Soarta fazanului Hys e tristă cu siguranţă, dar faptele acestea s-au petrecut atît de demult. Plîngeţi toate, făpturi înaripate, ce tăiaţi cu zborul aripilor văzduhul străveziu, dar mai presus de toate suferă tu, porumbiţo, tovarăşă a mortului. Ceea ce a fost Pylade pentru Oreste, o, papagalul meu, a fost pentru tine porumbiţa. Dar la ce ţi-a slujit credinţa, la ce ţi-au slujit frumoasele tale pene şi faptul că

[1] Pasărea cea mai fermecătoare, care a putut să fie văzută pe lume, vestitul meu papagal... (n.r.).

ai plăcut numaidecît unei femei fermecătoare, căreia te-am oferit ca dar al iubirii..."

Este în versurile acestea un fel de libertate ciudată, o viață contemplativă inutilă, dar egală și senină. Ovidiu recunoaște singur că e „poetul propriei sale frivolități". În alte versuri ale sale dovedește că știe cît de grozave pot fi prăpastiile durerii, dar le ocolește și caută refugiu la femeile sale frumoase, perverse, depravate, cu ochi minunați și păr de culoarea „cedrului din umedele văi ale înclinatei Ida". Struna preferată a lirei sale este aceeași care sună de veacuri nenumărate, pentru generații nenumărate... E un sunet dulce, dar oarecum straniu. Chiar paralel cu o tristețe nobilă, pe care o înțelegi de parcă ar fi a ta, găsești sentimente bizare, un cinism înfiorător, inuman, ca de exemplu în elegia a treizeci și opta, care e de-a dreptul monstruoasă. Ți se taie răsuflarea cînd o citești, simți cum îți intră moartea în suflet. Din nefericire, pînă și lucrurile urîte sînt la el pline de poezie. Paginile lui răspîndesc un miros de esențe tari, sau mai curînd de trandafiri, niște trandafiri smulși acum o mie de ani din cununa poetului...

7 decembrie. Oboseală, oboseală... E seară tîrziu. Zăpada amestecată cu ploaie geme dincolo de ferestre, bolborosește prin uluci ca ruga unui cerșetor și strălucește pe pavajul curții luminată de raza șovăielnică a felinarului. Fără voie, ochii rămîn ațintiți asupra băltoacelor care sclipesc ușor și se înfioară de căderea fiecărui strop. Trebuie să mărturisesc că am devenit mult mai schimbătoare ca altădată. Nervii îmi sînt desigur obosiți. Nervii mei, în a căror rezistență credeam ca în hamurile puternice de piele ale trăsurilor ce coboară de sus, către Glogi...

Acum, după fiecare emoție — bătăi de inimă, după orice efort — dureri de cap, oboseală ; uneori sînt distrată, alteori lucrez ca un automat. Am niște insomnii teribile ! După o noapte albă am palpitații, ochii îmi sînt ca presărați cu nisip, urechile îmi vîjîie, gîtul mă doare și o teamă oribilă mă cuprinde. În asemenea cazuri, chiar dacă am conștiința curată, chiar dacă-mi încordez toate

forţele ca să n-o prihănesc cu nimic, nu mă simt fericită, şi nici cu mintea limpede. Îmi fac meditaţiile maşinal, ca o idioată. Cînd dezleg problemele de aritmetică ale Aniusiei, nu pricep decît primele cuvinte din fiecare frază, restul îl îndrug ca o flaşnetă. Abia după ce rostesc fraza îi „aud" sensul, şi am mereu impresia că vorbeşte cineva, pe care discuţia cu altcineva mă împiedică să-l înţeleg. Lipsă de energie nervoasă. Bieţii mei nervi, trudiţi, tociţi, nu mai au odihnă. Orice piedică devine pentru ei insuportabilă şi, în adevăr, ori de cîte ori aş putea să mă distrez, dar n-am poftă de aşa ceva, mă apucă plînsul. Din toate, cel mai greu îmi vine să mă întorc seara acasă de la lecţii. Îmi simt picioarele umflate, pantofii uzi, ca astăzi bunăoară, dar şi apăsători în acelaşi timp, fusta plină de noroi arată ca o zdreanţă murdară. Ah, fustele astea pînă-n pămînt ! Or fi ele frumoase, dar pentru cucoanele care nu umblă niciodată pe uliţe noroioase şi nu coboară din trăsură. Pentru noi, cele care înotăm prin băltoacele cartierelor sărace, e un adevărat chin. E oribil să-ţi ridici fusta (de altfel nici nu-i chip, fiindcă se găsesc îndată zece bărbaţi care se zgîiesc la tine) şi-ţi amorţeşte mîna ferind-o, sau măturînd şi rostogolind bulgări de noroi. Cu o mînă îmi duc umbrela, cărţile, caietele, cu cealaltă trebuie veşnic să-mi ridic coada rochiei : aşa mă tăvălesc pe toate trotuarele. Pudoarea îţi îngăduie să te decoltezi oricît, să-ţi dezveleşti şi umerii şi pieptul, dar îţi interzice să arăţi lumii picioarele mai sus de gleznă în ciorapi groşi şi ghete înalte. Tare aş vrea să ştiu ce am face dacă moda ne-ar cere să ne agăţăm îndărăt o coadă de cangur : ne-am supune oare cu aceeaşi evlavie cu care acceptăm acum trenele rochiilor ?

Azi, urcînd în goană spre etajul III unde locuieşte familia Lipecki, plină de noroi, udă leoarcă, aburită ca un cal de povară în spume, am auzit deodată o melodie revărsîndu-se pe scara aceea întortocheată de piatră. Cineva cînta foarte frumos undeva, în a treia cameră. La început m-am oprit o clipă ca să aud ce cîntă, apoi lucrul ăsta mi-a devenit indiferent — şi din momentul

acela nu mai știu... Sunetele armonioase m-au învăluit ca o întrebare dureroasă și au început să mă privească cu niște ochi mari albaștri. Mă compătimeau ca niște frați buni, iubiți, ca și cum ar fi ghicit în mine ceva vrednic de milă, o schimbare nefericită și m-ar fi plîns.

Îndată însă, au început să-mi încălzească inima, să mă cheme cu nume mîngîietoare, minunate, divine, nemaiauzite încă. O primăvară de demult, de pe vremuri, mă învăluia întreagă, din creștet pînă-n tălpi, o primăvară de pe timpul cînd părinții mei mai trăiau încă. Am închis ochii și am revăzut cărarea pe povîrniș sub părul cel mare, lîngă șipotul cu apă scînteietoare, lungi tufe de călini, mure și hamei sălbatic. Am revăzut apa care curgea licărind și mlădițele verzi de răchită. Plătici argintii se roteau în soare, chiar la suprafața apei și costrași cu dungi negre pe spinare își ridicau crestele ascuțite din adîncurile reci. Chipul sfintei Joanna, sculptat în lemn, se înălța în mijlocul stăvilarului, deasupra lacului și a arinilor negri cu trunchiuri noduroase...

Nu mai pot scrie...

9 decembrie. Cînd un om se învîrtește așa prin lume, întîlnind mereu alte figuri necunoscute, capătă o deosebită experiență în cunoașterea caracterelor. Asta nu dovedește o gîndire adîncă, ci mai curînd o deprindere a ochiului. Mi se pare că înțeleg sufletul omenesc mult mai bine și mult mai precis așa, decît după studii lungi și sistematice sau după observații premeditate (deși nici la ele nu renunț). Cîteodată, jocul monden al surîsurilor amabile, atît de bine jucat, mă mai înșală încă, dar numai pentru o clipă, căci un fel de jenă lăuntrică mă previne. Atunci aștept cu răbdare și onestitate ca viața să-mi confirme șoapta instinctelor. De cîte ori nu mi s-a întîmplat așa !

De altfel, mai am și alte mijloace de a afla adevărul. De pildă, nu satisfac curiozitatea nimănui și nu răspund la zeflemele. Nu „binevoiesc" să observ unele surîsuri, cuvinte, aluzii.

Nobilii mei compatrioți ajung la concluzia că sînt un fel de buștean, o creatură cu desăvîrșire tîmpă, care nu

simte nici o înțepătură. În felul acesta iese la iveală adevărul... Am oare spirit de observație ? Se pare că nu. Viața îmi poate accentua alte însușiri. Nu mai am nimic din smerenia mea atît de naivă de odinioară — nici urmă ! — mai curînd un orgoliu răutăcios. Din ce în ce mai des mă gîndesc că mă depărtez tot mai mult de oameni. Mă duc undeva, către niște fărîmături de vis, umbre curate, eroice. Ele sînt adevărații mei tovarăși de drum.

Lumea din jur e în parte inteligentă, în parte sălbatică, dar mai ales... vicleană. Spiritul practic e în slujba răutății și răutatea e interesată. Veșnic trebuie confirmată inferioritatea cuiva, cu atît mai mult cînd indiciile acestei inferiorități sînt greu de dibuit. Femeile, îngerii căminelor sacre, practică această artă cu măiestrie !

Cu toatele ne pricepem să meliță cu limba pe socoteala aproapelui ; cînd un bărbat se apropie pentru prima dată de o femeie pe care n-o cunoaște se întreabă cu siguranță : ce fel de animal o fi și ăsta ? Ipocrizia domnește cu autoritate peste viața asta deșartă. Minciuna nu e stîrpită și nu provoacă nici măcar o tresărire instinctivă. Răul este tolerat cu indiferență și adesea, datorită cîtorva sofisme, capătă un aspect neadevărat ; alteori, faptele nu sînt examinate cu seriozitate. În această atmosferă sînt crescuți copii nevinovați. Chiar dacă dragostea pentru minciună ar fi înnăscută în noi, ar trebui s-o distrugem gîndindu-ne la toate nelegiuirile la care dă naștere. Dar orice năzuință morală este accentuată de sentimentul că alături de noi trăiesc oameni care n-au asemenea năzuințe, pe care vederea abuzurilor nu-i afectează. Frămîntarea morală a indivizilor izolați ni se pare absurdă, fără rost, un fel de trăsătură particulară, învechită ori prea timpurie. Dar oare aceste sentimente pot ele fi izolate ? Nu pier oare ca grăunțele de grîu în mărăcinii din parabolă ?

De cîte ori nu m-am silit să trezesc în sufletele elevelor mele dragostea de adevăr, să aprind scînteia stinsă a acestei forțe minunate, care dă atîta bucurie omului ! De cîte ori nu m-am lovit de o rezistență străjuită de zidul batjocurei !... Rolul pe care-l luasem provoca iro-

nia. De fiecare dată m-am simţit singură şi părăsită. Azi, această situaţie se repetă...

Maniusia Lipecka e ceea ce se numeşte o „fată deşteaptă". Are, desigur, multe calităţi, dar care se vor dezvolta, probabil, foarte unilateral. Iată ce a putut să-i dea prin cap. Cînd vine bunicul Hieronym, Maniusia îl roagă frumos să-i dea patruzeci de copeici pentru „caiete". Cu unchiul Zygmunt procedează la fel şi nici pe mătuşa Tecla n-o cruţă. Dar mica ştrengăriţă nici nu visează să cumpere caiete, ci strînge banii în puşculiţă. Cînd am încercat să mă opun acestei vocaţii spre economie la un copil în vîrstă de opt ani, mama a holbat ochii : după ea, asta e o dovadă de deşteptăciune şi de chibzuială.

Sentimentele noastre nu pot dormi, ele trebuie să se exprime prin fapte. Simt în mine o adîncă aversiune pentru morala burgheză. Oamenii pun pretutindeni pecetea ipocriziei, care justifică orice. Fiecare individ se cutremură numai la gîndul că s-ar putea să fie prost văzut. Eu însămi pot oare să afirm că nu-mi pasă de ce spune doamna Lipecka, Blumova, sau altă „mamă", care se îndeletniceşte sistematic să corupă sufletul copilului său, sub pretextul că îl educă ? Cîtuşi de puţin ! Dimpotrivă, îmi pun totul la inimă ! Şi încă cum ! Vă cunosc eu, făpturi ale lui Dumnezeu ! Şi ştiu că dacă mă doare şi mă frămîntă rezistenţa copiilor voştri faţă de principiile mele etice, asta nu se întîmplă fiindcă voi, în masă, sînteţi bune şi înţelepte.

10 decembrie. Scrisoare de la Wacek ! Iată ce-mi scrie :

„Drumul m-a obosit şi m-a plictisit ; colac peste pupăză mă doare o măsea, care de zece zile nu-mi lasă o clipă de linişte. De fapt n-aş putea spune că drumul mă plictiseşte, ci popasurile prin bordeie. Nu ştiu ce să fac cu mine însumi. Să stau afară mai multă vreme nu se poate, căci un frig de cincizeci de grade nu e glumă, să citesc e greu, apoi aşteptarea permanentă, teama că renii se vor împrăştia şi că vom fi nevoiţi să rămînem cîteva zile într-o asemenea gaură, toate la un loc ne zoresc şi

nu ne dau pace. Renii s-au răzleţit de cîteva ori, dar cu ajutorul lui Jas, am izbutit să-i adunăm din nou. N-am pierdut o zi în această călătorie. *Nulla dies sine linea!* [1] Vezi ce bine ştiu latineşte! O astfel de „linea", în părţile acestea, înseamnă cîteva zeci de verste. Renii sînt pretutindeni buni, drumul cu mici excepţii suportabil, în consecinţă gonim cu o viteză de zece pînă la douăsprezece verste pe oră. Uneori colibele în care ne adăpostim sînt înfiorătoare. Am citit şi am auzit destule despre ele, totuşi realitatea întrece orice închipuire. Nişte hardughii enorme, joase, fără podea, fără pod, cu vatră fumegîndă, cu spărturi în ziduri — într-un cuvînt îmi seamănă : cu toate defectele şi cu nici o calitate. La prima vedere îţi par poetice, mai ales cînd focul luminează pereţii acoperiţi cu brumă albă, cu ţurţuri şi mii de diamante strălucitoare. Dar emoţia estetică dispare cînd această feerie începe să se topească şi să ţi se prelingă pe nas şi pe haine. Noaptea nu ne dezbrăcăm, dimpotrivă punem tot ce avem mai călduros pe noi, ceea ce nu e tocmai plăcut. În schimb, cînd se aprinde focul, se face o căldură că nu ştii unde să te ascunzi, în timp ce spinarea şi picioarele îngheaţă. Uneori, poposim în iurte, dar nici asta nu e vreo bucurie. În aceeaşi iurtă se înghesuie pînă la zece suflete, bărbaţi şi femei, laolaltă cu cîinii şi vitele. Dacă te gîndeşti la mirosul lor, amestecat cu cel de peşte putred, îţi dai seama că fiecare respiraţie e o problemă. Dimineaţa plecăm din nou. Rezistenţa renilor e uimitoare. Trebuie să vezi (deşi nu ţi-o doresc) cum, încărcaţi cu schiuri, se caţără pe povîrnişurile stîncoase ale munţilor, sau cum gonesc prin hîrtoape noroioase, abia acoperite de un strat de omăt. Trecem prin mlaştini! Schiurile sar, se înclină ca o luntre împinsă de vînt. Noaptea e întunecoasă, nu zăreşti decît nesfîrşita întindere albă. Vizitiii îşi îndeamnă animalele cu răcnete. Aud un fel de pufăit de locomotivă şi, din clipă în clipă, zăresc cînd la dreapta, cînd la stînga, botul cîte unui onorabil cerb cu coarne lungi, acoperit de brumă, scoţînd aburi, cu

[1] Nici o zi fără folos (în limba latină, în original) (n.r.).

limba atîrnînd ca la cîini. Cînd gerul se înteţeşte, cerbii nu mai scot aburi şi-şi strîng buzele. În timpul mersului trebuie să te apleci cînd într-o parte, cînd într-alta, ca să-ţi păstrezi echilibrul, sau să baţi cu piciorul în pămînt cînd vrei să ţi-l recapeţi. Intrăm în pădure, străbatem colinele, apoi într-o goană nebună ne repezim din nou în vale. Renii zboară ca vîntul şi schiurile lunecă de ţi se taie răsuflarea. Jos, schiurile din faţă îşi încetinesc mersul, apoi se ciocnesc între ele şi se împrăştie iar în toate părţile. În vale, din nou hîrtoape, din nou salturi de schiuri, ca mînate pe valuri furtunoase. Sîntem siliţi să facem mereu tot felul de mişcări gimnastice ca să ne încălzim, dar picioarele ne îngheaţă şi în goana nebună peste hîrtoape, în beznă, nici vorbă nu poate fi să ne încălzim în alt fel. În fine, în depărtare zărim o coloană de scîntei. O iurtă ! O salutăm bucuroşi, aşa cum salută corăbierii farul. După o clipă ne lăfăim la căldură, mîncăm şi bem ca eroii lui Homer, şi pe urmă — somnul, somnul ! Şi asta în fiecare zi — de trei luni şi două zile. Aparatul meu, luneta, instrumentele sînt intacte, fapt care mă surprinde foarte. Aştept să mi se trimită din Jakuck clişee, hîrtie şi altele. Dar tu ce mai faci, fetiţa mea, surioară dragă..."

15 decembrie. De un timp tînjesc după bucurie, umblu după aspectele fericite ale vieţii. Caut cărţi vesele. Aş dori să ştiu că viaţa e plină de fericire. În jurul meu dau numai de mizerie şi de boală, sau de piedici nenumărate de tot felul. La fiecare pas poţi întîlni oameni mulţumiţi (de ei), dar nicăieri nu vezi oameni voioşi. Mulţumire nu găseşti decît acolo unde sînt nevoi puţine şi fericirea din care izbucneşte veselia e inexistentă. Omul a fost făcut pentru fericire ! Suferinţa trebuie stîrpită ca tifosul sau ca variola.

24 decembrie. M-am întors de la liturghia „pastorală" unde am fost împreună, domnişoara Helena, Iza şi fetiş-canele mele. Ger. Grăunţele de omăt scînteiază şi scîrţîie sub picioare. Pe fereastră văd numai acoperişuri de

argint. Din cartierul săracilor se înalță șiruri de palate fermecate.

Luna strălucește.

Sîrmele de telefon au cărunțit. Sînt albe ca firele de bumbac gros, pe care-l deapănă o babă bătrînă, bătrînă. Are ceva straniu noaptea asta luminoasă, curată. O vrajă negrăită se lasă peste zidurile scăldate în razele lunii. Ai zice că în clipa asta toate luptele s-au sfîrșit, fiindcă războinicii au istovit, iar pumnul de fier al asupririi slăbește. Dacă în clipa asta un ucigaș s-ar pregăti să-și împlînte pumnalul în pieptul victimei sale, mîna i-ar cădea, neputincioasă. Căci în clipa asta, îngerii coboară pe pămînt și adună suspinele curate ale oropsiților...

Cine se roagă în clipa asta...

În ieslea, mai sărăcăcioasă decît a celui mai sărac argat, stă culcat Acela despre care Isaia a spus „pe împilător îl va bate cu toiagul gurii lui". Poate că domnia lui va începe, poate că „Harul Domnului" se apropie. Fie, Doamne, ca sufletele celor ce suferă pentru binele celor mulți să se întărească și să-și găsească liniștea...

26 decembrie. Sărbătoare ! Dorm, lenevesc, fac vizite. Am adus cu mine un vraf de cărți și pînă mîine citesc pe rupte. Guêpe e plecată pentru o săptămînă...

În apartamentul nostru a fost instalat bradul familiei S. care locuiește într-un apartament prea mic. Noaptea simt mirosul plăcut de rășină. Ah, ce n-aș da să trec cu sania prin pădurea încărcată de zăpadă, strălucitoare de turturi, în seara asta de iarnă, cînd pocnesc șindrilele pe acoperișuri ! Cum o fi acum pe acolo ? Pustiu. Nici un foșnet, nici un freamăt. Luna călătorește prin spațiul nemărginit. Undeva, în mijlocul troienelor, iată un păr sălbatic, singur, părăsit. Iată umbra lui vînătă...

7 ianuarie. Waclaw a murit.

Am aflat de la doamna aceea, acum o săptămînă...

22 martie. Tot cotrobăind prin sertarul măsuței mele și azvîrlind lucrurile inutile, am dat peste acest jurnal. Cînd l-am deschis, privirile mi-au căzut tocmai pe cuvintele scrise acum două luni. Și totuși, parcă ar fi o nou-

tate !... Dar cîtă răceală, cîtă indiferenţă ! Oare asta e durerea mea ? Unde să fie ? Eu n-o simt. Cuvintele sînt goale, fără conţinut, ele nu constituie decît forma, învelişul suferinţei omeneşti.

Demult, pe vremea cînd eram încă acasă, răposatul tata mi-a arătat la Glogi nişte grîu mîncat de mană. Am plecat în zori, pe cîmpul de sub munte, de-a lungul pîrăului Kamilung. Tata a rupt un spic şi i-a scuturat grăunţele. Se asemănau în totul cu cele sănătoase, aveau pînă şi culoarea lor pe dinafară. Dar cînd le-am atins cu degetul, a ieşit din coaja aurie un colb negru, uscat. Aşa se întîmplă şi cu sentimentele mele... Nu mai găsesc în ele grîul curat al iubirii frăţeşti, ci doar mana putredă...

25 martie. Aş vrea să descriu aici... Am încercat să simt nevoie de spovedanie, ca pentru a-mi smulge ceva din străfundul sufletului. Sînt atît de lipsită de viaţă ! Nici un sentiment, nici o mişcare.

Sînt asemenea fîntînei Siloe, după ce-a zburat îngerul din ea. Ceva din sufletul meu, o forţă a lui mai veche, a încetat să existe, şi ceea ce a rămas, nu mai are nici o valoare *pentru mine,* sînt resturi împietrite, pline de laşitate. Nu mai pot avea nici o iniţiativă în lumea asta. Mai există cîteva suflete milostive care preţuiesc în mine şi aceste resturi, dar eu însămi nu pot să admit că zdreanţa rămasă din haina de odinioară mai are vreun preţ. Un timp am crezut că sînt complet zdrobită. Acum văd că nu e aşa. Zdrobită e numai fericirea mea...

Aş vrea să mă scutur puţin şi să mă însufleţesc, să mă stimulez cu amintirea domnişoarei L., să mă prind cu ghearele de o muncă grea. Dar toate astea, toate astea...

Am impresia că aud pe cineva care-mi spune ce şi cum trebuie să procedez, îşi bate capul cu mine, dar eu mă încăpăţînez ţărăneşte şi nu-i dau crezare. Uneori vine cîte o cunoştinţă pe la mine şi-şi descarcă sufletul. Îi răspund cu amabilitate, dar aproape cu dispreţ. Cînd îi văd pe alţii plîngînd, mă gîndesc că numai ei sînt fericiţi, fiindcă pot să plîngă.

Eu tac.

Cunosc un cuvînt înțelept, de care Wacek n-avea habar. Cuvîntul *hart sein*[1].

Dacă i-aș fi spus că viața trebuie iubită mai presus de orice, m-ar fi străpuns cu o privire ucigătoare.

26 martie. Am ajuns să nu mai știu aproape de loc ce e bine și ce e rău. Mi se pare că nu fac nimic „rău", dar nu sînt sigură că o astfel de atitudine e justă. Cîteodată cred că ar trebui să fac tocmai contrariul. Înțeleg totul ca mai înainte, numai că nu pot lua nici o hotărîre pozitivă.

27 martie. La ce servește suferința ? Este chinul acesta o necesitate ? Pentru cine ? Cînd îți umple zilele lungi, interminabile, ea devine o enigmă neînțeleasă, o taină sfîșietoare, de o importanță uriașă, ascunsă, puternică, rotindu-se ca o pasăre mistică pe deasupra capului...

Corb negru al neputinței, prevestitor de rele !

29 martie. Am rămas îndelung pe gînduri, cu un peisaj în fața ochilor : hîrtoape, noroi, un strat subțire de zăpadă. Îmi e foarte neplăcut...

2 aprilie. Nu știu ce-i cu mine. Există în mine un sentiment, mai puternic ca celelalte, dureros... Jale... Tristețe fără obiect, fără țintă, fără gînd. Vai, nu ! o fărîmă de gînd mizer, pierdut. Crîmpeiul acesta rătăcit mă face numai să presimt că motivele tristeții mele sînt cele mai importante, mai de preț, singurele care au valoare. Ce ciudat ! Iată, e de ajuns acest atom ca să ghicești adevăratul conținut al vieții, să zărești spații întinse, lumi depărtate, de care o minte sănătoasă, normală, n-are habar.

Jale, jale...

Sentimentele cele mai extraordinare, lipsa oricărei destinderi, o strîngere de inimă permanentă, mereu aceeași.

Și totuși această stare se dorește pe sine, căci trezește în același timp nevoia de a-și înțelege nenorocirea. Faza de împietrire prin care-am trecut a fost o fază primejdioasă. Abia acum încep să-mi amintesc de fiecare din

[1] A fi tare (în limba germană, în original) (n.r.).

sentimentele care m-au frămîntat în iarna asta, ca de niște unelte de fier menite să sfîșie.

Acum vreo opt ani, mă plimbam odată cu Henryk prin pădurícea noastră de mesteceni. El avea în buzunar un revolver. Vrînd să facă pe grozavul față de mine, a pus mîna pe armă, a țintit și a tras. Glonțul s-a oprit într-un mesteacăn tînăr. Din locul acela a țîșnit un șuvoi de suc care a curs și a tot curs, atît de mult, că n-am mai putut suporta și am fugit din pădure. M-am oprit departe și cînd am întors capul am văzut încă șuvoiul prelingîndu-se pe coaja albă. Soarele se oglindea în el și scînteia ca într-un biet smîrc din mijlocul drumului, unde se bălăcesc viței.

3 aprilie. Nu știu singură ce vreau. Tînjesc, mă usuc de jale. Aș dori să plec, să fug... Sînt asemenea unui om greu bolnav, care nu mai știe nici el ce-l doare mai mult. Se simte rău și n-are putere să se miște. Chiar dacă ar fi în stare s-o facă, pînă și schimbarea poziției ar putea să-i producă suferință.

5 aprilie. Cred că dac-aș auzi puțină muzică bună, aș fi tot atît de nefericită, dar mai puțin năucă. Lacrimile sînt mai tari decît voința. Iată de ce sufăr și nu sînt în stare să schimb nimic în mine. Totul a rămas așa cum a fost, aceleași țeluri, aceleași obligații. Îmi dau seama de asta și rămîn în aceeași stare de apatie. N-aș putea spune că sînt nehotărîtă... Vorbele mele sînt pline de energie! Nu lipsește decît o nimica toată...

6 aprilie. Mă scol de dimineață, mă duc la lecții, mă port cum se cuvine, dar îmi bat joc de toți și de toate. Nu dau doi bani pe toate fleacurile astea. N-am poftă de nimic. Mă întreb eu însămi ce vreau și-mi răspund mereu la fel : să nu mai fiu.

Gîndul acesta își are originea în starea mea sufletească anterioară ; lacrimile curg, încărcate de această dorință...

7 aprilie. Cu Antosia L. parcurg acum literatura greacă. Nu cunosc din ea decît ce mi-a spus Wacek. Am citit totuși pe vremuri ce citea și el, și chiar am prins ceva din ea. Acum citim tragediile lui Eschyl, Sofocle și Euri-

pide, în traducerea lui Wezlewski şi Kaszewski. Cine s-ar fi gîndit că în aceste pagini îţi poţi întîlni propria ta durere, că au fost şi altădată surori care nu-şi puteau îngropa fraţii...

Eleva mea citeşte cu glas egal „*Cei şapte împotriva Tebei*" de Eschyl. Şi iată ce spune Antigona :

Ne-nfrîntă e puterea-acelui sînge
Vărsat de noi ; ni-s sufletele-asemeni,
Căci sîntem doi copii nefericiţi.
O, suflet scump, te-ngeamănă cu viaţa
Iubitului tău frate doborît,
Fii frate bucuriei şi-n durere !
Lupi lacomi carnea n-au să i-o sfîşie !
Deşi femeie, totuşi soră-i sînt,
Pe pieptul său ţărînă presăra-voi,
În cutele mantiei i-ascund capul
Pînă ce-n criptă trupul am să-i culc...
Pristave, taci ! Să nu-ţi mai aud glasul.
Purced la treabă — calea am să-mi aflu !

Copilă nebună ! Nu, nu ! Sfîrşeşte cu aceste exemple. Eu sînt un om chibzuit, modelul meu e Ismena cea supusă care ascultă de poruncile lui Creon. Eu nu mă voi duce să îngrop trupul lui Poliniches.

11 aprilie. Sărbătoare. Azi nu mă duc nicăieri. Sînt complet descompusă. Mă simt rău, e ca şi cum aş locui într-un beci fără lumină şi fără aer. În ultimele zile am avut mereu crize de lacrimi. Cum nu-mi pot permite să mă bîlbîi la lecţii, îmi stăpînesc plînsul şi-l plimb din loc în loc. În zilele de sărbătoare, cînd Guêpe pleacă de acasă şi nu mă vede nimeni, îmi permit această distracţie care nu costă nimic.

20 aprilie. M-am dus astăzi la lecţie pe un drum pe care nu-l fac de obicei : prin Aleea Jerozolmiaska. Era cald şi văzduhul străveziu. Departe, dincolo de Vistula, păduri albăstrii se-ntindeau înaintea ochilor. Şi iată, fără nici un motiv, inima a început din nou să-mi bată şi să se înfioare, ca un copil prost. Mă feresc să plîng

ziua, fiindcă atunci sînt sigură că nu voi dormi noaptea şi că tot felul de vedenii, de coşmaruri groaznice, vor începe să se perinde, unul după altul. O, vedeniile nopţii! Ar fi trebuit să nu mai privesc în direcţia aceea, dar nu izbuteam cu nici un chip. Am să plec din oraş! Trebuie să mă smulg din mine însămi, din gîndurile, din hotărîrile mele, din muncă, datorii, trebuie!

Pămîntule, niciodată semănat de om!

Gol, pustiu, neroditor pămînt!

Înalţi, slobod-fremătători ai pădurilor arbori!

Într-acolo sînt locurile unde m-am născut... Nimic nu poate reda valul de bucurie de care e plină această intenţie stupidă. De m-aş putea tîrî măcar pînă în iunie...

Să mă scald în apa pe care o lasă zăpada ce se topeşte pe meleagurile noastre.

13 mai. O seară caldă, luminoasă. Pe pavajul curţii se profilează ca nişte năluci de argint cenuşiu siluete, pe care luna le proiectează într-un contur plin de vrajă. Curticica asta veche, murdară, dezgustătoare e alta acum, cu totul alta, ca şi cum ar visa şi ea... În noaptea asta, pînă şi ultimul cerşetor îşi îndreaptă ochii spre stelele luminoase, care-i amintesc de simţirile lui, stinse pentru totdeauna.

Cîtă energie ar trebui să se reverse din această priveliştе în inimile noastre, inimi tinere, care nu trag după ele carele împovărate ale unei soarte vrăjmaşe, în aceste inimi care se preţuiesc pe ele înşile, care ştiu să iubească cu patimă şi nu şi-au vîndut încă forţele curate, nici curajul gata să lupte împotriva oricărei josnicii.

4 iunie. Scriu aceste cuvinte într-o cameră a hotelului din Kielce, cu un toc cu peniţă ruginită. (La noi, la Kielce, încă din vremuri imemoriale, găseşti prin hoteluri peniţe ruginite la dispoziţia oricărui călător.)

Ce catastrofă: Iată-mă din nou în orăşelul meu de oameni cumsecade... Aseară am terminat cu toate lecţiile, am renunţat la două invitaţii pentru vacanţă, la

familia Lipecki şi la doamna aceea Niewadzka din Cisy, mi-am împachetat boarfele şi i le-am încredinţat Guêpei, care rămîne vara în Varşovia, apoi singură, cu treizeci de ruble în buzunar şi cu un sac de drum, mi-am luat tălpăşiţa. Nici nu-mi pasă de ce o să se întîmple cu mine. Ştiu numai că plec la Krawczyska, şi că o să văd mormintele părinţilor mei, la Glogi... Încolo, mi-e totuna! Mă voi duce şi la Mekarzyce, să fac o vizită unchiului şi mătuşei Krzewinski. Poate o să rămîn la ei toată vara, poate numai cîteva ore... Mi-e totuna!

Acum nu mai sînt în stare nici să judec, mă las în voia pornirilor... Să mă ducă ele unde vor; aş pleca numaidecît, numai că plouă cu găleata.

Oraş stupid, urîcios! Mă uit pe geam şi în loc să văd cerul albastru pe care-l doresc — iată alţi nori şi ploaia care curge puhoaie! Dar o să treacă! Are să se lumineze.

Am sosit noaptea, pe la patru, şi am găsit cu chiu cu vai această cameră. Ce să-i faci — domnişoara Joasia nu mai are pe nimeni în Kielce...

Focul căminului se stinge repede şi fumul vetrei părinteşti se risipeşte în vîntul rece. Cuibul unei familii e tot atît de durabil cît şi un cuib de păianjen. Am trecut în revistă pe cei de aici care mai locuiesc desigur între Karczowka şi Pocieszka, dar n-am găsit pe nimeni care să mă privească în ochi cu înţelegere frăţească dacă i-aş povesti durerea mea, tristeţea ucigătoare care m-a apăsat, asemenea aripilor morţii. Nu, nu văd pe nimeni. Sînt oameni cinstiţi, dar inimile lor nu se revarsă şi dincolo de graniţele familiei lor. Să le ajute Dumnezeu! M-am obişnuit doar să mă strecor printre oameni reci, ca printre gropile dintr-un cimitir. Dar destul cu asta!

Iată aleea mea de lîngă Karczowka, iată şi munţii pe care i-am visat atîţia ani în şir la Varşovia!

Bate ora zece în clopotniţa catedralei. Sunet iubit al orologiului, fii binecuvîntat! Cu cîtă teamă îţi ascultam pe vremuri bătăile, cînd am venit din Glogi la şcoală! Şi acuma... Dar destul cu amintirile! Nu-i bine

să te gîndeşti la ce a fost odată, ca să nu te laşi în voia lacrimilor!

Linişte, nu se aude decît zgomotul ploii gîlgîind de pe streşini şi, din timp în timp, hodorogitul cîte unui vehicul indigen.

Aceeaşi zi, la Mekarzyce. Iată-mă aici, la rude. Foarte tîrziu... Ce linişte binecuvîntată... Dorm singură „dincolo", în vechea „sălită". Sînt fericită, ah, cît sînt de fericită! Linişte, calc în vîrful degetelor prin odaia plină de mobile vechi care amintesc de cei morţi, şi mă bucur la gîndul că nu-i o amăgire. Aici, la Mekarzyce! În aceste odăi scunde, am venit cu biata mamă, cînd aveam trei sau patru ani... Două grinzi cam încovoiate susţin tavanul; pereţi văruiţi, ici şi colo tencuiala căzută lasă să se vadă lemnul de molid, uscat şi tare. Tufe de gherghină, de nalbă şi liliac acoperă ferestrele. Din pervaz şiroieşte ploaia. Cercevelele, bătrînele cercevele de o formă ciudată, lucrate artistic de cine ştie ce ucenic al lui Tubalkain, s-au acoperit de un strat de rugină atît de gros, încît au devenit cu adevărat frumoase. Dacă fac un efort de gîndire, mi se pare că-l zăresc ca prin vis pe cel ce le-a făcut. Era un fierar tînăr... Pe atunci aveam, poate, patru ani. Totul în jurul meu: geamurile, copacii, pereţii, mobilele şi litografiile vechi poartă pecetea duioşiei. Au rămas aşa, neschimbate de cîteva decenii, în acelaşi loc, rezistînd acţiunii anotimpurilor, neclintite, ca integrate naturii! Fiecare obiect îşi are istoria lui şi face parte din familie. Bătrînul conac se înclină, priveşte, se încovoaie, însă de fapt rămîne mai departe cel de odinioară. E casa părintească, crescută împreună cu cîmpul, cu livada, cu arborii şi cu florile. Cîndva, se va risipi poate în praf, care se va spulbera în văzduh şi va dispare aşa cum dispare un om...

Cîinii s-au speriat de lumina care străluceşte la ferestrele odăii mele, unde e întuneric de obicei, şi latră sau hămăie cumplit, chiar sub fereastră.

Dar să trecem la subiect. Orice „extemporal" trebuie să respecte anumite reguli. Întîi introducerea... Iată:

am plecat din Kielce azi, înainte de prînz. Ploua încă, dar nu așa de tare. Stropii erau mai rari, ici-colo doar, cădea unul mai mare... Am închiriat o droșcă cu patru ruble (auziți ! auziți !) și la drum ! Vizitiul meu a legat cozile mîrțoagelor, și-a înfășurat bine picioarele într-o pătură și cu mare zgomot a ieșit din oraș. Am luat-o pe șosea — bătrîna, scumpa noastră șosea desfundată, plină de bolovani, și noroiul moale a început să țîșnească de sub roți... Aripile trăsurii se loveau și scoteau un sunet care ținea loc de zurgălăi ; mușamaua ruptă își făcea datoria și se silea să mă ocrotească. În curînd, un mic lac se formă în mijlocul ei și începu să lunece din loc în loc, cu iuțeala argintului viu.

Eram obosită, somnoroasă, dar încă și mai fericită decît sînt acum. Atenția mea, sau mai bine zis surîsul meu, rătăcind în spațiu, se oprea mereu asupra celor două felinare, menite, după cum bănuiesc, să împodobească echipajul. De fapt, geamurile fiind sparte și vîrfurile rupte, singurul lucru ce le mai rămăsese era cinstea misiunii lor. Unul din aceste organe zdrobite ale trăsurii era fixat de suport cu ajutorul unei sfori ude. Trupul vizitiului în haina sa vineție de nuanța negurii îmi ascundea lumea și, singur nasturele de aur al cingătorii, purtînd conturul unui blazon oarecare, îmi atrăgea atenția. Spațiul de care dispunea privirea mea era învăluit în ploița aceea măruntă. Departe, în văzduhul cenușiu, plin de ceață, se iveau profiluri de munți. Dispăreau, însă, mereu în negură, lăsîndu-mă plină de jale. Îmi era destul să le ating cu privirea ca să simt cîtă durere îmi provoacă.

Așa i se strîngea odinioară inima fetiței cînd trebuia să plece la școală și să-și ia rămas bun cu privirea de la munții ei dragi...

Droșca sare din groapă în groapă, se clatină ca un bolnav de tabes, care încearcă să se stăpînească pentru a nu-și pierde prestigiul, alunecă la cotituri, ca și cum în momentele de deznădejde ar dori să se sinucidă aruncîndu-se în rîpă. Iată un sat, alcătuit din colibe cenușii ca și cîmpul, deși pereții lor au fost cîndva vă-

ruiți. Sălcii cu trunchiuri groase, din care răsar mlădițe tinere, luminoase, stufoase ; peri sălbatici pe cîmp, tot atît de sălbatici ca și altădată ; acolo unde pămîntul e înclinat, curge un rîu în vale. Rîul acela vine din satul meu, din Glogi. Coborîm din vîrful colinelor pe un pod lung. Caii sînt uzi și merg la pas ; ies aburi din ei. Scot capul de sub poclit și privesc apa limpede, care se prelinge pe pietre și pe nisipul gros, apa care a curs în apropierea casei părintești. O barieră. Trăsura se oprește. Trebuie să dau cîțiva groși. Caut în buzunar, nu, caut din toate puterile să prind sunetele rîului care de jos, din vale, îmi trimite un mesaj.

Pornim din nou, încet, sub munte. Pe lîngă trăsură umblă oameni gîrbovi, murdari de noroi, cu plete mițoase. Îndrugă ceva între ei, se iau la harță. Pe unul din ei îl recunosc, e un țăran de la noi, Wicek Michcik. Tot așa arăta și-n copilăria mea. A încărunțit puțin. Caii pornesc și-n zăngănitul fiarelor, în duruitul roților, disting cuvintele pe care nu demult, le-am citit în Biblie. A trăit pesemne ascuns undeva în mine gîndul acesta, ca și cum ar fi fost scris cu un stilet de oțel pe o placă de plumb : „Căci pomenirea celui înțelept — întocmai ca și a celui nebun — nu este veșnică, fiindcă, negreșit, în zilele ce vor veni, toți vor fi uitați și vai ! înțeleptul moare ca și nerodul".

Această cinică înțelepciune a trufașului rege, „cel ce a cunoscut tot ce viețuiește sub soare", nu-mi produce nici o amărăciune. Aș putea spune că e un adevăr perfect, care se armonizează cu natura înconjurătoare, asemenea unui lichid care umple complet vasul. În mine s-a făcut liniște ; simt un zîmbet lăuntric, sînt în armonie cu tot restul. M-am ghemuit în colțul trăsurii și prin minte au început să mi se perinde gînduri negre, venite nu știu de unde.

De sus vedeam peisajul rostogolindu-se pînă departe, în șes. Mai încolo, mult mai încolo, zăream arborii din Mekarzyce. Atunci din nou a licărit în mine o bucurie potolită, care din clipa aceea nu m-a mai părăsit. Am

simțit că nu voi găsi aici ceea ce caut, totuși, vederea pădurilor somnoroase, a întinderilor pustii, acoperite de scaieți mărunți, îmi aprinde în vine o căldură plăcută. Acolo e pădurea în care n-am intrat niciodată, străină și neprietenoasă, însă de partea cealaltă, iată ulițele satului, topite în ceață și țesute parcă din ea...

Atunci mi-am adus aminte că n-am înștiințat pe nimeni de sosirea mea, că nici nu știu măcar dacă rudele mele mai locuiesc aici. Poate că s-au mutat, poate au murit ? Nu le-am scris de atîția ani ! Încep să număr... Sînt peste zece ani de cînd n-am mai fost pe aici.

Spre seară droșca mea cotește din șosea și intră în aleea de plopi. Biete clădiri bătrîne, curtea părăginită, gardul la pămînt... Intru în pridvorul familiar : Nimeni... Împing prima ușă și năvălesc ca un copil de trei ani : bătrînul, liniștitul pian ; deasupra, portretul prințului Iosif... Se-nțelege !

Acum, cînd scriu aceste fraze, simt că sînt o străină aici, o intrusă, o izolată. Ei și ? Foșnetul bătrînilor plopi, care m-a înspăimîntat de atîtea ori noaptea, cînd plecam cu mama acasă... Mă las în voia lui. Poate fi glas mai dulce pe lume ?

5 iunie. A trecut o zi și o seară scurtă. Am fost în grajdul cailor și al vacilor, am văzut acareturile, cîmpul și lunca. Nu știu dacă e realitatea, ori o liniște amăgitoare, dar mă simt foarte bine. Nici o nevoie de plîns, nici măcar apatia aceea penibilă. Gîndul la Waclaw mă chinuiește, e drept, Waclaw mi-a lăsat un fel de moștenire. Această moștenire grea mi-a pricinuit lunile pustii din iarna trecută, peste care au curs numai lacrimi, nopțile fără somn și absurdul efort cerebral pentru a cunoaște originea fenomenelor, efort greu dar tot atît de indispensabil ca și aerul pe care-l respiri. Abia acum înțeleg ce s-a întîmplat cu mine. Un puhoi s-a rostogolit din munți. Numai bolovanii duși pînă departe și mîlul rămas în tufișuri arată pînă unde a mers prăpădul.

Da, fără îndoială : Dumnezeu a făcut satul, diavolul a făcut orașul și tot diavolul l-a născocit pe *Bourgeois* [1]. La țară oamenii sînt atît de sănătoși, de o sănătate atît de sinceră, încît mă gîndesc la ei ca la niște personaje dintr-o anecdotă extraordinară. Ăștia sînt oamenii din care mă trag !

Azi, pe la cinci sau șase dimineața, unchiul meu a început să strige din cerdac la cineva și eu am dat buzna, în cămașă și jupon, ca o nebună, crezînd că a luat casa foc ori că ne-au prădat hoții. Am descoperit că nu era nimic : unchiul „dojenea" un argat. Atît.

Poate că nu e frumos și nici elegant să-ți bîrfești gazdele (mai ales cînd îți sînt rude) dar nu-mi pot ascunde surprinderea. Să fie oare oamenii aceștia mătușa Valeria, unchiul Hipolit și fiica lor, verișoara mea Tecia ? I-am cunoscut odinioară, dar erau cu totul altfel. Ba nu ! Eu eram alta. Îi vedeam cu ochii de atunci — cu ochii de-aici. În timp ce acum, din mine cea de odinioară n-a mai rămas nici urmă ! Ei sînt desigur aceiași. Pe aici nu se schimbă mare lucru. Anii trec, umerii se-ncovoaie, părul încărunțește, casa se năruie, dar încolo, toate rămîn ca mai înainte. Dacă bunicul Iosif ar ieși din mormînt, s-ar simți aproape ca la el acasă.

Dar eu ? Ce-a ieșit din mine ? Din ființa aceea sădită în pămîntul părintesc, a răsărit un fel de cerșetoare care aleargă toată ziua după lecții, un fel de fluture crescut din larvă (dacă îmi pot îngădui să folosesc o metaforă atît de forțată). Stînd de vorbă cu mătușa Valeria și cu Tecia, am impresia că-mi trec în revistă întreaga viață. Îmi revăd rudele, mă revăd și pe mine, așa cum eram odată.

Cred că în ochii lor sînt un animal ciudat. Cel puțin așa îmi explic indiferența lor, a tuturora. Asta nu implică răceală în relațiile dintre noi. Dimpotrivă, ne sărutăm și plîngem destul de des, dar fără pic de afecțiune, fără compasiune chiar. Mătușa mă sărută și plînge

[1] Burghez (în limba franceză, în original) (n.r.).

fiindcă se gîndeşte la fiica cea mai tînără care s-a măritat cu un inginer şi locuieşte la Ufa. Tecia face comparaţie între viaţa mea liberă şi robia în care o ţine familia ei şi-şi plînge soarta. Unchiului nici nu-i trece prin cap să plîngă, asta nu intră în atribuţiile sale („numai femeile bocesc pentru orice fleac"), în schimb se tot frămîntă să afle ce caut eu la ei şi nu pierde nici o ocazie să-mi împărtăşească toate necazurile, să se vaiete de semănăturile de toamnă, de dobînzi, de secetă, de viermi, de bolile vitelor... Se teme, probabil, să nu-i cer vreun împrumut. Cît de uşurat ar răsufla dacă ar şti că eu am venit pentru aer, pentru apă, pentru pămînt...

Da, lumea asta îmi e cu totul străină. Oamenii ăştia n-au nici un fel de altă preocupare în afară de Mekarzyce şi nici o altă grijă în afară de bani. Unchiul şi mătuşa nu se interesează decît de problemele cuprinse între graniţele gospodăriei lor. Bucuria vieţii lor e Felcia, acum Balwinska după numele soţului, norul întunecat e Tekla, nemăritată încă şi care — să nu vorbesc într-un ceas rău! — are toate perspectivele să rămînă fată bătrînă. Acest orizont familial este atît de mărginit, încît pentru mine nu e nici un locşor în el, sînt absentă chiar şi acum cînd locuiesc aici. Viaţa mea li s-ar părea foarte suspectă, dacă nu le-ar fi total indiferentă. Am citit asta în ochii lor, cînd le-am povestit totul cu sinceritate, în timp ce ei mă ascultau zîmbind a compătimire.

Povestea lui Waclaw!

În realitate nu e nimic comun între noi.

Ascult îndelung, şi în toate amănuntele ei, epopeea întîlnirii între Felcia şi inginerul acela, cum i-a plăcut, cum i s-a făcut curte, declaraţia, nunta, plecarea, naşterea copilului. În aceste „saga" de familie, Felcia devine o adevărată eroină. Ea este în centrul lor, ea, Felcia, care şi-a făcut datoria.

Tekla este un punct negru în familie. N-a plăcut încă nimănui şi chiar dacă i-a făcut cineva „curte", ce rost

are să mai pomenim de astfel de episoade, dacă pînă la urmă tot nu s-a ales nimic de ele.

În jurul numelui „Tecia" se ţes preocupările: „cele cîteva mii zestre" şi „trusoul". Buna mea mătuşă îmi cere părerea ca să afle ce e preferabil: mai mulţi „bani numerar" ori „mai mult capital în trusou"? Eu ce cred? Voi, acolo în lumea mare, aveţi mai curînd ocazia să aflaţi lucrurile astea decît noi la ţară. Aici unul zice una, altul alta. Pe la noi nu se obişnuieşte să se pună în trusou asta şi asta... Mătuşa crede că ar fi mai bine să bage bani în argintărie, argintăria îţi rămîne toată viaţa... Cu cîtă patimă a rostit această maximă! Am pledat şi eu cu energie cauza argintăriei.

Biata Tecia stă acasă la Mekarzyce şi aşteaptă. Cînd te uiţi la ea te gîndeşti la picioarele chinezoaicelor strînse din copilărie în calapodul de lemn. Tecia zîmbeşte, vorbeşte, povesteşte, glumeşte, plînge după exemplul părinţilor ei. Unchiul are obiceiul să osîndească anumite noţiuni străine lui cu termenul: „prostie!" sau mai blînd: „sigur, vreo prostie!" sau (în cel mai bun caz): „aşa ceva nu se întîmpla altădată!" ca să nu spună, poate din politeţe: „altădată nu se întîmpla asemenea prostie".

Dar uite că şi Tecia întrebuinţează termenii ăştia. Cîteodată cînd spun ceva care nu s-a mai auzit în Mekarzyce, Tecia schimbă repede o privire cu părinţii şi faţa ei canonată expresia feţei lor. Nu mai spun nimic despre ideile şi despre părerile lor. Toate au rămas în stadiul de acum cîteva zeci de ani cînd mătuşa Valeria era domnişoară şi învăţa la Ibramowicz. Tecia trăieşte şi azi viaţa Klementinei Hoffmanowa, născută Tanska [1]... Omenirea a străbătut sute de mile, a devenit mai bună, a rămas rea. În odaia Teciei, de lîngă dormitorul părinţilor, am găsit cîteva cărţi alese cu deosebită atenţie. Sînt exemplare bibliografice, aşa-numitele „cărţi bune". Klementina Tanska, se înţelege, vrafuri de traduceri din

[1] Klementina Tanska Hoffmanowa (1798—1845), una dintre cele dintîi romanciere poloneze (n.r.).

englezește... În mijlocul tuturor acestor capodopere, Dumnezeule! *Poeziile* lui Kazimierz Przerwa-Tetmajer — el însuși!

Ce caută astea aici? Or fi nimerit din întîmplare, împrumutate de vreun vecin cu formula „ceva de citit". Au fost citite și (sînt sigură!) înlăturate de consiliul familiei.

Oare soarta Teklei nu-i mai bună decît a mea? Ba da, desigur!

Cămin, tihnă, ocrotire, liniștea asta după care am tînjit atîta la Varșovia! Zidul plictiselii oprește orice emoții dar oprește și suferința. Aici nu-ți cade în mînă Ovidiu, cuvintele lui nu-ți sună în urechi, clocotul gîndurilor viclene nu te poate răni și nici deșertăciunea aspectelor vieții. E atîta liniște... Dacă uneori te ajunge glasul lumii dinafară, e ca ecoul unei conversații străbătînd de după al treilea perete.

Ei bine, scumpă Tecia, dacă mi-aș putea schimba soarta cu a ta (chiar dacă părinții mei ar trăi, chiar alături de ei) n-aș accepta. Cu nici un chip! Eu sînt azi un om.

O bucată de pîine uscată, dar să fie a mea; un viitor modest, dar făurit de propriile mele mîini. De o parte și de alta a potecii singuratice, pietroase, pe care pășesc, se desfășoară lumea nouă, ca lanurile nesfîrșite de grîne coapte. Mintea și inima mea se hrănesc din experiența vie a vieții vii, în care din zi în zi crește sămînța binelui. Și eu mă bucur de ea, din ea trăiesc. Căci binele acesta curge prin vinele omenirii, „ca sîngele prin ascunzișuri nebănuite".

6 iunie. Azi am fost la Krawczyska, la mormîntul părinților mei. Am părăsit drumul și am pornit pe o potecă largă. Pe aici nu mai sînt șosele, ci doar cărări des bătătorite. De o parte și de alta, în dreapta și în stînga, se leagănă întunecate spicele verzi de secară, abia răsărite. Departe, în vale, se zărește un copac stufos și un zid alb. Acolo e... Numărul mormintelor a crescut atît de mult, încît granițele sale au fost lărgite, fără ca zidul vechi să fi fost dărîmat. Movilița de la

intrarea în vechiul cimitir a fost înconjurată cu pari abia ciopliți și sub gard au și început să se înșiruie mormintele țăranilor în pământul galben...

Poarta vechiului cimitir a fost închisă. Nimeni nu mai pătrunde în el, nici cei vii, nici cei morți. E un loc consacrat acelor, care cu mulți ani înainte, au adormit întru veșnicie. Șițe din streașina zidurilor bătrîne de odinioară au putrezit și au căzut. Cîteva grinzi putrede, goale ca niște ciolane, lucesc în soare.

Am urnit poarta zăvorită, cu broasca mare, plină de rugină. S-a deschis supusă, fără să scîrțîie, fără să se împotrivească. Poate că și porțile raiului se deschid așa ca să lase sufletele să intre... Am pășit pe țarina aceasta sfîntă. Iarbă bogată, aproape neagră, plină de rouă, flori roșii frumoase, de trifoi și de mac... Le-am călcat în picioare la fiecare pas. Mormintele nu se mai deosebesc. Niciunul! Ici și colo pămîntul s-a lăsat. M-am gîndit deodată că în gropile astea trebuie să fie rămășițele oamenilor care au fost nefericiți în viață. Într-un loc o cruce mare de lemn s-a năruit la pămînt, s-a risipit în pulbere și a lăsat în iarba bogată, plină de sevă, o urmă sîngerie, ca arsă de un amnar aprins.

Mormintele părinților mei n-au nici un semn distinctiv. Nu știu unde sînt. Le-am căutat la început cu privirea, pe urmă am cutreierat tot cimitirul. Nici o urmă!

Am încercat să dau de tufa aceea care-mi rămăsese în amintire, de atunci, de cînd am pus-o pe mama alături de tata. Degeaba! Rariștea aceea de mesteceni luminoși, care-i plăceau atît de mult tatei, este azi un adevărat desiș... Poate că la căpătîiul lui se nasc ierburi gingașe, mirositoare. Toți dorm aci laolaltă, plugar lîngă plugar, toți cei care au stăpînit acest pămînt; ei înșiși sînt astăzi flori semănate în luncă. S-au potolit și acum sînt stăpîni doar pe pămîntul din cimitir. Păsările cîntă pretutindeni. Cînd și cînd vîntul cald aduce pe aripile sale foșnetul grînelor tinere, înclină crengile arbuștilor și pășește lin peste ierburile neatinse de picior de om, asemenea unui înger de pază, care străjuiește cu grijă sfînta liniște. Sub tălpile lui străvezii ierburile se apleacă.

Un salcîm zvelt cu trunchi mlădios, subţire şi ramuri negre, ce par că zboară către cer, foşneşte sfios, mai înţelegător decît ceilalţi copaci, şi-şi leagănă în strălucirea soarelui frunzele mici, transparente. Mi s-a părut că spune ceva, mi s-a părut că-i aud cuvintele melodioase. Dar dacă asculţi mai atent, îţi dai seama că nu face decît să suspine veşnic.

M-am rugat din toate puterile ca dacă-l voi întîlni vreodată...

7 iunie. Mîine plec. Cel puţin aşa am hotărît, n-am încotro. În locul liniştei care mă cuprinsese la început, m-aş fi ales cu enervare, sau cu certuri, şi asta nu vreau, cu nici un preţ. Relaţiile cu ţăranii, cu slugile, cu oamenii care muncesc la curte! Se poate să nu fie decît un idealism ridicol de domnişoară de la oraş, dar ce să fac? Nu pot suporta sălbăticia. Nu pot respira în astfel de condiţii.

— Dac-ai trăi şi tu printre tîlharii ăştia!... — zice unchiul — ce, crezi că-i ca la voi? Faceţi gospodărie în fotoliu, cu cărticica-n mînă...

Bine, nu mai rămîn printre „tîlhari" şi o iau la sănătoasa. Ăsta e doar unicul meu privilegiu, să pot pleca unde-mi place şi cînd îmi place... Prin această fază de emancipare au trecut şi ţăranii bunicului meu Iosif pe timpul principatului Varşoviei, cînd li s-au luat lanţurile de la picioare, dar şi încălţămintea în acelaşi timp. Şi eu mi-am scos lanţurile de la picioare o dată cu pantofii, ăsta e un fapt istoric, dar umblu slobodă din loc în loc ca ţăranii de odinioară. Atunci, unde mă duc mîine? Plîngi de fericire, inima mea... La Glogi.

10 iunie. Din nou la Kielce, la hotel. Expediţia s-a terminat, fiindcă s-au terminat şi banii. „Mă-ntorc în Liban, în casa mea..." În urma mea au rămas Glogi, Mekarzyce, Krawczyska... Sînt perfect calmă şi sănătoasă.

Numai că trebuie să spun cum s-a întîmplat, să povestesc totul, pe rînd. Din Mekarzyce am plecat ieri, dis-de-dimineaţă, în căruţa unui ţăran. În ajun tocmi-

sem în sat o căruță cu fîn cu doi cai. Am făcut acest „afront" premeditat rudelor mele, dar nu ca să-i jignesc, ci, fiindcă nu sînt obligată să renunț să fac ce poftesc din politețe față de ei. Cînd am îndrăznit să spun că vreau să mă duc pînă la Glogi, au holbat toți trei ochii la mine, ca și cum aș fi adus o injurie cumplită întregii umanități.

— Ce să faci la Glogi ? au strigat înspăimîntați. Nu știi că acum proprietarul e un evreu, Leibus Korybut.

Cu vizita în cimitirul din Krawczyska se mai împăcaseră, dar ideea unui pelerinaj la Glogi, unde locuiește Korybut, li s-a părut o tîmpenie și realizarea ei imposibilă din considerente economice ținînd de situația grajdului din Mekarzyce : cum să-mi ofere cai...? Tecia m-a întrebat cu zîmbetul ei obișnuit ce am de gînd să fac la Glogi !

— Bine, să zicem că pleci la Glogi — mi-a spus ea — și pe urmă ? Unde-ai să stai ? Peste tot o să dai de neamurile lui Leibus...

Desigur, dacă aș fi plecat cu caii și brișca din Mekarzyce, aș fi atras atenția tuturor asupra mea. Atunci m-am hotărît să recurg la o stratagemă. Abia cînd căruța s-a oprit în fața peronului am anunțat că plec imediat la Kielce. Am cerut frumos iertare că am procedat așa, am dat și am primit sărutările de rigoare împărțite cu și mai multă generozitate — deși fără aceeași utilitate ca, de pildă, formulele de politețe într-o scrisoare. Apoi am plecat.

Cînd am ieșit din sat și ne-am îndreptat spre șoseaua care duce la Kielce, i-am explicat căruțașului ce voiam :

— Mergem mai întîi la Glogi — i-am spus — și abia după aceea plecăm la oraș.

Țăranul a oprit caii în drum și a căzut pe gînduri. Mi-a bombănit ceva despre fîn, despre nutreț, despre ziua pierdută și despre cele patru mile de drum în plus, și în cele din urmă mi-a mai cerut cinci ruble. M-am învoit, firește. Putea să-mi ceară și zece și pe deasupra mantaua și cufărașul, că tot mă învoiam.

Am cotit imediat şi ocolind Strozgoia, am pornit-o în sus, printre imaşuri. Putea să fie şase dimineaţa, era o zi caldă de parcă aş fi comandat-o, în văile de sub pădure plutea încă, străvezie şi uşoară, ceaţa nopţii ca o pînză de păianjen. M-am cufundat într-un fel de amorţeală aparentă. Inima mea era la pîndă, dar deasupra ei se lăsa liniştea muntelui şi a codrului. Căruţa ajunse încet la trecătoare şi pătrunse pe drumul vechi, desfundat, năpădit de ierburi, drumul „spre munte". Alunii şi mestecenii crescuseră cît o pădure. Ţăranul dădu bice cailor, căruţa trecu peste rîpa argiloasă de sub culme — şi iată, departe în vale, Glogi se ivi în faţa ochilor mei. Din luncă, din rîu, din iaz se desprind petice de privelişti care dispar spre înălţimi. Casa noastră cu pereţi albi străluceşte în verdele grădinii şi se oglindeşte în oglinda apei...

Caii tineri, nedeprinşi cu drumurile de pe-aici, n-au mai putut duce căruţa. Scaieţii îi loveau peste picioare, aşa că ne-am avîntat printre ei pe povîrniş, în jos. Am ajuns la pîrău. Acolo capetele mici ale cailor au scăpat din căpestrele care-i strîngeau în curele pînă după urechi. Căruţaşul s-a oprit şi eu am coborît. I-am arătat pe ce drum s-o ia ca să ajungă în partea cealaltă a satului, la hanul de lîngă şoseaua spre Kielce...

— La amiază o să fiu acolo, i-am zis.

Ţăranul mi-a aruncat o privire piezişă, dar văzînd că mi-am lăsat valiza în căruţă, a prins curaj. După ce s-a hotărît în sfîrşit să se urnească din loc, am pornit-o pe cărare. Iarba nu era cosită încă. În jurul meu erau flori, tufişuri. Păşeam fericită ca în transă. Iată mirosul florilor pe care le recunosc mai înainte chiar de a le fi zărit. „Rochiţa rîndunicii", violetele palide, surioarele mele bune, cele mai dragi. N-am smuls nici una, m-am aplecat doar asupra lor şi le-am sărutat cu privirea. M-au întrebat de ce am plecat de lîngă ele, de ce n-am rămas acasă... Dar iată, lîngă poteca mea, pe imaş, ceva neaşteptat: o salcie mare, singuratică...

— Nu te recunosc, i-am spus.

Dar chiar în clipa aceea mi-a răsărit în amintire. Ea este!

Chiar în ziua în care am venit eu pe lume, s-a pripăşit la noi în bucătărie un biet câine pribeag. Nimeni nu ştia de unde vine şi nici cum îl cheamă. Fiindcă se nimerise într-o asemenea zi, a fost primit ca un oaspete. Din clipa aceea a rămas la curte. L-au poreclit „Rozboj". Era bun, cinstit şi credincios. Şi mama, şi fraţii, şi eu îl iubeam. Când ne întorceam acasă în vacanţe, auzeam totdeauna hămăitul lui din depărtare. Când plecam ne privea cu ochi plini de jale... Când am împlinit paisprezece ani, Rozboj era bătrîn şi nu mai putea să se mişte. Încărunţise, era surd şi nu mai lătra. Zăcea la soare şi privea în jur cu ochi bătrîni, trişti, somnoroşi. Când se apropia cineva de el, dădea încă din coadă, clătina din cap şi avea un fel de zîmbet aproape omenesc.

Într-o dimineaţă, în zori, l-am auzit scheunînd. M-am repezit la geam şi l-am zărit pe imaş pe puşcaşul Gazwa. La zece paşi de el se zbuciuma Rozboj, legat de un pietroi. Sclipirea trăgaciului, nouraşul de fum albăstrui... Apoi împuşcătura. Rozboj a lătrat o dată, de două ori...

Când am dat fuga gemînd, cu Wacek şi Henryk, Gazwa nu mai era acolo şi el zăcea mort. Laba dinainte mai tremura încă. S-a stins în braţele mele.

L-am îngropat aici, jos, şi pe mormîntul lui am sădit o creangă de salcie.

Ea e. În crengile ei curge sîngele lui cald... M-am apropiat şi am atins-o cu mîna. Era umedă toată de rouă argintie, ca scăldată în auroră. Cine ştie, poate că trunchiul negru va începe să latre de bucurie, poate că frunzele moarte se vor mişca. Nimic. Nimic. Doar cîţiva stropi reci, tăcuţi, bogaţi, mi-au căzut pe mînă.

Am pornit prin luncă la izvor. Bătrînul păr de sub coştişă, şipotul din vîlcea au rămas aceiaşi. Aceiaşi şi bolovanii care ţi se rostogolesc sub picioare... Şi învolburarea apei, şi stropii care ţîşnesc în sus, înflorind ca trandafiri veşnici, care trăiesc şi iarna şi vara. M-am

așezat lîngă izvor și am uitat de tot ce era în jur... Păsările cîntau în tufișurile de pe marginea pîrăiașelor care se strecurau sclipitoare în albii. O cărare nisipoasă le tăia drumul.

Deasupra izvorului, în același loc unde veneam cu mama să le culeg, înfloreau nenumărate țintaure. Le fierbeam și căpătam un leac împotriva durerilor de cap. Am întins mîna și am rupt mașinal cîteva din florile astea îndărătnice, dar îndată după aceea, ca o pedeapsă, am simțit cum îmi trece un cuțit prin inimă!

Am plecat. În fața mea era un stăvilar care ducea la curte. Totul era altfel, altfel... Crîngurile astea nu erau pe atunci. Numai sclipirile tremurătoare pe apa iazului și pe tulpinile netede ale trestiilor, numai mirosul de papură și parfumul umed al răchitei — au rămas aceleași. Albi-gălbui, crinii de apă cu frunzele lor late îmi rîd și-mi picură în palme licoarea bucuriei. Ulmii mari de pe malul apei au fost tăiați și Sf. Ioan a dispărut. Se vede că vechiul stăvilar a fost luat de ape, căci a fost înlocuit cu un altul, care lasă să se scurgă prisosul apei. Acum nu mai picură nici un strop și îmi lipsește șoapta melodioasă care dura, cît și fericirea mea în copilărie...

Nimic n-a mai rămas, după cum și apa care curgea pe atunci, sau stropii care săreau în aer au dispărut în mare.

Bătrîna moară cu zidurile înnegrite din dosul stăvilarului se ascunde și azi în verdeață. Zada de lîngă drum a mai crescut. Cele două sălcii din vecinătatea cocioabelor au putrezit cu totul și numai lujerele lor verzi răsar din trunchiurile moarte.

M-am oprit în fața casei noastre. Ce ruină! Garduri, răzoare, cărări, totul a dispărut! Pînă și vița sălbatică de lîngă cerdac e smulsă, cerdacul însuși surpat, pereții dărăpănați, geamurile astupate! Am intrat în pridvor, am crăpat ușa odăii mari unde au murit amîndoi părinții mei și am găsit-o plină de zdrențe. În colțul acela era un pat străin plin cu saltele de puf.

Am fugit cît am putut de repede.

Nu mă văzuse nimeni ; doar un băieţaş de vreo şase ani a răsărit de undeva şi mi s-a aşezat în drum. Cînd m-am oprit în curte, m-au împresurat vreo zece inşi. S-au luat după mine, m-au întrebat cine sînt, ce doresc. Le-am răspuns ceva la întîmplare. Un evreu bătrîn s-a apropiat de mine cu privire cercetătoare şi mi-a pus tot felul de întrebări. Am ieşit din curte, am lăsat teii în urmă şi m-am îndreptat spre Bukova. Bătrînul cel cu halat de atlas mergea după mine pălăvrăgind într-una. Eu nu puteam spune un cuvînt. Abia mă tîram... În cele din urmă se opri, continuînd să mă urmărească cu privirea de la distanţă. Copiii mă priveau dintre mărăcini.

Mă simţeam orbecăind în beznă, cu inima secată. Un singur gînd crud, dureros, dornic de răzbunare lumina ca un fulger. Locul rămăsese acelaşi. Totul se pierduse în timp, se scursese o dată cu apele. Pămîntul nepăsător nu se schimbase de veacuri şi se încălzea verde la soare. Mama, tatăl meu, fraţii mei şi eu nu lăsasem, însă, nici o urmă. Locurile acestea pe care niste oameni munciseră, gîndiseră, suferiseră aparţineau altora.

Pe pămîntul acesta, sfînt pentru mine, unde părinţii mei închiseseră ochii, veniseră niste oameni străini. Arborii, care în anii de exil trăiseră în amintirea mea ca simboluri sfinte şi tainice ale unor fapte invizibile pentru ochii muritorilor, drumurile presărate cu nisip auriu, care mă atrăseseră către ţinutul acesta asemenea unor fire vrăjite sclipind printre lacrimile şi întunericul nopţilor de iarnă, luncile mele şi scînteierea apei la cotiturile rîurilor printre ulmi — totul aparţine noilor veniţi ! Pentru ei, comorile astea ale sufletului meu tăcut sînt doar biete posibilităţi de cîştig.

Dar Leibus Korybut va dispare ca noi toţi, cu creierul lui frămîntat de socoteli negustoreşti şi va coborî în pămîntul care ne înghite pe toţi. Şi în clipa aceea am descoperit deodată chipul adevărat al pămîntului şi zîmbetul pe care-l trimite soarelui etern : în acest zîmbet am citit un fel de batjocură pentru dragostea

ce-i port, un fel de mărturisire cinică a indiferenței față de mine, anonima. Nu, nu e cel pe care l-am iubit.

El nu răspunde iubirii noastre. Și cînd sufletul se avîntă spre el cu tot elanul de care e în stare, el îi indică un țel supraomenesc, învăluit într-o lumină misterioasă, pe care nu-l putem ajunge, fiindcă nu ne stă în putere s-o facem.

Lîngă rîpă, în colțișorul acela tihnit dintre holde, m-am oprit pe neașteptate. O forță pe care n-o cunoșteam m-a țintuit locului. Eram atît de aproape de părinții mei, încît îi auzeam parcă; aș fi putut să-i ating cu mîna. Aveam impresia că au rămas în urmă, că dacă m-aș întoarce în bătătură, i-aș zări sub tei. Nici la Krawezyska n-am avut sentimentul unei apropieri atît de mari.

Era liniște. Iluzia se risipi într-o clipă.

Apoi am simțit că pătrund realitatea cumplită a morții — și o grea povară mi s-a lăsat pe suflet.

Unde or fi ei? Unde s-au dus? Încotro au pornit după ce au părăsit locurile astea? M-am cutremurat toată și m-am aruncat în genunchi, în praf, în fața morții, implorînd-o să mă învrednicească să-i aflu taina.

Unde sînt părinții mei, unde e Waclaw?

Atunci am auzit în mine cuvintele pe care le mai auzisem o dată, în drumul spre Mekarzyce:

„Căci soarta fiilor omului este ca și soarta dobitoacelor, fiindcă una este soarta lor; cum moare acesta, așa și celălalt, și același duh de viață este în toți și omul nu-l întrece pe dobitoc cu nimic. Căci toate sînt deșertăciune".

Și ceva mai departe, ca pe o suferință negrăită, am șoptit cu buzele înghețate versurile proorocului: „Cine știe dacă duhul omului se urcă spre înălțimi și duhul dobitocului se pogoară în jos, către pămînt?... Toți merg către același loc. Toți au ieșit din pulbere și toți se întorc în pulbere"...

Fără vlagă, cufundată într-o deznădejde surdă, m-am tîrît pînă în crîngul de pe colină. M-am strecurat printre mesteceni și am umblat fără țintă, fără să văd și

fără să aud. Nu-mi amintesc cînd şi nici nu ştiu unde anume m-am prăbuşit la pămînt. Aş fi vrut să mor. Nu simţeam decît dorinţa morţii, ea singură mai bătea în inima mea.

Şi a ţinut mult...

Dar din cimitir a ieşit atunci mama şi a venit spre mine din adîncul pămîntului. A dat la o parte lutul, nisipul şi piatra şi s-a smuls din mormînt. Nu mai zăceam pe ogorul moale, eram la pieptul mamei, la inima ei. În mine au năvălit sumedenie de emoţii adînci, fireşti, liniştite. În zadar aş încerca să explic cele ce s-au petrecut... Moartea s-a speriat şi s-a depărtat ; plînsul şi jalea au contenit...

O, flori luminoase din valea în care m-am născut...

PARTEA A DOUA

IDEI PROVINCIALE DINTRE CELE MAI ONORABILE

În timpul sezonului, doctorul Judym nu-şi vedea capul de treburi. Se scula dis-de-dimineaţă, mai ales că în odăiţa de sub acoperişul de tablă, unde fuseseră transportaţi încă din luna iunie „larii şi penaţii" săi, din saloanele splendide locuite iniţial, arşiţa năvălea înainte chiar de ora şase dimineaţa.

Trecea întîi pe la staţiunea meteorologică, vizita cabinele unde băiaşii rînduiau cele necesare, se interesa de funcţionarea băilor, zăbovea la izvoare şi înainte de ora opt sosea la spital.

La ora zece se instala în cabinet şi primea o anumită categorie de bolnavi (mai ales tineri debili) pînă la ora unu. După-masa şi-o consacra cucoanelor, lua parte la organizarea spectacolelor de amatori, plănuia plimbări, diferite „recorduri", excursii pe jos... Toate aceste preocupări făceau parte din obligaţiile sale, fie că îi făceau sau nu plăcere, şi cum ele alcătuiau un aspect cu totul inedit în viaţa lui, îi luau foarte mult timp.

În jurul lui roiau nenumărate femei tinere, nervoase, care habar n-aveau de ceea ce înseamnă munca şi erau dornice de senzaţii. Judym devenise pe nesimţite un tînăr filfizon, îmbrăcat după ultima modă şi formulînd plin de veselie tot felul de fraze banale. Această viaţă plină de distracţii, de neprevăzut, de plăceri şi de corupţie, viaţă obişnuită de mică staţiune climaterică, unde pentru cîteva luni de zile se adună şi se înghesuie ca într-o singură familie oameni aduşi de întîmplare din toate unghiurile ţării şi din toate categoriile sociale, îl zăpăcise cu totul. Fără să-şi dea seama cum, începu

să petreacă în societatea unor femei bogate, pătrunzînd nu numai ca spectator, ci şi ca arbitru în secretele lor cele mai ascunse. Era foarte căutat, ba chiar diferitele „coterii" şi-l smulgeau reciproc una alteia şi adesea, cu un rîs interior, îşi dădea părerea în chestiuni pe care el, personal, le considera de un gust îndoielnic. Uneori, întorcîndu-se acasă noaptea tîrziu după vreo petrecere strălucită, se gîndea la frumuseţea vieţii, la aceste aspecte ale ei — noi pentru el — şi cu care făcea pentru prima oară cunoştinţă. Cînd medita asupra societăţii din Cisy, i se părea că citeşte un roman de la finele veacului trecut, care oglindea o viaţă meritînd doar să se prăbuşească, dar plină de un farmec nespus... Puterea simţurilor, tăinuită sub învelişuri atît de frumoase, era străină firii lui simple, fireşti. Uneori era pur şi simplu vrăjit de elocvenţa unei tăceri discrete, de simbolul florilor, al culorilor, al muzicii, al cuvintelor, veşnic sfioase.

Cîteodată luau parte la baluri şi la petreceri şi cei de la „palat". În asemenea ocazii, domnişoara Natalia era invariabil regina balului. Cînd apărea în rochiile ei uşoare, era atît de orbitor de frumoasă, încît toţi bărbaţii erau nebuni după ea. Ea era desigur conştientă de acest delir colectiv care-şi găsea justificarea în privirile sale regeşti, dar se făcea că nu vede nimic. Era întotdeauna rece şi nepăsătoare, ca desprinsă de viaţă. Cîteodată se distra din toată inima, zîmbea ispititor, dar îndată ce-şi dădea seama că această dispoziţie momentană are darul de a trezi unele speranţe, îi dezmeticea pe îndrăzneţi cu alte priviri şi cu alt gen de zîmbete.

Aşa i se întîmplă şi lui Judym.

Îngîmfat de succesele lui pe lîngă sexul slab, doctorul Tomasz se apropie cu curaj de domnişoara Natalia. La o petrecere, după ce dansă de cîteva ori cu el şi glumi plină de veselie, aduse chiar ea vorba despre Paris şi despre excursia la Versailles. Judym simţi un val de sînge năvălindu-i în cap. Tulburat, buimăcit, aprins de îndrăzneală, Judym hotărî să dea lovitura şi

la dansul următor începu să-i vorbească despre Karbowski, care de cîteva săptămîni plecase din Cisy. Domnişoara Orszenska îl lăsă să spună că acest Karbowski nu i se părea un om simpatic şi-l aprobă dînd uşor din cap şi scoţînd cîteva exclamaţii discrete. Flirtul acesta zglobiu continuă un timp. Dar cînd, ceva mai tîrziu, doctorul se apropie iarăşi încurajat şi voi să reia convorbirea, părăsindu-l de data asta pe Karbowski şi trecînd la el însuşi, o scînteie uluitoare de trufie scăpără în ochii ei şi-l înmărmuri. I se păru că privirea aceea dispreţuitoare de hatman, care ţîşnea fixă dintre pleoapele ei întredeschise, se înfige în el şi-l striveşte, îl sfîşie în bucăţi, aşa cum îşi sfîrtecă vulturul prada cu ghearele. Vorbele i se învălmăşiră şi-i rămaseră în gît ca un pumn de cîlţi.

Se aşeză palid, cu dinţii strînşi, ca pus în lanţuri, incapabil să plece şi incapabil să stea.

Toate aceste împrejurări îl împiedicau pe Judym să-şi vadă serios de spital. Se simţea străbătut de două curente care încercau să şi-o ia înainte unul celuilalt. Îndată ce unul din ele pornea mai repede, celălalt se încorda silindu-se să-l întreacă. Doctorul simţea că interesul pe care-l purta bolnavilor e mereu contracarat de o forţă duşmană pe care o combătea printr-o muncă tenace, dar de îndată ce se nimerea în vîrtejul petrecerilor, îi ceda cu atît mai multă docilitate cu cît lucrase mai intens la spital. Totuşi, viaţa aceasta îi plăcea foarte mult. Trăia cu pasiune şi uitase de gînduri, de plictiseală, de descurajare.

Spitalul tocmai se înfiripa. Clădirea, veche de cîţiva ani, fusese ridicată de „idealistul" Niewadzki, dar după moartea acestuia căpătase o altă destinaţie. La nevoie, administratorul moşiei îi folosea încăperile ca depozit pentru sfeclă, pentru doagele poloboacelor stricate din velniţă, pentru piesele uzate ale batozelor şi aşa mai departe. Uneori lacheii, administratorul, economul, casierul şi alţi funcţionari îi foloseau paturile pentru oaspeţii lor; toată vesela şi celelalte ustensile fuseseră prădate cu un autentic zel slav. Alteori, cîte o lehuză,

singură pe lume, căreia îi făcuse cineva un pustiu de bine, cîte un argat chinuit de colică, sau un copil cu variolă erau transportaţi aici...

Protectorul micului spital era doctorul Weglichowski. Cine ar fi afirmat că directorul era de acord ca spitalul să servească drept depozit de fiare vechi ar fi putut fi pe bună dreptate taxat drept mincinos ; dimpotrivă, doctorul Weglichowski, trebuie s-o recunoaştem, se topea de rîs uneori vorbind despre această situaţie. E drept, însă, că nu se prea omora de grija bolnavilor. Cînd vreun bolnav foarte grav era transportat la spital pentru „localizarea epidemiei", doctorul Weglichowski venea cîteodată să-l vadă şi mîzgălea o reţetă. De obicei, îi ajuta chiar şi acest medicament.

Alteori, preotul, domnişoarele sau chiar bunica descopereau cîte un nenorocit şi-l instalau la spital. Asta însemna că-i pusese Dumnezeu mîna în cap.

Dacă era protejatul sfinţiei sale, i se aducea de la parohie o farfurie cu supă, ori un picior de găină cu sos. Dacă protectoarele lui erau domnişoarele de la curte, i se ofereau pe tot felul de platouri resturi dintre cele mai gustoase, deşi adesea în dauna sănătăţii lui.

De fapt, spitalul acesta, izolat în mijlocul acareturilor, avînd o destinaţie bine stabilită, reprezenta pe o scară redusă soarta unei idei nobile într-o lume plină de interese materiale. Trist, părăsit, neputincios, timid, îţi făcea impresia că stă cu braţele încrucişate. Ori de cîte ori se apropia de spital, Judym simţea cum începe să fiarbă de mînie. Atunci îşi amintea de omul care îl zidise într-un anumit scop, care se frămîntase îndelung înainte de a porni lucrările, şi cînd compara eforturile sale cu rezultatele la care ajunsese, se simţea plin de furie şi avea impresia că mortul acela necunoscut îi arunca în faţă vorbe de dispreţ, care-l usturau ca nişte lovituri de bici. Dar nu era numai asta.

Abia apucase să-şi instaleze un cabinet într-o sală luminoasă că se pomeni cu o droaie de evrei, de moşnegi, de vagabonzi, de cerşetori, de tuberculoşi, de canceroşi — într-un cuvînt toată sărăcimea, populaţia

obişnuită a tîrguşoarelor şi a satelor poloneze urît mirositoare — plîngînd cu toţii lacrimi de sînge. Doctorul împărţi acest material uman pe categorii şi se apucă de lucru. Unii aveau nevoie de o perioadă de internare, aşa că trebuia să amenajeze spitalul, lucru pe care-l şi făcu numaidecît, pornind o acţiune destul de înrudită cu o vînătoare.

Tocmi nişte agenţi cărora le dădu sarcina să-i caute paturile împrumutate şi le luă înapoi fără milă. Istoria achiziţionării unor noi saltele, plăpumi, perne, cearşafuri, ar fi putut umple paginile unui tom in-folio. Pentru cumpărarea a două căzi şi a instalaţiei de încălzire a apei, cele mai frumoase şi mai distinse vizitatoare din staţiune jucară în piese de teatru. Pentru fiecare obiect necesar amenajării cabinetului, aprovizionării farmaciei şi a bucătăriei, tînărul medic fu nevoit să ducă adevărate lupte. Azi se ţigănea pentru şase farfurii, mîine flirta pentru cîteva cuţite, furculiţe, linguri ; convingea pe o vizitatoare să cumpere nişte pahare, în timp ce cîştiga o prinsoare pe o bucată de pînză pentru rufăria spitalului. Bătrîna moşiereasă se interesa de strădaniile tînărului doctor, ba chiar îi mulţumi cu lacrimi în ochi „în numele răposatului", dar influenţa administratorului, care nu vedea cu ochi buni aceste fantezii menite să-i răsfeţe pe argaţi, era prea mare ca să-i permită să dea ea însăşi o mînă serioasă de ajutor.

Totuşi, la cererea ei, terenul spitalului fu împrejmuit cu un gard nou şi solid, iar grădinarul primi dispoziţia să îngrijească de livada din jur. Era prima cucerire importantă, căci din clipa aceea, Judym deveni stăpînul acestui „templu" care avea şi gard. Se interzise atît servitorilor cît şi vizitatorilor nu numai să-şi însuşească vreun bun al spitalului, dar chiar să pătrundă în el. Uşile erau încuiate şi prevăzute cu sonerie...

O altă cucerire însemnată fu doamna Wajsmanowa. Această persoană, deşi văduva unui oarecare „răposat", posesor pe vremuri al unui „anumit capital", se găsea la acea epocă complet lipsită de fonduri. Doamna Wajsmanowa ocupă postul de gardiană a spitalului cu

o leafă de patru sute ruble (pe care, bineînțeles, domnul Les, la cererea lui Judym, le achita în mare taină și cu pedantă regularitate din „caseta secretă") cu locuință, luminat, încălzit, care cădeau în socoteala administrației moșiei.

Al treilea fapt capital fu obținerea alimentelor pentru hrana bolnavilor în tratament. De data asta Judym procedă ca un adevărat Machiavel. Se folosi de pacienți pentru a face presiuni asupra zgîrcitului administrator, îl linguși în mod josnic, îi făcu tot felul de făgăduieli ispititoare și, după ce îl dădu pe mîna domnișoarelor de la castel, căpătă în fine ce vroia. Administratorul se angajă să furnizeze spitalului pe tot anul o anumită cantitate de cartofi, făină, crupe, lapte, unt, zarzavat, fructe și semnă cu propria lui mînă contractul viclean ticluit de Judym. De altfel nu exista nici un motiv ca să i se refuze ajutorul. În fine, preotul, furnizorul de carne al stațiunii și al conacului, localnicii cu dare de mînă îndemnați de preot și de doctor se obligară să livreze în natură cele ce mai rămîneau necesare alimentației.

Așadar, pe la jumătatea verii spitalul se învioră și se umplu de bolnavi. Se umplu totodată de tuse, de gemete, de gîfîieli care... făceau să crească de bucurie inima doctorului. Femei bătrîne și uscate, copii bolnavi, clănțănind de friguri, tot felul de evrei și de oameni fără căpătîi și fără ocupație se încălzeau la soare în grădină. Nu era săptămînă ca doctorul să nu facă vreo operație. Deschidea furuncule și tumori, sfredelea, înțepa, extirpa, tăia, cosea. Marele neajuns era, însă, lipsa unui felcer și sărăcia de nedescris a instrumentelor și a pansamentelor.

Doamna Wajsmanowa nu suporta vederea sîngelui (cu deosebire a celui țărănesc și — *horribile dictu!* — a celui evreiesc), avea oroare de oamenii de jos și disprețuia gloata. Doctorul trebuia s-o supravegheze cu străşnicie ca s-o împiedice să-și afișeze disprețul pentru „țoape".

Cercurile „competente" din conducerea staţiunii examinau eforturile tînărului chirurg cu priviri oarecum piezişe. Nimeni nu se împotrivea şi nimeni nu-l învinuia, dar pe de altă parte, nu s-ar fi putut afirma că-i împărtăşea careva entuziasmul. Doctorul Weglichowski considera activitatea asistentului său în vederea dezvoltării atît de exagerate a spitalului cu aceeaşi ironie cu care contempla furtul paturilor spitalului de către servitori. Cînd Judym îi cerea un ajutor activ pentru cumpărarea de materiale, doctorul Weglichowski aproba cu un oftat şi oferea o cantitate cît mai redusă. Cînd spitalul se umplu de bolnavi, directorul fu neplăcut impresionat, dar nu se destăinui nimănui şi cu atît mai puţin lui Judym. În gura lui, însă, zeflemelele la adresa „organizatorului" căpătară un accent oarecum excesiv, deşi de o indulgenţă ipocrită. Din cînd în cînd, bătrînul medic îşi făcea apariţia la spital şi-şi relua rolul de stăpîn atotputernic de odinioară. Intra pretutindeni cu pălăria în cap, cu ţigara în gură, vorbea tare, punea întrebări, se supăra, îi făcea observaţii doamnei Wajsmanowa, ţipa la bolnavi şi, examinîndu-i în fugă, mîzgălea cu scrisul lui larg reţete, ori îi dădea sfaturi lui Judym în privinţa tratamentelor celor mai indicate...

Medicul „primar" primea aceste dispoziţii cu aerul cel mai supus şi li se conforma cu sfinţenie. Cum avea tot interesul să-l atragă pe doctorul Weglichowski în campania de ridicare a spitalului şi să-l facă să ia parte activă la ea, îi trecea cu vederea şi glumele şi prescripţiile cu care nu era de acord. Chiar atunci cînd directorul îi cerea să alunge fără milă din spital pe vreun biet vagabond pe care-l cunoştea, Judym ceda şi făcea întocmai. Această stare de lucruri se prelungi pînă la sfîrşitul lui august.

În ultimele zile ale lunii numărul oaspeţilor începu să se împuţineze. Cabrioletele, trăsurile, omnibusele staţiunii transportau zilnic grupuri sau familii. Judym se ruina oferind buchete de adio, compuse de preferinţă din „nu mă uita". Din fundul parcului se ridicau primele dimineţi reci; seara, picături albe de rouă

îngheţată se lăsau pe pajişte şi în vîrful copacilor apărea ici şi colo cîte o frunză aurie, ca primul fir cărunt în părul unui bărbat matur.

O melancolie potolită se strecura printre grupurile voioase de vizitatori. Acum, la sfîrşit, începeau să se trădeze simpatii ascunse cu grijă. Toţi cei care îşi dădeau seama că trebuie să-şi spună încă o mulţime de lucruri, ştiau că deasupra lor atîrna ameninţătoare ziua despărţirii.

Inima lui Judym rămînea intactă şi „impresiile" trecătoare aveau asupra lui efectul ploii, care după ce a udat pămîntul nu-l lasă neroditor ca înainte, ci îi dă energie şi fertilitate.

Melancoliile pasagere se împrăştiau iute şi sufletul lui Judym ieşea întărit şi dornic de muncă sporită.

În primele zile ale lui septembrie, cînd începu să se lase umezeala, o mulţime de copii din barăcile destinate servitorilor se îmbolnăviră de friguri.

Aceste barăci se aflau dincolo de parcul mare şi umed, care cobora ca o mantie imensă de pe povîrnişul colinei, din vîrful conacului pînă la rîul ce curgea în vale. Acolo erau ţarcurile oilor şi locuinţele argaţilor. Administratorul moşiei, om energic şi agronom priceput, izbutise să folosească rîuleţul care curgea la întîmplare, procedînd în felul următor: din mlaştina formată pe marginea lacului de nişte izvoare tainice, crease cîteva eleştee care se succedau unul după altul. Datorită unor zăgazuri, anume ridicate, apa se scurgea dintr-unul într-altul. Aceste eleştee fuseseră săpate într-un teren bogat în turbă. Mîlul depus pe maluri şi pe stăvilare dospea în soare şi la momentul potrivit slujea drept îngrăşămînt. Apa curgea, se unea cu un bazin lunguieţ şi cu cele cîteva iazuri împrăştiate în parcul staţiunii, dînd malurilor un aspect pitoresc dar, în acelaşi timp, o veşnică duhoare acră. Locul fiind oricum umed din cauza apei stătute, se răspîndea un abur greu pe care soarele nu-l putea risipi. Chiar în punctul acela (în barăci şi în satul de pe celălalt mal, în luncă) bîntuiau frigurile. Copiii din regiunea aceea care veneau la

Judym erau slabi, verzi la față, cu buzele vinete ca înnegrite cu cărbune, cu privirea stinsă. Crizele periodice de febră, veșnicele dureri de cap și extenuarea totală, îl convinseră pe Judym, după ce examină îndelung situația, că e vorba de malarie. Atunci făcu pe furiș un drum pînă în vale și vizită satele așezate în partea aceea, constatînd că numărul bolnavilor de malarie era foarte mare.

Băștinașii păreau că-i suportă efectele mai ușor, dar argații veniți din alte părți și angajați în stațiune sufereau cumplit. Judym aduse la spital numai copiii foarte bolnavi, pe care-i tratā cu chinină și-i ținu la soare în grădină. Dar nu izbutea să se ocupe nici de un sfert dintre ei. De altfel și cei care se întremau „sus la deal", la căldură, trebuiau în cele din urmă să se întoarcă tot în locuințele lor nesănătoase de pe malul apei.

Locuințele acestea vechi erau solide, e drept, zidite din cărămizi, ca și stînele, hambarele și grînarele... Era imposibil să muți în altă parte toată omenirea asta, căci cheltuielile pe care le-ar fi necesitat toată operația erau enorme. Aici locuiau și argații de la moșie.

Cînd Judym se încumetă o dată să-l întrebe în treacăt pe administrator dacă n-ar fi nimerit să mute barăcile într-un loc mai uscat, acesta îi aruncă o privire plină de stupoare, cam ca aceea pe care i-ar fi provocat-o doctorul dacă fără veste, într-un cerc de oameni în vîrstă și demni de stimă, s-ar fi apucat să danseze cancanul ori să facă tumbe. Judym își păstră prezența de spirit și nu-și plecă ochii. Așteptă o clipă răspunsul atotputernicului agronom și, cînd văzu că așteaptă degeaba, adăugă pe un ton prevenitor:

— Barăcile astea sînt pline de malarie. Și vina cea mare... vina cea mare o poartă... eleșteele artificiale...

Un val de sînge se ridică în obrajii și-n ochii administratorului. Eleșteele erau slăbiciunea lui. El le proiectase, el le umpluse cu pești, și venitul pe care-l scotea de pe urma lor era considerabil. De pe acum,

peștii puteau fi vînduți în tot cursul anului bucătăriei stabilimentului și începuseră să producă sume frumoase; pentru mai tîrziu, dacă treburile aveau să fie conduse cu pricepere, ele puteau deveni strălucite. Fără să mai punem la socoteală gheața, nămolul și alte avantaje.

Nici de data asta „atotputernicul" nu răspunse, dar un fulger îi trecu prin ochi; imediat după aceea, schimbă cu multă politețe subiectul convorbirii.

Această intrare în materie nu prevestea posibilitatea unei înțelegeri, nici a vreunui compromis. Trebuia să facă unele presiuni. Era greu să discute cu doamna Niewadzka o chestiune atît de pur administrativă, așa că singura cale era să lucreze cu același om. Domnișoarele își frîngeau mîinile, dar nu puteau face nimic.

Sosise toamna.

După nopțile ploioase, un abur se ridica din luncă și din partea parcului ca dintr-o mlaștină. Dacă cineva respira mai mult acest aer, începea să-l doară capul și simțea un fel de vîjîit în vine. Atunci Judym observă că și în stațiune, aerul din jurul iazurilor era dacă nu tot așa de nesănătos, în orice caz foarte asemănător cu cel din parc. Frunzele, care se desprindeau de pe crengile carpenilor uriași și ale sălciilor, cădeau în bazinele de apă stătătoare și putrezeau acolo. Pe suprafața iazurilor se întindea un covor de alge, care ridicate și aruncate pe mal, răspîndeau un miros greu. Vizitatorii veniți la Cisy ca să scape de malarie nu se vindecau; în schimb se iviseră două cazuri noi, contractate în stațiune. Cînd Judym îi comunică observațiile sale doctorului Weglichowski, acesta îl măsură cu aceeași privire pe care i-o aruncase administratorul și pe un ton glumeț, deși cam acru, îi declară că nu era vorba de febră și cu atît mai puțin de malarie.

— În orice caz, esențialul e — adăugă el — să nu suflăm o vorbă despre asta...

Apoi îl sărută pe frunte și-l bătu prietenește pe umăr.

Judym se miră, dar nu spuse nimănui nimic.

În septembrie sălile spitalului erau pline de copii de toate vîrstele. Micii bolnavi, greoi, posomorîți, somnoroși, ședeau sau zăceau pe unde se nimerea. În camere domnea o zăpușeală și o plictiseală neînchipuită. Ai fi zis că era o clasă de copii beți, incapabili să învețe vreodată ceva. Acești copii priveau în jurul lor cu ochi inexpresivi, fără interes, fără poftă de mîncare chiar. Dacă vreunul dintre ei era împins afară, se tîra fără vlagă, cu capul băgat între umeri.

Îndată ce se făcea un loc liber, era ocupat de un alt bolnav, care-și închidea ochii nu ca să doarmă, ci ca să nu mai vadă ce se petrece în jurul lui, ca să se retragă în sine ca melcul în cochilie și să se poată destinde. Trupșoarele ofilite ale fetițelor, cu fețele schimonosite de migrenă, legate cu broboade, zăceau nemișcate la pămînt; ar fi fost dispuse să rămînă o zi și o noapte în aceeași poziție, numai să nu fie nevoite să se tîrască prin ploaie și glod. Cînd venea doctorul, era primit de ochi care-l cercetau ca pe o zi de toamnă. Uneori, pe buzele cuiva, răsărea cîte un surîs fugitiv...

Această ospitalitate sentimentală cu care erau întîmpinați niște adolescenți prea puțin bolnavi, ospitalitate radical opusă tradițiilor spitalului, începea să-i supere pe unii. Administratorul declară pe față că se pregătește o atmosferă de demoralizare „de mari proporții", că în ce-l privește „nu garantează de nimic", ba chiar „își spală mîinile". În fond nici Judym nu știa ce să facă mai departe. Dădea doze masive de chinină, obținea „rezultate", dar pînă cînd aveau să meargă treburile așa — nici el n-ar fi putut spune. Cînd copiii bolnavi se adunau ca oile în țarc, le îngăduia să se dezbrace și să se așeze, iar cînd după aceea „părinții", trimiși de vătafi și de pristavi, îi mînau la lucru cărîndu-le ghionți în ceafă, nu protesta, căci nu știa în numele a ce să protesteze.

Așa stăteau lucrurile, cînd într-o zi doctorul Judym primi de la doamna Niewadzka un bilet în care-l ruga să treacă de urgență pe la castel. Îndată ce ajunse fu condus în micul iatac în care stătea de obicei bătrîna

doamnă. Nepoatele ei şi cîteva rude îndepărtate, care-şi petreceau vara la Cisy, erau de faţă. Judym cunoştea încăperea, dar o asistenţă atît de numeroasă îl intimidă. Doamna Niewadzka îi întinse mîna şi-l pofti să ia loc lîngă scaunul ei :

— Te-am invitat, domnule doctor, ca să stăm puţin la sfat, zise ea.

— Sînt la dispoziţia dumneavoastră.

— Este vorba despre plozii argaţilor. Crezi, într-adevăr, că nu există nici o soluţie ?

— Nu văd nici una.

— Şi Worszewicz nici nu vrea s-audă să mute barăcile în altă parte, nu-i aşa ? De pildă, pe muntele Swietokrzyski ?

— Nu vrea nici măcar să urce cîteva din barăci ceva mai sus, pe dealul ăsta, din Cisy — ce să mai vorbim de muntele Swietokrzyski... zise doctorul pe acelaşi ton.

— Hm... Foarte prost ! Fiindcă Joasia propunea o altă combinaţie.

— Domnişoara Podborska ?

— Da, da... Ea vrea să-ţi cedeze odaia ei pentru instalarea malaricilor, ca să poţi libera spitalul. De altfel ea mai are şi alte idei năstrușnice pe care eu nu le pricep. Dar e curată ca o lumină şi duioasă ca o floare, aşa că nu pot să-i rezist. Vrea să se mute în tindă — îţi dai seama, doctore — lîngă odaia cămărăşiţei... Uite, ne-am sfătuit aici să-i facem o surpriză de ziua ei de naştere, în noiembrie. În aripa stîngă dinspre sud este o brutărie, astăzi complet goală. Acolo e o cameră mare, uscată, luminoasă. L-am rugat pe domnul Worszewicz să poruncească să fie scoase toate boarfele, să se văruiască, să se repare soba şi ferestrele... Ce-ai zice, domnule doctor, dacă i-am muta acolo pe copii ? O să facem foc la iarnă şi o să-i salvăm... Ăsta-i un dar pentru ea, pentru domnişoara Podborska...

— Şi mă întrebaţi dacă sînt de acord ? Mai e vorbă...

— Atunci, slavă Domnului.

— Aceşti copii n-au nevoie de nici un tratament, ci numai de o locuinţă sănătoasă. Unde-i domnişoara Joanna ?

— Nu, nu, nu-i spune nimic ! Abia în noiembrie o să inaugurăm sala pentru malarici şi o să i-o predăm solemn. Înţelegi ? Să facă ea ce vrea cu plozii, treaba ei... De altfel supravegherea dumitale medicală...

— A, aşa... şopti Judym.

Un sentiment penibil, aproape de dezgust, mocnea în străfundul sufletului său.

Locuinţa doctorului Weglichowski, directorul stabilimentelor din Cisy, era situată pe un deal, de unde îmbrăţişa cu privirea întreg parcul şi împrejurimile lui. Ea era proprietatea domnului Les. Îndată după ce doctorul Weglichowski acceptase atribuţiile de director, domnul Les dispusese construirea unei „cocioabe", destinate, spunea el, unei persoane competente; clădirea îi aparţinea şi în ea, scria el, dorea să-şi sfîrşească zilele. Era o vilă de lemn, puţin prezentabilă pe dinafară şi destul de neîncăpătoare. Interiorul însă, avea calităţi serioase: iatacurile, pivniţele, hambarele, cămările, podurile, totul era solid şi dădea casei o valoare nepreţuită.

Cînd totul fu gata, Weglichowski primi o scrisoare în care într-o limbă din cele mai pestriţe, domnul Les îl ruga să accepte să locuiască această „cocioabă", pentru a o feri în felul acesta de hoţi, de foc şi de război. Weglichowski refuză. Era hotărît să nu primească acest dar (căci minciuna domnului Les prea era cusută cu aţă albă ca să poată amăgi pe cineva). Atunci Leszczykowski scrise o nouă misivă care dovedea un dispreţ şi mai mare faţă de ortografia limbii polone şi în care înjura pe turceşte pe „ramoliţii" ce consideră că locuinţa unui prieten e o casă străină. „S-a dus vechiul spirit de colegialitate! scria el. Nu vă gîndiţi decît la bani şi la socoteli. Dar la urma urmelor n-ai decît să-mi plăteşti chirie, aşa cum i-ai fi plătit unui ovrei sau unui grec oarecare. Numai că eu n-am intenţia, acum la bătrîneţe, să ajung ovrei, grec sau hingher,

așa că vă invit să folosiți venitul casei în alt fel : căutați vreun dobitoc din Cisy și puneți-l să învețe o meserie folositoare, să împletească coșuri, să țese, în fine, să facă o meserie care ar putea lua o dezvoltare mai mare acolo, pe la voi. Eu nu mă pricep în chestiile astea, nu mă pricep la nimic altceva în afară de negustorie..."

Weglichowski primi această nouă propunere cu plăcere. Chiria fu fixată prietenește și vărsată, după dorința domnului Les, mai întîi unui tînăr grădinar, trimis la Varșovia la învățătură, apoi altui tînăr. Doamna Laura, soția doctorului, era încîntată de locuință. Era o femeie deosebit de interesantă. Deși trecută de cincizeci de ani, se ținea bine. Își vopsea cu grijă și măiestrie șuvițele de păr cărunt, care căpătaseră nuanța fînului ud, uscat la soare, cu reflexe de un verde întunecat. Mică de statură, doamna Laura avea obrajii totdeauna rumeni, ochii vii, mișcările iuți ca pe vremuri, cînd era o fată de optsprezece ani. De cînd se mutase la Cisy, devenise o adevărată gospodină, și dădea foarte multă atenție bucătăriei : curăța fructe, fierbea dulcețuri, cocea și gătea. Totuși nu se putea spune că nu avea nici un fel de alte preocupări în afară de mîncarea din cratiță. Dimpotrivă, doamnei Laura îi plăcea să scruteze viața cu un ochi pătrunzător, ba chiar să ia adesea decizii radicale (între friptură și desert) în chestiuni dintre cele mai complicate. Numeroasele episoade interesante din viața ei ar fi putut servi drept material pentru un roman sau mai curînd pentru o descriere de călătorie. Tinerețea și primii ani de căsnicie și-i petrecuse departe de lume, muncind din greu și îndurînd tot felul de lipsuri dintre cele mai penibile. Felul acesta de viață o călise și făcuse din ea un om dintr-o bucată. La prima vedere, soția doctorului părea o femeie limbută, energică și rece. Nu putea suferi „exaltarea", văicărelile, lacrimile și excesul de duioșie. Uneori spunea adevăruri foarte crude, privindu-te drept în ochi și tăindu-ți tot cheful. De fapt, însă, avea mult mai multă sensibilitate decît toți cei

din jurul ei. Existau cîteva probleme, a căror discuție avea darul s-o electrizeze pur și simplu. Atunci îți făcea impresia unei pisici cu ghearele scoase. În aceste ocazii vorbea scurt, tăios, ca un comandant de infanterie care dă ordine regimentului său. E de la sine înțeles că în acest regiment era înrolat în primul rînd doctorul Weglichowski. Că era sau nu sub papuc, nu va putea afirma nimeni niciodată cu precizie. Sigur e că în problemele de interes larg, general, esențial, era oarecum un subordonat. În schimb, toate celelalte chestiuni de mai mică importanță, care cereau tot felul de combinații rafinate, erau de resortul lui.

Societatea din Cisy se aduna aproape zilnic la familia Weglichowski: Listwa, Chobrzansky, administratorul Worszewicz, preotul, Judym, cîțiva vizitatori mai vechi ai stațiunii. Vara, și mai ales spre toamnă, se juca whist în mica verandă a casei împrejmuită de viță sălbatică. Cînd Judym sosi la Cisy, găsi aici o atmosferă de prietenie, o armonie în gînduri și în sentimente, un mecanism întreg de simpatii și de antipatii.

Între cei care frecventau casa directorului se închegau legături strînse și cu totul inofensive. Astfel, între doamna Weglichowska și Listwa exista o afecțiune reciprocă. Tînărul preot obișnuia să persifleze cu ușoară ironie aceste „amoruri", în timp ce Krzywosad folosea expresii de căruțaș. Doamna Laura glumea uneori pe seama bătrînului casier, dar ținea la el și-i lua apărarea ori de cîte ori avea de suferit din cauza soției sale, a lui Dyzio și a celorlalți oameni. Listwa îi era recunoscător pentru acest sprijin și răspundea printr-o adorație și o admirație neclintite, care excludeau orice critică. Krzywosad își vîra mereu coada între soții Weglichowski, se lega de ei și, cunoscîndu-le toate calitățile, defectele și ciudățeniile, făcea tot posibilul ca să rămînă stăpîn pe situație, lucru care-i reușea pe deplin. Weglichowski îl considera drept mîna lui dreaptă. Krzywosad făcea întotdeauna pe placul directorului, ale cărui dorințe le prevedea cu o lună înainte, în schimb privilegiile sale creșteau zi de zi!

În ciuda inteligenței, voinței și tăriei sale de caracter, doctorul Weglichowski asculta adesea sugestiile lui Krzywosad, îi ceda, ba chiar îi acoperea faptele cu prestigiul său. Acești doi oameni se completau unul pe celălalt și alcătuiau un tot unit și o forță de neînvins. Administratorului îi plăcea tovărășia lor și le devenise și el simpatic. Se lua zilnic la harță cu Chobrzansky care-l contrazicea mereu, pretinzînd însă, în același timp, că se prăpădește după el. Acest mic cerc forma o lume aparte.

Erau oameni de o cinste indiscutabilă, nepătată, oameni care văzuseră multe în viață, așa că pentru oricine era o onoare să fie invitat la whistul directorului. Judym și preotul frecventau acest cerc oarecum *ex officio* [1], datorită poziției lor sociale. Erau, desigur, bine primiți, dar nu izbuteau să pătrundă în intimitatea care domnea între ceilalți. Judym nu reușise încă să obțină aprobarea pentru vederile sale.

Era ascultat cu atenție, combătut sau sprijinit, dar el își dădea bine seama că nu erau decît vorbe. Între el și ceilalți era un zid de netrecut. Îl izbea totdeauna felul în care aceste persoane priveau lucrurile și mai ales faptele diverse din Cisy. Pentru cei din cercul directorului, viața contemporanilor era un fel de cadru al trecutului. Evenimentele importante, sau cele ce ar fi putut avea importanță, erau îngropate în trecut.

Oamenii, faptele, conflictele, incidentele, bucuriile, suferințele de altădată păstrau o energie actuală, care lăsa în umbră prezentul. Un eveniment care se petrecea sub ochii lor trecea aproape neobservat, era un fleac, lipsit de valoare și de importanță, ba chiar de cele mai multe ori ridicol. În timp ce Judym trăia din plin clipa de față, se năpustea asupra ei și o lua în mîini, iar evocarea trecutului nu reușea decît să-l plictisească. Iată de ce nu se putea apropia de acești oameni.

[1] Din oficiu (în limba latină, în original) (n.r.).

Îşi dădea seama la fiecare pas că va trebui sau să le smulgă din mîini conducerea staţiunii, sau să colaboreze cu ei în aşa fel încît să le lase totuşi iluzia că ei conduc totul. Chiar din primele luni se convinse că numai cea de a doua cale e posibilă. Administratorul şi directorul erau atît de uniţi şi atît de conştienţi de autoritatea lor, încît nici nu putea fi vorba să facă ceva fără voia lor. Cînd la sfîrşitul sezonului, văzînd că Krzywosad repară singur ţevile ce duceau apa caldă la băi, Judym îi atrase atenţia că nu face bine, că ar fi preferabil să se adreseze unui specialist, fiindcă altfel în sezonul viitor s-ar putea produce accidente, adică ţevile ar fi în primejdie să plesnească, Krzywosad îi răspunse cu cîteva anecdote şi-şi văzu înainte de treabă. Directorul, căruia tînărul asistent îi adresă aceeaşi obiecţie, zîmbi şi-i răspunse politicos că asta intră în sarcina administratorului, care e gata de orice sacrificii în interesul staţiunii şi merge pînă acolo încît face şi muncă manuală, doar-doar va cruţa o sumă de bani — lucru care, bineînţeles, e extraordinar. Îi cită în plus şi alte numeroase exemple de cinste neprihănită a lui Krzywosad. Judym îi atrase atenţia că nici nu se gîndea să pună la îndoială noblеţea de caracter a administratorului, că nici nu aducea în discuţie cinstea lui, dar că, în ce priveşte ţevile... Atunci directorul îşi repetă reflecţiile şi schimbă vorba.

Situaţii de acelaşi fel se repetau de zeci de ori şi în cele mai diferite împrejurări. Toate îi dovedeau că mersul treburilor nu va suferi nici o modificare, dacă nu va ajunge la o înţelegere cu administratorul. Atunci tînărul medic se hotărî să colaboreze cu Krzywosad ca să-l poată domina cu timpul. În toamnă, cînd balurile şi petrecerile luară sfîrşit, atenţia lui Judym se îndreptă în direcţii din cele mai felurite. Înlocui vechiul registru al cancelariei, pe care un funcţionar bătrîn îl mîzgălea într-un chip inimaginabil, vizită ca un expert în materie bucătăria şi acareturile, sădi pomi, plecă la oraş ca să asiste la tot felul de procese, construi, transformă, luă iniţiativa reparării mobilierului, făcu con-

tracte şi aşa mai departe. Activitatea aceasta neobosită era privită cu ochi buni de Krzywosad şi de toţi ceilalţi. Îi dădeau tot felul de însărcinări pe care le accepta, oricare ar fi fost ele. În intenţia lui toată această activitate era doar un mijloc spre realizarea unui scop îndepărtat: asanarea ţinutului, secarea eleşteelor, a iazurilor, a bazinelor şi, pornind de aici, un şir de reforme plănuite cu viclenie. Din cînd în cînd, pe nesimţite şi fără să se trădeze, sonda terenul şi examina situaţia ca să vadă dacă nu poate porni ofensiva. Dar de fiecare dată, trebuia să bată în retragere şi să se mulţumească cu treburile zilnice pe care Krzywosad şi directorul binevoiau să i le încredinţeze.

De îndată ce se observa că tînărul „filozofează", era desărcinat chiar şi de ocupaţiile care îi fuseseră acordate, aşa cum obişnuiesc oamenii mari să se poarte cu un băieţaş în care se încred numai cînd e cuminte. Judym nu se lăsa descurajat de nimic. Lucra mai departe sperînd că va ajunge cu timpul să cunoască atît de bine staţiunea, încît o va cuprinde cu munca lui de la a la z şi va izbuti să-şi impună ideea.

Treptat, în adîncul sufletului său, primul elan de muncă se transformă într-o pasiune nestăvilită. Staţiunea, parcul, întregul ţinut deveniră patima lui ascunsă, care trăia nevinovată ca un prunc, în lumea sa lăuntrică.

Cînd îi intra ceva în cap şi se apuca să-şi pună ideea în aplicare, era totdeauna un elan urzit dinainte: reorganizare, băi noi, spaliere, grădini pentru copii, săli de gimnastică, aziluri pentru salariaţii staţiunii şi multe, multe altele; aşa ajunsese să se intereseze pînă şi de „elefantul alb", pînă şi de „muzeul" localităţii Cisy. Adesea, trezindu-se în toiul nopţii, îşi frămînta creierul pentru cine ştie ce amănunt de care nu se interesa nimeni; atunci aştepta cu nerăbdare dimineaţa şi, sculîndu-se în faptul zilei, se apuca numaidecît de lucru, căra, săpa, măsura...

De anumite lucrări, indispensabile după el în proiectele sale de asanare a staţiunii, se ocupa singur cu

o adevărată furie. Nimeni nu pricepea de ce se agață din senin de cîte o problemă lipsită de importanță, fără legătură cu viața de fiecare zi sau cu interesele stațiunii. Atunci, în jurul lui înfloreau surîsuri indulgente, se povesteau pe furiș anecdote fără răutate, anecdote din cele care stîrneau hazul în cercul acesta de oameni cinstiți, liniștiți, așezați.

Pînă-n iarnă, tînărul doctor devenise o persoană tot atît de indispensabilă și de asimilată stațiunii, ca de pildă izvorul sau băile. Servitorii, muncitorii, țărănimea din împrejurimi, toți cei interesați, curtea, oaspeții — într-un cuvînt toată lumea din Cisy — se deprinseseră cu gîndul că îndată ce era ceva greu de făcut, îndată ce vroia cineva să scape de o belea, se putea recurge la „tînărul doctor". În fiecare dimineață, adesea chiar și în nopțile de iarnă, pe ger, pe viscol, pe vreme de dezgheț, instalat într-o sanie mică ori pe jos, în cizme groase, o pornea pe pîrtii prin sate, vizitînd bolnavii de vărsat, de tifos, de scarlatină, de difterie.

Cum se întîmplă de obicei cu oamenii tari, Judym se lăsa exploatat. Fiecare profita ori de cîte ori putea de munca lui. Dar el nu se sinchisea de asemenea mărunțișuri. Era tot atît de încîntat ca un altul care e pe cale să strîngă avere sau să-și făurească glorie. Cu cît muncea mai intens, cu atît se simțea mai puternic, mai plin de elan și aprins de o patimă, care se întărea și creștea din oboseală ca un mușchi. Totuși începea să simtă tot mai puternic lipsa unui tovarăș de viață. Cîteodată călca cu stîngul, pornea fără rost într-o direcție, ca pînă la urmă să-și dea seama că s-a făcut de rîs în ochii celor care ținîndu-se deoparte, se mulțumeau să-l privească și știau dinainte că ceea ce vrea el e o prostie.

Judym avea totuși un colaborator, numai că era cam departe. Era domnul Les. Îndată după venirea sa, doctorul intrase în corespondență cu el, corespondență care, cu timpul, devenise o adevărată convietuire de la distanță. Nici o pereche de îndrăgostiți n-a consu-

mat vreodată atîta hîrtie, cîtă au folosit aceşti doi visători lucizi în corespondenţa lor. Judym îi împărtăşea proiectele sale şi i le explica, domnul Les îi arăta posibilităţile de realizare. La început, Leszczykowski se adresa consiliului de administraţie al staţiunii încercînd să dovedească necesitatea introducerii cutărei sau cutărei inovaţii. Atunci toată lumea îl acuza că vrea să călăuzească mersul unei instituţii pe care n-a văzut-o în viaţa lui.

Domnul Les trebuia să se dea bătut şi tăcea ruşinat. Ceilalţi începură să se întrebe cine-l inspiră pe bătrînul filantrop şi descoperiră adevărul fără prea multă bătaie de cap. Primul care mirosi ceva fu Krzywosad care căpătă curînd certitudinea în această direcţie. Atunci se apucă să-i scrie la rîndul lui epistole kilometrice lui Leszczykowski, căutînd să-i arate lucrurile în altă lumină. Din fericire, bătrînul negustor o cunoştea prea bine pe „maimuţa verde" şi ţinea prea mult la idee în sine, ca să se lase tulburat. În scrisorile lui Judym găsea posibilitatea de realizare a dorurilor sale şi considera planurile doctorului drept un rezultat al ideilor lui. În consecinţă, merse mai departe. Cînd nu putea s-o scoată la capăt cu nici un chip, cu toate presiunile exercitate asupra lui Krzywosad şi asupra directorului, domnul Les îi recomanda lui Judym să recurgă la „caseta secretă". Aşa se întîmplă cu cheltuielile necesitate de spital şi în alte multe cazuri. Dacă cei din Cisy nu acceptau o inovaţie, domnul Les o realiza prin mijlocirea lui Judym, pe socoteala lui. Consiliul de administraţie strîmba din nas, zîmbea ironic, făcea cîteva glume, dar în cele din urmă era silit să mulţumească. Cît ţinu toamna Judym studie, cercetă şi măsură iazurile, care se întindeau în mijlocul parcului şi mai ales bazinul care conducea apa din primul în celelalte.

Bazinul fusese astfel amenajat încît chiar la vărsarea rîuleţului în iaz un stăvilar îi înălţa nivelul cam de un cot. Prisosul apei cădea cu zgomot în iaz. Acest lac artificial fusese construit de Krzywosad pentru înfru-

museţarea parcului după modelul diferitelor reşedinţe boiereşti pe care le vizitase. Judym ajunse la concluzia că pentru asanarea localităţii trebuia în primul rînd să se suprime lacul şi primul iaz, rămînînd doar cel de al doilea care să pună în mişcare motoarele staţiunii. Ar fi trebuit deci ca fundul rîuleţului să fie ridicat la nivelul apei din iaz şi să fie acoperit cu prundiş peste care să se scurgă un simplu pîrîiaş. Pentru asta era nevoie de un fel de baraj construit la intrarea în parc şi de ridicarea nivelului apei din rîul care curgea în valea deschisă, pe un loc mai larg. Curentul lui ar cădea pe matca tare din parc, s-ar prelinge iute pe ea şi s-ar scurge în primul iaz. În cazul acesta, frunzele copacilor n-ar mai putrezi în apa bazinului, dezgheţul primăverii nu le-ar mai duce o dată cu mîlul spre iaz şi suprafeţele de apă n-ar mai fi aşa de periculoase.

Judym se simţi cuprins de spaimă numai la gîndul că ar trebui să expună acest proiect celor din conducerea staţiunii, adică directorului şi „maimuţei" ; pe de altă parte, era cu neputinţă să ceară domnului Les să suporte toate cheltuielile. Între timp sosi şi luna februarie, cînd trebuia să aibă loc vizita comisiei de control la Cisy. Comisia, formată din trei persoane alese dintre acţionari, venea într-adevăr în fiecare an în staţiune, o vizita, răsfoia registrele, accepta deiunul oferit şi pleca mai departe, convinsă că sub conducerea lui Krzywosad şi a lui Weglichowski instituţia se dezvoltă admirabil. Într-o zi, intrînd în sala de mîncare, Judym zări trei domni necunoscuţi, care discutau cu însufletire despre staţiune, pe un ton care arăta că e vorba de nişte cunoscători.

„Comisia..." gîndi Judym.

Un fior îi trecu de-a lungul nervilor şi trezi la capătul drumului său tainic o hotărîre nestrămutată.

„Acum pot să le prezint adevărata situaţie!"

La masă se încinse o vie conversaţie, la care Judym luă parte, mai mult cu scopul de a-i observa pe noii veniţi şi de a afla cu cine are de-a face. Nu putu trage, însă, nici un fel de concluzii definitive. Unele

din afirmaţiile lor erau pline de chibzuială şi veneau parcă pe negîndite în sprijinul planurilor lui Judym, altele trădau o ignoranţă atît de crasă, încît ţi se făcea lehamite de ei şi îţi pierdeai orice speranţă. Weglichowski îi rugă pe cenzori să poftească după siestă în cancelarie ca să examineze registrele, socotelile şi, printre altele, noile proiecte de chitanţiere propuse de Judym. Profitînd de politeţea pe care i-o arătaseră faţă de cenzori atît directorul, cît şi Krzywosad, asistentul îl luă pe Weglichowski la o parte şi-l rugă să-i permită să asiste şi el la această şedinţă. Doctorul Weglichowski îşi răsuci ca de obicei o ţigară şi, fixîndu-l cu ochii săi pătrunzători, îl întrebă deschis :

— Pentru ce vrei să vii şi dumneata, colega ?

— Aş dori să prezint comisiei planul meu de îmbunătăţire a stării sanitare din Cisy.

— Îmbunătăţirea stării sanitare din Cisy... frumos... De altfel şi noi, atît cît ne stă în putinţă, ne gîndim la asta. Observaţiile dumitale trebuie să fie preţioase, nu mă îndoiesc, dar crezi că ai avea de adăugat ceva în plus la ceea ce ştim cu toţii, Chobrzansky de pildă, sau domnii din comisie pe care i-ai auzit vorbind în cunoştinţă de cauză, sau în fine... eu ?

— Adevărul e că eu voiam să spun cu totul altceva. S-ar putea să n-am dreptate... În fine, domnii aceştia vor judeca. Aş fi vrut, însă, să le explic lucrurile clar şi să-i rog să mediteze asupra lor.

— Dumneata crezi, colega — vorbi Weglichowski rar şi cu un zîmbet uşor — că noi luăm măsuri dăunătoare situaţiei sanitare ?

— Doamne fereşte... Cred numai... că Cisy e o staţiune prea umedă.

— Nu cumva te gîndeşti iar la faimoasa dumitale malarie din vara trecută ?

Avea un surîs destul de binevoitor, ceea ce îl încurajă pe Judym să răspundă :

— Din nefericire, cred că nimeni nu poate nega asta.

Doctorul Weglichowski plescăi din buze, trase şi mai tare din ţigară, îşi privi asistentul prin norul de fum şi zise :

— Vezi, dragul meu, sîntem nevoiţi să respectăm prevederile statutului, care nu-ţi dă dreptul să iei parte la consilii. Nu eşti membru. Trebuie să respectăm statutul. Nesocotirea regulilor a ajuns la noi un fel de flagel. Ce mai încolo-încoace : asta este ! Legea e lege şi prietenia prietenie. Lozinca noastră...

— Domnule director...

— Iartă-mă că te întrerup ; lozinca noastră se cuvine să fie alta : *dura lex, sed lex...*[1]

— A... dacă statutul interzice — şopti Judym — atunci...

Această discuţie îl mîhni, dar mai ales îl jigni pe Judym. În general, tînărul medic accepta cu uşurinţă ideea că, de fapt, era exclus de la o serie de privilegii, acordate altora. Avea mereu în minte originea sa şi mijloacele, oarecum ilegale, prin care pătrunsese în viaţa claselor superioare. Iată de ce convorbirea cu doctorul Weglichowski îl jigni adînc şi-l făcu să-şi dea seama de laşitatea pe care o presupune prudenţa. Se duse acasă, se trînti pe sofa şi voi să înăbuşe în el sentimentul dureros de umilinţă. În timp ce se frămînta fără rost, bătrînul băieş care în timpul iernii îndeplinea funcţia de lacheu în casa directorului îi bătu în uşă şi-i transmise „verbal" o invitaţie din partea doamnei Weglichowska. Judym ştia că avea să întîlnească acolo pe membrii comisiei şi îl întrebă pe bătrînul Hipolit cine anume îl invitase.

— Domnul director n-a mai fost pe acasă de azi dimineaţă, zise bătrînul.

— Şi cine mai vine ?

— Domnii aceia de la Varşovia, cei trei, domnul administrator al nostru şi domnul administrator de la castel.

— Bine, vin şi eu, zise Judym.

[1] Legea e aspră, dar e lege (în limba latină, în original) (n.r.).

Ştia acum că cei doi soţi hotărîseră încă de dimineaţă să-l invite şi că doamna Laura procedase în consecinţă, fără să ştie nimic de discuţia dintre soţul ei şi Judym.

Seara, intrînd în salonaş, fu primit cu cea mai mare amabilitate de director, care-l înconjură cu o atenţie politicoasă şi adoptă faţă de el un aer protector, plin de simpatie.

Simţea cît de greu îi va fi să destrame această pînză de păianjen, dar ştia că trebuie s-o rupă, trebuie... Amintirea referatului pe care-l ţinuse pe vremuri la Varşovia îl urmărea ca o obsesie, încît uneori nici nu mai ştia ce are de spus...

Încă înainte de cină, îndată ce grupul obişnuit de oaspeţi se completă cu cei trei străini, Judym se amestecă în vorbă şi începu pe un ton dintre cele mai energice să expună teoria canalului său. Doctorul Weglichowski ascultă răbdător un timp, apoi deodată, la momentul oportun, intercală în mijlocul uneia din frazele sale un aforism inteligent şi aduse vorba despre devizul unei noi vile pentru bolnavii lipsiţi de mijloace.

Conversaţia luă alt curs...

Judym ştia că riscă să se facă de rîs, dacă se încăpăţînează să reia ca un maniac povestea cu ridicarea albiei rîului — totuşi începu :

— Vă rog, domnilor, n-aţi vrea să-mi îngăduiţi să revin la problema despre care vă vorbeam ?

— Cum nu, te rugăm chiar... zise doctorul Weglichowski.

Judym îl privi şi surprinse în ochii lui un fulger care ar fi putut ucide un om.

Atunci reluă expunerea *ab ovo* [1], descrise în amănunt efectul picăturii de apă şi forţa cu care se vărsa din rîu în iaz, apoi ceaţa care se lăsa în lunca din vecinătatea apei...

— Nu putem renunţa la bazin — îl întrerupse pe neaşteptate Krzywosad — primăvara în el se opreşte

[1] De la capăt (în limba latină, în original) (n.r.).

prisosul apelor. Aşteaptă să vină dezgheţul, domnule doctor, şi atunci ai să vezi ce înseamnă asta. Dacă ridicăm fundul rîului, apa o să se reverse peste maluri şi o să inunde parcul.

— Lunca, nu parcul, zise Judym.

— Bine, lunca, în care noi am sădit cei mai frumoşi arbuşti din lume.

— Dar ce importanţă are asta ? Cui folosesc cei mai frumoşi arbuşti din lume ?

— Cum ? zise doctorul Weglichowski. Dumneata ştii cît au costat aceşti arbuşti ? Noi am sădit în luncă tuia, frasini, cei mai frumoşi pini Weihmut, platani chiar, fără să mai vorbim de desişul acela minunat de carpeni...

— Domnule director, ce-i foloseşte unui bolnav care vine aici să-şi caute sănătatea desişul sau tuia dumneavoastră ? Asta e o mlaştină ! Lunca e îmbibată de apă mucedă, stătută, din canalul acela imobil. Trebuie să suprimăm canalul fără nici o întîrziere şi să deschidem în luncă şanţuri care s-o străbată. Trebuie să secăm...

— Să secăm... repetă Krzywosad în bătaie de joc.

— Îmi face impresia că domnul doctor Judym are dreptate, zise unul dintre membrii comisiei. Cineva mi s-a plîns de umezeala din Cisy, de frigul ciudat care se lasă îndată după asfinţitul soarelui. De jur împrejur, pe cîmp, mai spunea această persoană, e cald, pămîntul dogoreşte, şi în apropierea lacurilor e aşa de rece că te apucă tusea. Eu nu mă pricep în chestiile astea, dar dacă doctorul Judym afirmă... Pînă şi soţia mea...

— Ei, doctorii ăştia tineri ! strigă pe jumătate în glumă Weglichowski. Totdeauna li se pare că ei au descoperit America şi, bineînţeles, trebuie s-o descopere cît mai repede. Totuşi, domnii mei, locuiesc aci iarna şi vara, cunosc staţiunea şi-i vreau binele. Ce părere aveţi dumneavoastră, îi vreau binele sau nu ? Ce interes aş avea eu să sprijin existenţa unui canal care provoacă umezeală... dacă o provoacă. Dar eu vă ga-

rantez că asta e doar o părere, că asta înseamnă să cauţi nod în papură. Canalul e tot atît de necesar ca şi podul, ca şi iazul, ca şi şoseaua, aşa că nu putem renunţa la el. Dacă se va dovedi că e dăunător îl vom desfiinţa, dar pentru o fantezie oarecare să începem o serie de lucrări şi s-azvîrlim în vînt cîteva sute de ruble, bani ce nu ne aparţin, bani care nu vor aduce nici un venit, care se vor risipi...

— În cazul acesta ar trebui să facem o mică modificare în prospectele şi reclamele staţiunii, zise Judym. Noi nu avem dreptul să afirmăm că la Cisy se vindecă — să zicem — frigurile cronice sau afecţiunile căilor respiratorii, fiindcă nici unul din vizitatori nu poate avea asemenea pretenţie.

Doctorul Weglichowski voi să răspundă, dar se stăpîni. Un tremur uşor îi agită maxilarele. O clipă după aceea spuse cu glas tăios :

— Şi eu sînt medic... Ştiu şi eu ce se poate vindeca aici şi ce nu. Sigur... nu sînt tot atît de învăţat ca simpaticul nostru coleg, doctorul Judym, totuşi... Am avut aici cazuri de malarie vindecate radical, numeroase cazuri chiar, aşa că nu văd de ce trebuie să ştergem de pe prospecte...

— Mi se pare — spuse unul din cenzori întorcîndu-se către Judym — că dumneata exagerezi puţin gravitatea problemei. De altfel numărul vizitatorilor creşte mereu...

— Numărul vizitatorilor nu dovedeşte nimic. Ar fi destul ca un medic oarecare să scrie un articol în care să arate că localitatea nu e recomandabilă celor care plătesc pentru aerul ce-ar trebui să-i vindece, ca toată această staţiune să sară în aer şi să decadă în curs de un an. Spun asta fiindcă nici eu nu vreau răul acestui scump Cisy, vă rog să mă credeţi.

— Un medic oarecare să scrie un articol... ai auzit ? mormăi încet Weglichowski la urechea lui Krzywosad, răsucindu-şi o ţigară groasă.

— Dar, în sfîrşit, despre ce e vorba ? Despre cheltuieli ?

— A da, ştim noi, zîmbi Krzywosad. Domnul doctor va găsi suma necesară pentru acoperirea cheltuielilor... în buzunarul bunului Les. Dar, trebuie oare să procedăm aşa ? Bătrînul o să dea banii, desigur, dar el habar n-are pentru ce dă...

— Şi avem noi oare dreptul să-l îndemnăm pe omul acesta la cheltuieli atît de mari ? zise doamna Laura. E adevărat că Les e un om bogat, dar nu-i un milionar, şi nici măcar foarte bogat. Tot ce cîştigă, dă. Cine ştie dacă la bătrîneţe o să aibă unde să-şi pună capul.

— Aşa e, domnule doctor, spuse cenzorul care ţinuse parte lui Judym. Leszczykowski cheltuieşte prea mult pentru Cisy. Cred că noi nu putem accepta aceste sacrificii. În chestiuni mărunte am putea lua o hotărîre, dar aici e vorba de un lucru important.

Judym nu mai ştia ce să facă de ruşine. Se gîndi că Krzywosad îl bănuieşte că vrea să-şi însuşească banii pe care domnul Les i-ar trimite pentru lucrări... Gîndul acesta îl străbătu pe neaşteptate şi îl copleşi, le întunecă pe toate celelalte. Tăcu şi se aşeză la o parte.

Acesta fu sfîrşitul proiectelor de transformare a colectoarelor de apă din parcul de la Cisy. După plecarea comisiei, activitatea îşi reluă cursul obişnuit fără ca, în aparenţă, să fi intervenit vreo schimbare în raporturile dintre tabere. Directorul era tot atît de amabil faţă de Judym, Krzywosad era politeţea în persoană. De fapt, această faţadă ascundea o ură rece.

Umilit, Judym vedea lucrurile într-o lumină şi mai sumbră. Respingerea proiectului său i se părea echivalentă cu distrugerea sănătăţii pacienţilor, ba chiar lua aspectul unei acţiuni antisociale. Destul de măruntă în realitate, chestiunea lua în imaginaţia lui proporţii fantastice. Aşa ni se pare uneori că streaşina cocioabei din faţa ferestrei noastre ne împiedică să admirăm lanţul nesfîrşit al munţilor ce se ivesc în zare.

Adversarii lui Judym: directorul, Krzywosad, Listwa, administratorul moşiei se opuneau, nu pentru că ar fi avut ceva împotriva proiectului, ci pentru că fiecare

dintre ei găsea cu acest prilej posibilitatea de a-şi aranja socotelile cu Judym. Directorul îi plătea inovaţiile introduse în spital, Krzywosad pentru indiferenţa pe care o manifesta faţă de el, Listwa pentru că-i tulburase liniştea, singura voluptate a vieţii lui, administratorul moşiei pentru mutarea barăcilor.

Dar, în primul rînd, ceea ce îi irita pe toţi patru, era tinereţea doctorului. Dacă planul lui Judym ar fi fost mormăit printre dinţi de unul din ei la o partidă de cărţi, ar fi fost acceptat, firește, după cîteva scurte izbucniri de încăpăţînare bătrînească — cu condiţia ca apărătorul unor idei atît de frumoase să-şi ia asupra lui toată bătaia de cap. Dar faptul că un tinerel se înfăţişa cu asemenea propuneri îi lovea atît de mult în amorul lor propriu şi în ambiţia lor, încît îl considerau de-a dreptul o ofensă. În consecinţă, se retraseră în cochiliile lor şi, fără a se fi sfătuit între ei, hotărîră să nu se lase conduşi de un asemenea ţînc. Cel mai înverşunat era directorul.

În afară de tinereţea lui, Judym îl supăra şi prin profesia lui de medic. În mod instinctiv, Weglichowski vedea în asistentul lui un medic meritînd să fie tratat pe picior de egalitate cu el, şi ori de cîte ori îl auzea spunînd ceva sau făcînd vreo glumă în această calitate, directorul se stăpînea cu greu să nu dea drumul vreunei reflecţii usturătoare care-i venea pe limbă. Din moment ce tînărul scăpase de sub influenţa lui şi-şi făcea de cap, el, Weglichowski, nu mai avea nimic de spus.

În imaginaţia bătrînului se desfăşuraseră tot felul de posibilităţi de a se răzbuna pe Judym şi de a-l distruge. Totuşi nici una nu i se părea suficientă şi cu adevărat eficace. Se gîndise să-l înlăture pentru un pretext banal care, cu ajutorul calomniei, să ia proporţiile unui adevărat delict... Imediat, însă, îşi aminti că într-o asemenea eventualitate ar fi trebuit să ia asupra lui conducerea spitalului şi să se achite de această obligaţie într-un mod tot atît de onorabil. Altfel, faima lui Judym ar fi crescut în rîndurile populaţiei atin-

gînd dimensiuni neobişnuite, ba chiar primejdioase. Era oare mai bine să-i facă tot felul de şicane, să-l împungă, să-l umilească, să-l insulte, să-şi bată joc de el, ca să-l silească să plece de bună voie ?... Dar dacă băiatul cizmarului s-ar fi răzbunat cu rafinament şi ar fi atacat staţiunea în vreo fiţuică oarecare ? Cine dracu să mai descurce, pe urmă, lucrurile ? Doctorul Weglichowski blestemă ziua în care-i oferise lui Judym postul de asistent. Acum zgîlţîia cu furie plasa în care se vîrîse cu bună ştiinţă şi în care se aflau oameni de diferite calibre. Doctorul Weglichowski trăise pînă atunci o viaţă cinstită şi spusese totdeauna — cum îi plăcea să se laude — adevărul în faţă, fără să-i pese de nimic altceva. Nu făcuse niciodată uz de şiretlicuri sau de stratageme şi nu dăduse nimănui lovituri pe la spate. Toată lumea îl ţinea drept un „om de onoare" şi el se obişnuise nu numai cu această caracterizare dar şi cu această trăsătură a firii sale, aşa cum se obişnuieşte cineva cu blana sau cu bastonul ; şi iată pentru prima oară în viaţă, în lupta împotriva acestui tînăr, dibuia în întuneric şi căuta în adîncuri un element necunoscut, o armă nefolosită încă. Judym simţea instinctiv aceasta şi hotărîrea lui de a lupta împotriva tuturor era cu atît mai fermă, cu cît fără reformele sanitare care se bazau pe ridicarea fundului apei, ca cititul pe abecedar, munca lui la Cisy nu mai avea nici o valoare. În felul acesta, într-o atmosferă de calm desăvîrşit, în ciuda formulelor de politeţe, a ceştilor de ceai savurate împreună şi a comentării ştirilor din ziare, clocotea o ură ascunsă.

În primele zile ale lui martie, după gerul cumplit care în cursul lunii februarie încleştase omenirea în gheare de fier, începu dezgheţul.

Zăpezile se topiră dintr-o dată, pămîntul se dezgheţă de tot, rîul se revărsă, smulse zăgazul solid al primului iaz şi năvăli peste maluri. Judym se oprise pe malul apei tulburi, care se prăvălea în bulboane adînci şi o contempla constatînd că presupunerile sale se confirmă.

Aerul era cald, senin, primăvăratic. Dus pe gînduri, Judym nu observă că Krzywosad şi directorul se apropiaseră de el.

— Poftim — zise administratorul — ce spui domnule director, ce s-ar întîmpla dacă n-am avea canalul ? Unde s-ar duce toată apa asta ?

— Mai curînd ar trebui să te întrebi unde se depune maldărul de frunze putrede din canal, domnule administrator. În clipa asta curentul le duce spre iaz, de unde vor răspîndi „aerul" pentru care dumneavoastră cereţi plată vizitatorilor veniţi cine ştie de unde.

— Cunoaştem povestea asta, dă-i înainte... spuse rîzînd directorul şi-l bătu pe Judym pe umăr.

— Tunăm şi fulgerăm prin gazete împotriva celor care se duc ca oile la aşa-zisele „baduri". Unde s-ar mai admite aşa ceva ?

— Scumpul meu...

— Nu, nu, eu nu exagerez ! Nu exagerez de loc ! Dacă doriţi, v-o spun în faţă ! Aduceţi un neamţ la Cisy, să vedem de ce s-ar apuca mai întîi : să amenajeze o splendidă sală de dans ori să asaneze iazul ?

— Ei, să mergem, Krzywosad, ne ajunge — zise directorul — mai avem şi alte griji...

„LACRIMA CARE A CURS DIN OCHII TAI..."

Cele cîteva sute de ruble pe care i le trimise fratele său, înlesniră plecarea lui Wiktor Judym peste graniță. Ultimele zile le petrecu acasă, în mijlocul bocetelor și ale rugăminților familiei. Asta nu-l împiedică să plece în lume cînd socoti că a venit momentul.

Era în zorii unei zile de februarie. Se urcară într-o birjă cu un cal, avînd pe capră un vizitiu obosit și înfășurat în cojoc, care porni pe străzile orașului. Sub poclitul ridicat ședeau Wiktor și soția lui. Copiii, cărora acest mijloc elegant de locomoție le făcea o plăcere nespusă, erau în picioare. Calul slab, sfrijit, își îndeplinea obligațiile de sclav lunecînd pe pietrele înghețate, poticnindu-se ori de cîte ori picioarele lui frînte de oboseală nimereau în gropile invizibile sub pojghița de zăpadă, și purtînd anevoie blestemul vieții sale — poclitul pe roate, pe ulița Zelazna, în direcția barierei Wolska. Dinspre străzile perpendiculare pe Vistula vîntul sufla năpustindu-se cu furie în toate direcțiile. Lovea în nările și în boturile deschise de zăbală ale cailor istoviți, înhămați la niște camioane uriașe, și care se opinteau din toate puterile, cu toți mușchii încordați, pe caldarîmul neîngrijit. Șfichiuia ochii bieților oameni, care alergau din zori și pînă-n noapte după o bucată uscată de pîine. Izbea în toate părțile un biet cățel rătăcit care se adăpostea sub scările reci. Încerca să smulgă balamalele și să trîntească ușile prăvăliilor. Ai fi zis că din cînd în cînd vederea firmelor îi stîrnește o furie nebună ; atunci își

aduna puterile, apuca literele cu dinţii şi le zgîlţîia în toate direcţiile ca şi cum ar fi vrut să arunce la pămînt inscripţiile acelea stupide. Cînd o clădire înaltă îi tăia drumul, se urca pe acoperiş şi sufla de-acolo grămezi de zăpadă pe străzile murdare. Fire uşoare tăiau priveliştea, ca nişte pînze de păianjen mobile, însufleţite. Fulgii căzeau cu atîta iuţeală şi cu atîta statornicie în aceeaşi direcţie, încît privirea nu mai distingea decît nişte fire lungi, nesfîrşite. Din troienele adunate sub gardurile ruginii, capetele lor păreau că se deapănă ca dintr-o furcă, crescînd cu ochii, în timp ce capetele celelalte se răsuceau pe sîrmele de telefon, se roteau mecanic în jurul stîlpilor cu braţele răstignite şi se avîntau în zbor grăbit, undeva, pe deasupra streşinilor.

Prins în această plasă, un comisionar se zbate la un colţ de uliţă. Sare şi dîrdîie, îşi freacă mîinile şi aleargă pe o mică distanţă, înainte şi înapoi, înainte şi înapoi. Cînd se întoarce cu faţa spre miazănoapte, viforul care-l pîndeşte de după colţ se aruncă asupra lui ca un tigru, îşi înfige ghearele în el şi-i taie răsuflarea. Atunci omuleţul încovoiat face stînga-mprejur şi ţopăie pe loc, în timp ce viforul îl loveşte în spate şi-l împinge înainte scuturîndu-i sumanul cenuşiu. Uneori omul reuşeşte să se pună la adăpost, intră în cîte o scobitură a zidului şi rămîne acolo nemişcat, parcă neînsufleţit...

Ceva mai departe, un căruţaş evreu, uriaş, cu biciul în mînă, umblă cu paşi mari. Şi-a înfăşurat capul într-o vastă cîrpă roşie, a îmbrăcat trei cataveici una peste alta şi şi-a îndesat picioarele în tîrlici de pîslă. Faţa nebărbierită, congestionată, arsă de vînt, priveşte peste capetele celorlalţi, ochii brăzdaţi de vinişoare sîngerii încearcă să deosebească sub sprîncene încotro bate vîntul. Omul acesta de la şes, element tot aşa de familiar drumului ca un stîlp indicator sau ca bariera unui pod deprins cu furtuna, cu zăpada şi cu gerul, aţîţă curiozitatea Karolei şi a lui Franek. Amîndoi uită de tot ce-i înconjoară şi chiar după ce birja a trecut mai departe, continuă să-l caute cu privirea şi şi-l arată unul altuia cu degetele. Pe strada Scebrna şi pe strada To-

warowa, unde se îngrămădesc o mulțime de camioane și birja merge încet, la pas, legănîndu-se cînd dă de hîrtoape, ca o luntre, copiii fac ochii mari de curiozitate. Căruțele trosnesc sub greutatea baloturilor cu marfă, camioane negre pline de cărbuni, de gheață, de cărămizi, de lemne înaintează cu greu. Acoperiți de zăpadă, cu obrajii roșii încadrați de bărbi cărunte, căruțașii merg pe jos și-și îndeamnă caii cu tot felul de chiote. Din mulțimea de clădiri murdare, țîșnesc ici și colo zidurile fabricilor, cu formele lor barbare, păstrîndu-și chiar sub viscol, asemenea unei scoarțe veșnice de cupru, culoarea neagră. Acoperișurile au aspectul unor scări tuguiate, dedesubtul cărora sticlesc geamuri întunecoase, cenușii ca oțelul, prin care nici o privire omenească nu poate străbate afară, la lumea lui Dumnezeu... Încadrate în zidurile apăsătoare, geamurile acestea uimesc prin lumina ciudată, stranie pe care o răspîndesc întocmai ca strălucirea unor ochi de pisică printre flăcări. Ici-colo, cîte un coș mare de cărămidă pornește către cer, în timp ce altul de tablă, sumbru, înconjurat cu sîrmă, împroașcă rotocoale uriașe de fum cenușiu spre zidurile și ferestrele caselor vecine

Tresăririle convulsive ale birjei fac să alunece pălăriile călătorilor pe sprîncene și le acoperă ochii. Wiktor privește imobil sub cozorocul înclinat desfășurarea peisajului. Uneori, o lacrimă neobservată de nimeni se rostogolește din ochi și lunecă pe obrazul lui istovit.

Cînd trecură dincolo de barieră, larma încetă. De o parte și de alta se succedau garduri, locuri virane, grădini, cartiere întinse, pline de cărbuni, de var, de scînduri. Pe alocuri se zărea cîte o biată căsuță singuratică, înghebată parcă din nisip roșu. Ușa se deschidea direct în cîmp și găsind în loc de pridvorul care ar fi trebuit s-o călăuzească două șine groase, ieșind din zid, părea că vrea să se rupă din balamale și să se arunce în prăpastie. În curînd și aceste ultime așezări omenești dispărură și dincolo de un zăplaz începu cîmpul, împărăția viforului. Orașul rămăsese undeva, de-

parte, un desen în linii șterse ca un simbol nelămurit plin de durere și de jale, atîta jale...

Vîntul rece pătrundea acum cu violență sub poclit. Viiiia sinistru prin crengile arborilor din marginea șoselei, se năpustea în osia trăsurii și șuiera fioros în copitele dindărăt ale cailor.

Cei din trăsură se ghemuiau unul într-altul. Înghețată, Judymowa își înghesui instinctiv genunchii spre picioarele soțului ei, care ședea țeapăn, cu mîinile băgate în mînecile hainei, cu privirea fixă, înaintea lui. Gîndurile îi rătăceau departe, în jurul călătoriei pe care avea s-o facă. Presimțiri nesigure dibuiau în căutarea viitorului. De undeva, din impresii trecute prinse în zbor, din aluzii fugare, își făurise niște instrumente ciudate cu care cerceta soarta necunoscută. Privirea lui rătăcea de-a lungul troienelor care i se păreau tot atît de bizare ca și destinul, ca și gîndurile, ca tot ce era în jurul lui. Troienele aveau siluete feciorelnice, fără noimă, fără asemănare cu nimic altceva, alcătuite din vîrtejuri, ca niște ornamente în stil baroc. Ai fi zis că sînt niște frunze răsucite, curbe, rotunjite înăuntru, amintind formele din natură, dar departe de creațiile ei adevărate. Frunze neverosimile, frunze mari și incomplete, ca niște săgeți uriașe cu care s-ar fi putut străpunge o catedrală.

Acum se succedau coline, care atrăgeau privirea prin forma lor, mai încolo apăreau gropi înspăimîntătoare, evocînd cu violență, ca niște strigăte fioroase, suferințele amare, tainice, întunecate ale vieții.

În dreapta și în stînga lumea era învăluită într-o ceață închisă, din sînul căreia sufla viforul, purtînd la suprafața pămîntului vîrtejuri zburătoare.

Pe la amiază, birja ajunse în sfîrșit la locul hotărît și se opri în cîmp deschis lîngă o clădire izolată, a cărei unică legătură cu lumea dinafară o alcătuia calea ferată. La parter era o prăvălioară cu firmă vopsită în culori țipătoare. Aici locuia o familie de evrei, ai căror numeroși reprezentanți se iviră în ușă cînd birja se opri. Copiii, aproape degerați de frig, priveau cu ochii

mari această „clădire" construită din grinzi pe jumătate putrede, cu siguranță resturi dintr-o crîșmă sau dintr-un hambar prăbușit, vopsite într-o culoare stacojie, cu podoabe roșii în jurul ușilor și ferestrelor. Wiktor coborî și întrebă pe unul din privitori dacă n-ar putea căpăta un păhăruț de rachiu ca să se încălzească. Cineva din casă le aduse îndată o sticlă și întreaga familie se adună în jurul băuturii. Birjarul fu nevoit să dea pe gît două păhărele, căci după primul nu apucase să prindă nici măcar gustul rachiului.

Departe, în ceață, se vedeau niște linii cenușii. Evreii le explicară că acolo era gara și că trenul de Sosnowiec avea să sosească peste vreo trei sferturi de oră. Wiktor trebuia să se grăbească. Judymowa și copiii stăruiră să-l mai conducă o bucată de drum ; birja avea să-i aștepte aici ca să-i ducă înapoi la Varșovia.

Atunci porniră cu toții în fugă, pe marginea terasamentului, pe fîșia de pămînt înghețat. Wiktor o luase înainte. I se părea că e tîrziu, că trenul sosește... Începu să alerge...

Ceilalți îi urmară pilda și grăbiră pașii. Din cînd în cînd Wiktor se oprea, rostea cîteva fraze întretăiate, și-i dădea sfaturi femeii... Ea ar mai fi vrut să-l întrebe o mulțime de lucruri, ar fi încercat să-l mai rețină, măcar încă o zi, măcar cîteva ceasuri. Gîndurile i se împleticeau în cap, ca niște fulgi mari de zăpadă și se încîlceau în creier. Gustul de vodcă o ardea în gură și în gîtlej, un fel de ameteală o cuprindea. Totul îi era indiferent, dar cîtă jale se adunase în ea ! Inima i se strîngea, ca legată și tăiată de un fir subțire. Dar mai presus de toate avea siguranța inexplicabilă că independent de orice ajutor dinafară și independent de urmări ea trebuie să poarte singură toată greutatea. Ea trebuie să-și hrănească copiii. El, Wiktor, pleacă. N-are încotro, e drept... Vai, cum o arde vodca ! Un fel de abur îi iese din cap, ce abur stupid... Trebuie totuși să priceapă ce se întîmplă și pentru ce. Din moment ce a născut copii, trebuie să-i ducă în cîrcă. Ca o vită, ca o vită. E lucru știut. Tatăl poate pleca, ea nu. Ea

e mamă. Așa se cheamă asta — mamă! Înțelege că el trebuie să plece, cum să nu înțeleagă! Înțelegerea asta doarme aici, în piept, ca un prunc nou născut, ca o rană deschisă, peste care cineva presară mereu nisip; inima ei s-a împăcat cu această plecare.

La cîteva sute de pași înaintea primelor case ale tîrgușorului, Wiktor se oprește și zice că trebuie să-și ia rămas bun de la ei... Glasul îi tremură.

Ambele laturi ale șoselei largi și solide pe care au venit sînt străjuite de răchită. Ramurile negre, lunecoase, rotunde, izbesc în lemnul tare al barierei vopsite cu negru. E un sunet nemilos, pătrunzător. Vîntul trece pe sub barieră, străbate valea și spulberă din drum falduri subțiri de zăpadă, descoperind gheața netedă și poteca frămîntată de roțile carelor.

— Wiktor! — gemu Judymowa — n-ai să mă părăsești? Bagă de seamă, te vede Dumnezeu, Wiktor...

— Acuma ți-ai găsit...

— Dacă mă lași...

— La asta ți-e capul acum... Hai, ține-ți firea! Vine trenul!

— Copiii ăștia... doar sînt ai tăi... Wiktor, Wiktor... sughiță Teosia cu voce scăzută, speriată și stinsă.

— O să-ți scriu îndată ce-oi căpăta de lucru, și primii bani tot ție o să ți-i trimit. Da' ce crezi...

O strînge grăbit la piept. Apoi pe copii.

Înainte ca ei să se dezmeticească, Wiktor a pornit la drum. Vor să-l urmeze, dar el face o dată un semn cu mîna, apoi încă o dată și le poruncește să se întoarcă. Se depărtează și apoi le strigă pentru ultima oară să se înapoieze, că altfel birjarul își va pierde răbdarea si va pleca. Judymowa și copiii rămîn locului și se uită în urma lui. Are un palton uzat, niște pantaloni din stofă ieftină, umflați la genunchi, largi, prea scurți, descoperind căputele ciubotelor, o pălărie veche, plată, gen „melon". Dar fața nu i-o mai văd.

Judymowa le spune copiilor, printre sughițuri:

— Vedeți, tata trece pe-acolo... Uite... acolo...

Franek nu se arată de loc surprins şi se scobeşte paşnic cu degetul în nas.

Silueta lui Viktor se şterge tot mai mult în zăpadă ; pe neaşteptate coborî un povîrniş şi dispăru din ochii lor.

Atunci Judymowa o apucă pe Karola de mînă şi o luă la fugă îndărăt, ca să nu depăşească timpul pentru care fusese plătit birjarul. Îl strigă şi pe Franek care, îmbufnat, arunca pe şosea bulgări de pămînt îngheţat.

ÎN ZORI

Doctorul Judym pornise dis-de-dimineaţă să-şi viziteze bolnavii din satele vecine. Era la începutul lui aprilie. Lunca era umedă, ogoarele întunecate, băltoace adînci dospeau în mijlocul drumului. O ploaie măruntă, fără sfîrşit, le sporea nivelul, alcătuind un fel de ceaţă mişcătoare, slobozită printre suspinele puternice ale vîntului, veşnic vagabond. Cu condiţia să înaintezi în salturi mici peste şanţuri, sprijinindu-te de garduri, puteai izbuti să faci chiar cîteva verste de drum fără să te umpli de noroi.

Doctorul purta o scurtă călduroasă şi în picioare cizme groase cu carîmbi. Era cufundat în gînduri neplăcute şi fluiera o arie cunoscută pe un motiv fals cum numai la Cisy şi încă în cîmp deschis îi poate fi dat unui european să audă. Drumul se întindea pe sub marginea pădurii, printre dealuri şi rîpe. Ici luneca în vale, dincolo urca pe colină, pentru ca s-o ia din nou ca o tăietură dreaptă pe şesul desţelenit spre pădure. Pe cîmpul umed se şi iviseră cîteva petice luminoase de pajişte, asemenea bujorilor frumoşi ai vieţii pe faţa unui bolnav care a fost la un pas de moarte. Ţarinile erau încă jilave. Doctorul grăbi pasul, îndreptîndu-se spre un punct mai înalt de unde putea să domine întregul ţinut şi să urmărească mersul soarelui, care deşi răsărise de mult, nu se înălţase încă dindărătul muntelui.

În pădure adia o boare rece, primăvăratică. De pe cioturile de jnepeni, muşchiul atîrna umed, ca blana sură şi moartă a timpului, lăsînd să picure neîncetat stropi întunecaţi de apă. Era singura mişcare percepti-

bilă printre arborii adormiți. Ai fi zis că din ei radiază mirosul aspru, reavăn, de pădure. Ici și colo vedeai atîrnînd de cîte un trunchi de copac bucăți firave de coajă, ca niște zdrențe hidoase, pe care primăvara le îmbiba de apă și le trăgea treptat spre pămînt. Adîncurile pădurii răvășite zăceau într-o întunecime umedă, din care se ridicau aburi. Trunchiurile plopilor aveau o nuanță gălbuie, carpenii licăreau în ploaie și se înnegreau ca oțelul. Pe scoarța fumurie din vîrful pinilor se adînceau dîre, desenînd forme ciudate, contururi și siluete neobișnuite...

Trecînd pe sub copacii minunați, prin desișul de ramuri încovoiate sub povara ploii, ochii ți se opreau ca atrași de o apariție de vis și neputincioși să-și mai dezlipească privirile fie de un mesteacăn mlădios, fie de un plop tînăr încărcat de muguri proaspeți roșii ca jarul. Judym simți o rază de bucurie în sufletul său și salută pădurea plin de elan.

Își dădea seama că ar putea fi învinuit de sentimentalism, sau poate chiar de ceva și mai rău, dar nu se putea împotrivi curentului care-l ducea în clipa aceea.

„Desigur — își zise el în gînd — astfel de sentimente nu se pot tăia cu microtomul și nu se pot studia la microscop, dar ce are a face ? Ele există, sînt tot atît de reale ca cei mai cunoscuți bacili."

Cufundat în aceste gînduri simple, pătrunse în pădure, se așeză pe un trunchi bătrîn și așteptă. Norii întunecoși se întindeau ca o plasă imensă de la un capăt la celălalt al orizontului și atîrnau în rețele lungi. Din fiecare ochi al acestei rețele se revărsa o ploaie deasă, caldă, ușoară ca o pulbere. În fund rămăsese un spațiu limpede, mîngîietor, de culoare albastră-verzuie, pe unde își făceau loc zorile purpurii. Departe de tot, în zare, se conturau nourași albi și trandafirii, asemenea unor ochi frumoși, visători, de femeie, care trezeau în suflet o emoție ciudată. Pretutindeni domnea liniștea, o liniște atît de desăvîrșită, încît ai fi putut auzi zgomotul pașnic al ploii în băltoacele ușor vălurite de stropii mărunți. Pe pămînt se formau șiroaie

şi pîrîiaşe mici, asemenea unor copii plini de veselie care nu ştiu de ce sînt atît de voioşi şi nici încotro îi îndreaptă bucuria lor.

În tăcerea aceasta desăvîrşită, auzul doctorului fu izbit deodată de zgomotul roţilor unei trăsuri care se apropia. În curînd brişca se ivi pe culme, trasă de nişte cai învăluiţi într-un nor de aburi. Caii erau istoviţi şi atît de plini de noroi, încît din murgi deveniseră cenuşii; trăsura era şi ea într-o stare de plîns, iar vizitiul şi persoana din interior păreau că vin de la drum lung.

Judym o examină cu atenţie pe doamna din trăsură şi recunoscu deodată pe domnişoara Joanna. Purta un pardesiu franţuzesc de un verde deschis şi-şi trăsese gluga peste ochi ca să se apere de ploaie. Părea că doarme.

Doctorul se întrebă surprins de unde poate să se întoarcă domnişoara Podborska la ora aceea pe un drum care nu vine dinspre oraş şi — numai pe jumătate conştient de ceea ce făcea — se sculă de la locul său şi ieşi la marginea drumului, înaintea trăsurii. Cînd ajunse la distanţă de numai cîţiva paşi, domnişoara Joanna înălţă capul şi-l zări. Pe faţa ei apăru o expresie de tulburare, care aducea a spaimă. Primul ei gest fu să-şi tragă gluga peste ochi, apoi întoarse capul... Doctorul se înclină, apoi se opri lîngă trăsură cu un zîmbet întrebător pe buze.

— Asta e o adevărată escapadă, domnişoară Joanna! De unde veniţi?

— După cum vedeţi... de la drum.

— Văd; mai văd că trebuie să fi fost drum lung.

Vizitiul opri caii. O clipă, domnişoara Joanna se mărgini să mototolească încurcată tivul pardesiului. Faţa ei „teribil de sinceră", după cum se spunea, încerca să ascundă ceva. Un val de sînge îi aprinse obrajii... În cele din urmă, Joanna şopti:

— Am fost să mă spovedesc... la Wola Zamecka.

— Tocmai la Wola? Bine, dar de ce noaptea? Să nu mai faceţi una ca asta. Unde s-a mai pomenit aşa

ceva ?... Plouă, noaptea e rece, sînteţi toată udă. Iertaţi-mă că-mi bag nasul unde nu-mi fierbe oala, dar sînt medic şi am datoria să vă fac aceste observaţii.

La drept vorbind, în clipa aceea, zelul lui Judym nu era de natură tocmai medicală. Inima-i bătea în piept. Chipul acela cu genele plecate, înconjurat de gluga verde, părul bogat risipit pe frunte — dar mai cu seamă ochii şi bujorii din obraji... Părea că se integrează în farmecul straniu al pădurii, îmbinat cu aurul soarelui, care între timp împrăştiase ceaţa şi se înălţase peste tăcerea somnoroasă a pădurii. Judym stătea nehotărît lîngă scara trăsurii şi clipea din ochi privind figura aceea speriată.

— Mă rog de iertare, domnişoară, dar de ce să ne mai ascundem de domnul doctor... zise fără veste vizitiul întorcîndu-se într-o rînă. N-am fost la nici o spovedanie, domnule doctor, am fost cu domnişoara...

— Felek ! strigă domnişoara Podborska.

— Dacă vreţi să păstraţi taina... zise Judym, scoţîndu-şi pălăria. N-aş vrea să vă supăr...

— D-apoi că tot o să se afle, chiar dacă ne-om da noi peste cap. Şi aşa oamenii meliţă cu limbile... vorbi Felek. Zău aşa.

— Ce anume ?

— Am plecat, domnule doctor, s-o căutăm pe domnişoara Natalia.

— S-o căutaţi ? şopti Judym surprins. Cum s-o căutaţi ?

În loc să-i răspundă, Joanna sări deodată de la locul ei şi coborî din trăsură. Avea faţa răvăşită şi tremura toată ca scuturată de friguri. Îi făcu un semn din ochi lui Judym că-i va spune totul, dar nu faţă de vizitiu. O luară la deal, în timp ce Felek, care ştia ce are de făcut, scutură uşor hăţurile. Caii porniră la pas şi coborîră de pe colină. Zgomotul roţilor care se loveau de trunchiurile pinilor şi ale înepilor întinşi de-a curmezişul drumului le acoperea glasurile.

— Natalia — spuse domnişoara Joanna — a plecat de acasă fără ştirea doamnei Niewadzka.

— Singură ?
— Nu !
— Cu domnul Karbowski ?
— Da, cu domnul... cu domnul Karbowski.

Vorbea, înfăşurîndu-se strîns în mantie, ca scuturată de fiori de frig :

— Biata bunică... e o suferinţă grozavă pentru ea. S-a dus îndată la mormîntul domnului January şi s-a aşternut la pămînt, în capelă. Întîi n-am ştiut... n-am ştiut unde e ! A fost teribil !

— Şi cum aţi aflat ?

— Cineva i-a comunicat domnului Wostewicz că Natalia plecase încă din ajun la Wola Zamecka. Nu înţeleg de unde a aflat. E un om deştept, şi-a închipuit că se vor cununa în biserica din Wola ! Şi a avut dreptate ! Preotul de acolo, care nu-i dintre cei mai remarcabili, a acceptat să-i cunune. Pentru asta m-a trimis bunica aseară. Am plecat numaidecît, am distrus caii, dar degeaba. Se cununaseră ; cînd am sosit noi, totul era gata şi pe miri nici nu i-am mai găsit : plecaseră. Au lăsat vorbă că dacă întreabă cineva despre ei, să i se răspundă că pleacă în străinătate.

— Vă rog, domnişoară, a fost... era de prevăzut. Dacă nu chiar aşa, dar ceva în genul ăsta trebuia să se întîmple.

— Dar rolul meu, domnule doctor, am şi eu un rol în toată povestea asta !

— Rolul dumneavoastră ?

— I-am fost profesoară, sfetnic, confidentă. Îi ghicisem dragostea, ştiam chiar precis de ea. Nu-l puteam suferi pe Karbowski şi se vede că din cauza asta credeam că şi iubirea Nataliei va trece. Acum oricine va putea spune că şi eu am o parte din vină şi, din nefericire, va avea dreptate. Am vorbit adesea cu Natalia despre căsătoriile din convenienţă care sînt monstruoase, care mie, cel puţin, îmi fac silă, îi spuneam că n-ar trebui, n-ar trebui niciodată... Cine putea să prevadă că ea va interpreta aşa...

— Liniștiți-vă, nu vă faceți remușcări de prisos. Domnișoara Natalia nu e femeia care să se lase impresionată de discuții. E o natură independentă, cutezătoare, intransigentă.

— O, da, intransigentă. În scrisoarea către doamna Niewadzka, scrisoare pe care o duc cu mine, cere răspicat să i se trimită în întregime averea ei personală moștenită de la maică-sa, deoarece fiind majoră are tot dreptul la ea. Așa îi scrie bunicii: „Fiind majoră"...

— E mare averea ?

— Se pare că da.

— Domnul Karbowski e asigurat pentru o vreme : va avea bani de tocat.

Domnișoara Joanna se opri ca și cum ar fi uitat ceva. Își aruncă ochii asupra lui Judym, ochi luminoși, prin care trecu o scînteie de viclenie.

— Doamne, ce uitucă sînt ! Eu vă povestesc toate lucrurile astea fără să mă gîndesc că vă fac să suferiți.

— Să sufăr ? Eu ?

— Desigur... și dumneavoastră erați îndrăgostit de Natalia... Vă rog să mă iertați...

— Eu ? — zise Judym — eram îndrăgostit de Natalia ?

— Vă rog să mă credeți că n-am avut nici o intenție rea !

— E inutil să mă compătimiți, nu simt nici o amărăciune în suflet. Vă dau cuvîntul meu de om cinstit că nu sînt îndrăgostit de domnișoara Natalia. Nu, nu ! — strigă el cu ochii și vocea plină de bucurie — nu sînt îndrăgostit de ea.

Exclamația aceasta categorică fu semnalul de încheiere al convorbirii, care o istovise pe tînăra fată.

Mai făcură cîțiva pași unul lîngă altul, dar în tăcere, fiindcă erau incapabili să mai spună ceva. Domnișoara Joanna grăbi pasul și zise :

— Acum trebuie să plec.

Judym o conduse pînă la trăsură.

Cînd îi întinse mîna, pe fața ei era întipărită o expresie de teamă dureroasă, ca și cum ar fi presimțit ceva ce scapă conștiinței. Judym o privi adînc. Cînd îi ajută să se urce în trăsura care se oprise în noroi și-i simți trupul aproape, chiar în brațele lui, avu un sentiment ciudat, un fel de extaz. Cine ar fi crezut că era chiar ea, că acesta era parfumul părului ei ? Pînă atunci văzuse în ea o soră, un om inteligent și inimos, o ființă din familia lui, din lumea lui, în care pentru o nimica toată, pentru un fleac care trece neobservat de mulțimea firilor egoiste, cîteva suflete înrudite se frămîntă fără odihnă, ori se bucură fără măsură. Și iată că pe neașteptate, un val de fericire i se revărsa în piept : Joanna nu era numai atît ! Imaginația lui lua forme diabolice care se insinuau în el. Avea impresia că dintr-o dată, nuanța și parfumul ușor al părului ei deveniseră pentru totdeauna proprietatea lui.

O grijă dureroasă și o negrăită duioșie îl pătrunse în inimă, o milă moleșitoare ca o floare cu mireasmă îmbătătoare, necunoscută pînă atunci sufletului său, îl uimea și-l punea pe gînduri.

Trăsura se îndepărtă și dispăru la cotitură.

Atunci Judym simți o strîngere de inimă și un fior. Rămase pironit la marginea pădurii, plin de regretul de a nu-i fi spus mai mult.

Ar fi avut atîtea să-i povestească, atîtea lucruri de o importanță covîrșitoare ! Fiecare cuvînt care se desprindea acum din beznă, părea sortit vieții veșnice, avea o formă anumită și un loc anumit, conținut și semnificație logică, asemenea unui ton inevitabil, necesar, perfect dintr-o simfonie. Fiecare din ele cuprindea spații largi, întinse, primăvăratice, pe care se așternu holde minunate, parfumate, unde freamătă copacii.

Porni din nou la drum, cu pași greoi, îndreptîndu-se către satul de pe cealaltă clină a văii. Cînd ajunse în vîrful dealului, soarele ieșise tocmai din nori peste pădurile din depărtare. Sufletul lui Judym se avîntă către lumina aceea, ca un uriaș al cărui grumaz atinge cerul.

Se opri din nou în acelaşi loc şi în noroiul din mijlocul drumului zări urmele lăsate de pantofiorii domnişoarei Joanna. Contemplă îndelung aceste urme delicate şi-şi închipui tălpile care zăboviseră în locul acela. Văzu trupul zvelt plin de gingăşie şi de frumuseţe şi simţi din nou farmecul ce-l cuprinsese în apropierea ei.

Închise ochii şi se examină pînă în fundul sufletului. În clipa aceea se lăsă asupra lui vestea tăcută, şoapta fericită a enigmei chinuitoare, soluţia problemei grele, simplă ca adevărul cel curat. Judym o primi cu un zîmbet plin de bucurie :

„Desigur, aşa e ! Doar e soţia mea !“

LA DRUM

La începutul lui iunie, Judymowa primi din Elveția, de la soțul ei, o scrisoare în care-i cerea să vină și ea acolo. Scria că în fabrica unde lucrează cîștigă mai bine decît la Varșovia, dar că are cheltuieli mari, fiindcă mănîncă la o cantină și bucătăria elvețiană nu-i prieșe. Înșiră cîteva feluri de mîncare : supă cu șvaițer, salată de cartofi, o băutură care se numea „most" și toată lumea se minună de ciudățenia acestor bucate.

Judymowa n-avea încotro. Era peste puterile ei să întrețină toată casa, copiii, pe mătușa ; pe de altă parte, se temea că Wiktor avea s-o părăsească și să-și piardă urma, undeva, în lumea largă. Dacă voia s-o aibă lîngă el, dacă o chema să vină — trebuia să-l asculte, ce era să facă.

Își vîndu boarfele, își scoase pașaport și porni la drum. Cineva îi spuse că la granița germană hainele sînt confiscate, așa că își descusu lucrurile bune, se îmbrăcă în zdrențe și porni așa, cu un cufăraș de lemn verde în mînă. Cîțiva prieteni ai lui Wiktor îi petrecură la gară. Mătușa plîngea... Copiii erau încîntați. În vagon, dezobișnuită să stea degeaba, Judymowa moțăia mereu. Cumpărase bilete direct pentru Viena, unde o aștepta în gară un polonez.

Judymowa nu știa nici un cuvînt străin. O învățaseră să spună *Wasser, Brot, zwei, drei* etc., însă toate i se încurcaseră în cap.

Trecură granița, se lăsă noaptea, dar în vagon se vorbea tot poloneza. Judymowa era fericită ;

„Aşa e peste graniţă ? Atunci poţi să te înţelegi foarte uşor cu toată lumea. Cam stîlcesc ei cuvintele, dar tot poloneză e !“

Spuse copiilor să nu se miște de lîngă ea, apoi se ghemui într-un colţ. Nervii ei, deprinşi cu nopţile de veghe, profitau de această clipă de răgaz. O cuprinse somnul, somnul acela din vagoanele de clasa III-a, cînd rămîi într-o stare de stranie semiluciditate, cînd simţi orice zgomot şi orice mişcare, cînd ştii totul deşi te afli la depărtări de mii de kilometri...

Trenul fugea în beznă. Adesea în geamurile vagonului se reflectau luminile staţiilor şi piereau numaidecît, alungate parcă de şuierul locomotivei. Cînd trenul se oprea, soneriile electrice ţîrîiau ca nişte prevestiri sinistre, rupte în mii de bucăţele uniforme...

Judymowa visa. Asupra ei năvălea spaima cu ochi enormi, apoi dispărea şi în faţa ei se iveau prietenii cu care stătea de vorbă, sau decorul familiar dar odios al fabricii de ţigări unde lucrase. Simţurile ei, ca ale unei vite de povară, deprinse cu zăduful, larma şi munca, se topeau acum într-un spaţiu necunoscut. O clipă avu conştiinţa plăcută, dar oarecum îngrijorătoare a superiorităţii ei asupra tuturor celor care rămăseseră la Varşovia şi trudeau mai departe, în sudoarea frunţii.

Ea, Judymowa, pleca în lume, în lume, în lume. La Viena... Dacă o să se mai întoarcă vreodată la Varşovia n-o să-i mai îngăduie mătuşii să-i bată capul toată ziua cu sfaturile ei. Ce ştie mătuşa ? Ce poate să ştie mătuşa ? A fost ea vreodată, să zicem, la Viena ? A umblat vreodată prin Europa, măcar în lume ?

În vis o zări pe bătrînă alături de ea. Miorlăita asta de mătuşă şade pe cufăraş, lîngă fereastră. Unde se întîmpla asta, în locuinţa lor din strada Ciepla sau în altă parte ? O cameră la mansardă, ori la subsol ?... Întuneric, mizerie, tristeţe, umezeală... Numai pe obrazul mătuşii Pelagia şi pe mîna ei slabă, crispată, cade o rază palidă de lumină din fereastră ; bătrîna tace şi cu siguranţă că nici n-o să deschidă gura. E mînioasă. A bocit ca de obicei toată noaptea şi acum tace

şi aruncă priviri piezişe din ochii ei reci. Uneori buzele strînse schiţează un surîs şters, bolnăvicios, trecător. Dar nu oftează şi nu vorbeşte cu nimeni... Ştie ea totul... lasă, lasă... ei nu i se poate ascunde nimic. Cînd i se întîmplă ceva, trei luni după aceea îşi aminteşte ce a făcut în ziua cutare şi cutare, la ce oră i s-a spus asta, cînd a fost privită într-un anumit fel. Judymowa se simte cuprinsă de o suferinţă absurdă, de nesuportat. Ar vrea să se întoarcă spre mătuşa, să-i strige :

— Ce-i cu dumneata, mătuşă, ce stai aşa înfiptă ? Vrei ceva ? Ţi-am furat ceva, ţi-am dat foc la casă ?

Nu, nimic... Nu vrea să spună nimic... Pentru astfel de întrebări, mătuşa are o sută de răspunsuri. Dar acum e altceva. Trebuie să plece, trebuie să-şi urmeze bărbatul, să se ducă acolo unde o cheamă el. Să poftească să spună că face rău ! Da, aşa... Se descotoroseşte pentru totdeauna de ea... Asta e totul. Ce nenorocire ! Nici nu-i vine să se uite la bătrînă, atît îi e de nesuferită ; şi totuşi, iată ! nu-şi dezlipeşte ochii de la ea !

Pe neaşteptate se simţi izbită şi împinsă în perete. Picotind încă, Judymowa se înclină şi se rezemă cu umărul de omul care şedea pe bancă alături de ea. Era un bărbat înalt, spătos, cu pipa în dinţi, care îi aruncă o privire plină de răutate şi mormăi ceva. Avea un obraz mare, posomorît şi un nas coroiat. Intrase în vagon după ce adormise ea. La lumina slabă, Judymowa zări deodată figura aceasta nouă şi celelalte cîteva care umpluseră între timp compartimentul. Erau desigur noi veniţi. Se urcaseră pesemne mai demult în tren, căci apucaseră să tragă cîte un pui de somn. Cineva sforăia puternic. În faţa ei se clătina un bărbat cu pălărie tare, rotundă. Nu i se vedea decît pălăria, căci capul îi atîrna în piept şi obrazul se cufundase în gulerul ridicat al paltonului. Pălăria luneca tot mai jos şi trupul întreg schiţa o mişcare ridicolă înainte. Ai fi zis că într-o clipă avea să se prăbuşească peste Karola, care dormea la capătul băncii din faţă. Judymowa voi să strige, dar o teamă stranie, un fel de

tremur, pusese stăpînire pe ea. În colţ dormea altcineva. Capul slab, rezemat de perete, tremura, se zguduia şi se pocnea cu zgomot. Din gura larg căscată răzbăteau nişte sforăituri isterice...

Judymowa privea cu spaimă figurile acestea noi. Se uită pe fereastră şi începu să cerceteze, amărîtă, locurile pe unde treceau. Noaptea scurtă de primăvară avea să se risipească în curînd. Şesul îndepărtat, cenuşiu, se ivea înaintea ochilor şi inima i se strîngea de durere, i se părea că se înăbuşă.

„Acum trebuie să fim în ţară străină..." gîndi Judymowa.

Atunci, îngrozită, cu un fel de respect amestecat cu umilinţă se uită din nou la feţele celor ce dormeau în vagon.

Trenul gonea mai departe. Regiunea devenea tot mai populată. Pe şesul verde apăreau matahalele negre ale fabricilor. Pretutindeni se vedeau case, biserici.

Era ziua mare, cînd ajunseră la un rîu larg, străjuit de ziduri vechi.

Curînd trenul se opri. Toţi călătorii coborîră din vagon şi Judymowa se urni şi ea, nehotărîtă, din loc. Copiii erau somnoroşi, obosiţi, palizi, ea însăşi se clătina pe picioare. Cînd coborî pe peronul larg, un om sărăcăcios îmbrăcat, se apropie de ea şi-i spuse pe poloneză :

— Mi-am închipuit numaidecît că sînteţi dumneavoastră.

Judymowa se uită lung la necunoscutul din faţa sa şi-şi aminti de el. Omul îi luă cufărul din mînă şi o rugă să-l urmeze. Intrară în oraş şi străbătură o mulţime de străzi. Vienezul era bine dispus şi vorbea mult. Îl cunoştea bine pe Wiktor. Se întîlniseră din nou la Viena. Wiktor îl rugase s-o întîmpine în gară pe soţia lui care va veni la data cutare şi s-o expedieze mai departe.

Azi nu s-a dus la fabrică fiindcă a vrut să-i primească aşa cum se cuvine. Erau obosiţi, desigur ! Atîta drum ! Tocmai din Varşovia veneau ! Şi cum mai e

viața la Varșovia ? Simpatic orășel, nimic de zis, și vesel, dar nici nu se compară cu Viena. Judymowa îi răspundea cu jumătate de gură. Îi era rușine de el. Abia aștepta să se odihnească.

Erau într-un cartier sărac ; se opriră în fața unei case mari și urcară la etajul al patrulea, într-un apartament muncitoresc banal, neîncăpător. Prietenul lui Wiktor era căsătorit cu o vieneză care nu știa o vorbă poloneză, dar care ținu neapărat să se adreseze copiilor și, bolborosind niște cuvinte caraghioase, le puse tot felul de întrebări, rîse, își frecă ochii... După dejun, gazda le pregăti un așternut pe o sofa largă și Judymowa se culcă ; era frîntă de oboseală și totuși îi era cu neputință să adoarmă. Timpul trecea și ea se întreba mereu cum o să meargă mai departe.

Abia acum își dădea seama că e printre străini. Prietenul lui Wiktor care vorbea poloneza îi era drag, îl simțea aproape ca pe un frate bun. Cînd ieși din odaie, se cutremură deodată la gîndul că a plecat de acasă și că nu se va mai întoarce.

Spre seară porniră la gară. Protectorul lor îi urcă într-un mare omnibus unde erau înghesuiți ca scrumbiile într-un butoi și-i conduse la Gara de vest. Acolo Judymowa luă bilete pînă la Winterthur, în Elveția, și în timp ce așteptau semnalul de plecare, prietenul lui Wiktor se apucă s-o învețe la repezeală cîteva cuvinte nemțești. Stărui mai ales să-i bage în cap : *umsteigen* și *Amstetten*. O țintuia cu ochii săi bulbucați și-i spunea mișcîndu-și mărul lui Adam :

— *Amstetten* e stația unde vă veți urca în „*Zug*"-ul care merge la Salzburg — *umsteigen* înseamnă a schimba trenul. Întrebați mereu pe conductor : Amstetten ? Amstetten ? Cînd spune da, sau va face semn cu capul, coborîți și luați „*Zug*"-ul spre Salzburg — *umsteigen !* Înțelegeți ?

— Înțeleg, șopti Judymowa, tremurînd de frică.

O mai învață cîteva cuvinte strict necesare, pînă se auzi semnalul de plecare. Oamenii luară ușile cu asalt și se năpustiră în vagoane.

Kincel le găsi locuri comode, deşi cu destulă greutate, şi după ce intră în conflict cu o matahală care ţinea morţiş să se instaleze tocmai pe banca protejaţilor lui. Judymowa nu înţelegea un cuvînt din ce spuneau, însă din tonul convorbirii îşi dădu seama că erau gata să se încaiere. Îl rugă pe apărătorul ei să-l lase în pace pe celălalt; ajunsese să se teamă de toţi şi de toate. Kincel se îmbună, îi aşeză pe locurile lor, aruncă boccelele în plasă şi continuă să-i dea Judymowei lecţii de germană. Dar atunci sună scurt şi al treilea semnal ca o prevestire rea şi prietenul lui Wiktor dispăru pe uşa îngustă a compartimentului. Vagonul era plin de lume şi de zarvă...

Judymowa se îngrozi deodată, cînd silindu-se din toate puterile să înţeleagă cele ce se spuneau în jurul ei, îşi dădu seama că nu pricepe nici o boabă.

— *Amestetten, umsteigen, Amstetten, umsteigen...* şoptea glasul lui Kincel, deşi el nu mai era acolo.

Trenul porni încet. Din loc în loc, felinarele aprinse de pe marginea drumului năvăleau pe ferestrele vagonului ca nişte boturi arzătoare, care păreau să urmărească cuibul acela mişcător. Strălucirea ultimului dintre ele dispăru, şi trenul se năpusti în noapte ca şi cum s-ar fi smuls din lumină. Copiii erau surescitaţi. Karola behăia, Franek se supăra pentru orice fleac. Judymowa era ca descompusă. Lipsa totală a oricărui punct de sprijin o înnebunea. Era cumplita stare de spirit a unui om care nu se mai poate stăpîni, care simte că ceva se destramă în el, că zvîcneşte ca o încărcătură de praf de puşcă, trimisă undeva, la întîmplare, de puterea oarbă a destinului. Se sufoca, era luată de vîrtej, un vîrtej uriaş! Şedea mai departe liniştită pe bancă, dar nu ştia dacă peste o clipă nu avea să sară în picioare, să deschidă uşa, s-o ia la goană împreună cu trenul undeva, înainte, în bezna surdă, groaznică, nemărginită. N-ar fi putut spune cît o ţinuse această stare.

Deodată uşa se deschise şi lanterna controlorului îi repezi lumina drept în ochi. Judymowa îşi scoase bile-

tele şi le întinse. Acesta le cercetă cu grijă, le perforă, i le înapoie şi rosti cu glas monoton :

— *Amstetten, umsteigen...*

În urechea Judymowei aceste cuvinte sunară ca o mîngîiere duioasă. De-ar da Dumnezeu să înţeleagă totul aşa cum a înţeles cuvintele acestea.

Slavă Domnului !... Fie numele Lui binecuvîntat !

Lanterna conductorului dispăru. Vagonul se cufundă din nou în semiîntuneric. Călătorii mai stăteau încă la taifas, din colţul opus izbucneau mereu rîsete şi chicotirile unor babe pocite, dar toate amănuntele nu o mai făceau să sufere atît.

Trenul vuieşte, vuieşte... Dacă asculţi cu atenţie, poţi deslusi cuvinte, sunete care ţîşnesc de sub roţile lui. Ah, nu, nu sînt cuvinte... sînt crîmpeie dintr-o melodie necunoscută, care asemenea înţepăturilor unei albine, lasă în suflete ecouri profunde, sfinte. E ca în Vinerea Mare, cînd prohodul răsună sub bolta catedralei Swiety Jan :

Porţile templului s-au dărîmat
Pămîntul s-a cutremurat, stînca s-a prăbuşit...

Acest cîntec înalţă omul pe aripile lui, îl mîntuie de chinurile vieţii trecute, prezente şi viitoare. Pe Judymowa o descătuşează din cleştele oricărei năpaste, o desparte fără suferinţă de Wiktor, de amintirea părinţilor ei, de iubire şi de ură, chiar de Franek şi de Karola. Totul devine străin şi rece, totul piere. Undeva, departe, departe, se desfăşoară lanurile sfinte, acoperite de covorul de iarbă verde deschis. Roua sclipeşte pe flori ca boabele de mărgăritar. Cine îşi moaie în apa aceasta limpede tălpile, cine îşi spală în ea picioarele însîngerate, acela redevine om, se reîntregeşte ; iată-l singur, cu sufletul descătuşat. Lacrimi blînde coboară spre inimă, ca un leac minunat ce potoleşte focul oricărei răni. O pace înviorătoare sau poate vîntul îmbălsămat adie asupra frunţii abătute.

Cîteodată se iveşte iar deznădejdea... Cîteodată teama de moarte îi ascute privirea şi Judymowa vede lîngă ea profilul înfiorător al nenorocirii; dar şi acesta se şterge cu încetul...

O ploaie blîndă începu să cadă cu zgomot lin. Pasagerii din vagon coborau, în locul lor se urcau alţii. Oameni simpli, ţărani în haine scurte, cu pipe între dinţi, mergeau două-trei staţii, apoi se dădeau jos, făcînd loc altora. Aerul era greu, atît de greu încît Karolei i se făcu rău la un moment dat. După ce copila se linişti puţin, Judymowa se aşează lîngă ea într-un colţ şi aţipi, cînd jos, în staţie, cineva strigă: *Amstetten!*

Majoritatea călătorilor coborî şi alţii urcară în compartiment, dar ea nu află nimic din cele ce se petreceau în jurul ei. Cînd se trezi, se luminase de ziuă. Vagonul era aproape gol. Pe fereastră se vedea o regiune deluroasă şi verde. Lunci frumoase se întindeau printre coline. Puţin înainte de amiază, trenul se opri şi toţi pasagerii coborîră.

„Aici trebuie să fie Amstetten", gîndi Judymowa.

Îşi trase boccelele din plasă şi coborî. Începu deodată să tremure cînd citi pe poarta gării un alt nume şi fu din nou cuprinsă de panică: nu cumva nimerise prost.

Era o staţie mică. Trenul cu care venise fu tras pe altă linie şi locomotiva schimbată. Acum era gol ca un car fără cai. Călătorii se împrăştiară, pînă şi hamalii dispărură de pe peron. Judymowa nu ştia ce să facă. Rămase îngrozită lîngă bagaje, uitîndu-se în jurul ei. Aşteptă şi orele păreau că se scurg...

În fine, din biroul staţiei ieşi un funcţionar, care se apropie de ea şi o întrebă ceva pe nemţeşte. Nu înţelese o boabă. După un lung răstimp izbuti să deschidă gura şi rosti cu o intonaţie interogativă: „Amstetten?"

Funcţionarul se uită la ea cu un zîmbet, îi puse alte cîteva întrebări şi văzînd că nu capătă nici un răspuns se depărtă. Se întoarse după o clipă şi îi spuse din nou ceva. Cum ea nu pricepea nimic, o luă de mînă, o scoase de pe peron şi o conduse în piaţa din dosul

gării arătîndu-i cu un gest oraşul ce se zărea în depărtare. Atunci înţelese că a nimerit prost. Scoase din buzunar biletul şi-l arătă funcţionarului. El citi, holbă ochii la ea, ridică de cîteva ori din umeri şi-i spuse iar ceva, dînd din mîini ca s-o facă să înţeleagă. În cele din urmă se răsti la ea, scoase un fel de sforăit şi plecă. Ea aşteptă în acelaşi loc, în nădejdea că o să se întoarcă şi o să-i explice ce are de făcut. Dar degeaba.

Funcţionarul rămase nevăzut. Între timp începură să sosească în piaţă camioane, droşte, trăsuri. Cînd voi din nou să se întoarcă pe peron, un paznic îi tăie drumul, îi spuse ceva pe limba lui şi o aduse îndărăt în piaţă.

Era cald. Copiii flămînzi şi însetaţi scînceau. Karola era bolnavă, se clătina pe picioare şi se văita de durere de cap. Trebuia neapărat să găsească undeva puţin ceai pentru ea. Judymowa porni încet spre oraş cu mîinile şi spinarea încărcate de boccele. Pe şoseaua pustie, plină de soare, treceau din cînd în cînd camioane uriaşe, stîrnind nori de praf. Era istovită, fără puteri, cu sufletul la gură. N-ar fi fost de loc surprinsă dacă cineva ar fi împins-o în şanţ şi ar fi călcat-o în picioare. Ochii ei urmăreau căruţele în mers, casele din depărtare, siluetele înalte ale turnurilor, ale coşurilor de fabrici, dar în afară de asta, era asaltată de tot felul de halucinaţii. I se părea că gardul încovoiat, văruit, are altă misiune, că din grădina de sfeclă, ceva nevăzut dar oribil se repede asupra ei. Toate aceste halucinaţii erau învăluite în aburul ce tremura deasupra pămîntului. Simţea priviri îngrozitoare înfigîndu-i-se în piept, în membre, în inimă, în rădăcinile părului şi în degetele amorţite. Vrăjmaşul acela se ascunde după gard, are picioare moi crescute din ţărînă. Pufneşte în rîs. Se lăţeşte, se cutremură, se lungeşte, se frămîntă. Are mîini atît de lungi şi ochii, ochii, ochii muşcă întocmai ca nişte colţi de cîine...

— Doamne Dumnezeule... Doamne, fie-ţi milă...

Își șterse cu mîinile sudoarea de pe față, își frecă ochii ca să îndepărteze vedenia, dar nu se liniști. Spaima o cuprindea ca o plasă largă pe care cineva de lîngă ea o învîrtea, o învîrtea. Și șoapta aceea tainică, șoapta aceea cunoscută, auzită odată, în copilărie...

Franek care mergea înainte începu să se joace. Ridica pietre din drum și le azvîrlea prin grădini. O dată, de două ori, de trei ori. A patra oară se auzi undeva un zgomot de geam spart. Judymowa pricepu că Franek a spart geamul și deodată, o ură oarbă împotriva băiatului îi năvăli în suflet. Își zise:

„Îl strîng de gît pe păcătosul ăsta! Numai asta-mi lipsea, să mai am bucluc și pentru geam. Parcă-i văd că pun mîna pe mine..."

Merse mai departe aruncîndu-i priviri sălbatice lui Franek care fluiera nepăsător, cu mîinile în buzunare. În fiecare clipă trebuia să se oprească, să-și sprijine boccelele de vreo grămadă de bolovani, ori să le lase la pămînt. Era lac de sudoare, orice cusătură a rochiei îi intra în carne. Avea impresia că picioarele greoaie, umflate, îi sîngerează. Se uită la Karola care se tîra alături de ea și i se păru că de brațul ei atîrnă nu un copil, nu o ființă iubită, ci o doniță cu apă, sub a cărei povară îi amorțesc mușchii.

Tot tîrîndu-se așa, anevoie, ajunseră la podul de peste o rîpă largă, pe fundul căreia se încrețea o apă limpede și albastră ca cerul. Pe pod era zgomot mare. Fiecare roată de trăsură care se rostogolea pe el, fiecare tropot de copită, stîrneau un vuiet prelung. Judymowa se așeză năucă la capătul podului. Privea orașul care strălucea în soare de cealaltă parte a rîului... O clipă se simți plină de gînduri curate și tihnite care o sfătuiau parcă, cu înțelepciune, s-o ia spre lunca scînteietoare. Curînd, însă, lunca îi dispăru din inimă și deznădejdea se lăsă iar asupra ei ca o viforniță.

„Ce să caut acolo? se întrebă ea cu un sfîșietor plîns lăuntric. Ăsta nu-i nici Winterthur, nici Amstetten..."

— Ce oraș e ăsta ? strigă deodată cu glas tare și cu ochii uscați.

Stătea acolo buimăcită și neputincioasă, ca o pleavă în bătaia vîntului.

Copiii începură să azvîrle pietre în fundul rîpei. Ar fi putut să lunece și să cadă în prăpastie, că ea tot nu i-ar fi luat în seamă.

Din această amorțeală o trezi un glas. Un polițist înalt, în uniformă și cu cască pe cap se oprise în fața ei și-i tot spunea ceva, arătînd cu ochii rîul și copiii. Judymowa îl privi cu nepăsare și zise cu voce tare în poloneză :

— Poți să latri pînă mîine, dobitocule, că tot nu-mi pasă.

Polițistul repetă ce avea de spus, de data asta mai tare. Judymowa îl întrebă necăjită :

— Cum se cheamă orașul ăsta ?

Neamțul holbă ochii și-i spuse iar ceva. Văzînd că nu capătă nici un răspuns și că nu i se dă nici o atenție, luă de jos bocceaua și-i explică prin gesturi că trebuie s-o încarce în spinare. Judymowa simțea o poftă nebună, o adevărată nevoie fizică să-l scuipe în ochi și se stăpîni cu greu să n-o facă. Merse cîțiva pași înapoi, cu desăvîrșire sleită. Fiorul rece care o scuturase o părăsi lăsînd loc unui plan nelămurit, pe care nu avea putere să-l înțeleagă pe deplin, și care miji deodată în inima ei. Gîndurile ei răzlețe se agățau de această dorință tainică. Va face întocmai, numai să știe despre ce e vorba...

Polițistul plecase. Atunci își rezemă din nou bocceaua de bara de fier și rămase astfel locului, plimbîndu-și privirile oarbe în jur. Simțea doar că greutatea boccelei îi arde spatele, mai simțea și dorința aceea vicleană care îi dădea nădejdea că în sfîrșit se va liniști.

Stătu mult timp așa, ca prinsă în șuruburi de fier de drumul pietruit și de barieră.

În mijlocul șoselei, pe bolovanii rotunzi, omnibuse și trăsuri se îndreptau spre gară. Deodată privirea Judymowei se opri asupra unei trăsuri cu doi cai și a pasa-

gerilor pe care-i transporta. Era o pereche tînără, frumoasă şi elegantă. Doamna purta o pălărioară simplă de pai şi avea în mînă o umbrelă deschisă sub care îl adăpostea pe tînărul de lîngă ea. Amîndoi rîdeau şi aruncau în jur priviri fericite şi pline de interes.

Judymowa se cutremură şi avu senzaţia că o împinge cineva înainte. Îşi strigă copiii şi porni în goană după trăsură. Vorbea tare cu ea însăşi :

— Ce oameni fericiţi, ce fericiţi sînt... Poate-mi ajută şi mie... Doamne Dumnezeule, îndură-te...

Trăsura înainta la pas şi Judymowa, care fugea cît o ţineau puterile, n-o pierdea din ochi. Capetele celor doi se înclinau mereu unul spre celălalt. Judymowa străbătu distanţa dintre pod şi gară de două ori mai repede decît la venire.

Se opri în piaţa gării aproape în acelaşi timp cu trăsura. Tinerii coborîră şi aşteptară ca vizitiul să predea hamalului cele două cufere. Judymowa nu ştia ce să facă şi pîndea clipa nimerită ca să poată vorbi celor doi. Nu-şi dădea seama de ce li se adresa tocmai lor. În ea nu era acum decît o singură dorinţă ca o poruncă : Vorbeşte !...

Deodată, doamna cea tînără îi zise însoţitorului ei în poloneză :

— Să luăm numărul hamalului şi să mergem în sala de aşteptare.

Judymowa se clătină pe picioare. Văzu negru înaintea ochilor. Se apropie de tînăra doamnă ca beată şi începu să bîiguie cuvinte întretăiate de rîs, de ţipete, de plîns :

— Doamnă ! Doamnă ! Frumoasa mea !... Doamnă ! Îngerule !

Necunoscuţii se întoarseră spre ea cu un zîmbet plin de bunăvoinţă. Schimbară între ei cîteva fraze în franţuzeşte, apoi cu vie compătimire ascultară povestirea dezordonată a peripeţiilor Judymowei. Tînăra femeie, în special, îi cerea mereu amănunte.

Judymowa le arătă biletul şi ei se convinseră că n-aveau de-a face cu nişte cerşetori sau cu nişte minci-

noși. La porunca doamnei hamalul luă boccelele Judymowei și le duse în sala de așteptare împreună cu valizele. Copiii căpătară cîte o ceașcă de lapte. Abia atunci Judymowa izbucni în plîns. Cîteva lacrimi se iviră și în ochii doamnei. Soțul ei luă biletul Judymowei și se duse la ghișeu unde discută mult timp. În cele din urmă se întoarse cu vestea că totul e în regulă și că datorită reclamației lui, Judymowa se poate înapoia la Amstetten, de unde va porni mai departe singură fiindcă ei schimbă trenul spre Italia. Cînd află că va trebui să se despartă de ei, Judymowa se cutremură iar. O liniștiră însă amîndoi, asigurînd-o că de data asta nu va mai fi lăsată la voia întîmplării, că ei o vor încredința conductorilor trenului și autorităților care o vor îndruma pînă la Winterthur.

Tînăra doamnă începu să-i pună tot felul de întrebări însuflețite. Printre altele îi zise :

— Veniți din Varșovia ?

— Da, doamnă, din Varșovia.

— Și cum vă numiți ?

— Mă numesc Judymowa, cuconiță.

— Cum, Judymowa ? întrebă cu mirare frumoasa doamnă deschizînd mari ochii ei albaștri.

— Da, cuconiță, Judymowa.

— Atunci soțul dumitale se numește... cum ? Judym ?

— Da, Judym.

— Adevărat ? șopti ea curioasă. Nu cumva are soțul dumitale un văr medic, doctorul Tomasz Judym ?

— E chiar fratele soțului meu, cuconiță ! Fratele lui — strigă Judymowa — îl cunoașteți cumva ?

— Da, îl cunosc puțin, zise Natalia.

Se întoarse către soțul ei și-i șopti :

— Auzi ?

— De unde rezultă că ai avut admiratori din toate clasele sociale, răspunse domnul Karbowski.

— Aș vrea să văd ce mutră ar face acum ambițiosul nostru doctor...

— Adevărat, ar fi interesant! Ce ar zice oare dacă şi-ar vedea familia călătorind într-un mod atît de original!

Sala începu să se umple de lume. Clopoţelul sună, trenul sosi în faţa peronului şi Judymowa fu instalată într-un vagon de clasa III-a. Soţii Karbowski călătoreau cu întîia. Se înserase.

La staţiile unde trenul se oprea pentru cîteva minute, tinerii căsătoriţi coborau din vagonul lor, se plimbau pe peron şi, oprindu-se în faţa geamului compartimentului în care se aflau Judymowa şi copiii, stăteau cu ei de vorbă. Natalia se interesa de sănătatea micii Karola, care dormea neliniştită în braţele mamă-si. Îi aduse nişte vin, ceva de mîncare, un tonic. Îi dădu un buchet de flori care începuseră să se ofilească, un flaconaş pe jumătate plin cu parfum, un evantai; băiatul căpătă şi el tot felul de fleacuri elegante.

Ori de cîte ori îi vedea plimbîndu-se pe peron, vorbind plini de însufleţire, mîngîindu-se cu privirile, cu unduirea buzelor, cu fiecare expresie a feţei, Judymowa îi urmărea cu ochi lacomi. Îi alinta în şoaptă cu duioşie, cu blîndeţe, cu simplitate, ţărăneşte, binecuvîntîndu-i din tot sufletul; erau atît de frumoşi, atît de minunaţi.

— Să dea Dumnezeu să te iubească întotdeauna bărbatul cum te iubeşte acum, şoptea ea. Să-i fii întotdeauna aşa de dragă... pînă la moarte... Să vă dea Dumnezeu copii frumoşi, sănătoşi, deştepţi... Să-i naşti uşor... Să nu te ofileşti noaptea la căpătîiul lor...

Strîngea buchetul de trandafiri la buze şi se îmbăta de mirosul lui, îl sorbea cu încîntare, plină de respect faţă de doamna cea distinsă care i-l dăruise, şi recunoştinţa ei se transforma într-o fericire caldă. Urmărea crispată fiecare mişcare a doamnei Natalia, îi urmărea din ochi fiinţa întreagă şi imaginea ei îi rămînea întipărită pe retină, chiar şi după ce trenul pornea şi o lua la goană printre colinele aurite de asfinţitul soarelui.

Sosiră noaptea la Amstetten şi perechea Karbowski se despărţi de protejaţii săi. Totuşi, conductorul trenu-

lui care pleca spre Innsbruck îi arătă o solicitudine extraordinară care putea fi evaluată la cel puţin cinci guldeni. Familia fu instalată într-un compartiment separat, încuiat cu cheia.

Judymowa era aşa de ostenită, că nu putu închide ochii toată noaptea. Se întinsese pe banca tare şi privea încordată afară pe fereastră.

Noaptea era scăldată în razele lunii. Spre dimineaţă, un lanţ de munţi se înălţă la orizont. Crestele lor, la început rotunde, deveneau tot mai ascuţite şi se avîntau tot mai sus. Judymowa vedea munţii pentru prima oară în viaţa ei. Priveliştea aceasta era atît de extraordinară pentru ea, orăşeancă, femeie de la şes, încît părea o consecinţă logică a zilei miraculoase din ajun. Peisajul se împletea cu evenimentele şi se reflecta în sufletul ei ca într-o apă, alcătuind un tablou feeric. Acum privea nu munţii, ci tabloul acesta dinlăuntrul ei. Inima îi bătea şi privirea ei interioară era aţintită asupra îmbinării aceleia stranii de episoade şi de obiecte.

Ce ţară să fie, oare, asta ? Dar mai sîntem oare în vreo ţară de pe pămînt ? Cine sînt oamenii aceia minunaţi, pe care i-am întîlnit în oraşul acela al suferinţei ?

Dar sînt ei, oare, oameni ? Din îndemnul cui s-a luat după ei ? Şi... ?

Ajunsă la această întrebare, inima ei era cuprinsă de un fel de moleşeală şi se topea în plîns. Atunci din adîncul unei spaime înfricoşate cerceta tainiţele nopţii, lanţurile de munţi şi imaginea aceea scumpă şi fragilă din sufletul ei, dindărătul unui văl de lacrimi : „Cine i-a trimis ?“

Vîrfurile cele mai înalte erau ca argintate de lumina lunii. Piscurile ascuţite aveau acum o expresie blîndă, omenească, visătoare, îngîndurată. Ai fi zis că privesc cu ochii lor de piatră azurul senin, presărat cu stele şi că, asemenea omului, nu izbutesc să vadă totul...

Din cînd în cînd, în vreme ce trenul gonea pe muchiile stîncoase în direcţia Arlberg, privirea Judymowei se îndrepta spre prăpastii. Undeva, în fund, în rîpa

imensă, apele Innului spumegau albe-verzui printre bolovanii negri, somnoroşi, lucioşi.

Dar priveliştea aceasta n-o mai mira pe Judymowa. Inima ei o înregistra şi o tăinuia în linişte, cu grijă, cu duioşie, ca pe o comoară scumpă. Cîteodată vagonul intra într-un val de întuneric, care se umplea numaidecît de fum şi de zgomot. Judymowa nu pricepea ce se întîmplă, dar nu se înspăimînta. În noaptea aceea se simţea mai presus şi de slăbiciunile trupului şi de tulburările sufletului.

La un moment dat, vîrfurile argintii dispărură de parcă le-ar fi smuls cineva din înalturi. Culmi cenuşii, pereţi stîncoşi, se desprindeau tot mai des din umbră, sfîrtecînd întunericul din vale. De sus coborau zorile...

Merseră mai departe toată ziua şi toată noaptea următoare. Osteneala copiilor se transformase într-un fel de toropeală buimacă. Buzele le crăpară, fiindcă n-aveau nimic de băut; tuşeau toţi trei şi se zbăteau în somn.

La Buchs, conductorul austriac îşi încredinţă pasagerii celui elveţian, care îi examină cu un ochi ironic. După controlul bagajelor, fură închişi în alt vagon şi porniră mai departe.

Se făcuse ziua mare şi, în lumina soarelui, apăru curînd un spectacol supranatural la care Judymowa privea fără să-şi creadă ochilor: era lacul Wallensee, albastru, îngheţat, misterios. Prima rază de soare ce se strecoară printre vîrfuri şi coboară în vale lunecă pe undele lui tremurătoare în pîcla rece. Apele străvezii, care umplu abisul întunecos, o impresionară din nou pe Judymowa. I se părea că le văzuse cîndva în vis, că plutea pe ele fericită şi că acolo, pe fundul lor de piatră, zăcea taina cea sfîntă...

Între timp, malul lacului făcu o curbă rapidă şi ascunse ochilor apa azurie. Trenul ieşi la cîmp deschis. Munţii dispărură şi singure siluetele brazilor se mai profilau în depărtare. Luncile smălţate de flori albe, din mijlocul cărora se înălţau unul lîngă altul pomii

roditori, alcătuind o singură livadă nesfîrşită, se întindeau cît vedeai cu ochii.

Pe la unsprezece, trenul se opri la Winterthur. Auzind numele staţiei, Judymowa se sperie şi nu îndrăzni să facă nici o mişcare. Conductorul deschise uşa şi-i făcu semn să coboare. Îşi adună boccelele şi copiii şi coborî greoi pe trepte, cînd deodată îl zări pe Wiktor făcîndu-şi loc prin mulţime şi căutîndu-i din ochi. Atunci simţi cum o cuprinde o furie nebună. Wiktor îi zări şi se repezi spre ei, dar ea îl întîmpină cu un glas răstit :

— Minte ai tu, omule, să ne pui pe drumuri, să umblăm prin toată lumea... Dumnezeule, Doamne...

— Da' ce, te-am adus cu sila ? N-aveai decăt să rămîi acasă. Ia te uită la ea ! Asta-i de bun găsit, halal să-ţi fie ! De trei zile alerg ca un caraghios la fiecare tren...

— Da, bun găsit ! Ia uită-te la copiii ăştia ! Li s-au umflat şi boturile, habar n-am ce să le fac... Ai înnebunit de tot ! Nici nu ştiu cum au scăpat şi nu s-au prăpădit în drum...

— Da' delicată-mi eşti dumneata ! Şi eu am făcut drumul ăsta... Nu cumva ai poftit să-l scurtez pentru voi ? Tacă-ţi gura, că-ţi arăt eu ţie ! Şi... Dacă nu-ţi place, urcă-te înapoi în tren, şi du-te cu Dumnezeu.

O luă de mînă pe Karola, puse bocceaua subsuoară şi ieşiră din gară. Porniră pe şoseaua pietruită şi merseră un timp în tăcere.

De-o parte şi de cealaltă a drumului erau case, de obicei cu un singur etaj, cu grădini mici înconjurate cu grilajuri de fier. Fiecare fereastră avea jaluzele verzi. Casele, întregul orăşel păreau că înfloresc şi înverzesc ca nişte plante. Pereţii dinspre miazăzi erau acoperiţi cu viţă de vie şi ciorchinii deşi, de un verde-cenuşiu, atîrnau printre frunze.

— Tu ai locuinţă, Wiktor ? întrebă Judymowa cu glas mai potolit.

— Sigur că am.

— O cameră ?

— Două odăiţe şi o bucătărioară. Cam strîmte, dar n-are a face.

— E departe ?

— Aşa şi aşa. Nu-i prea departe.

În adevăr, după ce traversară cîteva ulicioare înguste şi întortocheate, Wiktor se opri în faţa unei case cam dărăpănate şi-i conduse pe o scară strîmtă, cu trepte bine spălate şi subţiate de vreme. Pretutindeni domnea un miros greu, deşi totul strălucea de curăţenie. La etajul al doilea, Wiktor deschise uşa şi intrară cu toţii în casă. Era tare strîmt, în adevăr, tavanul era jos că-l atingeai cu fruntea, totuşi locuinţa era plăcută. Cele două odăiţe aveau pereţi de lemn, vopsiţi în ulei de culoare albastră. O sobă enormă de teracotă cu plăcile murdare înainta pînă în mijlocul uneia dintre odăi. Amîndouă încăperile aveau patru ferestre care ocupau întregul perete exterior. Judymowa examină zîmbind locuinţa ; avea impresia că nici nu ieşise din tren, atît de mult îi aminteau cele două cutiuţe zugrăvite şi sclipitoare compartimentul în care călătorise. Zări deodată patul încărcat cu aşternut pînă în tavan şi începu să se dezbrace în grabă. Wiktor plecă la fabrică. Copiii nu voiră să se culce şi se luară după el în oraş.

Judymowa se trînti în aşternutul de puf, îşi plimbă ochii pe pereţii curaţi, pe mobilele simple fără un fir de praf pe ele şi încercă să le oprească în loc. În ochii ei totul mergea, mergea, fără încetare. Peretele se mişca de la locul lui şi începea să umble. Scaunul, scrinul, dulapul, bocceaua părăsită în mijlocul odăii — totul pornise la drum, undeva, departe. Închidea ochii şi vroia să doarmă, dar îndată şiruri nesfîrşite de vagoane îi huruiau în creier.

Roţile lor îi treceau peste trup, peste cap şi peste piept, gemînd, hurducînd şi scrîşnind. Nu putea să adoarmă şi nu putea să se odihnească...

Era conştientă de trecerea timpului, auzea glasuri în stradă, îşi dădea seama unde se află, dar goana trenului o urmărea ca o obsesie.

Dintre zgomotele care pătrundeau pe fereastră în casă, unul o interesa cu deosebire. Era un fel de cîntec, o lecție recitată, sau o rugăciune intonată în cor de un grup de copii. Judymowa nu distingea numai melodia, ci fiecare glăscior în parte care cînta fals. Era un cîntecel atît de vesel, atît de plăcut, încît nu se sătura să-l asculte. Se sculă din pat, zvîrli pătura, păși tiptil pînă-n fundul odăii și începu să caute din ochi de unde veneau glasurile.

Peste drum de locuința lor, la același nivel cu ea, dădeau ferestrele deschise ale unei săli mari. Vreo patruzeci de „persoane" între patru și șase ani erau instalate pe niște taburete de lemn. Toate aceste persoane vorbeau, mormăiau, rîdeau, se certau, se hîrjoneau, dar la intervale egale, la semnalul dat de o femeiușcă grăsuță, destul de coaptă, luau în mînă cîte un croșet și începeau să lucreze. Atunci, după exemplul învățătoarei, întreg corul cînta, în timp ce croșetele se scuturau și se legănau în tact. Judymowa nu înțelegea ce spuneau, dar nu se putu stăpîni și începu să repete cuvintele ce ajungeau pînă la ea:

Ine stache,
Fadeli ume g'schluh'
Use ziehe
Abe loh'... [1]

Ce nostim și drăguț era!

„Ce să fie asta? se întreba ea. Școală? Dar cine trimite la școală plozi ca ăștia?"

Între timp, din clasă se auzeau iar gălăgie, tropote, strigăte, alergături și apoi iar răsuna melodia:

Ine stache...

Judymowa privea joaca aceea combinată cu munca, auzea corul care de fapt nu cînta încă, dar era un pas înainte spre un ritm anumit, care ușura munca și în-

[1] Înfige, trage ața, scoate-o, încetează (n.r.).

cerca un sentiment ciudat. Lipită de perete, cu ochii aţintiţi la tabloul din faţa ei, se lăsă în voia unor gînduri care pentru prima dată îi treceau prin minte.

Şi deodată, gîndurile acestea lucide şi adînci o umplură de tristeţe. În creierul ei umblau ziduri, ferestre, storuri şi din ochi îi curgeau lacrimi mari. Suspinele ei exprimau o durere, o durere care era numai a ei. Inima i se strîngea la gîndul că copiii ei crescuseră pe marginea trotuarului.

O bătaie în uşă o smulse brusc din aceste gînduri. Cineva încerca clanţa şi bătea în uşă. Îi era frică să deschidă, aşa că rămase nemişcată în colţul ei, cu răsuflarea tăiată, dar bătăile deveneau tot mai insistente şi atunci fu nevoită să deschidă. Un bărbat înalt, în vestă, cu o figură aspră şi cu ochi mînioşi, intră în odaie ; Judymowa se înspăimîntă şi căzu pe marginea patului.

Străinul începu să strige şi să dea din mîini.

Ţinea în mînă nişte frunze pe care i le arăta, le zvîrlea la pămînt, le lua iar în mînă şi le vîra în buzunar... Se apropie de Judymowa, îi puse tot felul de întrebări la care nu primi nici un răspuns şi cum ea tăcea mai departe sfioasă, el ţipa tot mai tare. Zbieră aşa vreun sfert de ceas, îşi descărcă inima, apoi trînti uşa şi plecă.

Dar nu apucase să se bucure că a scăpat de el, cînd elveţianul se întoarse din nou cu pumnii plini de frunze. Le puse pe masă, o fulgeră cu privirea şi reîncepu să zbiere, repetînd la fiecare cîteva cuvinte : *Use !*

Fără să-şi dea seama ce se petrece cu ea, Judymowa începu să caşte. Deşi dusese mîna la gură, omul observă şi furia lui atinse paroxismul : tremura din tot corpul şi bătea din picioare. Ea îl cerceta cu atenţie din creştet pînă-n tălpi, jurînd în sinea ei că dacă va da Dumnezeu să iasă nebunul a doua oară din odaie, de data asta va şti ce are de făcut şi va încuia uşa cu cheia. În sfîrşit zurbagiul plecă, continuînd să răcnească pe scări. Judymowa se repezi într-un suflet la uşă şi întoarse cheia în broască, apoi se culcă în pat şi

se acoperi cu plapuma de puf. Zăcu așa într-o stare de semisomnolență timp de vreo două ceasuri, cînd o nouă bătaie în ușă o trezi. Era Wiktor întovărășit de bestia aceea de elvețian și de copii. Wiktor bîlbîi ceva, dar mai mult ca să-i dovedească ei că știe nemțește decît pentru a lămuri lucrurile.

— Ce vrea ăsta de la noi, Wiktor ? întrebă Judymowa.

— Copiii i-au rupt vița.

— Ce viță ?

— Păi aici toate zidurile sînt acoperite de viță... „Bürger"-ul ăsta are și el fațada casei împodobită cu viță. Franek și Karola i-au rupt toate frunzele și i-au smuls tulpinile din pămînt. Ei, și animalul ăsta se dă de ceasul morții, nu vezi ?

— De ce-ați făcut asta ?

— Ei, da, mare nenorocire c-am rupt niște frunze ! bodogăni Franek. Acuma o să ai de ce să faci tărăboi...

— Nătărăul ăsta zice că a venit să-ți spună și ție, adăugă Wiktor.

— Da, a venit ; a venit de două ori. A bombănit ceva, eu l-am ascultat, și pe urmă s-a dus.

— Ei, cu neamul ăsta blestemat n-o scoți așa de ușor la capăt. Țara asta-i o temniță, nu alta ! De la ora zece seara în sus nu mai poți să faci ce vrei nici măcar la tine acasă ; n-ai voie să lovești cu călcîiul în podea, că toată casa îți sare-n cap. N-ai voie să vorbești prea tare, n-ai voie să ții lemne în bucătărie, să aținți focul cînd bate vîntul, să torni gaz cînd îl aprinzi... Unadouă te pocnește cu o amendă de douăzeci și cinci de franci — dracu' știe ce ai voie să faci aici...

În vremea asta elvețianul vorbea mai departe. Judym îi explică nevesti-si că omul întreabă de ce i-au făcut copiii asemenea pagubă, de ce i-au distrus vița în pîrg, cine i-a învățat să fure de la vîrsta asta. Soluționarea problemei fu amînată pentru altă dată, fiindcă nici Wiktor nu pricepea exact ce spunea celălalt. Știa numai că va trebui să-și ia tălpășița din casa aceea și că va găsi cu greu alta. Era furios. Înjură pe toți nătărăii

din lume şi-i blestemă pe limba lui şi pe limba lor. În fine, îi zise neveste-si :

— Eu ţi-o spun dinainte, mulţi purici nu fac aici.

— Unde aici ?

— În ţara asta.

— Ce spui, omule ?

— Mă cărăbănesc, plec în America.

— Wiktore !

— Da' ce, asta-i ţară ? Asta-i închisoare ! E drept, cîştig mai bine aici decît la Varşovia, dar ştii tu cît se plăteşte la un Bessemer în America ? Mi-a scris Wasikiewicz totul pe larg. Acolo zic şi eu că poţi să faci bani...

— Ce vorbeşti, omule, ce tot vorbeşti... bîigui femeia. Atunci cum ? N-o să ne mai întoarcem niciodată acasă ?

— Unde ? La Varşovia ? Ce-s nebun ! Ce să caut la Varşovia ? Te-ai tîmpit de tot ? Pentru ce să mă întorc, dumnezeii mă-si de treabă !

Rămase o clipă pe gînduri, apoi dădu din cap şi spuse cu glas tare :

— Ascultă, femeie, maşini Bessemer sînt în toată lumea. Eu merg după ele. Unde se plăteşte mai bine, acolo mă duc... Da' ce, să rămîn aici, în bordeiul ăsta ? Vezi de altul !...

În ochii Judymowei călătoreau mereu pereţi, ferestre. mobile. Căzu pe perne, ca un buştean şi rămase cu ochii larg deschişi aţintiţi în tavan, privind grinzile zugrăvite, care o însoţeau undeva, în infinit, dincolo de lume...

IN AMURG

În viaţa doctorului Judym se deschidea o fază nouă. În aparenţă, existenţa, obligaţiile, ţelurile şi împotrivirile lui rămaseră aceleaşi. În realitate, însă, tînărul medic era alt om. Activitatea lui era doar învelişul exterior al adevăratei sale fiinţe, asemenea unui trup în care înfloreşte un spirit independent. Judym îşi îngrijea mai departe bolnavii, se ocupa de treburile spitalului şi ale staţiunii, bătea ca şi mai înainte drumurile la pacienţii din conacele şi satele vecine, ba chiar se arăta şi mai activ, dar asta nu era decît una din posibilităţile de exploatare a unei forţe vii, clocotitoare. În adîncul sufletului lui izvora o putere nouă, ca primăvara cînd se revarsă peste pămîntul înţepenit.

Între două apusuri de soare erau închise crînguri vrăjite, depărtate de această lume, ascunse de ziduri înalte. Beţia zilei aceleia de aprilie în care sosise la Cisy şi cînd privise pe fereastră pînă în fundul aleii, stăruia încă în inima lui.

În vîrful alunilor, crengile sînt încă goale, bătrîne şi uscate. Culoarea lor contrastează cu azurul ciudat, colbuit, şi pluteşte printre trunchiuri de copaci, chiar la suprafaţa pămîntului, ca o ceaţă vagă. Primele frunze creţe şi palide se arată la capătul rămurelelor firave de liliac. Boboci grei, asemeni unor grămăjoare de aur, mijesc din mlădiţele castanilor. Soarele dogoreşte fierbinte pămîntul jilav, apoi îşi retrage oastea de raze spre împărăţia albastră şi dispare îndărătul zăbranicelor multicolore de nori. Pajişti luminoase ies din ţărîna cenuşie, aburită. Primele fire de iarbă se înfioară, se răsu-

cesc şi se încovoaie după soare. Păsările ciripesc voios şi copiii zburdă în depărtare ; văzduhul întreg e plin de mireasma violetelor.

În această perioadă, doctorul avea impresia că fiecare răsărit de soare însemna risipirea negurilor unei nopţi în sufletul lui. Ochii lui vedeau din ce în ce mai limpede. Obiectele şi acţiunile lumii exterioare se uneau şi se despărţeau în mintea lui după alte legi, universul i se părea înţelept şi ordonat. Gîndurile zilnice îşi luau zborul din cuibul lor ca nişte păsări tinere, speriate, care privesc în jurul lor cu uimire.

Pentru ce e primăvară ? De ce trece noaptea şi de ce se luminează de zi ? Încotro călătoresc norii neobosiţi, uneori blînzi ca somnul copilăriei, alteori fioroşi ca nişte răni făcute cu toporul, din care curge un val roşu de sînge ? Pentru ce răsar florile primăvara ? Cui foloseşte mireasma lor ?

Care e rostul arborilor ? Cum se face că în miezul zilei umbra lor fermecată aruncă pe pămînt o dîră de noapte ?

Seara, cînd luna călătorea pe cerul luminos care, cum spune Biblia, de Dumnezeu a fost făcut, lumea în jurul lui Judym se transforma într-un sfînt mister. Era un fel de taină nepătrunsă care făcea sufletul lui să suspine ca după o fericire desăvîrşită.

Adesea, pe înserat, domnişoara Joanna se plimba în parc cu Wanda, singura ei elevă după plecarea Nataliei. Uneori se întîlneau cu Tomasz, care le însoţea prin aleile pline de umbră, discutînd lucruri indiferente, chestiuni de ştiinţă, artă, sociologie.

Farmecul acestor plimbări era că în întuneric abia îşi puteau zări chipurile şi ochii. Unii pentru alţii erau doar siluete, siluete întunecate, fiinţe întunecate, suflete pline de umbră... Numai glasurile trădau dorurile şi visurile lor. Cîteodată, rareori, se întîlneau în lume şi atunci, deşi, întocmai ca şi în parc, buzele lor rosteau fraze indiferente, privirile vorbeau o altă limbă, puneau întrebări, dădeau răspunsuri, implorau, hotărau, făgăduiau — o limbă infinit mai clară decît cea vorbită.

Pe Judym îl apuca un fel de nebunie cînd se gîndea că o să-şi vadă „logodnica". Acesta era numele pe care i-l dădea în inima lui, deşi niciodată nu-i mărturisise încă dragostea, nici nu-i ceruse mîna. Şi cînd privea în ochii aceia, în care surîdea vrăjită binecuvîntarea dragostei, i se părea că tot sîngele i se scurge din inimă, că o moarte dulce îl acoperă, asemenea valurilor oceanului care-l poartă la picioarele fiinţei iubite. Bucuria şi farmecul acestor întîlniri erau atît de mari, încît lăsau în umbră orice dorinţă trupească.

Judym nu vedea în Joanna femeia, nu o dezbrăca niciodată în visurile lui de rochia ei de fecioară. Nori albaştri, parfumaţi, pluteau în jurul ei şi o apărau de poftele bărbatului. Mai presus de orice, mai presus de frumuseţe, de bunătate şi de înţelepciune, iubea în ea dragostea, grădina aceea fermecată care dă omului puterea supranaturală de a înţelege orice. Tremura la gîndul că dacă ar atinge-o cu dorinţa, dacă ar întinde mîna şi ar încerca să cuprindă şi să privească îndeaproape harul acesta ceresc, pe care singur Dumnezeu ştia de ce i l-a trimis în cale, atunci toată vraja ar pieri numaidecît. Şi gîndul acesta îl făcea să se înfioare.

Inima lui era stăpînită de două sentimente : dorul şi teama. Ori de cîte ori contempla silueta graţioasă şi gingaşă a Joasiei, subsolul din strada Ciepla îi venea în minte ca un spectru îndărătnic. Toate cuceririle lui ulterioare îşi pierdeau valoarea. Familia cizmarului din care se trăgea, mătuşa care-l crescuse, chefliii cu care petrecea... Se regăsea în odaia întunecoasă din beci, frînt, zdrenţăros, flămînd, dispreţuit, înjosit chiar. Dar iată că o fiinţă de vis coboară. Îi aude foşnetul rochiei, îi simte apropierea parfumată... Coboară încet, oprindu-se la fiecare treaptă. Ochii ei adînci aduc minunata solie a dragostei.

Are voie s-o privească, dar ar fi de ajuns să se ridice, să-i adreseze o rugăminte, să-i atingă mîna întinsă, ca să se întîmple ceea ce presimte, catastrofa care stă la pîndă, care aşteaptă cu răbdare, cu atenţia încordată.

În a doua jumătate a lui iunie, Judym porni într-o zi spre un sat mai depărtat. O luă dinadins pe o cărare ce scurta drumul ca să scape mai repede de vizită şi să se întoarcă înainte de asfinţit.

Cărarea mergea pe malul rîului care şerpuia în vale, printre tufişuri, străbătînd lunca. Drumeagul acela umbrit de crengile copacilor, afundîndu-se în pămîntul moale, era uscat numai la suprafaţă, căci piciorul intra adînc în el. De jur împrejur creşteau buruieni, păpuriş, răchită. Judym păşea iute, cu mîinile în buzunare şi cu ochii în pămînt, fără să privească nici la dreapta nici la stînga, cînd deodată, la o cotitură, o zări pe Joanna. La început fu atît de uluit, încît uită s-o salute. Făcu cîţiva paşi, întrebîndu-se dacă îl aştepta pe el, sau dacă nu cumva e o nălucă...

Nu s-ar fi mirat de loc dacă Joanna ar fi dispărut deodată în văzduh, cum dispare negura deasupra luncii. Nu era fericit. Îi privea chipul palid, emoţionat şi observă cu indiferenţă că năsucul ei drept, văzut de la distanţa aceea, arăta oarecum altfel...

Îndată după aceea, însă, se convinse că era vorba de o minune... Nu mai are de ce s-o aştepte în parc, nici să se grăbească la bolnavi, nici să caute tot felul de expediente ca să-şi omoare timpul pînă seara: Joanna e aici, lîngă el, Joanna singură... Era pentru el un fel de dezamăgire.

— Vă plimbaţi? întrebă Judym, dîndu-şi numaidecît seama că spune o prostie nemaipomenită, fiindcă clipa aceea trecătoare era cea mai însemnată din viaţa lui şi-i va rămîne veşnic întipărită în minte. Dar şi ideea asta se stinse, o dată cu tot ce-l înconjura şi o nepăsare completă îi luă locul, de parcă cineva i-ar fi îngropat celelalte gînduri undeva în nisip.

— Eu mă plimb zilnic pe aici, bineînţeles cînd nu plouă... răspunse domnişoara Joanna.

Judym ştia că minte. Ştia că venea aici pentru prima oară, pentru el, ca să-l aştepte. Auzea cuvintele ei, dar i se părea că vin de la mare depărtare. De altfel nu înţelegea nimic, beat de bucuria de a privi în inima ei.

— Şi domnişoara Wanda ?

— Wanda a plecat călare cu domnul administrator.

— Dumneavoastră nu călăriţi ?

— Ba cum să nu... Cu multă plăcere ! Altă dată, da, altă dată... Doamne ! Acum nu mai pot. Cred că am ceva la inimă, fiindcă ori de cîte ori călăresc, am dureri aici, chiar în locul unde bate, ticăloasa... Şi apoi am insomnii.

Judym simţi o adevărată durere în inimă, o durere fizică şi o jale imensă, nemărginită, insuportabilă ; îşi încleştă maxilarele ca să nu izbucnească în plîns.

— De ce n-aţi consultat un medic bun la Varşovia ?

— Ei !... Ce să facă un medic bun cînd e vorba de aşa ceva ? De altfel, nici nu merită să-i acorzi atenţie... Renunţ la călărie, nimic mai simplu...

— Inima dumneavoastră e foarte sănătoasă, n-are nimic, spuse el cu un zîmbet. E o astenie banală, tot ce poate fi mai banal. Organismul debilitat...

— Organismul meu ?

— ...se epuizează după o serie de eforturi exagerate... Poate că n-ar fi rău să înfruntaţi această senzaţie şi, fără să faceţi excese, să călăriţi de două ori pe săptămînă.

— Credeţi că ar fi bine ?

— Aşa cred. Trebuie să vă şadă foarte bine călare...

Scăpase această frază involuntar, fără măcar să-şi dea seama ce spune.

— E un tratament original, zise Joanna fără să-l privească. Pe faţa ei apăruse un surîs limpede, cel mai frumos dintre surîsuri, strălucitor ca lumina soarelui. Sprîncenele şi buzele ei avură un freamăt de bucurie. Judym aşteptă o clipă, aşteptă s-o audă rostind cuvîntul îngeresc pe care-l ghicea în zîmbetul acela gingaş. O undă trandafirie, de culoarea zorilor, îi îmbujoră obrajii.

— Dacă nu vă supăraţi — spuse ea înroşindu-se şi mai tare — n-aţi vrea să-mi spuneţi : la Varşovia obişnuiaţi să mergeţi cu tramvaiul la Chlodna sau la Walicow ?

— Da... desigur... Dar de ce mă întrebaţi ?

— Nu știu, așa. V-am văzut de cîteva ori în tramvai pe distanța asta. Erați mai altfel, acum v-ați schimbat. Sau poate fiindcă pe vremea aceea purtați joben... Sînt trei ani de atunci, poate și mai mult.

— Și ce v-a făcut să mă examinați cu atenție ?

— Nu știu, n-aș putea spune.

— În schimb eu aș putea să vă explic.

— Credeți ?

— Sînt sigur.

— Atunci spuneți, de ce ?

— Fiindcă...

Judym păli. Simțea că pielea capului i se contractă și că un fior de gheață îi scutură tot trupul.

— Nu — zise el — nu acum. Altă dată...

Joanna își ațintì privirea asupra lui, o privire sinceră, deschisă și tăcu. Merseră așa multă vreme.

Căsuțele satului se iviră la capătul luncii, risipite pe o coamă de deal. Drumul îngust din vale se transforma într-o cărare largă, cu nenumărate ramificații, mărginită cu garduri de nuiele. Joanna mai făcu cîțiva pași, apoi se opri deodată și spuse :

— Vă duceți în sat ?

— Da, la bolnavi.

— Eu nu merg mai departe.

— Și de ce ?

— Așa, nu se poate.

— Vă întoarceți acasă ? mai întrebă el cu tristețe în ochi și-n glas.

— Da, trebuie să mă întorc. Sau... O să stați mult acolo ?

— O jumătate de oră.

— Așa... Atunci pot să vă aștept aici. Sau mai bine...

— Domnișoara Joanna...

— Sau mai bine acolo, la poalele dealului.

— Vai ce bine, ce idee minunată !

Doctorul porni iute pe cărare. Ar fi luat-o la goană, ar fi lăsat totul baltă, și-ar fi neglijat bolnavii. Numai gîndul că ea îl așteaptă îl hotărî să-și facă totuși datoria... Această siguranță îl umplea de fericire. Simțea

că asta e o apropiere, îşi dăduseră întîlnire, acordaseră un ceas bucuriei comune şi totodată se bucura că fericirea venise singură, că n-o cerşise, nu alergase după ea.

Ar fi vrut să-şi expedieze repede toţi bolnavii, într-o suflare, dar era ca un făcut : înaintea fiecărui bordei se grămădeau babe şi copii, ţărani cu degetele betegite... Trebuia să-i examineze şi să-i panseze. Se lăsase seara cînd ieşi din sat şi cu o privire lacomă începu s-o caute pe Joanna. Simţea că-şi pierde stăpînirea de sine.

— A plecat, şopti el, înghiţindu-şi lacrimile ca un copil.

O zări abia cînd ajunse chiar la poalele colinei. Se aşezase jos printre tufele de ienupăr.

— Să nu mergem prin luncă, fiindcă s-a lăsat ceaţa şi umezeala, zise el apropiindu-se.

— Atunci pe unde ?

— S-o luăm pe sus pînă în cîmpie şi apoi pe sub pădure.

— Bine, numai că trebuie să ne grăbim, a şi început să se înnopteze.

Porniră pe creasta dealului şi coborîră în şesul înconjurat de trei părţi de pădure. Pe două laturi erau copaci cu frunze căzătoare, pe a treia — conifere. Soarele cădea pe zidul de arbori aurind atît de viu pîlcurile nemişcate de carpeni şi de mesteceni, încît ochiul deslușea pînă şi forma celor mai îndepărtate frunze. Dincolo de valea din care ieşiseră, în zarea nesfîrşită, la capătul lanurilor de grîu cu sclipiri schimbătoare, soarele apunea. Razele lui piezişe lunecau pe cărările luminoase, pe oglinda apelor de obicei invizibile, pe acoperişurile ţuguiate, fără culoare, ale caselor ţărăneşti. Umbrele celor doi trecători păreau năluci uriaşe care le deschideau drumul, se apropiau şi se depărtau pe rînd. Strălucirea de aur roşcat a peisajului se stinse curînd. Scutul soarelui se lăsă în jos pînă ce dispăru. Atunci, în depărtare, frunzele din crîng se topiră şi ele treptat, pînă dispărură de tot...

Judym privea în jurul lui cu un sentiment nedefinit.

Cunoştea bine locurile şi i se părea că mai trecuse şi altă dată pe acolo, în aceeaşi stare de spirit.

Altă dată, altă dată...

Acesta era locul pe care-l dorise în cursul întregii sale vieţi rătăcitoare.

„De ce ?" se întreba el visător, cu ochii la poiana aceea ciudată. „De ce ?"

Şi iată că, deodată, primi un fel de răspuns, asemenea ecoului unui cuvînt, pe care vîntul l-ar aduce din depărtare, dar l-ar smulge numaidecît iar din ureche şi l-ar risipi în voia soartei.

Numai o parte din şesul acela înţelenit era semănată. Alături se întindea o ţarină arată şi săpată, priveliştе puţin obişnuită în acest anotimp. Pămîntul era cald încă, plin şi moale. Piciorul nu se împotmolea în el ca în nisip, ci se pierdea în adîncimea lui... Pantofii Joannei dispăreau complet în brazdă. Nici unul din ei nu dădea atenţie acestui amănunt, deşi erau conştienţi de el.

Din glia sură începea să se ridice o culoare mohorîtă, care sorbea strălucirea pădurii ; în jurul lor, foarte aproape de ei, dar şi foarte departe, cobora asfinţitul paşnic, cald, parfumat.

— Nu v-am spus — zise Judym — de ce cred că v-am atras atenţia pe vremuri, cînd mă vedeaţi în tramvai îndreptîndu-mă spre strada Ciepla... Totuşi, eu ştiu de ce...

— Adevărat ?

— Da, adevărat.

— Aş fi curioasă să aflu...

— Cred că ai presimţit încă de atunci...

— Ce am presimţit ?

— Tot ce avea să urmeze...

— Ce anume ?

— Că eu voi fi soţul tău.

Joanna nu păru surprinsă. Mergea mai departe tăcută. Faţa ei palidă părea adormită. Judym se înclină spre ea.

— Te-ai gîndit bine ? întrebă ea cu glasul scăzut, adînc. Gîndeşte-te bine...

— Da, m-am gîndit.

Cuvintele lui hotărîte nu erau de fapt o declarație, dar tonul fusese atît de energic, încît Joasia nu mai întrebă nimic.

Abia acum simți Judym cît de mult o dorea. O pînză neagră i se așternu pe ochi. Întunericul îi pătrunse pînă în fundul sufletului și totul în el se stinse. I se părea că pămîntul adînc și moale, în care i se cufundau picioarele, are o rezistență infinită, uriașă. Amurgul cenușiu, acceptarea plină de dorințe a întunericului îi dădu o senzație de desfătare sălbatică. Era ceva nou, ceva ce părea că a fost o dată o flacără și vestea acum noaptea aceasta sfîntă, dumnezeiască, misterioasă ca un chiot vesel ce răsuna pe vasta întindere pustie a globului...

Judym își cuprinse „soția" cu mîna dreaptă, îi simți umărul stîng pe piept și capul chiar lîngă obrazul lui. Se aplecă și-și îngropă gura în părul bogat, des, negru și parfumat...

Din ochii lui curgeau lacrimi, lacrimi de nețărmurită fericire, tainică, unică...

Un fior îi străbătu cînd simțiră sub tălpi pămîntul tare din apropierea pădurii, dar nu încetiniră pasul. Sub brazi, întunericul era acum o marmură neagră, străbătută pe alocuri de vinișoare aurii, de licurici zburători. Privirea lor prindea firele acelea luminoase și, instinctiv, strălucirea lor delicată li se întipărea pe veci în amintire, ca o comoară fără preț.

Tăcerea era așa de mare încît auzeau de departe, de foarte departe, murmurul apei care picura de undeva, dintr-un izvor. Joannei i se părea că glasul acela spune ceva, că rostește o chemare...

Înălță capul, ca s-o audă mai bine... Atunci ceva îi arse buzele ca o văpaie. Fericirea îi pătrunse în inimă ca un val liniștit, ca un curent de sînge cald. Un glas scăzut îi șoptea vorbe sfinte, izvorîte din inimă. Dar ea nu putea să spună nimic. Își întîmpina fericirea cu o jertfă săvîrșită de bunăvoie, dar numai sărutările ei spuneau acest lucru...

Krzywosad se apucase să scoată mîlul din iaz după metoda pe care o folosea de ani de zile cînd, pe neaşteptate, chiar din prima jumătate a lui iunie, staţiunea se umplu de vizitatori şi el rămase cu treaba în mijloc. Numai în direcţia rîului reuşise să termine lucrările. Restul iazului arăta ca o mlaştină, cu un strat subţire de apă la suprafaţă. Cînd apa scăzu, noroiul care începuse să se usuce se acoperi cu o pojghiţă verde de lintiţă şi începu să răspîndească un miros respingător. Lucrătorii care săpau şi cărau mîlul în roabe, căpătară friguri ; Krzywosad însuşi avea febră şi frisoane.

În aceste condiţii, cum nu putea să plimbe prin parc, în prezenţa vizitatorilor, roabele pline de noroi urît mirositor, Krzywosad avu o idee genială. Fără să spună nimănui nimic, porunci să se sape într-un punct stăvilarul pînă jos, să se introducă în deschizătură un jgheab înclinat din scînduri legate de un cot şi să se dea drumul prin el unui şuvoi de apă care să se prelingă pe fundul nevăzut al iazului. În felul acesta se amenajă un fel de cascadă destul de repede care se azvîrlea în albia rîului. Atunci Krzywosad angajă cîţiva oameni voinici cu roabe şi cu sape, poruncindu-le să scoată mîlul, să-l transporte pe scîndurile aruncate spre jgheab şi să-l împingă în matca de lemn a rîului. Apa năvălea de sus, lua mîlul cu ea şi-l ducea spre Baltica.

Ideea era atît de originală, încît toată lumea îi admira ingeniozitatea. Căruţele greoaie nu mai transportau prin parc mîlul vîscos, oamenii murdari nu mai circulau pe alei — doar iazul răspîndea aceeaşi putoare

nesuferită. Totuşi existau speranţe că, printr-un efort sporit, în două-trei săptămîni fundul iazului va fi coborît şi operaţia va putea fi oprită.

Îndrăgostit pînă peste urechi, Judym nu vedea nimic din ce se întîmpla în jurul lui. Într-una din zile, la ora prînzului, trecînd stăvilarul în drumul spre stabiliment, observă pentru prima oară cascada şi amuţi de mirare. Înţelegea atît de puţin rostul lucrărilor, încît întrebă pe primul venit dintre muncitorii de pe mal :

— Ce faceţi aici, oameni buni ?

— D-apoi ce să facem, împingem mîlul pe apă, domnule doctor.

— Împingeţi mîlul pe apă ?

— Da, domnule doctor, nu vă fie cu supărare.

— Dar pe malul apei sînt satele voastre. Cum o să vă adăpaţi vitele şi cum o să mai beţi apa asta, oameni buni ?

— Păi asta nu mai e treaba noastră. Aşa a poruncit domnul administrator, noi scoatem mîlul şi gata.

— Aşa... dacă domnul administrator a poruncit, voi scoateţi mîlul şi gata !

— Au fost pe aici nişte oameni din Siekierki — zise cineva — şi i-au spus domnului administrator că vitele se îmbolnăvesc, că apa e plină de mîl, dar dumnealui i-a ocărît numai şi i-a alungat. Atîta cîştig au avut.

Judym se depărtă. O luă de-a lungul pîrăului în dorinţa de a vedea dacă apa e într-adevăr plină de mîl. Merse multă vreme prin lunca proaspăt cosită privind din ce în ce mai mînios lichidul cenuşiu, tulbure, care se rostogolea leneş în albia rîului.

La un moment dat enervarea i se potoli şi lăsă locul amintirii luminoase a chipului drag... Judym uită de rîu, uită cu desăvîrşire de el, ca şi cum ar fi pierdut din ochi realitatea şi visele sale ar fi căpătat mai multă consistenţă decît aveau iazul, rîul, mîlul, ţăranii, Krzywosad... Abia cînd ajunse în parc reveni la realitate şi înălţă capul.

Lîngă noul zăgaz îl zări pe Krzywosad şi alături de el pe director.

Vederea lor îi provocă o repulsie fizică ; era ca şi cum hainele lor ar fi răspîndit un miros dezgustător de mîl. Se hotărî să nu se apropie de ei şi, prefăcîndu-se că nu-i vede, o luă pe alt drum.

În definitiv ce-l priveşte pe el toată povestea asta cu mîlul ! Ca şi cum ăsta ar fi fost cel mai teribil abuz, ca şi cum n-ar fi existat miliarde de abuzuri şi mai mari pe suprafaţa pămîntului. De ce să se înverşuneze tocmai aici ? N-au decît să facă ramoliţii ăştia după capul lor ! Îi priveşte. Dacă mai au încă zile, să zburde cît le-o plăcea. Destul şi-a bătut el capul cu beleaua asta, le-a spus ce e bine şi ce e rău. Dacă nu le intră în cap, poftim, pe-a lor să rămînă !

Îşi continuă drumul cu paşi repezi, rumegîndu-şi mai departe gîndurile ; un ultim argument îi veni în minte :

Bineînţeles, rolul unui stabiliment este să pună la îndemîna păturii de jos a populaţiei apă amestecată cu mîl pentru băut. În loc ca... Ha ! ha ! ha !... Asta e cea mai bună exemplificare a afacerii. Mîlul ăsta scîrbos în rîu — iată ce a realizat stabilimentul medical din Cisy. Iată substratul frazelor sonore cu privire la „rolul social al staţiunii Cisy".

Nu se mai putu stăpîni. Numai asta să le-o spună şi pe urmă basta ! Să i-o spună lui Krzywosad — nu, nu lui ! Să i-o spună directorului de la obraz şi să termine discuţia o dată pentru totdeauna. Să fie pentru ei o victorie à la Pyrrhus.

Acest ultim argument îl trăgea de poalele hainei, îl silea să se întoarcă din drum. Faptul în sine i se părea atît de clar şi raţionamentul atît de logic, atît de izbitor, încît nu mai văzu nimic altceva, i se păru că nu mai rămînea nici un colţişor întunecat în valul acela de lumină. Dacă cineva l-ar fi biciuit în clipa aceea ca să-l silească să dea un alt argument, n-ar fi putut stoarce nimic altceva din el. Directorul şi Krzywosad îl văzură apropiindu-se, dar nu întrerupseră discuţia în care erau absorbiţi şi care părea de o importanţă capitală pentru ei. Abia după ce îi salută, se întoarseră spre el, continuîndu-şi însă schimbul de păreri care se refe-

rea la niște saltele ce trebuiau umplute. Judym aștepta în tăcere sfîrșitul convorbirii, privind nepăsător la țăranii care se bălăceau în noroi cu picioarele goale, fără cămașă, și împingeau niște roabe mari.

Totul fierbea și se răsturna în el. Își repeta în gînd „spiritul" și căuta să-i dea o formă cît mai literară. Voia să-l formuleze într-o frază nevinovată în aparență, dar usturătoare, care să-i dea aspectul unei împunsături ușoare, dar să otrăvească pentru totdeauna sufletele adversarilor săi.

În cele din urmă, spuse, silindu-se să-și ascundă tulburarea, astfel ca nici un mușchi al feței să nu-l trădeze :

— Ce faceți aici, domnilor, dacă nu vă e cu supărare ?

— Vezi și dumneata, colega... răspunse directorul, pălind ușor.

— Văd eu, dar vă mărturisesc că nu pricep mare lucru.

— Nu mai putem căra mîlul prin parc, și atunci Krzywosad curăță iazul folosind curentul apei.

— A !... Curăță iazul...

Directorul tăcu. După o clipă întrebă pe un ton rece, enervat :

— Ai vreo obiecție împotriva acestei metode ?

— Eu ? Vai de mine ! Ce aș putea avea împotrivă ? E unul din motivele peisajului local...

— Unul din motivele peisajului local...

— Principiul de bază al oricărei gospodării chibzuite este folosirea tuturor mijloacelor utile întreprinderii, spuse Krzywosad. Dacă am...

Judym îi tăie vorba în mod ostentativ și întorcîndu-se spre director, repetă apăsat :

— Unul din motivele peisajului local. Am ajuns la convingerea că toate frazele noastre cu privire la rolul stațiunii în istoria ținutului, la importanța ei igienică și socială, sînt elemente ale unei farse tradiționale : totul e ipocrizie, reclamă destinată să prostească femeile isterice. Pentru mine, ceea ce văd în momentul acesta

în fața ochilor nu diferă cu nimic de alte situații asemănătoare.

— Nu apreciez predica dumitale ! Sînt om bătrîn...

— Și eu sînt un om tînăr, care nu poate să îmbătrînească la poruncă.

— Dragul meu !

— Sînt medic ! Din punct de vedere medical sînt convins că ceea ce permiteți factotum-ului dumneavoastră să facă este o greșeală !

— Stimate domn ! — bombăni amenințător Krzywosad — fii bun și măsoară-ți vorbele ! Ce-i aia factotum... *Nec sutor ultra crepidam* [1].

— Ei ! Las-o mai domol cu latina ta ! strigă directorul. Îți arăt eu ție latină !

Se întoarse apoi către Judym și rosti cu glas potolit, dar răspicat :

— N-avem nevoie de morala dumitale ; nu impresionează pe nimeni.

— De asta sînt sigur. Eu...

— Dacă ești așa de sigur, de ce te mai amesteci în treburi care nu te privesc și nu sînt de resortul dumitale, scumpe domn.

— Atunci igiena stațiunii îl privește numai pe factotum-ul dumneavoastră ?

— Aici nu-i vorba nici de igienă și nici de factotum. Ce-ți închipui dumneata ! Auzi dumneata ! Igienă !

— Ba da, igienă, dar numai pentru bogătași. Țăranii și vitele lor n-au decît să bea mîl din iazul nostru. Iată ce am eu să vă spun, domnule director : protestez cu energie împotriva a ceea ce faceți aici !

— Protestează, dragul meu, protestează cît poftești ! Krzywosad, ai să angajezi pentru mîine un număr dublu de oameni.

— Domnule Piorkiewicz — strigă Krzywosad econo-mului — trimite pe cineva în sat să ne mai aducă opt-zece oameni pe mîine.

[1] Nu-ți lua nasul la purtare (fig.) (n.r.).

Apoi întorcîndu-se către Judym, cu un zîmbet larg, batjocoritor, administratorul îi zise :

— Ei, ce mai ai de declarat, domnule reformator ?

— Nu mai am nimic de declarat, măgar bătrîn ce eşti ! zise Judym liniştit.

O clipă Krzywosad îl privi cu ochii holbaţi. Deodată păli, ridică pumnul şi făcu un pas spre el. Judym observă această mişcare şi văzu negru în faţa ochilor. Făcu un salt, se năpusti asupra lui Krzywosad, îl apucă de beregată, îl zgudui bine de cîteva ori şi pe urmă îl îmbrînci cu violenţă. Administratorul stătea cu spatele spre iaz. Pierzîndu-şi echilibrul, alunecă de pe stăvilar, căzu în iaz şi se cufundă aproape complet în glodul moale. Oamenii îşi lăsară lopeţile şi se repeziră să-i dea ajutor.

Judym nu rămase să vadă ce se petrece după asta. Era turbat de furie, un văl i se lăsase pe ochi. Plecă înjurînd cu voce tare, grosolan...

Spre seară primi o scrisoare din partea directorului care conţinea următoarele rînduri: „Faţă cu ultimele evenimente, mă grăbesc, stimate domn, să vă aduc la cunoştinţă că înţelegerea dintre noi, încheiată acum un an la Varşovia, poate fi considerată anulată. Cu adîncă stimă, Weglichowski."

Judym citi cu indiferenţă această scrisoare, se întoarse pe cealaltă parte şi urmări cu o privire somnoroasă desenul stofei cu care era îmbrăcată canapeaua. Se aşteptase la o astfel de înştiinţare şi vroia să se convingă că lua cunoştinţă de ea cu dispreţ.

Încercă să nu se gîndească la nimic, să stea liniştit, să se odihnească, să se potolească şi abia după aceea să înceapă pregătirile de plecare. Era chiar mulţumit de atitudinea lui; era bucuros să vadă că se linişteşte conştient, „sistematic". Examină cu luciditate pasiunea bolnăvicioasă, plină de suferinţă, care-l legase de staţiune şi pe care acum trebuia s-o combată ca să nu degenereze într-un sentiment stupid. Închise pleoapele şi se sili să recite cu jumătate de glas cîteva formule chimice. Dar abia ajunsese la a treia cînd o întrebare se trezi în el şi-l îmboldi ca un pinten: „De ce n-am plecat înainte de aventura asta?"

Regretul cuprins în aceste cuvinte era copleşitor, dureros, violent şi crîncen ca o cange al cărei capăt i s-ar fi înfipt în plămînul viu, sfredelindu-l şi trăgîndu-l cu totul afară. Dar după ce durerea ajunse la paroxism şi păru că începe să scadă, un nou instrument de tor-

tură intră în acțiune : era zîmbetul Joasiei, Joasia aceea pe care o întîlnise în luncă.

Din clipa în care avusese loc ciocnirea de pe stăvilar, Judym uitase de ea, sau mai bine zis nu apucase să se gîndească la ea. Acum i se înfățișa din nou, ca un gînd neputincios, dureros, tăcut...

„Acum ce-mi rămîne de făcut ? Să plec, să mă despart de ea ? Chiar acum ? Azi ? Mîine ? Poimîine ?"

Numai la gîndul plecării se simți copleșit de sentimente meschine, lașe, josnice, de spaimă, dar și de o durere înnebunitoare. Inima îi era zdrobită, curajul și îndrăzneala împrăștiate, ca un morman de frunze uscate învălmășite de furtună.

Se lăsa seara. Prin ferestrele deschise parfumul trandafirilor pătrundea în odaie. Deasupra zidului care înconjura o parte din grădină, printre crengile copacilor, aurul roșu al asfințitului pîlpîia încă. Amurgul cald care pătrunsese lin în cameră cuprindea treptat aleea de carpeni.

Judym îi mai zărea capătul fermecat și zidul fumuriu în depărtare, dar în răstimpuri privirea lui se întuneca de tot, ca orbită. În ciuda tuturor silințelor sale, avea impresia că se prăbușește tot mai adînc într-o beznă de nepătruns. Simțea că o dată cu el se rostogolea și dragostea lui într-o prăpastie înspăimîntătoare, unde trebuia să se spulbere și ea. Zăcea fără puteri, incapabil de orice mișcare, înfiorat doar de o hotărîre neașteptată, pe care însă o presimțire stranie i-o înfățișa ca o mizerabilă boală sufletească.

Deodată auzi un foșnet care-i provocă o durere, asemenea unui pinten ce i s-ar fi înfipt în carne. În cadrul vînăt al ferestrei se arătă silueta unei femei. Judym o recunoscu mai mult cu lacrimile care-i umpleau inima decît cu privirea. Se apropie de fereastră, îi strînse capul la pieptul lui și o lăsă să-i vorbească repede și cu însuflețire...

Nu înțelegea nimic din cele ce-i spunea, simțea doar că abia s-a regăsit. Oftă adînc :

— Chiar mîine...

— Mîine...
— Nu mai pot rămîne o clipă, nici o clipă mai mult...
— Dar cum s-a întîmplat asta, cum ?
— Nu puteam să fac altfel, nu depindea de mine. Asta e răzbunarea propriilor mele eforturi. Dac-aş fi fost un om calm, dacă m-aş fi învoit la toate... „Cine se ia de piept cu oamenii trebuie să piară în timp ca să trăiască în veşnicie."

Spusese aceste cuvinte cu satisfacţie, ca un fel de apreciere a propriei lui persoane şi cu o mîndrie duioasă. Atunci, pentru prima oară, buzele ei mici, parfumate, găsiră buzele lui şi le pecetluiră cu o caldă mîngîiere.

— Unde pleci ? întrebă Joasia desprinzîndu-se din braţele lui.

— Nu ştiu. La Varşovia, cred. Încă nu m-am gîndit la asta.

— Atunci, la ce te-ai gîndit ?

— La altceva, la cu totul altceva.

— La ce ?

În loc să-i răspundă, întinse braţele s-o cuprindă, dar chiar în clipa aceea ea dispăru din ochii lui. Inima îi era plină de dragoste, pe buze îi înfloreau şoapte dulci... Dar ea nu putea auzi nici unul din cuvintele care-i erau hărăzite. Judym privi în amurgul care coborîse peste grădină ; era patria ei, patria din care venise spre el, era ea însăşi. Era parfumată toată şi-i lua minţile...

Rămase mult timp aşa, în noapte, cufundat într-o aşteptare somnoroasă şi vegheat în întuneric de privirea ei. Deodată farmecul pieri, ca speriat de miasmele care veneau din parcul plin de umbră. Judym îşi aminti că a doua zi trebuia să plece.

Nu se gîndea nici o clipă unde va pleca şi din nou se lăsă pradă unei desperări cumplite. Aprinse lampa şi examină cu o privire moartă locuinţa de iarnă. Erau două odăi imense, la parter, în vechiul castel, care mai păstrau urme din splendoarea de altădată. Pereţii erau acoperiţi cu tapiserii, cadrele uşilor şi ferestrelor erau din lemn sculptat cu graţie. Tavanul avea o cornişă

veche, simplă, aurită, înflorită ici şi colo cu filigrane delicate. În colţurile odăii şi în spaţiul dintre ferestre străluceau măsuţe vechi, de oglindă.

Deasupra căminului, o femeie tînără, cu umerii decoltaţi, surîdea într-o ramă veche, avînd aerul că spune : „iubeşte viaţa mai presus de orice..." Bucle dese şi bogate îi cădeau pe frunte ca un buchet de flori negre. O lumină mîngîietoare, asemenea unei raze din argintul fermecat al lunii, îi punea în valoare gura roşie, obrazul şi un umăr. Trăsăturile ei erau pline de o vrajă diabolică, în care se reflecta iubirea pictorului. Lui Judym îi plăcea să contemple acest portret. Femeia aceea, frumoasă ca o zeiţă, îl transporta cu o forţă irezistibilă în trecut, în anii de mult îngropaţi în uitare. Ea îi deschidea perspective asupra vieţii celor care locuiseră în aceste odăi, care cunoscuseră aici bucuria şi suferinţa ; care fuseseră cîndva seniori trufaşi şi plecaseră apoi cine ştie prin ce meleaguri, asemenea norilor ce plutesc pe cer...

În clipa aceea, în timp ce portretul, saloanele măreţe şi elegante, obiectele de preţ din jurul lui străluceau sub lumina lămpii, Judym fu străbătut de un fior. Îşi dădea seama că nu va avea puterea să se despartă de toate acestea. Fiecare mobilă părea că se desprinde din umbră şi-i spune ceva. Fiecare lucru îi era prieten credincios, fiecărui obiect îi destăinuise taina dragostei sale şi, în clipa aceea, toate depuneau mărturie. Aici, în apartamentul acesta mic, totul îi amintea de ea. Niciodată Joanna nu intrase în odaia lui, dar visele şi gîndurile lui fericite o tăinuiau aici, ca pe o locatară clandestină, invizibilă celorlalţi. O cunoştea şi bătrînul portret şi zîmbetul său părea să-l ameninţe că-i va destăinui secretul minunat.

Cît farmec negrăit era în tăcerea lui !

Măsuţa din colţ, încărcată cu cărţi... Judym o privi şi inima i se strînse de durere. În ziua în care, după ce o întîlnise pe Joasia la marginea pădurii, năvălise în odaie plin de fericire tainică şi de o voluptate care cînta

în el ca o muzică, se oprise în faţa acestei măsuţe şi-şi sprijinise capul în mîini...

Tristeţea ridica acum clipa aceea în palmele ei pustiitoare ca pe o floare minunată de salvie ale cărei şapte potire înfloresc totdeauna toate deodată. Şi tristeţea îi rupea şi-i strivea petalele întocmai ca şi cum ar fi stins nişte flăcări.

Privind la toate aceste lucruri, Judym descoperi în adîncul sufletului său un sentiment care-şi scotea tot mai des din întuneric capul de focă. Căzu pe gînduri, închise ochii, şi se întrebă dacă n-ar putea să se împace cu Krzywosad şi să-i ceară iertare directorului. Doamna Listwa, soţia bătrînului casier, cunoscută pentru calităţile ei de intrigantă, îi veni în minte. Da, se va folosi de ea...

Se trînti pe sofa şi medită adînc, cu deznădejde şi laşitate, posibilităţile de a repara lucrurile. Îşi făcu şi-şi desfăcu de sute de ori planurile. Să mai stea două zile, să plece poimîine. Mîine! Nu, nu mîine, pentru nimic în lume! Va face tot posibilul s-o întîlnească pe soţia directorului şi pe scorpia cealaltă. Babele astea o să-i ajute să se împace cu directorul, care, la rîndul lui, îl va îmbuna pe Krzywosad.

Să se întoarcă şi să înceapă o viaţă nouă. Da, o viaţă nouă, liniştită, o viaţă casnică! Trebuie să sfîrşească o dată cu prostiile! E timpul să se facă om serios! Se vor cununa fără mare tămbălău, chiar luna asta... Şi din nou totul trece pe un alt plan. Se plimbă amîndoi pe alei. Se întîlnesc cu vizitatoare elegante, unele frumoase, altele urîte. Toate o privesc cu atenţie; Judym are impresia că e un biet nenorocit, stînd de vorbă de la egal la egal cu un personaj important în mijlocul mulţimii care-l pizmuieşte... Se mîndreşte cu logodnica lui, se laudă cu ea, cu frumuseţea ei strălucitoare, atotputernică, cu fiecare mişcare, cu mlădierea ei de creangă tînără. Trec printre oameni, fără să vadă pe nimeni, pierduţi în ei înşişi ca într-un parfum de tuberoză...

Se lumina de ziuă cînd Judym aţipi în sfîrşit. Se deşteptă îngheţat. Se aşeză pe pat în capul oaselor şi privi

în jur mirat. Obligaţia plecării i se năruí pe piept ca o piatră de moară. Nu se gîndise încă la ea şi n-avea intenţia s-o evite, dar încerca să-şi adune puterile ca să se urnească din loc.

Timp de cîteva ceasuri îşi făcu bagajele, îngrămădindu-şi hainele şi cărţile în valiza lui cea veche. Pe la opt, la ora cînd poştalionul pleca spre gară, era gata. Îi rămînea un sfert de ceas pentru micul dejun. Judym intră în restaurant şi bău o ceaşcă de cafea în mare goană, de parcă l-ar fi zorit turcii din spate, apoi se duse să mai arunce o ultimă privire asupra spitalului. Cînd ajunse în poartă şi putu contempla clădirea aceea în care pusese atîta pasiune, în sufletul său ţîşni un izvor nou, necunoscut. Un zîmbet de trufie îi apăru pe buze, ochii lui căpătară o expresie de gheaţă. Cu zîmbetul acesta pe faţă străbătu în grabă sălile spitalului, examină un băiat bolnav de tifos şi plecă fără să salute pe nimeni. Nu zăbovi în faţa castelului şi nici sub ferestrele îndărătul cărora locuia idolul lui. Abia în colţul aleii, înainte de a pierde pentru totdeauna din vedere spitalul, se întoarse şi-l privi o clipă cu ochii întredeschişi. Faţa i se crispă şi tresări ca într-un spasm. Apoi se depărtă cu paşi mari.

Poştalionul se şi oprise în faţa verandei şi vizitiul îi făcu semn de departe să se grăbească. Judym se repezi în odaia lui şi voi să mai pună ceva în valiză. Desfăcu repede curelele, deschise valiza, îi completă conţinutul, şi o închise în grabă. Cînd fu gata, avu o clipă impresia că decorul în jurul lui se schimbă...

Iată anticamera mătuşii. Îşi face lecţiile repede, cît mai repede! Trebuie să se grăbească, întîi, fiindcă de asta atîrnă viaţa lui, şi în al doilea rînd, fiindcă îi e teamă să nu capete o notă rea; în fine, mătuşa poate să observe că mai e acolo, poate să-l dea pe uşă afară, să-i repeadă un ghiont în fălci ori să-l scuipe în ochi. Trebuie să plece, trebuie să plece...

Mai repede, cîine!

De ce suferința asta cumplită care-i năvălește în inimă ? De ce e și mai rău, mult mai rău ca atunci ? Totdeauna și pretutindeni...

Și ca o proiectare a ființei sale, o clipă, o frîntură de clipă, o umbră familiară, apropiată, tot atît de apropiată ca și sicriul, se opri lîngă el : singurătatea.

I se păru că i se adresează într-o limbă neînțeleasă, care-l făcea să se cutremure și care-i zbîrlea părul din cap :

— Nu-i nimic, nu-i nimic, eu aștept.

Peste o clipă era în brișcă. În drum spre gară simți cum pătrunde în el o liniște dinafară, plăcută și curioasă în același timp, ca primele accese de febră ce prevestesc o boală grea. Nu se gîndea la Cisy, nu regreta nimic. Simțea numai o scîrbă infinită față de perspectivele pe care le avea în față și o adevărată groază la gîndul că va ajunge la gară, că se va urca într-un vagon și că va vedea și alți călători ; intră totuși în sala de așteptare, străbătu mulțimea și sentimentul acela amar dispăru. În compartimentul de clasa a doua în care se instală nu era nimeni, așa că se trînti numaidecît pe canapeaua tapisată, hotărît să doarmă. Să doarmă, să doarmă...

Era ostenit, simțea o apăsare de mii de ocale. Fuma țigară după țigară. Ochii i se împăienjeneau. Cu ochii pe geam, contempla albastrul cerului, vîrfurile copacilor, stîlpii și sîrmele de telegraf, dar întocmai ca o oglindă în care se formează imaginea unui tablou, fără ca ea să participe conștient. Prin fața geamului fugeau fără odihnă, în jos și în sus, sîrmele telegrafice paralele. Iată-le lunecînd încet pe fereastră în jos și dispărînd dintr-o smucitură dincolo de cadrul, ei, ca și cum s-ar fi prăbușit la pămînt. O clipă după aceea se avîntă iar ca niște păsări speriate și se reped în sus, înșirîndu-se pe toată înălțimea geamului. Apoi rămîn la mijlocul drumului, nemișcate, ca și cum ar chibzui încotro s-o pornească de data asta...

„Dacă o iau în sus — visează Judym — dacă o iau în sus".

Inima i se strînge şi-l doare, căci oracolul din micul templu străveziu coboară şi sîrmele dispar liniştit, cu un fel de zîmbet batjocoritor, fără cuvinte.

Atunci în sufletul său se îmbulzesc prevestiri, presimţiri fără nume, superstiţii, uimire, spaimă. Vin de undeva pe neaşteptate, ca nişte creţuri pe oglinda unei ape. Suspină şi cad... Apoi răsar sub formă de plante de apă, de buruieni, de lujere lungi ca acelea din care înfloresc la suprafaţă crini albi, panglici netede şi fire de apă care se răsucesc în jurul înecatului cînd începe să se înăbuşe, cînd mişcările lui devin dezordonate şi cade neputincios la fund.

S-ar zice că aşteaptă acolo zi şi noapte, cu ghearele răşchirate, pîndind neîncetat din adîncuri prăbuşirea nenorocitului cuprins de deznădejde. Gîndurile acestea sînt pline de vrajă, fantastice, absurde, fără sens. Nici tufişuri, nici ierburi, nici alte plante. Se clatină solemn şi se sting pe rînd cu trupurile lor alunecoase, verzui, negre, gălbui. Ai zice că se prind într-o horă misterioasă, că fredonează şi se leagănă în tactul valurilor ce curg pe deasupra capetelor lor.

Cît sînt de stranii. cînd se uită în ochii înecatului! Omul cuminte care le scoate din apă şi le aruncă muribunde pe mal, le împrăştie şi le studiază, vede că nu sînt decît nişte biete buruieni de apă. Dar cel care priveşte lujerele lor, părul verde, mîinile ce se lipesc asemenea unor polipi, buzele ce sărută chicotind, ochii ascunşi sub gene stufoase, cleioase...

Judym se lăsa în voia acestor sentimente ca un înecat pe fundul apei. Din cînd în cînd îşi încorda umerii, se scutura şi se sălta. Atunci îi apărea în minte figura Joasiei, în urechi foşnetul rochiei sale, iar pe buze, parfumul gurii ei. Clipele acestea erau mai scurte decît vorbele. Conştiinţa lui le alunga cum ar fi alungat moartea. dar în urma lor rămînea aceeaşi tristeţe infinită, unică şi veşnic nouă, care izvora din inimă, se agăţa de fiecare colţ al peisajului fugar, de fiecare arbust rămas undeva, acolo, spre Cisy, şi care, ca orice muncitor cuminte, se depărta tot mai mult, tot mai mult.

Unele elanuri oarbe ale nervilor erau deosebit de violente. Uneori, aspectele peisajului, gînduri, crîmpeie de raționamente, silogisme, ironii — îl înhățau ca într-un cleşte. Atunci o durere aprigă îi frigea sufletul. Ghearele ascuțite ale neputinței se înfigeau în el, îl doborau la pămînt zguduit de fiori. Își făcea lui însuși impresia unui cerşetor beat care umblă pe străzi fără rost, căuta să se dojenească, dar în zadar...

Trenul se oprea în stații, pornea, se oprea iar. Judym nu observa nimic. La o stație mai mare, nod de cale ferată, află că avea de aşteptat un ceas întreg, aşa încît coborî şi intră în sala de aşteptare. Pierdut în mulțime se simți slab, prigonit, neputincios şi nefericit, ca niciodată pînă atunci. În răstimpuri, un obiect oarecare îi reamintea locuința lui de iarnă de la Cisy, confortabilă, liniştită, paşnică şi amintirea aceasta îl mişca pînă la lacrimi. Regreta locurile pe care le părăsise, inima îi era grea, mîinile şi picioarele neputincioase. Își regreta încăpățînarea, spiritul de contradicție, scandalurile pe care le provocase şi mai ales ultimul. Trecu în revistă, cu scîrbă adîncă, toate prostiile pe care le făcuse în ultima vreme. Încerca să şi le alunge din memorie, să le stîrpească. Își dădu seama dintr-o dată cîtă dreptate avuseseră Krzywosad şi directorul. Şi cît de înțeleaptă şi plină de tact fusese purtarea lui Weglichowski... Cît de mult s-ar fi bucurat dacă ar fi zărit pe negîndite în sala aceea de aşteptare fețele lor!

Cineva din mulțime spuse în clipa aceea: „Cisy"!

Atunci Judym nu se mai putu stăpîni. Își făcu loc cu coatele, cu dinții strînşi şi pumnii încleştați, înăbuşindu-şi în piept hohotul de plîns. În clipa aceea zări ca pe-un blestem, printre cei care se înghesuiau în sală, o figură cunoscută. Se întoarse maşinal şi-n prima clipă voi s-o ia la fugă. Pentru nimic în lume n-ar fi fost în stare să intre în vorbă cu cineva, cu atît mai puțin cu omul acela. Se aşeză într-un colț întunecat şi-l pîndi cu coada ochiului ca să evite întîlnirea, la nevoie chiar să-şi ascundă fața în mîini. Era gata de orice grosolănie, hotărît să nu accepte cu nici un preț o convorbire.

Omul acela pe care-l recunoscuse era inginerul Korzecki, un bărbat brun, înalt şi slab, de vreo treizeci şi ceva de ani. Judym îl întîlnise la Paris, şi făcuse cu el o excursie în Elveţia, unde Korzecki îşi îngrijea sănătatea. În calitatea lui de medic, dar mai ales de compatriot şi prieten, colindase timp de trei luni mai multe sanatorii în tovărăşia inginerului. Pe vremea aceea, Korzecki era surmenat, bolnav şi cu nervii slăbiţi. Discutau îndelung, mai bine zis se certau şi se jigneau unul pe celălalt. Călătoriseră astfel un timp împreună, pînă cînd, într-o bună zi, după o ciocnire mai serioasă, se despărţiseră şi o porniseră fiecare în drumul lui: Judym se înapoiase la Paris şi Korzecki plecase în ţară.

În clipa aceea, figura fostului său tovarăş de drum din Elveţia îi era insuportabilă. Korzecki umbla cu paşi rari prin sală, ieşea pe peron, se întorcea...

Era un bărbat chipeş, înalt, bine proporţionat, plin de distincţie, îmbrăcat nu numai după ultima modă, dar la cel mai bun croitor. Pardesiul său de culoare deschisă, cascheta de călătorie, pantofii galbeni şi valiza alcătuiau un contrast atît de mare cu restul sălii de aşteptare, încît păreau o apariţie desprinsă din tumultul civilizaţiei apusene şi proiectată pe fondul cenuşiu al bădăranilor din Malopolska.

Primul tren încărcă o bună parte din pasageri ca să-i ducă undeva, într-o parte a lumii. Judym nu ştia încotro plecau aceşti oameni. De altfel, îi era complet indiferent încotro şi în ce scop va porni el însuşi. Pleca spre Varşovia, locul comun de adunare al tuturor pribegilor, dar n-avea idee de ora sosirii şi nici de popasurile din drum.

Cufundat în gînduri nu observă că inginerul se oprise în faţa lui. Îl zări abia cînd celălalt începu să vorbească:

— Cine v-a supărat aşa de tare, domnule doctor? De ce aveţi o figură aşa de plouată?

Judym tresări şi-l fulgeră cu privirea pe nepoftit. Întinse mîna şi strînse uşor mănuşa lucioasă.

— De unde vii și încotro te duci ? rosti el rar, pe un ton aproape jignitor.

— Eu... spre casă. Și dumneata ?

— Eu... unde-oi vedea cu ochii.

— Foarte originală direcție ! Duce totuși undeva, sau e un punct mișcător în spațiu ?

Judym vorbea cu un glas gîtuit. Își impuse cu greu să ridice ochii spre figura inginerului. Era neschimbat. Atîta doar că expresia feței era și mai ciudată. Ochii lui negri, adînci și triști, străluceau și acum ca două flăcări. Adesea se stingeau istoviți, dar alteori străluceau războinic ca niște colți albi de tigru. Stîngul era ceva mai mare și rămînea din cînd în cînd complet imobil. Expresia lor era ironică, dar plină de sinceritate și de dragoste de adevăr. Privirea aceea insuportabilă, pătrunzătoare ca o rază Roentgen, îndărătnică, grea, îi tăia uneori interlocutorului său răsuflarea în piept, ca gura întunecoasă a unei țevi de revolver, lipită fără veste de tîmplă. Judym se temuse totdeauna de astfel de priviri, mai mult chiar decît de raționamentele cele mai bine construite. Ele te iscodeau fără milă, nesocoteau orice afirmație și păreau că-ți pătrund toate gîndurile, pînă la rădăcină, că scormonesc fiecare emoție, fiecare reflex, pînă în tainițe pe care nimeni n-are putere să le cerceteze în sufletul lui. Privirea lui Korzecki pîndea orice minciună a interlocutorului său, chiar cea mai insezisabilă, orice afectare, orice notă falsă, cît de imperceptibilă. Și îndată ce dibuia punctul slab, se năpustea încîntat, cu o satisfacție sălbatică, bucurîndu-se de stingherealа celuilalt și jucîndu-se cu el ca mîța cu șoarecele care i-a picat în gheare. Mii de exclamații ipocrite de surprindere, de admirație, încurajarea vicleană la minciună, totul țîșnea din pupilele lui negre, strălucitoare ca argintul viu. În cele din urmă, privirea lui devenea diavolească — asemenea unei lovituri surde în piept, care-ți taie vorba și-ți paralizează gîndurile.

— Am auzit vag că ați locuit la țară, zise el instalîndu-se la masă.

— Da, într-o stațiune...

— A, adevărat ! La Cisy.
— Da, la Cisy.
— Ei, şi e bine acolo ?
— Aşa şi aşa.
— Bine, dar îmi închipui că se poate trăi.
— Am plecat de-acolo.
— Pentru mult timp ?
— Pentru totdeauna.
— *Voilà !* Pentru totdeauna... Nu-mi place cuvîntul ăsta : pentru totdeauna... Aţi avut motive serioase ?
— Îţi mărturisesc că sînt complet distrus şi că mi-e greu chiar să vorbesc despre asta. Nu mi-o lua în nume de rău.
— Am observat asta şi te rog să mă ierţi. E bine cînd cineva spune lucrurilor pe nume. Eu îmi dau seama numaidecît de asta şi mă feresc de minciună ca de un vis urît. Un singur cuvinţel însă : unde te duci ? Poate că ai nevoie de bani, de vreun ajutor ?
— Nu, nu ! Cred că o să mă duc la Varşovia.
În clipa aceea auzi undeva, nu departe, glasul Joasiei. Inima i se strînse, ochii îi deveniră sticloşi, ca şi cum viaţa s-ar fi scurs din ei.
— Vreau să-ţi mai spun cîteva cuvinte — zise Korzecki — şi pe urmă plec. Se poate ?
— Cum să nu, vorbeşte.
— Iată ce vreau să-ţi propun : vino cu mine la Zaglebie. Ai să stai cît o să-ţi placă — treaba dumitale. Ai să-ţi odihneşti trupul şi sufletul, ai să te plimbi...
— Nu, nu ! Nu mă duc nicăieri.
— Pot să-ţi spun mai mult decît atît : cunosc o întreprindere care are un post de medic, vacant. Ai putea să te prezinţi. De altfel nu acum, mai tîrziu.
— Eu plec la Varşovia... mormăi Judym, fără să-şi dea singur seama de ce respinge această propunere. Ceea ce-l supăra mai ales era că trebuie să stea de vorbă cu inginerul. Ca şi cum i-ar fi ghicit gîndul, celălalt zise :
— Nu vreau să te plictisesc, îţi promit să nu te mai întreb nimic. Ce zici ?

— Nu, nu.

— Unde ai să tragi la Varşovia ? La hotel ? Cînd omul e ostenit şi are nervii zdruncinaţi...

— Nervii mei nu sînt de loc zdruncinaţi ! Asta-mi mai lipseşte, să mă îmbolnăvesc de nervi acum ! Nici vorbă nu-i de nervi...

Pleoapele lui Korzecki se înclinară uşor şi un surîs fugar îi apăru pe faţă. Îndată însă faţa lui redeveni serioasă şi exprimă un sentiment de adîncă stimă care nu-i era de loc familiar. Judym îşi privi tovarăşul de drum şi simţi un fel de uşurare. Într-adevăr : unde se duce ? Să înceapă să cutreiere străzile Varşoviei ca să-şi înăbuşe dorul ?

— Mă tem să nu te stingheresc... rosti el cu un glas mai blînd.

— Putem călători în compartimente deosebite chiar în vagoane deosebite, dacă doreşti. Poţi să iei vagon de dormit, aşa că nici n-ai să mă vezi măcar.

— De ce ?

— Uite-aşa. Eu ştiu ce spun. De altfel am şi eu socotelile mele.

— Ce socoteli ?

— Nişte socoteli.

— Dar eu am bilet pentru Varşovia.

— Ei şi ce ? Pot să mă duc să-ţi iau unul pînă la Sosnowiec. Rămîi aici liniştit şi nu-ţi face sînge rău ; pînă una alta eu dau fuga să-ţi iau bilet.

Judym îl urmări cu ochii şi constată că silueta aceea în costum de culoare deschisă, care-şi făcea drum prin mulţime, îi dădea un sentiment liniştitor. Un suspin de uşurare îi ieşi din piept. O clipă se întrebă ce putea să fie Zaglebie şi cu toată aprehensiunea pe care i-o provocau locurile noi, şi acesta în mod special, se întrebă ce se ascundea sub acest nume ca să-l prefere Varşoviei. Korzecki se întoarse curînd şi-i arătă ostentativ biletul, pe care de altfel îl ascunse numaidecît în buzunar. Trenul porni şi Judym intră maşinal în urma noului său prieten în compartimentul de clasa întîia. Era singur în compartiment ; se trînti imediat pe canapea silin-

du-se să nu se gîndească la nimic. Cînd trenul se clătină şi se urni din loc, simţi o mulţumire adîncă la gîndul că nu era singur şi că nu pleca la Varşovia. Nimeni nu intră în compartimentul lui. Abia o oră după aceea, Korzecki se ivi în uşă, cu valiza lui încăpătoare în mînă. Se aşeză în celălalt colţ al compartimentului, deschise o carte şi începu să citească. Cînd îşi scoase cascheta plată din cap, Judym observă că chelia lui făcuse progrese. Părul rar, tăiat scurt, îi mai înnegrea tîmplele, dar nu putea ascunde spaţiile goale. Korzecki citea cu atenţie. Pe buzele lui frumoase trecea din cînd în cînd o expresie rece, de dispreţ îngăduitor, aceeaşi expresie pe care cinicul acesta o lua cînd stătea de vorbă cu vreun „poseur". Ochii lui sfredeleau filele cărţii cu aceeaşi privire cu care scruta oamenii. Judym îl privea pe sub gene şi, pe neaşteptate, o idee ciudată îi trecu prin minte : ce s-ar fi întîmplat cu Joasia dacă ar fi fost soţia unui astfel de om ? Ar fi vrut să-i zărească ochii, să şi-i reamintească, dar privirea lui se împăienjenea de lacrimile pe care i le stîrneau ochii şi chipul ei. Rămase astfel nemişcat, silindu-se din răsputeri să-şi înăbuşe suferinţa. La un moment dat simţi o dorinţă fierbinte, o adevărată nevoie de a-i vorbi lui Korzecki despre Joasia, de a-i spune tot adevărul, totul. Era pe punctul de a vorbi dar, deodată, ceva, o reminiscenţă vagă îl împiedică, asemenea alicei care loveşte o pasăre plutind prin văzduh. Uită unde se afla, uită ce se petrece cu el şi se zbuciumă mult timp, într-o stare de semiluciditate şi de nostalgie adîncă.

Pe la cinci după-amiază. Korzecki închise cartea, îşi trase din plasă valiza grea şi pregătindu-se să părăsească vagonul, îi zise încet :

— Scoală-te, doctore, am ajuns.

Coborîră pe peronul unei gări mari, plină de zgomot, îl străbătură iute şi se urcară într-o trăsură care-i aştepta. Caii vînjoşi porniră în galop, trecînd în mare viteză prin oraşul care părea să fi fost construit într-o săptămînă. Casele erau vulgare, lipsite de rezistenţă şi arătau a fi fost clădite în grabă. Străzile erau numai

băltoace adînci şi hîrtoape. Bulgări de noroi uscat murdăreau pînă şi ferestrele etajului întîi. La umbra clădirilor noi se mai piteau cocioabe bătrîne şi locuinţe de modă veche.

Împrejurimile oraşului făceau impresia unui teren veşnic răscolit şi nu în scopuri paşnice, ci în vederea unei exploatări necruţătoare. O singură porţiune de teren rămăsese neatinsă. Privirea nu se oprea decît în găuri, şanţuri, canaluri, gropi.

Ici-colo, cîte un pîlc de brazi, lăsînd largi spaţii între ei, asemenea firelor de grîu crescute în nisip, erau încă în picioare. Printre ei se putea vedea ce se petrece dincolo de crîng. Arbori strîmbi, degeneraţi şi cîteva tufe de ienupăr completau peisajul. Locurile erau pustii. părăginite.

Şosele, drumuri, poteci porneau în toate direcţiile. Cîteodată, roţile trăsurii se ciocneau de şinele căii ferate. Pretutindeni se înălţau coşuri de fabrici şi fumul lor se lăţea pînă departe, pe cerul azuriu.

Trecură pe lîngă tot felul de fabrici, care se adunau în grămezi ciudate, apoi se împrăştiau iar printre locuinţe. În imediata apropiere se căscau nişte gropi imense, adînci, din care dospea veşnic, din lipsa unui loc de scurgere, o apă murdară, spurcată, galben-ruginie. Aspectul ruşinos al acestor gropi îl întristă pe Judym. Apa aceea nu avea unde să se scurgă, nu putea pleca, nici fugi, n-avea nici un fel de libertate de mişcare, nu putea face un pas înainte, dar nici nu putea da îndărăt, n-avea unde să se infiltreze şi să dispară fără urmă. Nu era bună la nimic, nu puteai s-o bei, nici să te speli cu ea. Norii şi stelele nu se oglindeau în ea. Privea în sus ca un ochi scos, cu o strălucire groaznică, cu un strigăt mut care alunga omul. Apă blestemată, loc de adăpost pentru epidemii. Şi aşa trebuie să rămînă mai departe, fără sfîrşit, fără moarte.

În preajma gropilor se înălţau dealuri uriaşe de praf de cărbune. Pe alocuri ploile şi furtunile le străbătuseră, deschizînd în interiorul lor şanţuri de-a curmezişul. În aceste ridicături ciudate de culoarea cărămizii

arse, strălucea praful de cărbune combinat cu zgura; din loc în loc, pămîntul acela bolnav şi chinuit prezenta cîteva ridicături roşcate.

Cînd trăsura ajunse în sfîrşit pe şoseaua largă şi bine întreţinută, punctul final al călătoriei lor se arătă în zare: era mina „Sixtus". Cele trei clădiri exterioare semănau cu trei mori de vînt una lîngă alta, atît de întunecate de praful negru care le acoperea, încît nişte geamuri aşezate sub unul din aceste turnuri de lemn atrăgeau ochii noului venit prin strălucirea lor de oţel. În vîrful a două coşuri prismatice, dintre cele mai înalte, într-un vîrtej de fum şi de aburi, roţile ascensoarelor subterane se învîrteau cînd într-o parte, cînd într-alta. Cărbunele se împrăştia în toate părţile şi de-a lungul unor jgheaburi negre se arcuiau pe deasupra coastele enorme ale podurilor de lemn. Glasul minei se auzea din depărtare. Pe una din bîrne şedea un om cu cizme groase în picioare şi haine pînă la genunchi. Era cu desăvîrşire negru. Spunea probabil ceva, căci dădea din mîini, poruncind desigur oamenilor, care săpau de zor şi răsturnau cu lopeţile bulgări negri. De jur împrejur, şanţurile şi gropile erau pline de apă, sau mai bine zis de un lichid întunecat, fără culoare definită, mort şi greoi, răspîndit în pămîntul sfîrtecat, care nu mai avea putere să-şi acopere goliciunea cu iarbă. O pulbere neagră se revărsa din văzduh asupra lui şi distrugea orice vietate care se dezvolta în soare, la suprafaţa lui. Pe terenul aparţinînd minei se înşirau mormane de pietre amestecate cu cărbuni. Mai departe se zărea un petic de praf negru, asemenea unei cîrpituri pe-o haină ruptă. Cîţiva buşteni neregulaţi peste care trecuseră vijeliile iernii şi arşiţa verii, şi pe care se depusese pulberea neagră, se zăreau mai încolo. Aceste rămăşiţe din trunchiurile unor arbori încărcaţi de frunze şi tăiaţi cîndva erau pentru Judym imaginea unor nedreptăţi, a unor suferinţe înăbuşite şi călcate în picioare. Ai fi zis că plîng cu hohot sfîşietor şi înfricoşat şi că nimeni nu-i aude. Ori încotro îţi întorceai ochii, te izbeai de aspecte neaşteptate

oferite de acest pămînt mort, al cărui drept la viață părea inexistent.

Judym le contempla asemănîndu-le cu propriul său peisaj sufletesc. Distingea perfect necesitățile logice, drepturile înțelepte, creatoare ale industriei, dar simțea totodată și un fel de răzvrătire inexplicabilă, șiroind printre ele și împrăștiindu-se în pîraie neastîmpărate, vijelioase, care se supuneau în mod tacit numai lor însile și propriilor lor legi. Și înlăuntrul sufletului său plîngea soarta acestui pămînt. O simpatie inexplicabilă îl înfrățea cu aceste locuri, în care deslușea ceva ce mintea lui nu putea percepe și imaginația nu putea plăsmui...

Korzecki opri trăsura în fața clădirii principale și ceru o informație. Trăsura intră în curtea minei. În fața triajului coborîră amîndoi și intrară în cancelarie. Era o căsuță la parter, murdară ca o haină de coșar. Judym luă loc lîngă fereastră, în prima odaie, pe un scaun liber. Korzecki îl rugă să-l aștepte și intră singur în camera vecină de unde răzbăteau frînturi de discuție purtată de oameni cu coarde vocale solide. Odaia în care rămăsese Judym era goală. Din colțuri amenințau întunecate două dulapuri pentru registre, vopsite în negru. Pe masă se îngrămădeau niște dosare, acoperite cu praful de cărbune ce se strecura prin crăpăturile ferestrelor și scînteia cum scînteia totul în jur. Dincolo de geamuri, vagonetele împinse de niște muncitoare zdravene lunecau pe șine cu zgomot. Bulgări de cărbune cădeau din sitele de triaj în aceste vagoane mișcătoare. Era un fel de bubuit neîncetat de tunet, un zgomot surd, sau uneori un hohot prostesc de rîs.

O lampă electrică, fixată de masă, se aprinse și începu să ardă slab. Judym își plecă capul pe mîinile încrucișate. Lumina aceasta îi umplea inima de o durere sfîșietoare. I se părea că pe umerii săi aleargă vagoane, că pe cap îi cad blocuri negre, scînteietoare, cu muchii ascuțite ca de secure. Lucrătoarele făceau un zgomot sălbatic, paznicii strigau, sita triajului uruia înfiorător, din timp în timp se auzea dangătul clopotului anunțînd că platforma ascensorului se aruncă în prăpastia minei...

Toate acestea se prăbuşeau peste el ca vocile unor stafii. Mai cu seamă dangătul clopotului... Glasul acesta înfricoşător, sugrumat, care-ţi pătrundea pînă-n inimă, un adevărat glas de primejdie, aducea cu un geamăt omenesc, cu acea *vox humana* [1] a orgei în catedrala din Freiburg.

Judym ridică încet fruntea şi văzu înainte cerneală, condei şi un petic de hîrtie grosolană. Începu să scrie cu litere strîmbe : „Joasia, Joasia ! Ce să fac fără tine ! Toată viaţa, toată inima, tot sufletul meu a rămas lîngă tine. Am mereu impresia că unul dintre noi a murit, şi că celălalt rătăceşte pe pămînt printre mormintele unui imens cimitir... În sufletul meu geme un glas sfîşietor de clopot, bolborosind silabele unui cuvînt pe care nu-l pot desluşi..."

Se opri, avînd impresia că rîndurile sale nu exprimau întocmai realitatea, că adevărul absolut, care pîlpîia în inima lui, nu putea fi redat în cuvinte. Pe cînd stătea aplecat astfel asupra hîrtiei, simţi că cineva se înclină asupra lui. Era Korzecki. Judym se ridică de pe scaun şi observă că celălalt îi aflase taina.

— Iartă-mă — zise Korzecki — mi-am aruncat fără voie ochii pe hîrtie, fără să ştiu că e o scrisoare. Am citit numai primele cuvinte.

— Nu e o scrisoare, mormăi Judym.

Rupse hîrtia în bucăţele şi le ascunse în buzunar.

— Îţi cer iertare ! zise Korzecki cu un glas blînd, delicat, pe care Judym nu i-l cunoştea.

— Rămînem aici ?

— Nu ! Mergem mai departe.

— Unde ?

— La mine. Eu nu locuiesc aici. Poate că o să te aşezi cu timpul de locul ăsta. În drum putem să ne aruncăm o privire asupra dispensarului.

— E departe pînă la dumneata ?

— Trei verste. Eşti obosit ?

— Destul de obosit. Aş vrea să dorm.

[1] Voce omenească (în limba latină, în original) (n.r.).

— Ajungem numaidecît. Numai să telefonez să ne pregătească ceaiul.

— Lasă, te rog ! Nu-i nevoie. Mie cel puțin nu mi-e foame. Nu pot să pun nimic în gură.

Fără să știe de ce, spunînd aceste cuvinte, Judym se înroși. Korzecki observă și spuse încet :

— Dar dacă-ți poruncesc să mănînci un biftec în numele domnișoarei Joasia ?

Îl apucă de umeri cu putere și-l sărută. Judym îl sărută și el, dar se simți umilit și tăcu stînjenit. Avu o presimțire apăsătoare — ca odinioară în fața lui Weglichowski — că devine rob, că de acum înainte atîrnă de voința puternică a altcuiva. Se gîndi cu neplăcere că și dragostea lui pentru Joasia, dragoste tainică și sfîntă, îi era acum cunoscută lui Korzecki, care părea să vadă totul. Iată dar că și secretul acesta încîntător și dureros pierdea ceva din farmecul său.

În trăsură, Korzecki redeveni apatic și se cufundă iar în tăcere. Se învioră doar cînd trecură prin fața unei case, în formă de cutie, cu ferestre așezate la distanțe egale și cu acoperiș drept de tablă pe care i-o arătă tovarășului său de drum. Era dispensarul. Cîțiva oameni cenușii erau adunați în ușă : unul avea ochiul legat cu o zdreanță, altul își ținea mîna atîrnată într-un bandaj gros, un al treilea avea o figură pe care se citea o suferință puternică. Judym îi vedea pe toți ca printr-o ploaie torențială. Gîndul că va trebui poate să-i îngrijească pe oamenii aceștia, să se aplece asupra suferințelor lor, îi era penibil ca o suferință. Își aduse aminte că auzise odată pe cineva rostind cuvîntul : gloată. Cine spusese oare asta ? Cine ? Își frămînta creierul, se muncea să-și amintească momentul și împrejurările în care-l auzise... După multă caznă, se revăzu deodată la Versailles, în apartamentul Mariei Antoinette, și prinse cuvîntul de pe buzele Joasiei. Ce bine, ce complet exprima el totul !

— Dacă vrei, poți să ajungi medicul minei, îi spuse inginerul.

— Nu, nu acum. Trebuie să mă odihnesc cîteva zile.

— Desigur, e vorba de viitor. Am discutat cu un individ influent. Tare bine ar fi să rămîi aici. E cam plicticos şi trist, asta-i adevărat...

Tăcu şi rămase o clipă cu capul plecat. Apoi şopti cu voce cîntată :

— *Asperges me hysopo et mundabor ; lavabis me et super nivem dealbabor...* [1] Se întoarse către Judym şi, oarecum jenat, cu o umbră de roşeaţă pe faţă, îi explică : Cîteodată răsare de undeva o imagine neaşteptată. E ca şi cum ar veni din adîncul pămîntului... Chiar în clipa asta mă gîndeam la biserica noastră. O biserică veche în munţi... Un preot dolofan, cu patrafir alb, intră urmat de organist şi de paraclisier. Miroase a ierburi, a grîne şi a alune tinere, căci e 15 august ! Preotul intonează : *Asperges me...* şi pătrunde în biserică, deschizîndu-şi drum printre ţărani. Stropeşte în dreapta şi în stînga cu mîna ridicată. În vremea asta organistul cîntă singur. Glasul lui e clar, bărbătesc, calm. Faţa lui rasă exprimă reculegere, un fel de asprime, aproape. Cînd rosteşte aceste dulci cuvinte *Super nivem...* vocea lui e cam ascuţită. Il aud acum... Ah, Doamne ! Cînd reia a doua oară versetul, preotul se întoarce şi cîteva picături de apă sfinţită stropesc fruntile noastre, ale celor care stăm în strana ctitorilor. Stropi de apă sfinţită... Reci, sfinţi... Şi melodia aceea rugătoare, încrezătoare, cîntecul copilului, suspinul sufletului simplu, care nu se teme... Nu vezi că din străfundul acestor cuvinte se înalţă spre cer ochi scăldaţi în lacrimi ? *Lavabis me et super nivem dealbabor...*

Începea să însereze. În depărtare se aprindeau lămpi electrice, răspîndind în jur o lumină palidă, albastră. Un zgomot slab ajungea pînă la ei. Trăsura trecu în trap pe uliţa unui tîrguşor şi se opri în faţa unei case dărăpănate, cu etaj. Judym îşi urmă gazda. Locuinţa era destul de încăpătoare, dar goală ca un hambar. Într-o odaie se tuguiau cîteva cuiere, ca nişte sperietori

[1] Curăţă-mă de păcate, ca să devin curat ; spală-mă, ca să devin alb ca neaua (în limba latină, în original) (n.r.).

ciudate de vrăbii, în alta zăreai lîngă un perete un pat de lemn, în a treia se afla în mijloc o măsuță încărcată cu cărți și încă un pat, precum și alte cîteva obiecte strict indispensabile.

— Instalează-te în aceste saloane cum poți, eu o să mă ocup de mîncare și de băutură, glumi Korzecki ieșind din apartament.

O clipă după aceea intră un om, negru ca cărbunele, care aducea valizele. Sărută fără nici un motiv aparent mîna lui Judym și începu să care niște pahare, farfurii ciocnite, tacîmuri. În curînd se ivi și Korzecki anunțînd sosirea unui biftec și a berei.

— Nu te miri de modestia spartană a acestui apartament ? întrebă el, scoțîndu-și costumul elegant.

— Va avea alt aspect, cînd va fi guvernat de o gospodină... zise Judym, ca să spună ceva.

Korzecki rîse tare, prea tare, cu un hohot care suna penibil. Dar se potoli îndată și începu să se spele zgomotos, cufundîndu-și capul în apă, pufnind și scoțînd tot felul de exclamații.

În timp ce-și ștergea fața cu un prosop aspru, zise :

— Ai spus un cuvînt îngrozitor ! O gospodină... ha, ha... gospodină ! Ce idee !

— De ce ți se pare îngrozitor ? Ești cu un an sau doi mai în vîrstă decît mine.

— Ei și ce-are a face asta cu vîrsta ? Ce importanță are că ești bătrîn sau tînăr ?

— Dar ce crezi...

— Ei, ce cred...

— Dacă vrei, pot să-ți găsesc o domnișoară.

— Mi-am găsit eu singur.

În ochii lui se aprinse o flacără argintie și privirea i se ațintì asupra lui Judym. După cină se așezară unul în fața celuilalt. Deși ostenit, Judym n-avea chef de somn, ci dimpotrivă, era bucuros să stea puțin la taifas.

— Aș dori — zise încet Korzecki — să te stabilești aici, la „Sixtus" ; asta din motive pur egoiste.

— Nu înțeleg în ce măsură ți-aș putea fi de folos ?

— Ei, o nimica toată ! Nu te-am adus aici decît ca să trag un profit de pe urma dumitale.

— Cum așa ?

— Păi, mă cunoști destul de bine, adică mai bine zis m-ai cunoscut acum cîțiva ani. De atunci am înaintat cu pași repezi în direcția dinainte stabilită.

— Cura în Elveția nu ți-a ajutat ?

— Ba cum să nu ! Mi-a ajutat. Sînt sănătos ca un bivol. Îmi fac munca de inginer, mă scol la cinci dimineața, mă culc tîrziu, fac tot posibilul ca să-mi conserv forțele și să am capul limpede ca să pot lucra cît mai mult. Dar nu asta-i buba, nu de sănătatea — cum să spun ? — exterioară mă plîng...

— Ei, asta e iar o terminologie mistică.

— Ce să-i fac ! Așadar... Ceea ce aș vrea ar fi tocmai să te am pe aproape, cu ochii dumitale cinstiți, cu vocabularul dumitale medical, școlăresc, cu sufletul dumitale puternic... Să nu te superi... Știi, povestea aceea cu subsolul, și chiar cu acea misterioasă domnișoară Joasia...

— Aș prefera să nu vorbim despre asta !

— Poftim, poftim ! Doar nu spun nimic rău. Sînt așa de mulțumit că te am în față !

Judym distingea în glasul lui Korzecki ceva ce găsea și în privirea lui, o oarecare exagerare neputincioasă, deși ajunsă la niște proporții colosale, neatinse încă.

— Spune-mi ce ai, îi zise doctorul binevoitor. Mă voi sili să te ajut, cu toate că îți cam bați joc de mine, știu asta. Aș putea să te vindec !

— Nu lua în seamă ironiile mele, sînt inofensive. Eu am numai pe dinafară înfățișarea unei baionete de oțel ! Pe dinăuntru sînt moale ca stearina. Și, de altfel... *je m'en vais...* [1]

— Asta ce mai e ?

— Nimic, așa, o zicală. Eu, dragă prietene, sînt preocupat de unele eforturi spirituale, ce s-ar putea numi într-un singur cuvînt educarea voinței sau mai bine zis

[1] Plec (în limba franceză, în original) (n.r.).

lupta împotriva groazei. Aș vrea să ajung să-mi stăpînesc trupul și nervii, ca să nu mai depind de ei.

— Ca să nu mai depinzi de ei ?

— Da ! Am spus o prostie ?

— O mare prostie.

— Vreau să pătrund taina vieții și a morții atît de bine, încît să le privesc cu indiferență pe amîndouă.

— Astea-s vorbe. Omul nu poate cunoaște decît viața.

— Gîndește-te la André, de pildă ! Oamenii care s-au urcat în balonul acela cunoșteau moartea mai bine decît viața. Vedeau cîmpiile albe, înghețate, scînteind în lumina zorilor polare. Se vedeau deodată singuri și o zăreau venind de departe. O întîlniseră în tot timpul iernii în locuințe calde, comode, în timp ce discutau lucruri banale cu femei subtile. Și într-o bună zi s-au sculat și au pornit în întîmpinarea acestei necunoscute. Ce n-aș da să pot realiza o astfel de pace în mine !

— De unde știm noi cum s-au uitat oamenii aceia în ochii morții. Poate că n-a fost în ei decît o izbucnire pătimașă de ambiție, poate că n-a fost nici urmă de liniște, ci numai setea de glorie și teama.

— Ambiție ! Asta-mi place ! Să mor fiindcă așa vreau *eu*, atunci cînd vreau *eu*, cînd vreau *eu, eu*, stăpîn și spirit, să mor pentru ceea ce am luat sub aripa *mea* puternică, sub ocrotirea *mea*. Bineînțeles, în acest sentiment intră și un grăunte de ambiție. André și tovarășii săi și-au educat voința și au izbutit să-și realizeze planul. Esențialul e să te trezești din somn, să zărești moartea la căpătîiul tău și s-o saluți cu același zîmbet cu care ai întîmpina o dimineață de aprilie. Doamne-Dumnezeule, să nu te temi de moarte...

— Asta e cu neputință... E împotriva firii.

— E numai înspăimîntător de greu. Pentru alții chestiunea asta nu joacă un rol chiar așa de important și nici — deși pare o prostie ce spun — de prim ordin. Dar pentru noi, nenorociții ăștia cu nervii bolnavi... Poți combate teama de moarte în esența ei, dar e imposibil, pentru mine cel puțin, e imposibil să-mi stăpînesc teama de ceva, frica venită pe neașteptate, insomniile nopți-

lor din copilărie. În ultimul timp n-am mai putut să dorm singur. Am adus un miner care a dormit la mine în anticameră.

— Vezi, asta înseamnă că ai nervii bolnavi...

— Stai puțin. Minerul ăsta nu e un om prost, ba e chiar foarte deștept. Stăteam cu el de vorbă, încercam să mă supun sugestiei lui și să adorm, dar în mijlocul pălăvrăgelii, deodată, îl vedeam că se prăbușește pe pat ca un buștean. Singura mea mîngîiere era să-l aud sforăind lîngă mine. Eu rămîneam toată noaptea pe sofaua asta. Dacă l-aș fi trezit o dată, în miez de noapte, pe omul ăsta cu nervi sănătoși, cu nervii ca frînghiile de oțel, și i-aș fi spus : „Măi, omule, ți-a sosit ceasul !" să fi văzut ce mutră ar fi făcut ! Ar fi început să tremure, să se zvîrcolească pe jos, să se roage, te pomenești chiar că ar fi leșinat de spaimă. În timp ce eu, care visam singur aici, schimbat în pulbere, eu, bolnavul cu nervii împrăștiați pretutindeni, eu puneam mîna pe ea, o chemam, o priveam cu ironie ca pe o ființă pe care o urăsc. Acum am impresia că dacă dumneata ai rămîne aici, aș izbuti să dorm. Într-o noapte ca asta mi-aș spune : Judym e aici, aproape. Mi-aș spune : mîine dimineață mă scol și mă duc la el...

Doctorul îl asculta și simțea cum îl trec fiori reci. Era ca și cum un șarpe verde, alunecos, s-ar fi tîrît pe trupul lui. Ochii lui Korzecki păreau că-l privesc, de fapt, însă, ei erau absenți, întorși spre adîncul sufletului său. Buzele lui schițau un zîmbet... Un zîmbet enigmatic, îmbietor, care te atrăgea, așa cum te atrage fulgerul repezit în prăpăstiile din munte.

Expresia feței lui nu era rugătoare, nu cerșea compătimire. Ea nu trăda decît perfecta obiectivitate cu care-și zugrăvea amănunțit, concret și veridic starea de spirit.

— Atunci nu te temi de moarte ? întrebă Judym.

— Lupt împotriva ei. Uneori învîng eu, alteori ea. Atunci am *pavor nocturnus* [1] ca un copil mic. Uite, stau aici cu dumneata, vorbesc, sînt liniștit și vesel. Nici nu

[1] Frica nopții (în limba latină, în original) (n.r.).

mă gîndesc că există şi tristeţe în lume. Ce e tristeţea ? Nu ştiu nimic despre ea. Sînt ca un copil zvăpăiat care s-ar tăvăli de rîs, auzind că există oameni în toată firea care se tem de ceva. Şi iată, trece o oră şi în faţa mea apare spectrul. Încep să mă tem de singurătate, să sufăr îngrozitor, îngrozitor ! Nici o limbă omenească nu poate exprima sentimentul ăsta. *Pavor*... numai muzica teribilă a lui Beethoven deschide cîteodată porţile acestui cimitir, unde în gropi însîngerate zac despuiate trupuri goale, unde într-o noapte veşnică răsună plînsul unei fiinţe omeneşti, care şi-a pierdut minţile şi rătăceşte, rătăceşte, rătăceşte fără sfîrşit, căutînd mîntuire.

— Ar fi bine să ieşi din cînd în cînd la cîmp. Îndată ce ai o clipă liberă, încearcă să te distrezi. Călătoreşte cu trenul şi — asta e esenţial — evită emoţiile de orice fel...

— Aşa : să caut sapa şi să mă despotmolesc din mlaştina în care zac. Pentru mine nu-i loc pe pămînt.

— Ei, asta-i acum !

— Ştiu eu ce spun. Eu nu pot trăi aşa cum trăiesc milioane de oameni. Uneori plec, îmi caut un refugiu pentru două luni în Alpi, în Pirinei, pe una din insuliţele de pe ţărmul breton. Renunţ la gazete, la cărţi, nu deschid nici o scrisoare... Dar ce folos... Lumea se răsfrînge mai departe, pretutindeni, în sufletul meu nefericit. Cînd mă aştept mai puţin, atunci mă apucă mînia împotriva cine ştie cărei ticăloşii la care am asistat o dată, mă trezesc din somn, îmi amintesc totul, revăd totul... Mînie neputincioasă, cu atît mai neputincioasă cu cît este mai puternică !

— Dacă ai încerca să-ţi schimbi complet felul de viaţă ? Să te scuturi de orice obligaţii ? Să te apuci — ştiu şi eu — de agricultură ?

Korzecki căzu pe gînduri şi tăcu un timp. Apoi spuse :

— Nu, e cu neputinţă. Fiecare din noi sîntem sortiţi să purtăm toată viaţa un anumit gen de haine, un anumit gen de rufărie. Degeaba. Am nevoie să cîştig mult. Mi-ar fi imposibil să mă îmbrac în postav de Lodz. Trebuie să-l aduc de peste graniţă. Degeaba. Şi apoi am

nevoie să umblu prin Europa, să văd moda de primăvară la Paris, să vizitez totul, să citesc tot ce apare, să știu ce a mai născocit creierul omenesc, să merg în pas cu lumea, să curg împreună cu valul. Degeaba! Înțeleg ce spui dumneata. Mă sfătuiești să mă întorc în locurile în care m-am născut, în ținutul acela păduros, să lucrez pămîntul, să duc o viață de moșier, viața unui om fericit, care nu depinde de nimeni. Ai dreptate! Numai că viața asta nu mi se mai potrivește. Știu prea multe. Am prea multe nevoi și, de altfel... sînt o fire neliniștită: chiar și-acolo aș găsi cu cine să mă războiesc.

— Ah, așa... făcu Judym și rîse.

— Spui să evit emoțiile. Nu numai că le evit, eu nu am emoții. Ce m-ar putea emoționa! Asta-i treaba filantropilor! În adîncul sufletului meu, în ciuda conștiinței mele, se pitește o emoție ciudată, ca un tîlhar care s-a furișat în locuința mea și care nu iese din ascunzătoare decît noaptea. Josnicii, abuzuri, ticăloșii, nedreptăți, suferințe... Trec liniștit și rece pe lîngă ele, le calc în picioare, le scuip. Îmi repet mereu cuvintele măreț, puternice, divine, cuvintele pe care El le-a rostit din umbra graiului omenesc: „Ce e între mine și tine, femeie?" Și fără să știu, port în mine boala... Acum cîteva săptămîni a murit aici un băiețaș, fiul unui biet miner. Îi adusesem de la Milano o pălărioară roșie, o amintire... m-a costat un franc. Puștiul se juca prin grădina asta, zburda toată ziua. Căpșorul lui roșu... Cînd am aflat că a căpătat difterie și că a murit, m-am apucat să muncesc nebunește, am făcut tot felul de planuri, numai ca să nu mă gîndesc la el. Și mi-a trecut într-o oarecare măsură. Pînă ce într-o seară — ședeam chiar în fotoliul ăsta — ridic o dată ochii și văd o pată roșie care luneca de-a lungul pereților. În aceeași clipă, un glas vesel îmi sună în urechi. De altfel, mai știu eu dacă era o pată? Era o tristețe roșie, o tristețe apăsătoare, ca însăși moartea sufletului acela nevinovat. A venit noaptea, și cu ea — suferința. Apoi insomnia. O noapte, a doua, a treia, a patra... Am plecat pe două zile. M-am urcat în tren și am pornit-o unde am văzut cu ochii. Am

stat tot timpul la fereastră și am privit peisajul. Ei, și slavă Domnului, pata roșie a dispărut. Am tras la un hotel. Să nu rîzi de mine ! În locul petei roșii a apărut alta, verde, de un verde deschis...

— Ai nervii bolnavi.

— Desigur ! Dar mai am o boală. Am o conștiință prea chinuită ! Asta-i nenorocirea ! Stăpînirea adevărului e o nenorocire, un chin. Între mine și valea asta din Zaglebie e o distanță prea mare !

GLIKAUF!

Judym se trezi a doua zi dimineaţă şi nu-l mai găsi pe stăpînul casei. Era singur în locuinţa pustie, lipsită de orice podoabă, de orice mărunţiş drăguţ, care să dea măcar iluzia eleganţei. I se părea că se află din nou la Paris, pe bulevardul Voltaire, într-un mediu străin, antipatic. Pe unul din pereţii odăii atîrna un portret de mărime mijlocie, al unui bărbat slab, a cărui asemănare cu inginerul era izbitoare.

Trebuie să fie tatăl lui, îşi spuse Judym. Ce figură neplăcută, antipatică! Ar putea servi drept model pentru o întruchipare a orgoliului! Ai zice că şi-a pironit ochii asupra privitorului şi că vor să spună: „Măi, mojicule, măi, zdrenţărosule!"

Judym nu-şi găsea loc în casa aceasta. Bău un pahar de lapte pe care-l găsi în odaia vecină şi ieşi. Colindă cu capul plecat uliţele, cercetînd totul cu atenţia aceea încordată care nu-l părăseşte pe omul din popor decît în clipele de mare, de covîrşitoare melancolie.

Casele de zid, cele mai multe dintre ele cu etaj, înghesuite unele în altele, formau un orăşel murdar. Pe toată lungimea uneia dintre uliţe se întindeau două clădiri lungi, cu nenumărate ferestruici la parter şi la etaj, cu aspect de stîne. Tencuiala veche căzuse de pe ziduri şi lăsase cărămizile despuiate, negre de murdărie şi de umezeală.

Nu vedea nici un copac în jur, nici o plantă. În faţa uşilor şi a tinzilor putrezeau lături şi grămezi de gunoaie. Locatarii acestor case îşi împodobiseră fiecare cum putuse fereastra, vopsindu-i cercevelele în albastru

deschis ori auriu, ceea ce alcătuia o adevărată policromie în acest loc atît de ciudat. Bucăţi albe de „tulle" atîrnau pe alocuri în chip de perdele şi cîte o plantă verde îşi muia tulpina într-un vas de lut. Mai departe, dincolo de această clădire, de ambele părţi ale şoselei, se înşirau case, sau mai bine zis colibe zidite. Toate semănau între ele, ca două picături de apă. Bordeiele acestea, negre la origine, fiindcă nu fuseseră niciodată tencuite, erau surpate, aproape năruite, hidoase. Zidul negru care se dărîma din toate părţile, ferestrele cu geamuri afumate, ruginii, verzi şi albastre, aveau o sclipire ciudată. Aceste case purtau semnul sau mai curînd pecetea vremelniciei celor care le locuiau. Nimeni, nici proprietarii, nici chiriaşii nu se sinchiseau de starea şi de aspectul lor. Nimeni nu se leagă de nişte camere de hotel, în care călătorul se adăposteşte doar de frig şi de ploaie, dar e oricînd gata să le părăsească şi să plece mai departe. Ele îi reaminteau lui Judym orăşelele de pe povîrnişul italian al Alpilor, din regiunea Bellinzona, Biasca, Lugano, pe care le vizitase cîndva. Acolo ca şi aici, omul e îndobitocit de lupta cu natura care nu-i oferă decît o bucată de pîine şi o gură de apă, îl aruncă din loc în loc, şi-l lasă să vegeteze la infinit.

Un cîine cu un aer plictisit, care umbla din casă în casă, îl privi cu adîncă nepăsare pe noul venit ; o babă ramolită se tîra anevoie, îmbrăcată în nişte ţoale cenuşii, pline de noroi, un plod murdar îşi făcea de lucru în mijlocul drumului. Într-o parte a şoselei, un pîrîiaş curgea zglobiu pe fundul unui şanţ adînc, cu maluri solide. Apa lui, scoasă cu pompele din fundul minei, era ruginie, şi depunea pe nisip, pe firele de iarbă şi pe resturile zvîrlite în el, un strat de mîl roşu, ca de cărămidă pisată.

Era o zi ceţoasă. Din timp în timp cădeau cîţiva stropi uşori de ploaie. Judym vedea mereu alte ziduri de cărămidă roşie, alte locuinţe, care încă acum douăzeci de ani începuseră să se prăbuşească în moloz.

Şuierul locomotivelor, gonind de pretutindeni în ceaţă, semnalele care ieşeau din ruine ca nişte suspine surde, răsuflarea maşinilor care se auzeau lucrînd pretutindeni, mai departe şi mai aproape, îl transportau într-un ţinut ciudat unde se simţea străin. Nu se putea regăsi, nu-şi putea adînci sentimentele. Ele rămăseseră aceleaşi, numai că li se întîmplase ceva.

Se simţea prost, inima îi era grea şi fără o rază de nădejde, şi asta numai fiindcă îi lipsea Joasia. Mii de emoţii dureroase îi năvăleau în inimă. Anumite imagini şi anumite glasuri lăsau parcă în umbră dorul după Joasia, o devorau cu guri gigantice, pînă cînd nu mai rămînea din ea decît un ecou slab, pierdut.

Asta spunea şi clopotul minei cu strigătul lui care răsuna în depărtare, ori de cîte ori coşurile fabricilor slobozeau nori groşi de aburi şi roţile porneau în drumul lor neobosit. Asta spunea şi huruitul vagonetelor de cărbuni care dispăreau în scobiturile pămîntului.

Judym înainta alene pe şosea, printre şinele care se încrucişau mereu. În preajma uneia din aceste linii laterale văzu ca prin vis, într-un bordei pe jumătate săpat în pămînt, un om negru cu părul cărunt şi cu ochii tulburi, aproape orbi, care părea să vegheze asupra unei operaţii. Mai departe, pe şinele ce duceau spre mină, unde vagonetele de cărbuni erau încă în continuă mişcare, se agita un alt om. Purta pe cap o căciulă şi părea el însuşi o grămadă mobilă de cărbuni ; cînd voia să oprească vreun vagon pornit în goană, încărcat cu blocuri negre, stropite cu var, apuca drugul fixat de frînă şi, îndoindu-şi picioarele, rezista roţilor cu puterea şi greutatea sa. În sinea lui, Judym dădea bineţe acestor oameni dar buzele nu puteau să rostească salutul.

Trecea pe lîngă ei în tăcere. Inima i se înfiora în piept. Cele mai tainice, cele mai nepătrunse ascunzişuri ale firii lui recunoşteau în figurile acelea murdare şi întunecate, pe mama şi pe tatăl său.

— E tatăl meu, e mama mea... şopteau buzele lui.

În preajma unei clădiri masive, de lemn, un om îl opri :

— Vă poftește domnul inginer.

Judym intră și-l zări pe Korzecki.

Era o încăpere imensă, luminată de lămpi electrice, înțesată cu butoaie ; o bară împărțea sala în două, ca la birourile publice. La o masă ședeau un supraveghetor bătrîn și un paznic. Se citea lista muncitorilor care trebuiau să intre în mină și a celor care aveau de lucru la suprafață. Apelul se făcea pe numere. Citea un neamț voinic, deși cu figura cam ofilită, care știa să blesteme și să înjure perfect în poloneză. Siluetele negre din jur răspundeau pentru colegii care lipseau. Paznicul, fost muncitor, răcnea mereu :

— Liniște ! Tăcere ! Ce-i gălăgia asta ! Credeți că sînteți la crîșmă !

În celălalt capăt al sălii se distribuia pîine. Din cînd în cînd cîte un miner intra, îngenunchea smerit în mijlocul odăii și se ruga cu fața întoarsă spre masă, ca și cum ar fi adus prinos maiestății supraveghetorului. Cîteodată, de sub pleoape, din fundul orbitelor fulgera albul ochiului. Toate aceste figuri aveau o expresie care amintea de negri. Supărare, bucurie, zîmbet — toate dispăreau sub masca de funingine.

— N-aș putea vizita mina ? îl întrebă Judym pe Korzecki.

— Chiar azi ? De ce ?

— Cum, de ce ?

— E de ajuns să închizi ochii, o să vezi exact același lucru.

— Atunci, nu se poate ?

— Ba se poate, cum nu ? Nu știam că te interesează. Dacă totuși... vrei să cobori cu noi ?

— Da, da, vreau...

— Bala — spuse inginerul întorcîndu-se către cineva din mulțime — pregătește două lămpi, cizme, o scurtă și o pălărie.

Peste puțin ieșiră în curte. Triajul, valțurile scînteietoare cu filetele în spirală șerpuind în fața ochilor, ca și cum s-ar fi răsucit în suportul lor, îi făcură lui Judym aceeași impresie ca și în ajun. Vagonetele cu cărbuni, pe

care ascensorul le aducea la lumină din adîncul minei, se opreau pe niște șine mici și se împrăștiau, împinse de mîini puternice pe grătarele valțurilor în spirală. De aici, bulgări groși, fărîmițați, cădeau pe grătarele așezate mai jos, răspîndind pulberea și grăunțele de cărbune peste sita care-i ducea spre marginea inferioară.

Din sitele de fier, sprijinite pe valțuri încovoiate, mișcîndu-se ca și cum ar fi cernut și scuturînd cărbunii mărunți, curgeau două șuvoaie. Aceste șuvoaie se îndreptau fără sfîrșit către ieșire, deasupra vagoanelor căii ferate.

În hala vecină, lîngă puț, Judym se opri în fața motorului cu aburi care învîrtea două țevi. În jurul lor se răsuceau funiile de oțel ale ascensoarelor, dintre care unul pornea spre galerii, iar celălalt în sus. Cu ochii la cilindrele în care lucrau pistoanele, Judym se întreba unde era ascuns clopotul...

Încălțați cu cizme groase, înfășurați în haine de piele, încheiate în capse, purtînd în mîini lămpi de alamă în care ardeau fitiluri muiate în ulei, se urcară pe platformă.

În prima secundă, cînd scîndurile ei la același nivel cu podeaua se smuciră, Judym avu impresia că-l strînge cineva de gît. Își reveni repede și simți un fel de foșnet în urechi și o teamă ușoară în inimă. Bîrnele negre ale dușumelii îi fugeau prin fața ochilor ca niște trepte nenumărate. Cînd platforma se opri, coborîră într-un coridor uscat, luminat cu lămpi electrice și înțesat de lume. Șiruri lungi de căruțe circulau, trase de cai de mină. De-a lungul acestor galerii luminate se deschideau alei întortocheate care duceau la mașinile ce pompau apa. Aici începea întunericul. De aici înainte, singure lanternele de mînă le mai luminau calea. Drumul era neted. Pe jos șerpuiau șine pe care circulau nenumărate vagonete cu minereu, trase de cai.

Uși, nevăzute în întuneric, se deschideau ici și colo pentru a aerisi și coridoarele fără lumină. Mîini misterioase le manevrau, mîini de bătrîni, care-și terminau

viața aici ca portari. În dreptul acestor uși, inginerul rostea :

— Glikauf !

— Glikauf ! răspundea întunericul.

Cuvîntul acesta îți dădea o strîngere de inimă. Imaginea bătrînilor pe care-i distingeai cu greu din beznă, oamenii negri, înmormîntați de vii, care-și petreceau ultimele zile visînd ca niște păianjeni, în așteptarea răbdătoare a clipei cînd se vor integra pentru totdeauna în pămînt, cînd vor coborî în sînul lui rece pentru veșnicul „repaus", ți se întipăreau în minte. Lanțul unei suferințe grele îi ținuiește pe loc. Ei văd în somn soarele cald de primăvară și luncile vesele, smălțate de flori...

Coridoarele se deosebeau foarte puțin între ele. Unele erau săpate chiar în masivul de cărbune, altele erau tunele cu pereți de cărămidă ziditi, pentru a stăvili focul și nisipul umed și friabil, numit „Kurzawka". Galeria obișnuită cu tavanul semicircular se transforma treptat într-un culoar cu stîlpi pe care erau așezate grinzile ce sprijineau un fel de plafon sau o „korki". Aceste culoare duceau pînă la capătul scoborîșului în direcția înclinării straturilor de cărbune. Din coasta peșterii negre pornea în jos un jgheab de lemn pe care se dădea drumul parilor. Paralel cu jgheabul cobora bara de oțel sau de fier care trăgea vagonetele.

Întunericul adînc cu iz acru era numai pe alocuri împrăștiat de lanterna vreunei ființe nevăzute. Uneori găseau scări sau mai bine zis fuștei pironiți de vălături, în alte părți mergeau pe o scîndură alunecoasă. În fundul minei, la două sute și cîteva zeci de metri sub pămînt, un curent rece și umed străbătea coridoarele. Aici ele formau o adevărată rețea, și noul-venit încerca o neliniște dureroasă ca aceea de care e cuprins peștele cînd se prinde în ochiurile dese ale năvodului. Mergeau într-o direcție ce părea să fie în dreapta unei subterane cu pereți povîrniți și abrupți, formînd o galerie oarbă. În curînd trebuiră să-și încovoaie umerii, căci tavanul era așa de jos, încît vagonetele încărcate abia puteau

răzbate. Undeva, departe, ca în vîrf de munte, se vedeau luminiţele palide, rătăcind din loc în loc. În încăperea boltită unde se pomeniră pe neaşteptate, auziră cîţiva oameni care lucrau.

— Glikauf ! zise Korzecki.

Glasuri prietenoase îi răspunseră în cor făcînd asupra lui Judym o impresie ciudată şi adîncă. Glikauf ! glikauf ! le spunea şi el din fundul sufletului. În clipa aceea insensibilitatea lui aparentă se nărui şi se simţi inundat de un val de nostalgie după Joasia, o nostalgie dureroasă, mult mai dureroasă încă decît în clipa despărţirii.

Minerii în „Kapy" şi „Bengledery" negre, umpleau cu grăunţe, de dimensiunea boabelor de porumb, suluri lungi de hîrtie. Deschizăturile erau în prealabil sfredelite cu burghiuri lungi de oţel, ale căror capete erau asemenea unor vîrfuri de suliţi. Cînd gaura se umplea, se introducea un fitil îndesat vîrtos dinafară cu un compresor, ca un glonte în ţeavă, după care trei mineri aprindeau fiecare cîte două fitiluri. În bezna compactă, prin fum şi prin praf se iveau un fel de şuvoaie albastre de lichid care se prelingeau de sus. Flăcările atinseră zidul şi dispărură.

Atunci scările fură ridicate şi cu toţii se repeziră în culoarul vecin. Prima explozie avu loc după vreo zece secunde. Curentul de aer năvăli în galeriile vecine, aducînd un miros aspru de pulbere. Blocuri negre se prăvăleau bubuind dincolo de stîlpul apropiat şi din toate zidurile cădea mereu ceva trosnind şi foşnind, ca o ceată de guzgani alergînd pe sub saltele. Apoi, urmă a doua explozie, după ea a treia şi a patra. Fumul năvăli în galerii, le umplu şi o luă agale spre ieşirile luminate. În depărtare se auzea vuietul dinamitei, mirosul ei dulceag le umplea nările.

La un moment dat, inginerul chemă pe cineva, îl lăsă cu Judym şi plecă. Trebuia să vadă ce se întîmplase în alt punct al galeriei. Doctorul rămase în întuneric cu o fantomă care ţinea o lampă în mînă. Lîngă ei, vreo zece oameni se străduiau să sprijine etajul. O

clipă, Judym şi minerul se opriră fără să-şi vorbească. În fine, Judym ridică lampa şi văzu faţa neagră a însoţitorului său al cărui păr cărunt ieşea de sub „Kapa".

— Ce fac ăştia aici, moşule ? întrebă el.

— Apoi ridică un suport între galerii.

— Un suport ?

— Chiar aşa. Ridicăm un stîlp, luăm „porţile" una după alta în lungime şi în lăţime, sprijinim bolta cu stîlpul — şi aşa mai departe. Pe laturi punem „orgile". Nu vă fie cu supărare... dar poate că nu ştiţi cum merg treburile în mină ?

— E pentru prima oară că văd aşa ceva.

— Aşa...

— Ce-s „orgile" ?

— Nişte buşteni puşi de-a curmezişul în loc de perete. De la intrarea galeriei şi pînă în fundul puţului se ridică pereţi din ăştia, cu locuri goale între ei ca nişte uşi. Apoi se sapă restul galeriei şi se curăţă de sfărîmături abia cînd o parte din stîlpi se scot, iar alţii se taie cu toporul. Cînd un miner bătrîn aude în mijlocul tăcerii un pîrîit cît de slab, pune mîna pe cazma şi o ia la sănătoasa. În locul acela pămîntul se surpă şi tot ce a fost rezemat se prăbuşeşte. Sus, la suprafaţă, se cască o gaură ca o pîlnie...

Judym ridică lampa şi privi pereţii. Netezi ori zgrunţuroşi, ei prezentau din loc în loc urme de fier tare care aminteau de o scriere cuneiformă stîngace. Înaintă agale de-a lungul peretelui şi avu iluzia că poate să le citească. Semnele strîmbe, îndreptate în toate sensurile, scriseseră istoria acestor abisuri.

I se părea că a pătruns într-o pădure minunată, într-un cadru străvechi, sălbatic, unde nu călcase încă picior de om. În jurul lui creşteau ferigi uriaşe cu trunchiuri pe care nu le puteau cuprinde trei oameni laolaltă, equisetum cu coroane stufoase, lycopoşi înfricoşători şi alte specii nemaivăzute de o frumuseţe mistică ori de o urîţenie monstruoasă, un fel de sigilaria, adontopterizi, lepidodendroni... Monştrii aceştia, împletiţi între ei cu lanţuri de liane, creşteau în mlaştini

unde cantităţi mari de muşchi şi flori extraordinare îşi răspîndeau parfumul în arşiţa neagră a umbrei veşnice. Veri blînde, calde, favorizau această floră, trunchiurile şi ramurile acestea, la care nu ajungeau decît privirea şi zborul păsărilor, ierni umede, ploioase, fertilizau glia pentru veacuri, vînturi sălbatice, zvonite din şesuri depărtate şi lanţuri înzăpezite de munţi, se năpusteau asupra pădurii, răcnind ca puii de lei.

În sînul ei se legăna pe vremea aceea un cîntec ce vuia asemenea valurilor mării. Trăsnetul o izbea neîncetat, uraganul o călca în picioare, o pustia, o strivea! Nori sălbatici îi aprindeau adîncurile melodioase cu o scînteie roşie şi pădurea adia ca un rug imens. Dar cînd ploaia înceta, sosea primăvara veşnic tînără, cu mîinile ei de crin, ca o copilă ce-şi caută iubitul, şi cu buzele ei fremătătoare sufla polenul plantelor din ţărîna udă, visînd la umbra crengilor. Valuri noi de verdeaţă se revărsau pe pămîntul pe care goniseră copitele de cremene ale focului şi roţile carului său, repezi ca vîntul.

Şi iarăşi izbucnea fără veste, în liniştea tinerei păduri, strigătul de război al jaguarului şi ţipătul sfîşietor al acvilei, vestitoare neînduplecată a morţii.

Şi iată că oceane imense s-au năpustit asupra uscaturilor libere, dărîmîndu-le zăgazurile, împroşcînd curente nebune care au smuls din rădăcini pădurile uriaşe, le-au purtat pe spuma lor, ca pe nişte flote de corăbii sfărîmate şi le-au adus în văile acestea joase. Aci au grămădit deasupra lor porţi de mormînt şi le-au ascuns cu straturi de pămînt aduse din munţi. După trecere de mii de ani, în trupurile acestor arbori, pe crengile cărora îşi făcuseră cuib păsări nenumărate, viaţa a încetat şi o tainică descompunere a început. Presiunea mare a straturilor căzute, scurgerea apelor şi trecerea veacurilor, săvîrşeau opera subterană: din oxigenul şi hidrogenul acestor trupuri moarte se făcea apă, acidul carbonic şi oxidul de carbon se degajau. Nu rămînea decît cărbunele singur, unic, un belşug

uriaș de cărbune care nu mai avea cu cine să se unească, duh solitar al întunericului. Trupul lui înfricoșător agoniza, se stingea, pierea în sine însuși timp de milenii. Și astfel a crescut în chinuri, dezvoltîndu-se singur din sine și s-a adăpostit în sine, ca o viață blestemată. Vreme îndelungată, nimic n-a rămas în picioare din vechiul edificiu, afară doar de conturul slab al scoarței tulpinilor sau al frunzelor plăpînde pe piatra îndoliată — singure amintiri ale patriei în care totul înflorise și crescuse.

Și iată că omul a înhățat ca pe o pradă truda nesfîrșită a naturii, facerea și desfacerea ei neîncetată, și pentru asta s-a servit de mijloace trecătoare, simple, viclene. El intră în prăpastia sfîntă înarmat cu o flăcăruie palidă și cu o cazma scurtă. Forța brațelor sale firave încarcă toate comorile pe care le-a ascuns aici oceanul. Scotocește tot zăcămîntul pînă în fund, desprinde fărîmăturile și le pune în circulație. Nu rămîne decît movila la suprafață și groapa în adîncime.

Dar pămîntul nu renunță la munca lui și la dobînda pe care a realizat-o fără luptă. De la om a învățat arta trădării, simplă, nepăsătoare, copilărească. Îl pîndește și cînd se așteaptă mai puțin, îi aruncă în cap bolovani pe care chiar el i-a pus în mișcare. Își umple văgăunile cu gaze ucigătoare și așteaptă, ca și cum în el ar bate o inimă de tigru, stăpîn peste pădurea moartă. Apoi își dezlănțuie puhoaiele ascunse, nevăzutele lacuri negre, adunate de veacuri picătură cu picătură și adormite în granitul rece. Cască bazine subterane pline de o pulbere îngrămădită de pe urma prăbușirilor și astupă galeriile săpate anevoie cu un mîl argilos.

— Nu v-a răpit nici un duh rău ? strigă fără veste Korzecki, desprinzîndu-se din întuneric.

Porniră de-a lungul unui coridor lung. De pretutindeni veneau spre ei vagonete trase de cai. Fiecare muncitor trăgea astfel ani de zile după el vagonetele acestea blestemate. Cînd se încrucișau cu cineva care

intra în beznă, omul își întorcea capul și ochii într-o parte ca să-i ferească de văpaia galbenă a lanternei.

Pătrunseră în sfîrșit în puțul care trebuia să-i ridice cu o sută de metri mai sus. Aici, apa curgea șiroaie, picura pe platformă, curgea pe lemnul pardoselii. Se urcară în ascensorul umed o dată cu oamenii gălăgioși, uzi leoarcă, cu priviri pline de răutate — și cît ai clipi din ochi ajunseră la suprafața minei. Bîjbîiau printr-un coridor întunecos, nesfîrșit de lung, umed și rece. Din loc în loc, bolta se lăsa în jos, îndoia grinzile și strivea învelișul de zid. Bezna era de nepătruns, lumina lămpilor nu izbutea s-o împrăștie. În răstimpuri, doar, se auzea un huruit îndepărtat și strigătul unui conductor care-și mîna caii. Și din nou se desprindeă din umbră un cal de mină care-și ferea ochii triști, duioși, deznădăjduiți, cu o mișcare plină de scîrbă ce-i provoca vederea omului, și dispărea apoi în mormîntul veșnic.

La un moment dat, Judym auzi lîngă el, în beznă, o convorbire sau mai bine zis un monolog. Cineva spunea cu glas răspicat :

— Fuchs, ți-am spus că nu s-a răsturnat !

Urmă o clipă de tăcere și din nou răsună glasul, mai stăruitor de data asta :

— Nu s-a răsturnat, Fuchs ! Dacă-ți spun că nu s-a răsturnat, nu s-a răsturnat...

Korzecki îl trase pe Judym lîngă perete și-i explică în șoaptă ce însemnau aceste cuvinte :

— Cîteodată, roatele unui vagonet, legate între ele, sar de pe șine. Atunci calul, care poartă numele de Fuchs, se oprește, fiindcă nu mai poate să tragă — de altfel, celelalte vagonete deraiază și ele numaidecît. Conductorul e nevoit să le ridice și să le pună din nou pe linie. Apoi îi strigă calului că a isprăvit. Alteori, însă, e de ajuns să atașeze un număr prea mare de vagonete și calul se oprește, crezînd că a deraiat vreunul din ele. Conductorul îi strigă că „nu s-a răsturnat nimic", dar calul nu mai face un pas, fiindcă simte o greutate mai mare decît cea reglementară. Atunci conductorul trebuie să-l convingă ; merge pînă la capăt

de-a lungul vagonetelor şi strigă de acolo refrenul: „Fuchs, nu s-a răsturnat nimic!" Şi bietul cal se împacă şi el cu gîndul că este exploatat, îşi adună forţele şi se tîrăşte mai departe în beznă. Poate că a şi înţeles ce i se cere, poate suspină chiar în taină ori scrîşneşte din dinţi, dar n-are încotro, trebuie să accepte, căci dacă ar încerca să se revolte, să protesteze, conductorul i-ar croi cîteva bice; aşa s-ar solda tentativele sale de îmbunătăţire a situaţiei.

— Bine, dar asemenea metode ar trebui interzise... spuse Judym.

Inginerul îşi ridică mai sus lampa şi rosti cu un zîmbet răutăcios, batjocoritor:

— Fii liniştit, sînt interzise cu asprime...

După o clipă, adăugă:

— Eu le interzic, cu toată energia, dar nu mai am putere...

PELERINUL

Într-una din zilele următoare Judym făcu, în tovărășia lui Korzecki, o vizită lui Kalinowicz. Era un plan rafinat, cu adevărat inginerese, avînd drept scop să-l pună în legătură cu acest personaj atotputernic.

— Cine e Kalinowicz ? întrebă Judym, în drum spre locuința acestei somități din Zaglebie.

— Cum, nu știi încă cine e Kalinowicz ? Păi, ăsta e un lucru elementar ! E un inginer, bineînțeles, dar din cei mari...

— O fi... Și de ce trebuie neapărat să mergem azi la el ?

— Pentru că așa e diplomatic, așa e bine.

— Vine furtuna. E un zăduf infernal, spuse Judym. După o clipă adăugă : Aș fi preferat să-mi dea mătușa Pelagia o mamă de bătaie, decît să fac azi vizita asta.

— Să ne grăbim, vine furtuna, zise și Korzecki, privind în jurul lui.

Se opriră pe o înălțime. Orașul rămăsese în vale. Casele se înșirau negre, pline de fum, toate la fel. La o distanță destul de mică, din cuptoare izbucneau flăcări, ca din niște vulcani. Vîntul smulgea cîte o pală din grămadă, ca și cum ar fi vrut să izbească orașul cu ele.

Arborii plini de praf și de fum arătau ca și lucrătorii. Iarba era de un verde cernit. Dincolo de păduri și de lanțul de coline, orizontul era acoperit de un nor de oțel cu falduri întunecate. Înainta încet. Un vînt rece se lăsa în zbor din cutele lui. Uneori se potolea și părea că se tîrăște în umbra zidurilor, că se

desfăşoară sub garduri, se uită prin şanţuri şi se caţără pe copacii care fremătau de neliniște şi de teamă. Alteori o lua la goană nebuneşte prin mijlocul uliţelor pustii, vuind şi şuierînd ca avangarda dezlănţuită a unor oşti ce se apropie. În jur se vedeau coşuri de fabrici, mereu alte coşuri de fabrici. Fumul se năpustea din ele înclinat, sfîşiat de furtună.

Din băltoacele uscate, care se întindeau în toată lungimea şi lăţimea uliţelor, se ridicau mereu vîrtejuri de praf negru, o luau la goană peste acoperişuri, peste retortele ciudate ale fabricilor şi se repezeau de acolo asupra locuinţelor omeneşti. Aceste noroaie zburătoare, neverosimile, duşmănoase, învăluiau necontenit oraşul, trist şi straniu asemenea unei afaceri băneşti. Ceva mai încolo, pe o înălţime, se ridica în mijlocul unei grădini umbroase „palatul" directorului. În timp ce urcau scara îngustă, acoperită cu un covor, Korzecki, care afecta să meargă într-o parte ca să nu-l murdărească, rosti cu jumătate de glas :

— Acum ţin'te bine, a sosit clipa cea mare.

Un lacheu le deschise şi-i introduse într-un salon ale cărui ferestre dădeau spre oraş. Paşii se îngropau în covorul moale, gros. Rotiţele fotoliilor tapisate cu atlaz dispăreau cu totul şi se mişcau fără nici un zgomot. Pe pereţi atîrnau tablouri şi desene în rame neobişnuit de groase şi bogat împodobite.

Korzecki se aşează într-un fotoliu cu un aer sfios şi plin de smerenie, apoi îi făcu semn cu ochiul lui Judym să admire tavanul şi tapetele. Doctorul se supuse maşinal şi-şi opri ochii pe o pictură care înfăţişa un păstoraş în mijlocul unor ruine...

Nu mai apucă să examineze şi tapetele, căci din uşă răsună glasului stăpînului casei :

— Te salut, domnule inginer, eşti un oaspete binevenit, dar scump la vedere...

După tradiţionalul schimb de complimente, Korzecki îşi prezentă prietenul plin de gravitate :

— Doctorul Judym.

Gazda îi întinse mîna şi o strînse pe a lui făcînd totodată o plecăciune care, dată fiind corpolenţa sa, trebui să-l coste oarecare efort. Se aşezară în fotoliile tapisate cu atlaz, îşi cufundară picioarele în covorul adînc şi moale şi începură să vorbească despre tot felul de fleacuri. Făcură aprecieri asupra situaţiei geografice a oraşului, asupra climei şi a condiţiilor de igienă şi alte reflecţii de aceeaşi covîrşitoare importanţă. Inginerul Kalinowicz era un domn înalt şi aproape obez. Cu desăvîrşire chel, craniul său era strălucitor şi puternic boltit. O astfel de scăfîrlie ar fi putut suporta o vizieră de fier. Mustăţile zbîrlite şi răsucite în sus i se potriveau de minune. Nasul drept, ochii mari, aspri sub sprîncenele stufoase, îţi dădeau de bănuit că prin vinele lui curge tumultuos un sînge nobil. Delicateţea purtării, blîndeţea mişcărilor păreau destul de nefireşti acestei staturi puternice. Era îmbrăcat cu eleganţă, dar fără ostentaţie.

Korzecki îşi roti respectuos privirea prin salon, apoi se aplecă spre Kalinowicz şi-i şopti :

— Văd ceva nou...

— Ce anume ?

— Un fleac, dar e minunat de frumos...

— Ceasul acela ?...

— Da, da !

— L-am cumpărat la München, zise directorul cu o satisfacţie discretă. La drept vorbind, m-a costat o nimica toată. Şi după o clipă repetă : O nimica toată !

Se sculă şi-şi invită oaspeţii să examineze îndeaproape ceasul „empire", aşezat pe marginea consolei, sub un clopot de sticlă. Era într-adevăr foarte frumos în sobrietatea liniilor şi în simplitatea suprafeţelor.

— Ei, dar pe „Uhde" l-aţi înrămat ? întrebă cu vioiciune Korzecki.

— Ba bine că nu ! Şi încă cum ! E o splendoare, colega — o splendoare. Poate vreţi să-l vedeţi ?

— Dacă se poate...

— Cum să nu, poftiţi, pe aici...

— Şi domnişoara Helena, mereu ocupată cu Rops ?

— Da, ea e veşnic cu Rops... vă rog, domnilor, pe aici...

Intrară toţi trei în odaia vecină, luxos mobilată. Pe jos era aşternut un covor scump ; pretutindeni erau împrăştiate o mulţime de obiecte. Un birou splendid era încărcat cu candelabre, figurine, fotografii înrămate şi un mare număr de cărţi. Pereţii erau acoperiţi de tablouri şi desene, iar biblioteca, artistic sculptată, scînteia de titluri aurite.

— Vedeţi bagatela asta ?

Korzecki strînse pleoapele şi se adînci în contemplarea tablouaşului lăsînd să i se citească pe faţă o expresie de nemărginit interes.

— Am cumpărat piesa asta la Milano, în magazinul acela de vechituri — ştiţi şi dumneavoastră — „Cenacolo Vinciano". Am trecut într-o zi pe acolo. Era cald. Dintr-o clădire se auzeau zbieretele unui ofiţeraş care muştruluia un batalion de cavalerie, ostaşi din aceia pe care apoi abisinianul Menelik i-a măturat ca pe un gunoi... Văd un tînăr macaronar copiind *Cina*. Era o frumuseţe de băiat, puşlamaua, frumos ca cel mai frumos portret ! Părul vîlvoi, nasul, gura, ochii, ca de şoim. Pictează, pictează... Se repede la şevalet şi taie cu penelul — taie pur şi simplu. Mă uit, nu era gata decît o figură, restul abia îl schiţase. Pe mine m-a izbit — vă spun drept — de o mie de ori mai mult ca originalul. Ce expresie, ce faţă ! Privirea asta ! E un apostol... Dar nu numai un apostol, ci un om care întreabă cu durere : „Au oare eu te voi vinde, Doamne ?" N-am putut să mă stăpînesc şi-i zic băiatului :

— *Signore pittore, quanto,* hm... acest *cadro ?*

El se uită la mine şi mormăie că încă nu-i gata.

Îi spun cum mă pricep că mi-e tot una, îi arăt cu degetul apostolul şi-i spun că-l vreau aşa. El pictează mai departe privindu-mă numai din cînd în cînd cu coada ochiului. Eu îl atac din nou, el bombăne :

— *Mille lire...*

— O, zic, *signore pittore,* asta-i puţin cam *molto.*

În fine ne-am tîrguit cît ne-am tîrguit, i-am dat bestiei şase sute de franci şi am luat tabloul abia început. Acasă, ne-am apucat fiica mea şi cu mine să încadrăm numai apostolul şi am aruncat restul. Dar ce fizionomie ! Nu-i aşa ?

— Da, în adevăr... E ceva, ceva...

Korzecki se înclină spre Judym şi-i şopti la ureche, dar destul de tare ca să audă gazda, cuvintele :

— Cît gust în casa asta, nu ?

Directorul zîmbi pe sub mustaţă şi spuse :

— Ei, gust... Ăsta-i un compliment... Aşa, ca să... Ce să-i faci, nu mai poţi trăi cum trăiau strămoşii noştri, sarmaţii...

Încurajat de cuvintele lui Korzecki, îşi conduse oaspeţii în salonul următor, numit „atelier".

— Acum ni-l arătaţi pe „Uhde" ? îi aminti linguşitorul.

— Cum să nu... E în atelier.

Fură întîmpinaţi de o fată tînără de vreo nouăsprezece ani, aşezată în faţa unei mese masive, care se sculă la intrarea lor ; era îmbrăcată într-o rochie trandafirie atît de transparentă, încît lăsa dacă nu să se vadă, în orice caz să se ghicească formele ei frumoase. Avea părul blond deschis, aproape alb, sclipind ca lemnul de brad proaspăt geluit, ochi albaştri ca ai tatălui său, dar fără asprime şi fără răceală. De departe îi făcu lui Judym impresia unui trandafir care abia înfloreşte. Scria sau desena ceva. Apariţia neaşteptată a străinilor o stingheri puţin. Strînse maşinal creionul în mîna dreaptă şi nu-l azvîrli decît în clipa cînd fu nevoită să le întindă mîna. Întîlnirea lor în atelier îi scuti pe cei doi oaspeţi să viziteze restul apartamentului.

Se întoarseră în primul salon. Domnişoara Helena mergea alături de Korzecki, vorbind pe un ton degajat şi amabil.

Chipul ei frumos, oval, era întors spre el şi ochii luminoşi, neliniştiţi îl priveau cu un interes intens. Korzecki se posomorîse între timp, ca şi cum ar fi îmbătrînit pe neaşteptate. Vorbea cu glas îngheţat, dar fără ironie şi

fără răutate. O privea dus pe gînduri cu un fel de stinghereală. Judym, care asculta cu falsă atenție informațiile directorului cu privire la dezvoltarea industriei în Zaglebie, prindea frînturi din conversația lor. Numele lui Ruskin și Maeterlinck îi izbi de cîteva ori auzul... Dar înainte de a fi putut pătrunde mai bine sensul celor ce se spuneau în fața lui, un tînăr de vreo douăzeci și ceva de ani intră în salon, se îndreptă spre Korzecki, și-i strînse mîna cu putere. Apoi se prezentă lui Judym :

— Kalinowicz.

Desigur fiul gazdei, își spuse doctorul.

Tînărul se întoarse spre Korzecki cu vădită simpatie și începu să vorbească cu el. Domnișoara Helena îi asculta cu atenție și în curînd bătrînul director însuși își apropie scaunul de ei. Intimidat și cuprins de o tristețe ciudată, Judym auzea ce spun, dar gîndurile lui rătăceau departe. I se părea că aude un cîntec minunat, o melodie de Grieg, înălțîndu-se sus pe munte și — lucru curios — situîndu-se precis în spațiu, la Righi, sub piscul solitar Dossen, pe care-l văzuse o singură dată.

„Cine cîntă ? Și de ce tocmai asta ?“ se întrebă el visător, sprijinindu-și picioarele în covorul moale într-un mod cît mai elegant.

— Nici nu-mi trece prin cap să mă declar învins ! strigă tînărul. Nici gînd de așa ceva ! Asta n-o poți dovedi ! Există desigur criterii bune și rele.

— A... din moment ce există... spuse în șoaptă Korzecki.

— Știm doar cu toții că nu ne mai putem întoarce la sclavie. Asta o știi și dumneata tot așa de bine ca și mine. Și fiecare om...

— Ei și ce-i cu asta ?

— Și cunoașterea noastră e un criteriu. Binele social...

— Tocmai binele social ! Repetăm mereu lucrurile astea ca și cum am ști ce sînt fericirea și binele social, dar nu ne preocupăm niciodată de fericirea individuală.

— Ei, asta-i altceva ! Fericirea fiecărui om, a individului... zise directorul agitîndu-și mîna.

— Fericirea individuală trebuie subordonată binelui obştesc.

— Dar asta înseamnează subordonarea forţată a sufletului omenesc, spuse Korzecki, înţelegîndu-se din ochi cu directorul.

Un zîmbet diabolic, iute ca o scînteie electrică, se ivi în ochii şi pe buzele lui. Cîţi oameni n-a ars Sfînta Inchiziţie pe rug sub pretextul ăsta, în baza acestui criteriu!

— Sfînta Inchiziţie! — se înfurie tînărul — asta-i o poveste veche! Ce înseamnă fericirea individuală? Te rog să-mi explici! Eu nu înţeleg ce înseamnă asta!

— Ai dreptate, e aşa de departe de noi, încît dumneata nici nu ştii măcar ce înseamnă. N-o cunoaştem... Asta a fost şi ideea lui Leopardi cînd a spus că „nu speranţa, ci dorinţa a pierit după această viziune!" Fericirea e o poiană veselă, smălţată cu flori, în care sufletul omenesc poate păşi în libertate. Este posibilitatea de a acţiona, de a vorbi, de a gîndi, sau cel puţin de a simţi în voie goana după plăcere şi de a suspina...

— Da! *„Hedoné"!*[1]

— Acum înţeleg! Iar *„hedoné"!*

— Desigur că da. Un singur amănunt! Cel care suferă de mania persecuţiei sau — şi mai bine — vrea să se sinucidă, îşi caută împăcarea în — să zicem — intenţia de a-şi scoate ochii. Avem noi dreptul să-l lăsăm să ajungă la această împăcare?

Un astfel de om ascultă de o forţă fatală care — lucru simplu — îi răscoleşte complet gîndurile şi sentimentele, care... dar nu e un exemplu bine ales!

— Amintiţi-vă de medicul care a scos primul cătuşele de la mîinile şi picioarele nebunilor. Fiindcă ştiţi, poate, că odinioară bolnavii de nervi aveau cătuşe. Mai tîrziu, li s-au dat cămăşi de forţă şi au fost închişi în celule. Astăzi se aplică principiul *no restrain*[2]. Eu nădăjduiesc că, într-o bună zi, în ospiciu va domni o libertate aproape

[1] Plăcerea (în limba greacă, în original) (n.r.).

[2] Fără constrîngere (în limba engleză, în original) (n.r.).

deplină şi că un creier bolnav îşi va putea depăna visele fără piedică.

— Astea sînt subtilităţi pe care eu nu le pricep. Să luăm un alt exemplu : creşterea copiilor. Cea mai mare fericire cînd eram la şcoală era să trag la fit ; cînd puteam să-l păcălesc pe profesor, să născocesc cine ştie ce drăcovenie, simţeam o voluptate extraordinară.

— Da, da, educaţia. De curînd încă Vincenty Pol suspina împreună cu cititorii săi după anumite metode de educare a adulţilor cu ajutorul biciului şi a pedepselor *pro memoria* ale lui Benedikt Winnicki. Mai sînteţi azi de acord cu sistemul domnului Vincenty ?

— El nu, dar eu... cine ştie... oftă directorul.

Tînărul îşi privi tatăl zîmbind şi clipind din ochi într-un anumit fel.

— N-aţi fi de acord, sînt sigur. Sîntem la mii de leghe depărtare de el în direcţia... vesele poiene. Acelaşi lucru se poate spune despre educaţia copiilor. Sîntem la mii de leghe de şcolile sinagogilor adăpostite uneori undeva, într-o casă vecină. Problema educaţiei capiilor evoluează ca şi trenul. Am avut ocazia să vizitez nişte şcoli elveţiene...

— În Elveţia există obligativitatea învăţămîntului...

— Copilul de şase ani vine cu cea mai mare plăcere într-o casă în care se joacă împreună cu alţi copii. Acolo se povestesc basme minunate, i se dau primele cunoştinţe despre viaţă şi i se dezvăluie primele taine fermecătoare ale cunoaşterii. De aici, gîndurile lor merg mai departe.

— Da, merg mai departe... nu încape însă îndoială că învăţarea abecedarului, silabisirea şi exerciţiile de caligrafie rămîn un chin.

— În şcolile sinagogilor, da. E chiar ceva infernal !

— Şi în ale noastre. Şi copilul trebuie supus acestei torturi. Asta se întîmplă cu fiecare copil care vine pe lume. Suferinţă ! Orice efort e suferinţă ! Ce să mai vorbim ? În materie de igienă e la fel. Cum s-ar putea oare combate în oraşelele noastre epidemiile ? Prin constrîngere, se înţelege. Şi ce să faci cu tîlharii, cu pungaşii ?

— Să-i lăsăm în pace pe tîlhari. De cîte ori aud că cineva tună și fulgeră împotriva tîlharilor, am impresia că o face din răzbunare, că se răzbună pe ei pentru ceva.

— Dar dumneavoastră cum ați proceda față de ei ?

— Eu... refuz să răspund la asemenea întrebare.

Korzecki spusese aceste cuvinte cu ochii în flăcări. Printre pleoapele lui păreau că ard focuri străvezii.

— De ce ? întrebă domnișoara Helena cu glas scăzut.

— De ce... domnișoară... Nu știu să răspund la întrebarea asta.

— De ce ? stărui fata.

— Nu știu. Mă cam doare capul.

Tînăra fată se îmbujoră. Buzele ei tremurară și se crispară într-o expresie de umilință. Se lăsă o tăcere destul de neplăcută. Afară vîntul vîjîia și ploaia bătea în geamurile mari ; dar Korzecki părea că nu aude nici un zgomot. Un surîs răutăcios apărea și dispărea mereu de pe chipul său. Începu să vorbească fără să ridice ochii :

— Vă înșelați dacă credeți că orice efort înseamnă suferință. Nu-i de loc așa. Chiar dacă facem abstracție de faptul că am moștenit din moși-strămoși deprinderea muncii — și ăsta e un lucru dovedit prin numărul foarte mare de oameni bogați care muncesc dezinteresat zile întregi — e de ajuns să... să luăm un alt exemplu : toate sacrificiile, zelul, eroismul, devotamentul. Mickiewicz spune — fiți atenți, cuvintele acestea sînt pline de înțelepciune — „Prin jertfa spiritului înțelegem acțiunea omului care din clipa în care a găsit adevărul se contopește cu el, îl proclamă, îl strigă pe toate drumurile, îi slujește drept unealtă, drept cetățuie, drept oaste, fără să-i pese de privirile, de glasul și de trăsăturile dușmanului". Credeți că o astfel de „jertfă a spiritului" este sau nu suferință ? Mickiewicz spune că „e cea mai dureroasă din toate jertfele", dar cred că se gîndește numai la înălțimea și la măreția ei. Omul care s-a confundat cu ideea de adevăr trebuie să fie fericit chiar atunci cînd e înfrînt. Așa cred cel puțin. Chiar și atunci cînd e strivit...

— Afirmația asta pare un paradox, spuse Judym. Cred și eu că e cea mai dureroasă din toate jertfele.

— Nu cred. Un astfel de om își găsește fericirea în acțiune. El răspîndește adevărul pe care l-a dobîndit, adică face să se reverse fericirea din sufletul lui. Asta trebuie să-i dea o satisfacție egală cu aceea pe care zgîrcitul o găsește în șmecheriile lui, sau cămătarul în diversele lui gheșefturi.

În timp ce în casă avea loc această discuție, afară tunetele nu mai conteneau și vuietul furtunii cutremura toată clădirea. Nimeni nu dădea atenție unui amănunt atît de neînsemnat, afară de domnișoara Helena care după fiecare rafală mai puternică își arunca privirea pe fereastră. Vijelia izbea în ea ca niște pumni care ar fi vrut să-i fărîmițeze pervazurile. Era aproape întuneric. Începu să cadă o ploaie torențială, monotonă și nemiloasă. Cînd și cînd un fulger înspăimîntător lumina odaia. Atunci bronzurile, alămurile, zorzoanele, suprafețele lucii se aprindeau o clipă și se stingeau pe dată, ca absorbite de suspine repezi, oprite în adîncul pieptului de o spaimă puternică.

— Ne-am depărtat de subiect, zise tînărul. Glasul său suna straniu în amurgul care cuprindea încăperea.

— Nu ne-am depărtat de loc, spuse Korzecki, pe care furtuna părea să-l întărîte, căci vorbea cu o violență lăuntrică. Credeți că omul care a găsit adevărul mai ține seamă de criteriile dumneavoastră ? Credeți că le-ați putea așterne în calea lui ca să-i puneți stavilă ?

— Se înțelege ! Fiecare cetățean trebuie să fie ținut din scurt cînd întreprinde ceva : acțiunea lui trebuie controlată pentru a se vedea dacă e utilă, dacă nu se opune sau nu vatămă chiar principiilor care stau la baza edificiului zidit de umanitate cu atîta rîvnă.

— Așa au judecat și cei care l-au răstignit pe Isus Cristos pe cruce. Oamenii din vremea lui spuneau : potrivit legilor noastre, omul acesta trebuie să moară.

— Prin această suferință a fost mîntuită lumea.

— Puterea mîntuirii n-a constat în suferință, ci în învățătură.

— Atunci pentru dumneavoastră nu există nici o dogmă ? Nu sîntem oare cu toţii convinşi că pruncuciderea sau omorîrea bătrînilor la chinezi sînt fapte rele în timp ce sentimentul solidarităţii umane e înălţător ? Că a spune adevărul e bine şi a minţi e rău ? Oricine ar avea intenţia să propovăduiască pruncuciderea sau distrugerea sentimentului de solidaritate, trebuie suprimat.

— Uite, eu cel care mă aflu aici, în aceeaşi odaie cu dumneavoastră, nu sînt de loc sigur că e bine să spui adevărul şi e rău să spui minciuni. Adesea minciuna şi chiar recunoaşterea minciunii e cea mai înaltă virtute, e un merit, o formă a eroismului. E exact acelaşi lucru ca şi a spune adevărul. Îi las omului deplină libertate să spună adevărul sau să mintă. Cine poate să ştie vreodată dacă un om spune adevărul sau dacă e un fătarnic ? În sufletul omului sînt oceane, deşerturi, munţi şi banchize... Cristos a zis : „Nu judecaţi, ca să nu fiţi judecaţi". Asta-i totul. Cît despre pruncucideri şi sclavie — aici dialectica dumneavoastră mă încolţeşte şi nu-mi îngăduie să vă răspund. Nu găsesc nici o soluţie. E drept, ştim cu toţii că nu trebuie să pălmuim un paralitic. Şi cel care ar face aşa ceva, merită să fie închis. Un silogism — nimic de zis. Dar credeţi că într-o umanitate aşa cum o gîndim noi, s-ar putea întîmpla una ca asta ? Existenţa sclaviei e imposibilă în mijlocul unor astfel de oameni, aşa după cum e imposibil ca noi doi să venim într-un salon în care s-au strîns femei cu o educaţie aleasă şi să deschidem o discuţie mitocănească ori să aruncăm hainele de pe noi. S-ar putea dovedi în mod dialectic că am fi capabili de aşa ceva, dar acţiunea în sine este *de facto* [1], de neconceput. Şi totuşi nu există nici o lege scrisă care să interzică această libertate. Ea e tocmai o părticică din acest *sentiment* de solidaritate care ne dictează liniile de desfăşurare ale unei convorbiri inteligente, plăcute şi agreabile tuturor. Nu există decît un singur rău neîndoielnic : nedreptăţirea aproapelui. Omul e un lucru

[1] În fapt (în limba latină, în original) (n.r.).

sfînt, nimeni n-are voie să-i facă vreun rău. Cu această singură excepţie, orice om are dreptul să facă ce vrea.

— Asta e sentimentalism, stimate domn, sentimentalism sau *Arcadia ferice*. Nedreptăţirea aproapelui ! Ia te uită ! Dar ce înseamnă nedreptăţire ? Care îi sînt graniţele ?

— Graniţele nedreptăţirii se află în conştiinţa, în inima noastră.

— Glumiţi sau vorbiţi serios ?

— Serios, fireşte, e o idee dintre cele mai creatoare. Ea stă la bază întregului univers. Gîndiţi-vă ce s-ar întîmpla dacă cineva ar nega cuvintele : „Întru aceasta vor cunoaşte toţi că sînteţi ucenicii mei, dacă veţi avea iubire unii către alţii". Trebuie să semănăm iubirea printre oameni ca un grîu cu spic de aur, iar neghina urîtă s-o smulgem şi s-o stîrpim. Să cinstim omul, iată învăţătura cea mai de seamă.

— Rapiditatea progresului uman atîrnă de suprimarea elementelor care i se pun în cale.

Directorul se înclină spre Judym şi şopti cu jumătate de glas :

— Vă mărturisesc că nu înţeleg de loc de ce se ceartă aceşti domni cu atîta patimă.

Korzecki se întrerupse şi, întorcîndu-se pe neaşteptate spre ei, zise :

— De fapt... e curată pierdere de vreme.

— Ce frig s-a făcut... şopti tînăra fată, privind cu teamă spre fereastră.

— Vă e frică, domnişoară ? întrebă Korzecki. Adevărat, vă e frică ?

— Da' de unde... Numai că s-a răcit aşa de brusc. Şi întunericul ăsta...

— A, da, întunericul... Tăcu o clipă, apoi continuă : Mă gîndesc la cine ştie ce nenorocit care pe vremea asta a pornit pe un drum lung, necunoscut. La cel care se grăbeşte spre un ţel nevăzut, care merge, merge şi nu ajunge niciodată... E pelerinul căruia trăsnetul îi luminează calea spinoasă...

Boabe de grindină amestecată cu ploaie loviră în geamuri. Convorbirea se întrerupse.

Judym se sculă de la locul său şi se uită pe fereastră. Prin ropotul grindinei şi lumina scăzută a amurgului se zărea cînd şi cînd flacăra marilor cuptoare.

Doctorul nu se simţea în apele sale — se gîndea la Joanna. Avea un fel de presimţire că o dată cu sfîrşitul furtunii, îndată ce timpul se va înseninа, va primi o veste de la ea, un ecou, o vorbă... Un suspin liniştit, mîngîietor îi ridica pieptul.

Îi scrisese şi-i trimisese adresa. Poate că prin cine ştie ce minune va primi un cuvînt din locurile acelea iubite... Poate că şi ea contemplă în clipa aceasta furtuna, poate că aceleaşi impresii rapide ca nişte fulgere luminează şi amurgul ei întristat...

— Domnule doctor, am auzit că v-aţi întors de la Paris ? glăsui deodată directorul.

— Sînt doi ani de cînd m-am întors.

Korzecki se întoarse cu vioiciune spre ei aşteptînd momentul potrivit ca să se amestece şi el în vorbă.

În clipa aceea, un lacheu dete la o parte o draperie şi făcu o plecăciune în faţa domnişoarei Helena. Aceasta se sculă şi pofti pe toată lumea la ceai. Trecură în odaia vecină şi se aşezară în jurul unei mese acoperite cu o mulţime de farfurii şi de pahare sclipitoare.

Tînărul Kalinowicz luă loc lîngă Judym. Îi spuse că terminase de curînd politehnica la Charlottenburg şi că se întoarce iarăşi la universitate ca să-şi pregătească doctoratul ; între timp contemplă canalul prin care se scurge aurul în Franţa.

— Domnule ! — strigă el — ţi se ridică părul măciucă în cap cînd vezi ce se petrece în jurul tău. Nu vreau să jignesc pe nimeni, dar ceea ce se numeşte, dragă Doamne, ajutor medical, e pur şi simplu o formalitate. În ziua hotărîtă, medicul care are în raza activităţii sale, să zicem opt fabrici, le vizitează pe rînd... Sper că nu vă supăraţi...

— Nu, ferească Dumnezeu... Şi eu doresc să găsesc pe aici un post de medic, aşa că trebuie să mă informez

în amănunt şi din toate punctele de vedere asupra realităţilor dumneavoastră.

— Aşa ? Curios ! Va să zică aţi dori să vă stabiliţi aici... Şi aţi făcut ceva demersuri în acest sens ?

— Nu, nimic.

— Aveţi ceva cunoştinţe ?

— Nici una.

— Ah, aşa...

— Domnule doctor să nu luaţi în serios tot ce spune fiul meu despre Zaglebie, se amestecă directorul. Antipatia lui are un caracter special. Vă rog...

— Da, e o antipatie şi chiar o antipatie cu caracter special ! recunoscu băiatul cu glas tărăgănat.

— Oamenii ăştia îi dau gata pe bieţii medici. Cum dibuiesc vreunul căruia nu trebuie să-i plătească vizita, dau buzna cu toţii la el. Sănătos, bolnav, bolnav închipuit... la mine, la dispensar, doctorul consultă peste şaizeci de bolnavi pe oră. Credeţi dumneavoastră că e cu putinţă ca într-un orăşel aşa de mic să fie atîţia bolnavi ?...

— Fapt este — grăi tînărul — că în ţara asta, numai 41% din muncitori capătă îngrijire medicală pe cheltuiala patronului ; ceilalţi 59% habar n-au de aşa ceva.

— De unde ai cifrele astea ?

— Din 856 întreprinderi controlate, în 818 nu există nici un fel de asistenţă medicală, în 10 din ele există formal, în alte 24 e acceptabilă şi numai în 4 convenabilă.

Judym îl privi printre gene şi surîse în sinea lui. Ca prin vis îşi aduse aminte de conflictul său de la Varşovia.

— Nu numai concluzia ta e exagerată ci şi cifrele pe care le dai, spuse bătrînul cu liniştea unui polemist încercat. Înţeleg foarte bine necesitatea asistenţei medicale, sînt unul din partizanii ei... fanatici — ca să zic aşa — sînt adeptul igienii... *et caetera*. Dar iată un fapt petrecut recent. Lîngă cuptoare există ascensoare pentru transportarea minereului. I se interzice minerului, sub cea mai aspră sancţiune, să folosească ascensorul fie pentru urcare, fie pentru coborîre. Ei bine, dacă o să vă

dau cîteva cifre statistice pentru urcările şi coborîrile cu ascensorul n-o să vă vină să credeţi. Sînt cifre pe care ar trebui să vi le notaţi în fiecare colţişor al creierului...

— Nu-i neapărată nevoie.

— Aha...

— Desigur că nu.

— Sau alta. Între două cuptoare există o adîncitură alături de care trece ascensorul. Cui să-i treacă prin cap că o să se bage cineva acolo. Ei, ce credeţi domnilor ? Într-o bună zi se instalează un individ în găurile astea, stă şi fluieră ca un gură-cască. Liftul coboară încet. L-a pocnit în cap şi gata... Pentru asta răspunde fabrica ! Gaura n-avea acoperiş, mă rog dumneavoastră, n-avea acoperiş !

— Sper că acum are acoperiş, zise tînărul Kalinowicz, luînd din farfurie o porţie enormă de *roastbeef*.

— Un om ca ăsta care lucrează la cuptoarele Martin, la valţuri, la sîrme, cîştigă cîteva ruble pe zi. Dar cum trăieşte el, ce face cu banii ăştia ?

— Curios...

— Se ţine de chefuri, duce o viaţă mai presus de posibilităţile lui şi se înglodează în datorii. Trebuie să vedeţi duminica, pe unul din nenorociţii ăştia : cravată la modă, batistuţă... Intră într-o prăvălie şi cere : „Dă-mi gulere, din cele bune şi după ultima modă". Îşi comandă săpunuri speciale, parfumate. Săpunurile parfumate sînt foarte la modă.

— Cum să nu te revolte aşa ceva ? mormăi tînărul, care înfuleca cu o poftă de lup.

— Mai curînd te întristează decît te revoltă.

— Şi de ce să te întristeze ?

— Fiindcă pretutindeni nu se vorbeşte decît de lux, numai de lux. În toate straturile societăţii oamenii duc un trai mai presus de posibilităţile lor, risipesc...

— Un săpun înseamnă risipă ?

— Nimeni nu face economii. Şi deşi salariile sînt mari, sînt cu toţii înglodaţi în datorii...

— Ia să cîştige mai puţin, dobitocii, să vezi cum se astîmpără îndată ! Nu le-ar mai trebui nici săpunuri parfumate, nici cravate scandaloase...

— Eu cred că dimpotrivă, ar trebui să aibă salariile şi mai mari şi cît de curînd ! Ca să-şi poată comanda jobene de la Paris şi paltoane de la Viena.

Lacheul aduse alte platouri şi schimbă farfuriile.

Începuse să se însereze cînd terminară ceaiul şi ieşiră cu toţii din sufragerie — cu excepţia domnişoarei Helena — ca să se întoarcă în birou. Fumau ţigări de foi. Korzecki, cu un aer falnic, ţinea în gură una uriaşă de proporţiile unui morcov. Tînărul Kalinowicz reluă discuţia cu tatăl său, cînd deodată lacheul intră din nou şi se apropie respectuos de Korzecki şoptindu-i ceva la ureche.

— Ah, pentru mine... Desigur o scrisoare ?

— Nu ştiu, domnule inginer. Zice că e ceva urgent.

— Aici ? întrebă Korzecki cu un aer neglijent şi ieşi după lacheu, fără să-şi scoată din gură ţigara.

Judym era nerăbdător să grăbească sfîrşitul acestei vizite şi să plece cît mai curînd. Îl luă de braţ pe tînărul Kalinowicz şi-l întrebă unde s-a dus Korzecki.

— Îl caută un comisionar care l-a descoperit la noi.

În mintea lui Judym încolţi un gînd : poate că e o veste de la Joasia...

— Domnule — zise el încet tînărului — n-aş putea să-l văd şi eu pe comisionar ? Aştept o ştire, sînt neliniştit... Poate că e o scrisoare pentru mine...

— Poftim, cu plăcere, strigă studentul, înlăturînd scaunele din drum ca să-i facă loc.

Ieşiră într-un coridor pustiu, ale cărui uşi dădeau spre scara abruptă ce lega etajul de parter. Din uşa pridvorului, Judym zări jos lumină. Korzecki ţinea în mîini o lumînare a cărei flacără se clătina de suflarea vîntului ce pătrundea printre scînduri. Uşile de jos erau închise, dar ploaia năvălea prin toate crăpăturile şi ropotea pe acoperiş.

Comisionarul era chiar lîngă uşă. Se rezema cu umerii de perete. Purta pe cap o şapcă cu cozoroc, era îmbrăcat într-o haină largă de vară şi în picioare avea cizme

groase. Era ud leoarcă. Apa curgea şiroaie pe el şi făcuse o băltoacă în jurul picioarelor. Judym îl privi cu atenţie şi observă că tremura din tot corpul. Capul îi atîrna pe piept, inert ; stătea ţeapăn, aşa cum stă oricine are hainele ude.

Inginerul îi vorbea cu o voce scăzută care se pierdea în şuierul vîntului.

„Nu e pentru mine", gîndi Judym şi inima i se strînse de o neţărmurită jale.

Korzecki luă în mînă pachetul pe care i-l adusese vagabondul şi porni în sus pe scări. Cînd îl zări pe Judym, avu o tresărire bruscă şi-l întrebă cu glas răstit :

— Ce faci aici ?

— Am crezut că poate să fie ceva poştă pentru mine...

— Nu, nu... Ce poştă ! Dobitocul ăsta e un contrabandist...

— Un contrabandist ?

— Da. A aflat că sînt aici. Vezi ce nervos sînt ! Nu mă aşteptam să te găsesc aici şi numaidecît... Frumos trebuie să fi răcnit, nici vorbă... şi mie mi-e silă să mă aud, îmi închipui ce impresie fac unor urechi mai delicate !

— Te rog să mă ierţi că fără voie...

— Nu face nimic ! Contrabandistul... şopti el. Am lăsat acum două săptămîni la Katowice nişte stofă de haine. Am cumpărat-o la Cracovia. E de calitate foarte bună. pot să-ţi dau şi dumitale din ea. Am vrut să scap de vamă şi i-am spus individului să mi-o aducă. Azi a avut o clipă liberă şi m-a nimerit aici.

— Omul poate să cadă la pat, tremură din tot corpul.

— Da ? Crezi ?

— Sînt sigur.

— Să-i dăm un păhărel de vodcă. Repede ! Se îmbolnăveşte omul !

Korzecki se îndepărtă şi-i spuse lacheului pe care-l întîlni în uşă :

— Prietene, fii bun şi dă-i comisionarului un păhărel de vodcă. Poţi să-i dai două păhărele, ba chiar trei.

— Da, mai bine trei pahărele... interveni şi Judym.

— Ştii ce, doctore, du-i-le chiar dumneata şi vezi dacă n-a răcit cumva.

— Cu plăcere...

Judym luă din mîinile lacheului sticla scumpă cu vodcă, un pahărel, lumînarea şi coborî pe scări.

Contrabandistul rămăsese în întuneric.

Părea că moţăie.

Judym puse lumînarea pe jos şi turnă vodcă în pahărelul de cristal.

Atunci individul înălţă capul şi deschise ochii.

Erau nişte ochi mari de un albastru-deschis...

Mîna în care Judym ţinea pahăruţul îngheţă brusc.

Contrabandistul dădu pe gît o duşcă, două, trei. Pe urmă, fără să schiţeze măcar un salut, deschise uşa şi se topi în noaptea neagră, prin care foşnea ploaia.

Două ceasuri mai tîrziu, Judym şi Korzecki se întorceau acasă în trăsură. Ploaia încetase. Era o noapte sumbră, ceţoasă, îngheţată. Prin întunericul de nepătruns păreau că rătăcesc fantomele înnegurate, albicioase ale unor respiraţii nesănătoase. Drumurile erau inundate de apă pe care roţile o împroşcau în toate direcţiile cu un şuierat zgomotos.

După ce lăsară în urmă ulicioarele înguste, Korzecki se sculă în picioare şi, ţinîndu-se cu mîinile de bara scaunului din faţa lui, spuse ceva vizitiului. Apoi se aşeză iar şi-i zise lui Judym :

— Nu vrei să ne plimbăm ? E un timp straşnic ! Umezeala asta...

După o clipă adăugă :

— Am putea merge la croitor ca să-i dau numaidecît materialul pentru haine. De ce să-l ţiu în casă ? Nu-i aşa ? Ocupă loc, atîta tot...

— Cum crezi, şi mie mi-ar face plăcere o plimbare.

— Atunci dă-i drumul, moşule, şi cît poţi de repede... Capeţi o rublă cît roata carului.

Vizitiul dădu bici cailor, care porniră cu o smucitură. Merseră un timp în tăcere. La un moment dat, zăriră nişte lămpi electrice înconjurate de o negură deasă. În

jurul lor lumina forma un fel de cercuri triste ca şi ceaţa-cănele care umbresc ochii bolnavilor. În spaţiul liber dintre şosea şi lumina aceea zăceau nişte întinderi de apă moartă. Sclipiri vinete se tîrau pe suprafaţa orizontală, se luau după trăsură, alergau o dată cu ea, ca nişte indicatoare ascuţite ieşind din întunericul nopţii.

— Unde sîntem ?

— Lîngă mină.

— Şi de unde vine apa asta ?

— Zăcămintele de cărbuni sînt foarte bogate pe aici. Însă la adîncime de cîteva sute de metri. Extracţia s-a isprăvit. Pămîntul s-a surpat în gol, suprafaţa lui s-a îndoit şi în adîncitură s-a adunat apă.

Apoi amuţi şi timp îndelungat tăcură amîndoi în vreme ce străbăteau lanurile pustii. Korzecki se ghemuise într-un colţ cu pachetul pe genunchi. Şopti ceva.

— Ce spui ? întrebă doctorul.

— Nimic, mi se întîmplă să mormăi aşa pentru mine. Îţi aduci aminte de versul ăsta ?

C-aproape n-am cunoscut casa natală,
C-am fost ca pelerinul ce trudeşte-n cale
La lumina trăsnetelor...

Judym nu răspunse nimic.

— Am fost... Ce cuvînt îngrozitor !

Era una din clipele acelea indescriptibile, cînd sentimentele a doi oameni sînt în perfectă armonie.

Korzecki vorbi primul :

— Tot ce am spus azi trebuie să-ţi fi părut teribil de stupid ; am trăncănit ca o fată de pension...

— Aş putea spune că...

— Tocmai. Dar trebuia. Urmăream ceva. Nu ţi-ai dat seama unde vroiam să ajung ?

— La un moment dat mi s-a părut că spui exact contrariul a ceea ce gîndeşti.

— Da' de unde ! Nu-i chiar aşa.

— Atunci eşti într-adevăr de părere că virtutea şi crima sînt unul şi acelaşi lucru ?

— Nu, cred numai că şi „crima" şi virtutea trebuie să se bucure de aceeaşi libertate.

— A, da !

— Spiritul omenesc e impenetrabil ca şi oceanul. Încearcă să te autoanalizezi. Nu descoperi în străfundurile dumitale un abis negru pe care nu l-a cercetat nimeni ? Despre care nimeni nu ştie nimic ? Nici prin constrîngere, nici prin alt mijloc nu se poate distruge ceea ce noi numim crimă. Sînt convins că spiritul acesta neexplorat e de o sută de mii de ori mai bun — ce spun ! — e perfect, aproape perfect. Numai să fie eliberat ! Atunci se va vedea că răul dispare...

— Crezi în această posibilitate ?

— Am văzut undeva un desen... Un criminal spînzurat de un stîlp. Judecătorii coborau de sus. Pe chipurile lor se citea bucuria, biruinţa... Vroiau să ne convingă de vinovăţia omului aceluia.

— Şi de ce n-ar fi aşa ? Poate că era un paricid ? Ce te face să presupui că n-a fost aşa ?

— Aşa îmi spune... Daimonion.

— Cine ?

— Ceva divin care e în mine.

— Asta ce mai e ?

— Îmi vorbeşte în adîncul inimii. Îl aud într-un abis... M-aş fi dus să sărut picioarele spînzuratului ! Şi chiar dacă mii de martori vrednici de crezare mi-ar fi jurat că e paricid sau matricid eu tot l-aş fi smuls de pe cruce. Numai din pricina şoaptei aceleia... Fie-i ţărîna uşoară...

Vizitiul opri în faţa unei case.

Era atît de întuneric încît Judym abia desluşi masa neagră a clădirii. Korzecki coborî şi dispăru. O clipă după aceea îl auzi bălăcindu-se prin băltoace. Apoi nişte uşi se deschiseră, un cîine hămăi...

ASPERGES ME

Korzecki avea niște prieteni în apropiere de Zaglebie, pe care-i vizita uneori în preajma Paștilor. Era o familie de neam, dar fără nici un fel de avere, care trăia aproape în mizerie. Aveau în arendă o proprietate de cîteva sute de pogoane de pămînt sărac, pietros. Drumul pînă în satul unde locuiau ducea prin păduri, peste hîrtoape și rîpi nemaipomenite.

Într-o zi, întorcîndu-se dintr-o plimbare, Judym găsi la locuința prietenului său un elev de gimnaziu care, cu o figură stingherită, stătea de vorbă cu Korzecki, roșind și pălind pe rînd ; inginerul făcea eforturi zadarnice ca să-i dea curaj. Cînd Judym intră în cameră, liceanul începu să facă nenumărate plecăciuni cu ochii pironiți în pămînt.

— Domnul Daszkowski, îl recomandă inginerul. A venit să te roage, dragul meu, să vii s-o examinezi pe mama sa care e bolnavă. Aveți trăsura la dispoziție. Numai să știi că sînt două mile de drum. Nu-i așa, domnule Oles ?

— Da... și drumul... e foarte prost...

— Ei, nu-i dai prea mult curaj doctorului. Trebuia să-l asiguri că-i neted ca-n palmă.

— Da... dar eu...

— Să-l scuture și pe el puțin...

Elevul tăcu neștiind ce să mai spună, și-și frămîntă doar șapca în mîini, sprijinindu-se cînd pe un picior, cînd pe celălalt.

— Şi de ce suferă mama dumitale ?, îl întrebă Judym cu un glas cît mai blînd, un glas asemenea unei mîini duioase dar plină de forţă în acelaşi timp, capabilă să îmbărbăteze pe oricine.

— De plămîni.

— Tuşeşte ?

— Da, domnule doctor.

— De mult e bolnavă ?

— Da, de mult.

— De doi-trei ani ?

— Şi mai demult încă... de cînd o ţin eu minte...

— A fost bolnavă dintotdeauna ?

— Da ! Tuşea, dar nu stătea în pat.

— Şi acum e la pat ?

— Da, acum stă numai în pat. Nici nu mai poate să umble.

— Bine, domnule, atunci să mergem. Putem pleca numaidecît.

— Numai dacă...

— O, mai întîi stăm la masă, bineînţeles ! se amestecă inginerul.

— Dar dacă domnul doctor... se repezi elevul.

În aceeaşi clipă se gîndi că a spus o prostie şi se tulbură de tot...

— Uite ce-i... doctorul trebuie să mănînce. Şi apoi, cu siguranţă că eşti şi dumneata flămînd, domnule Oles.

— Eu... nu ! De loc. Sînteţi prea bun, domnule inginer...

În curînd se servi prînzul.

Băiatul mîncă fără chef, înghiţi cu noduri şi nu-şi dezlipi o clipă ochii din farfurie. Korzecki era cam rece şi abătut. Vorbea greu. Caii fură traşi în faţa casei şi Judym coborî scara urmat de inginer care-l ţinea strîns de gît pe adolescent. Cînd ajunseră jos, îi zise :

— Salută-i pe părinţi din partea mea. Aş veni şi eu bucuros să-i văd, tare bucuros, dar ce să fac... Nu-i chip... Am atîta treabă aici. Totuşi spune-i mamei că o da Dumnezeu să ne vedem în curînd.

Judym își aruncă din întîmplare ochii pe chipul lui Korzecki, care era cenușiu. Din ochi îi lunecau două lacrimi stinghere.

— O da Dumnezeu să ne vedem curînd, repetă el.

Brișca veche, hodorogită, porni. La ea erau înhămate două gloabe sfrijite și desperecheate. Una era o iapă țărănească cu un cap mare care se bălăbănea, a doua părea să fi fost un armăsar de soi. Acum, numai coama zbîrlită ca un fierăstrău impunea respect tovarășei sale de neam prost. Pe capră era cocoțat un țăran cu șapcă și suman, care-și stimula mîrțoagele să ducă mai repede aceste fețe simandicoase cu mijloacele de convingere pe care le folosea la transportul îngrășămintelor sau al cartofilor.

În adevăr, drumul spre conac era specific polonez. Mergeai numai prin pădure. Un nor întunecat se pitea printre copacii morți care creșteau cu rădăcinile înfipte în glia mlăștinoasă. Pe jos, iarba era călcată în picioare, drumul plin de bolovani șerpuia printr-un desiș tînăr de brazi. Cotiturile lui se pierdeau mereu în verdeață, ca și cum, după obiceiul pădurii și al fiarelor, s-ar fi ferit de ochii oamenilor.

Privirea lui Judym rătăcea gînditoare pe mușchiul moale și pe tufișurile albicioase de afine. Fiecare porțiune de mușchi era compusă din steluțe luminoase ca razele soarelui pe care contactul cu pămîntul le-ar fi schimbat în ierburi plăpînde. Pe alocuri, din sînul acestei plante regești, scumpă și gingașă, se ivea cîte un morman de pietre vineții. Trunchiurile pestrițe ale molizilor, înfășurate în mantia lor de mușchi uscat, întrerupeau zarea depărtată. Cînd caii intrară mai adînc în pădure sub umba molizilor și a brazilor, drumul fu îngreuiat de șerpuirea rădăcinilor negre. Roțile căruței se cufundau la fiecare pas în băltoacele adînci, care musteau acolo de veacuri și trăsura hurduca amarnic. Aici mușchiul se desfăcea cu greu din pătura galben-ruginie de ace uscate de brad. Pretutindeni zăceau conuri și crengi frînte, uscate, albicioase.

Ici şi colo dădeai peste cîte un maldăr de buruieni putrezite sau de aşchii jilave.

Cîteodată căruţa pătrundea într-un strat gros de nisip, curat şi galben, care umplea roţile şi scîrţîia încet.

Era unicul zgomot ce putea fi auzit. O dată numai, undeva în depărtare, răsună un zumzet de viespi.

Soarele pătrundea oarecum hoţeşte în străfundurile pădurii. Umbra copacilor era aşa de deasă, încît la această oră roua nu se uscase încă.

La un moment dat o poiană se deschise în faţa privirilor lor, cuprinsă de pretutindeni şi pentru totdeauna în îmbrăţişarea pădurii. În mijlocul ei se înălţau pîlcuri negre de ienuperi. La umbra brazilor din faţă, se zărea alb ca un craniu singuratic, un trunchi de copac scund, tăiat şi despuiat de coajă.

Un fluture alb zbura în liniştea aceea, aşezîndu-se din cînd în cînd pe firele mlădioase de iarbă care creşteau pe pămîntul sărac. Dintre pietrele cenuşii răsărea cîte o floare mică, galbenă, care-şi ridica ochii spre soare.

Atît de adîncă era tăcerea încît auzeau ţîrîitul cuminte, tremurător, al greierului de cîmp. Ţi-ai fi putut număra bătăile inimii, ai fi putut deosebi susurul sîngelui care curgea prin vine.

Gînduri stranii, înaripate, gînduri care nu aparţineau omului, ci unei poieni fermecate, veneau în stoluri. Era ca şi cum bucăţica aceasta de pădure ar fi fost unică pe lume, ca şi cum viaţa omului n-ar fi avut alt ţel decît să se topească în ea şi să se piardă în visare. Să viseze la lucrurile acelea, tăinuite în adîncuri, în întuneric, lucruri care nu trec, nu dispar, rămîn simple, naive şi sincere, ca poiana însăşi ! Ca să-i dea prilej să reverse din inimă totul, tot ce e sfînt şi tot ce e nelegiuit.

Băiatul tăcea mereu. Era pe jumătate întors respectuos spre Judym şi răspundea numai cu „da" şi „nu" la întrebările lui.

Pe la ora patru ajunseră la capătul pădurii şi descoperiră cîmpul. În depărtare se vedea un grup de arbori şi un conac.

— Iată şi Zabrzezie, grăi elevul.

Peste puţin intrau în curtea conacului. Casa avea o înfăţişare falnică. Curtea, umbrită de cei patru tei sădiţi la intrare, părea încă şi mai părăsită decît clădirea însăşi în faţa căreia putrezea bălegarul. Bolnava era întinsă pe un pat, în curte.

Sosirea trăsurii stîrni o adevărată panică printre cei din casă, care se repeziră în întîmpinarea ei. Un domn cărunt, ars de soare, se prezentă lui Judym ca soţul bolnavei. Apoi se apropiară, pline de teamă şi de curiozitate, două domnişoare destul de urîte, pentru care această vizită constituia desigur un eveniment excepţional.

Judym o examină imediat pe bolnavă. Era o femeie de vreo patruzeci şi ceva de ani, uscată ca o surcea. O pată cărămizie, ovală, ardea pe obrazul ei stîng. Din primul moment, Judym îşi dădu seama că are în faţă un caz de ftizie în ultima fază. Ca să ascundă această constatare, continuă să asculte îndelung şi atent cum lucra o biată rămăşiţă de plămîn. Cînd nu mai avu ce asculta, simţi o tristeţe ciudată :

„Ce să-i spun acum ? gîndi el. Trebuie să mint şi să mă prefac ?"

— Cum mă găsiţi, domnule doctor, întrebă bolnava, în timp ce el se aşeză gînditor pe scaun.

— Trebuie să vă mărturisesc, doamnă, că situaţia e destul de proastă, dar din asta nu moare nimeni, mai ales la ţară. Cunosc multe cazuri asemănătoare. O să vă recomand un regim.

— Mulţumesc, domnule doctor, vă voi fi recunoscătoare pînă la moarte... şopti ea, privindu-l cu ochi arzători. Tare aş vrea să mai trăiesc, tare aş vrea... Copiii, toată gospodăria pe capul meu şi eu zac aici... Cînd or să mă bage în groapă, ce-are să se-ntîmple ?

— Vă rog, doamnă, de grija gospodăriei trebuie să uitaţi cu totul.

— Vai de mine, se poate, domnule doctor... Ţăranii ăştia sînt cu toţii nişte tîlhari ! Cum s-o scoţi la capăt cu ei ? Unul e mai păcătos ca celălalt.

— Bine, bine, numai că dumneavoastră trebuie să uitaţi de ei. Staţi la aer curat, mîncaţi bine...

— Am băut pînă acum ceai din coajă de brad.
— Din ce ?
— Din coajă de brad. O uscăm pe ţevi.
— Puteţi renunţa la el. Beţi coniac şi lapte.

În timp ce Judym îi indica bolnavei regimul pe care trebuia să-l respecte, în casă domnea o forfotă neobişnuită : se auzeau alergături, şoapte, zăngănit de farfurii. Peste puţin, Judym fu poftit la masă. Se înnopta şi bolnava avea să fie transportată în dormitor.

Soarele asfinţea în ceaţă, mărindu-şi discul însîngerat. Un abur întunecos se lăsa deasupra pămîntului gata să înghită soarele care cădea greoi în adîncuri pline de o tristeţe nespusă. Un sunet îndurerat şi o mîhnire pline de teamă se strecurau în inimi, ca şi cum globul sfînt, în flăcări, n-avea să mai învingă niciodată întunericul. Judym fu cuprins de un sentiment de durere, fără să-şi dea seama de unde venea. Ochii i se opriră întîmplător asupra bolnavei...

Şedea pe pat în cămaşă, firavă, prăpădită, asemenea unui schelet... Buzele ei şopteau o rugăciune, palmele îi erau împreunate, şi din ochi îi lunecau lacrimi line. Ochii aceştia priveau departe, spre soarele care se stingea dincolo de lume, în noaptea neştiută, veşnică. Pentru prima oară în viaţă Judym asculta această linişte, liniştea cîmpiei şi a pădurii.

Deodată, în timp ce şedea pierdut în gînduri, un ţipăt ascuţit sfîşie tăcerea. Un păun bătrîn care-şi petrecea noaptea cocoţat pe casă, scosese strigătul acela sălbatic, crîncen, tăios, răguşit. Ecoul său zbură prin ceaţă peste cîmpul pierdut în linişte şi peste pădurile din jur. Bolnava se cutremură şi mîna ei uscată apucă mîna doctorului.

— Mă tem, domnule doctor...
— De ce vă temeţi, doamnă ?
— Nu ştiu... e ceva nedesluşit...
— Liniştiţi-vă, nu-i nimic... Strîngeţi-mi mîna. De ce să vă temeţi ?...
— Tare nu-mi place, cînd îl aud cum ţipă ! Mi se pare că nu el strigă, ci...

— Vai de mine, cum se poate!

Bolnava coborî fruntea şi, pironindu-şi privirea arzătoare în ochii doctorului, şopti:

— Domnule doctor, fie-vă milă, ajutaţi-mă să mai trăiesc puţin, încă puţin. Vreau, trebuie să mai trăiesc! Vreau să văd ce o să iasă din Oles, ce o să se întîmple cu el!

Judym ridică ochii şi văzu silueta plăpîndă a băiatului, lîngă gardul împletit. Băiatul plîngea cu faţa ascunsă în mîini.

— E unicul meu fiu... Numai el mă iubeşte... Şi fetele, nu-i vorbă, dar el... Într-o zi, slujnica s-a dus la bîlci — acum fac cu toţii ce poftesc — şi el s-a apucat singur să-mi taie un pui, l-a curăţat, mi l-a fript. Numai că a uitat să-i pună sare... Am mîncat totul, nu i-am spus că n-are sare... Am sărat cu lacrimi fiecare oscior...

Soarele asfinţea. Amurgul ruginiu era zgîrcit şi inspira teamă.

— Da, îmi pare rău — spunea bolnava — că domnul Korzecki nu poate veni. Ne-a făgăduit că trece să ne vadă şi n-a mai fost pe la noi de atîta vreme... Cine ştie cînd o să ne vedem iarăşi...

— Domnul Korzecki — zise Oles — speră să te vadă cît de curînd, mamă...

Judym mîncă la cină pui şi salată cu smîntînă — apoi plecă.

La întoarcere, vizitiul îl duse în tăcere pe acelaşi drum.

Era o noapte întunecoasă, fără lună; ici-colo, cîte o stea singuratică sclipea liniştită.

Pădurea era neagră şi cufundată în pîcla rece care luneca printre ramuri ca o pînză de apă.

Judym era adîncit în gîndurile lui. Sufletul îi era plin de gînduri care se trezeau ca nişte copii ce-şi ridică somnoroşi căpşoarele adorabile şi povestesc cu sinceritate tot ce le trece prin minte.

Gînduri ciudate...

I se părea că femeia aceea bolnavă, care era pierdută, e fiinţa cea mai apropiată de sufletul lui. Uneori

i se părea că zace alături de ea, pe acelaşi aşternut, că urmăreşte cu ochii lumina ce se stinge, că buzele lui şoptesc o rugăciune înceată. Ochii lui somnoroşi, adormiţi, cercetau viaţa acestei femei, gîndurile lui ascuţite o străbăteau şi o înţelegeau pe deplin.

Trăsura intră în poiană.

Ceaţa devenise luminoasă, ca o apă adormită. Vîrfurile nemişcate ale brazilor se desluşeau slab pe fondul întunecat al cerului. Dedesubt domnea negura pădurii, nepătrunsă şi fără viaţă.

Judym îşi încordă privirea şi încercă să desluşească trunchiul alb pe care-l văzuse la dus — dar, pe neaşteptate, se cutremură pînă în străfundul inimii. Din depărtare, zbură peste roua nopţii strigătul păunului.

Doctorul închise ochii, îşi trase capul între umeri, se ghemui într-un colţ al trăsurii şi, cu buzele tremurînde, şopti ceva pentru sine.

DAIMONION

Doctorul Judym obţinu postul de medic al fabricii şi se stabili în vecinătatea minei de cărbuni. Viaţa lui intră în faza obişnuită a unei munci searbăde. Korzecki, care locuia la distanţă de aproape o milă, era singurul său cunoscut. Se întîlneau uneori seara şi stăteau cîteva ceasuri de vorbă. Era totuşi o prietenie nesănătoasă. Korzecki era chinuitor. O dată cu el intrau în casă teama, melancolia şi suferinţa.

Într-o după-amiază de august, Judym primi o scrisoare trimisă printr-un om. Pe o foaie ruptă dintr-un registru, Korzecki copiase un citat din Apologia lui Socrates de Platon.

„În mine se ridică o fantomă trimisă de Dumnezeu sau de o divinitate... Asta mi se întîmplă încă din copilărie. Aud un glas lăuntric care, de fiecare dată, mă opreşte să fac ceea ce tocmai plănuisem, fără să-mi dea nici un alt îndemn în schimb...

Ceea ce mi s-a întîmplat de data asta n-a fost întîmplător ; dimpotrivă, e limpede că e mult mai bine pentru mine să mor şi să mă eliberez de grijile vieţii. În direcţia asta, Daimonion, glasul acela profetic, nu mi-a pus niciodată vreo piedică."

Judym citi aceste cuvinte fără să se neliniştească prea mult. Se obişnuise cu ciudăţeniile lui Korzecki şi crezu că era pur şi simplu o invitaţie originală la o întîlnire.

Cu toate acestea ceru caii.

Ieşea tocmai pe poartă, cînd zări o trăsură care, în goana cailor şi în nori de praf, se apropia în goană pe

uliţe lăturalnice spre locuinţa lui... Se gîndi că o luaseră caii la fugă, dar porunci vizitiului să oprească şi să aştepte.

Trăsura se năpusti pe strada principală şi se apropie în goană nebună. Cînd ajunse în apropierea lui ca o furtună, Judym putu să vadă că era numai vizitiul pe capră şi că omul acela strigă ceva.

După vreun sfert de verstă izbuti să-şi oprească caii şi se întoarse. Boturile animalelor erau pline de spumă, trăsura era acoperită de un strat cenuşiu de praf. Vizitiul strigă :

— Domnul... inginer...

— Care ?

— Domnul inginer !

— Korzecki ?

— Da, domnul... Korzecki...

Judym coborî din trăsura sa şi sări instinctiv în cealaltă. Caii porniră din nou ca un uragan. Judym contempla trupurile lor ude, care străluceau în norii cenuşii de praf şi se gîndea numai la frumuseţea acestui galop. Îi părea bine, era plăcut, era grozav să-şi spună că anume pentru el alergau aşa. Se lăfăia pe banchetă, întindea picioarele.

Mai înainte ca un alt gînd să-i fi încolţit în minte, trăsura se opri în faţa locuinţei lui Korzecki.

Cîţiva oameni se împrăştiară.

Pe scară, cineva se lipi de perete ca să-i facă loc. Uşile erau deschise.

Într-una din camere, întins pe sofaua pe care-şi culca oaspeţii, zăcea Korzecki cu hainele îmbibate de sînge.

Capul îi era zdrobit.

Pe tîmplă şi pe tot obrazul stîng se lăţea un cheag de sînge.

Judym se repezi spre trupul acela, dar îşi dădu numaidecît seama că are în faţă un cadavru. Una din mîini avea degetele desfăcute, negre şi ţepene ca de fier.

Doctorul închise uşile şi se aşeză în neştire. În capul său răsuna încă ropotul copitelor, gonind în galop pe pietrele tari.

Ochii lui treceau leneş de la un obiect la altul.

Toate mobilele erau vraişte şi lucrurile răvăşite. Şi sertarul mesei era descuiat. Înăuntru se afla un atlas anatomic mare, deschis la pagina care reprezenta capul. O linie groasă, trasă cu creionul roşu, pornea dindărătul craniului şi se oprea în direcţia ochiului stîng. În dreptul ei erau scrise nişte cifre şi nişte litere mici.

Judym dădu la o parte atlasul şi se aşeză într-un colţ, într-un fel de firidă amenajată între două dulapuri.

Văzuse de atîtea ori moartea, de atîtea ori o examinase aşa cum se examinează orice fenomen... De data asta, vedea pentru prima oară în viaţă care e adevărata ei înfăţişare. Linia roşie cu săgeata la capăt părea că se apropie şi — lucru straniu — amintea de indicatorul acela pe care-l văzuse într-o noapte pe suprafaţa apei. Un fior misterios îl străbătu pînă-n tainiţele cele mai adînci ale fiinţei ca şi cum s-ar fi aşteptat să audă bătaia unui orologiu necruţător.

Pe cînd şedea astfel, cufundat în gînduri, uşa se deschise încet şi cineva intră.

Era un bărbat blond, înalt. Avea ochi mari, de un albastru deschis.

Judym îl recunoscu.

Omul acela intră repede în odaia în care zăcea mortul, fără să-i dea nici o atenţie lui Judym.

Ochii lui se îndreptară spre trupul neînsufleţit cu o mirare copilărească. Buzele lui înfricoşate şoptiră ceva. Se înclină peste cadavru şi coborî delicat şi prudent mîinile de ambele părţi ale capului mort, săltîndu-l în sus, ca şi cum ar fi vrut să-l trezească din somn.

Apoi luă în palmele sale mîna stîngă a lui Korzecki. Încercă să-i deschidă pumnul strîns, să-i desfacă degetele. Şi fiindcă membrele neînsufleţite nu se supuneau, suflă asupra bietelor încheieturi şi le încălzi cu buzele. Cu gesturi copilăreşti, îndurerate, potrivi părul mortului, îi încheie nasturii surtucului... Abia după aceea se opri şi rămase nemişcat.

Îşi şterse fruntea cu o mînă tremurătoare de spaimă...

Judym observă că abia acum începe să pătrundă esența morții.

Necunoscutul se așeză la picioarele lui Korzecki și-l privi cu ochi nemăsurați.

Pieptul i se umflă de un geamăt scurt care semăna cu un horcăit, ca și cum un val de sînge ar fi trebuit să țîșnească din el. Buzele crispate lăsară să scape niște cuvinte scurte, întretăiate...

Nu era încă opt dimineaţa, cînd Judym porni pe jos spre gară. Era una din primele zile ale lui septembrie. Soarele strălucea încă dezmierdător deasupra pămîntului şi învăluia casele negre, mohorîte, în veşmintele lui luminoase.

În ajun, Judym primise de la Joasia o scrisoare în care-i anunţa sosirea ei. Călătorea împreună cu bunica şi cu Wanda spre Dresda unde aveau să se întîlnească cu perechea Karbowski. Bunica voia să petreacă două zile la Czestochowa şi ea, domnişoara Joanna, avea intenţia să se oprească pentru o zi la o verişoară, care locuia la Zaglebie. Îi scria că doreşte să vadă la intrarea în gară chipul acestei verişoare şi că ar vrea să petreacă ziua aceea „dragă" vizitînd fabrica şi tot ce merită să fie văzut.

Joanna mai scria că era hotărîtă să nu facă nici o vizită şi sublinia cu o linie groasă această frază. Judym citi scrisoarea şi avu impresia că literele sîngerează şi se contractă de durere... Mergea spre gară cu gîndul la ceea ce cuprindea această dorinţă. Şuierul unei locomotive care intra în staţie îi strînse inima.

„Măcar dacă n-ar fi fost azi, nu azi... Măcar dacă s-ar termina totul..." şopteau buzele lui palide.

În gară întîlni cîţiva cunoscuţi care-l salutară cu o ridicare a pălăriei, ceea ce îi mări parcă nesiguranţa.

În depărtare se auzi semnalul care vestea sosirea trenului şi, peste puţin, trupul lung, asemenea unui şarpe multicolor, începu să se frîngă la cotituri. Doctorul o zări pe Joasia la fereastra unui compartiment. Purta o

pălărioară simplă de călătorie şi o rochie cenuşie. Cînd coborî treptele vagonului, minunat de frumoasă, cu un zîmbet fericit dar oarecum ciudat pe buze, fermecătoare, radioasă, Judym simţi cum îl trec fiori de moarte. Avu impresia că avea să se prăbuşească la picioarele ei scumpe şi că va muri de durere...

O clipă nu putură scoate nici un cuvînt. Pînă şi strîngerea mîinilor li se părea stranie, iar întîlnirea lor şi prilejul unei conversaţii fără martori, după ce ieşiră de pe peron şi începură să străbată străzile oraşului, o imensă surpriză.

Judym simţea din cînd în cînd pe mîna dreaptă farmecul presiunii unei mănuşi lucioase, fine şi calde. Sub pretextul că-şi potriveşte reverul hainei, strîngea imperceptibil mîna Joasiei la piept, ca pe un tezaur scump şi o încredinţa inimii lui în care se zbuciuma un balaur ferecat. Mergeau pe uliţa largă, pe caldarîmul plin de noroi, şi vorbeau despre lucruri indiferente. Joasia era silită să-şi ridice coada rochiei.

Din cînd în cînd înălţa spre el o privire luminoasă, uşor umbrită de tristeţea pricinuită de o primire atît de rece.

Judym observă acest amănunt.

— Vreţi să fiţi atît de bun să-mi arătaţi cîteva fabrici ? întrebă ea cu oarecare cochetărie.

— Cu plăcere... mergem într-acolo... Văzînd că Judym nu protestează împotriva pluralului de politeţe şi acceptă s-o conducă imediat la fabrică, Joanna păli uşor.

Intrară în curtea fabricii. În jurul lor era o pădure de maşini şi de motoare.

Ici hale deschise, în care sîrmele se încolăceau ca nişte şerpi aurii, colo gurile cuptoarelor Martin care împroşcau foc, mai încolo ciocanele cu aburi care icneau lovind nişte bare de oţel.

Grămezi de cărbuni, maldăre de şine le împiedicau drumul. Judym avea permis pentru vizitarea întregii întreprinderi, ba căpătase chiar şi un tehnician specialist, care avea să-l conducă împreună cu „verişoara" lui. Tehnicianul le ieşi numaidecît în întîmpinare, mai dis-

pus desigur, s-o călăuzească pe această verişoară, fie chiar şi în tovărăşia doctorului, decît să mîgălească asupra vreunui desen în birou.

Porniră deci toţi trei. Tehnicianul era un tînăr bine crescut. Vorbea despre procentul fierului în minereul local şi despre diferitele calităţi ale materialului extras, dar era vizibil că se exprima greoi : aspectul exterior al „verişoarei" îl distrăgea. Urcară scările spre cuptor.

Tehnicianul le arătă cascada de apă care răcea un zid încins, ţeava care ducea în interiorul său aerul fierbinte şi schiţa mişcări de respiraţie, ca o aortă.

Joasia nu se mai sătura privind dîra subţire de fier topit care ţîşnea ca un val de sînge din deschizătura superioară. Cineva deschise chiar lîngă ei uşa cuptorului şi un torent de flăcări se revărsă pe pămînt. Scîntei minunate izbucniră din acest pîrău de aur. Valurile lui curgeau supuse în albiile pe care le deschideau cu ajutorul unor drugi lungi nişte oameni negri cu obrazul acoperit de o reţea. Deasupra acestui eleşteu de foc văpaia nu se stinsese încă, dar ei se îndepărtară, pornind în altă direcţie.

Fură conduşi în sala maşinilor care pompau viforul fierbinte. Roţi uriaşe de peste zece metri diametru, pe jumătate cufundate în pămînt, se învîrteau fără zgomot, în tăcere şi cu un fel de maiestate. În cilindri sclipitori ca oglinda se auzea un pufăit neîncetat, asemenea horcăitului care ar fi ieşit din botul imens al unui monstru care se adapă. Din alt colţ se auzea un zăngănit neîntrerupt.

Era un fel de rîs diavolesc, scurt, întretăiat. Inima Joasiei era înspăimîntată. Simţea că glasul acesta o pîndeşte, că-i ghiceşte visurile de fericire, dragostea ei liniştită. Se uita la Judym, încercînd să surprindă în ochii lui un semn de protest, dar chipul lui scump era mort...

Vizitară cuptoarele Martin, în care se fabrica oţelul, turnat în căldări sub formă de bare. De aci, ele erau îndrumate spre valţuri şi apoi vărsate din nou în prăpastia cuptorului unde ardeau pînă la incandescenţă.

În halele mari, căptușite cu plăci de fier, toate porțile erau deschise. Aci se încrucișau curente de aer care răcoreau frunțile, umerii și mîinile arse de fierul incandescent. Aici nu puteau rezista nici plămîni, nici nervi slabi. Bolnavii erau sortiți pieirii.

Drugul alb e transportat pe vagonet cu viteza unui glonte de foc. Nimeni nu vede pe cei care-l poartă. Apoi cade pe un suport ce iese din pămînt. E asemenea unei spinări de pește de zece metri lungime, a cărei coloană vertebrală are roți în loc de vertebre.

Patru uriași negri apar de o parte și patru de cealaltă parte a valțurilor, purtînd rețele pe față, și cu cleștele lungi pe care le țin în mîini apucă bara. O împrîncesc cu tărie printre valțurile inferioare larg deschise. Oțelul lunecă printre ele ca un bulgăre de unt. De cealaltă parte îl așteaptă suportul răsărit din pămînt. Gesturile oamenilor sînt degajate, ritmice, asemenea unor mișcări de dans.

Cînd placa strivită și îndoită ca o turtă se ivește înaintea lor, o apucă deodată cu brațele lor lungi și o împing printre cilindrii superiori.

Ea cade de partea cealaltă, unde o pîndesc alți patru. Aceștia se apropie cu mișcări sigure, ca niște automate — unu, doi, trei, patru.

Întind mîini lungi, înarmate cu fier, o lovesc și o împing.

Cufundă în apă cleștii înfierbîntați.

Apucă altele și — ca niște soldați — așteaptă.

Panglica de tablă albă, lungă, tot mai lungă, ca o dîră curgătoare de foc, se ivește cînd sus, cînd jos, cînd ici, cînd colo. Plutește în aer... Ai zice că o ia la fugă ca un șarpe din basme, urmărit de copii răutăcioși. Se ascunde într-o crăpătură și suferă.

Macaralele hîrîie și tremură. Se ridică la nivelul crăpăturii printre valțurile superioare, apoi coboară pînă la cea mai de jos.

Sus, stă tăcut, nemișcat, omul care învîrtește manivela ce strînge valțurile.

În imediata apropiere, şerpi de oţel zboară deasupra pămîntului. Frîntura albă de bară încinsă, introdusă în deschizătura îngustă, alunecă mereu în spaţiu, căutînd ascunzişuri tot mai strîmte. Oameni tineri o aşteaptă, înarmaţi cu cleşti scurţi, care prind botul şarpelui îndată ce iese afară şi-l plimbă slobod prin sală. Abia cînd începe să lovească pămîntul cu coada, îl călăuzesc spre altă deschizătură. Sîrma goneşte cu iuţeală nebună. Coada dispare în deschizătură, după ce s-a răsucit la stînga şi la dreapta ca şi cum ar fi vie...

Huiet asurzitor...

Bara de oţel e aruncată pe nicovală.

Ciocanul cu aburi se năpusteşte ca trăsnetul asupra ei, cu o lovitură directă, ca de pumn. Sfera strivită ia forma unui cerc turtit. Atunci, în mijlocul ei se introduce un instrument menit să perforeze o deschizătură perfect rotundă. Ciocanul loveşte într-una cu o forţă teribilă. Se aude un geamăt puternic care răsună în hale, în aer, în pămînt... Fierul răcneşte ca un leu! Furia lui a fost biruită de braţele puternice ale oamenilor şi nu-i rămîne decît să ofteze neputincios.

Cercul cu deschizătura rotundă e o roată de locomotivă, scoasă din adîncuri ca un boţ de argilă galbenă. De acum înainte va purta în lung şi-n lat, pînă în cele mai depărtate colţuri ale pămîntului, fericirea şi deznădejdea, nedreptatea şi dragostea, virtutea şi crima.

Înainte de a începe să umble pe şine, se răzvrăteşte împotriva celui care a îmblînzit-o. Îi distruge vederea şi-i scaldă faţa în sudoare, în timp ce inima şi plămînii îi sînt expuse la curente reci. Îi sfîşie nervii cu fiecare lovitură a ciocanului cu aburi care-l sfîşie şi-l sfîrtecă pe el...

După ce a fost luată de pe nicovală, este aşezată pe nişte furci încovoiate şi dată la o parte. Doi oameni, dintre care unul are în mînă un ciocan ascuţit în chip de cazma şi celălalt un ciocan cu coada lungă, se apropie de ea. Securile ascuţite se fixează pe marginea ieşită a roţii şi ciocanul începe să cadă pe muchea ei.

Nici o lovitură nu e zadarnică. Fierul zîngăne uscat pe fier...

Joasia avu impresia că aude un cîntec, ca şi cum după vuietul puternic al orgii într-o catedrală ar fi răsunat deodată o cîntare din sînul mulţimii, sfioasă. înfricoşată... Roata răcită îşi vede mai departe de drum.

Judym se întoarse spre Joanna şi o întrebă :

— Vedeţi cum muncesc oamenii aceştia ?

— Văd, zise ea cu un glas uimit.

— Da, da... uitaţi-vă bine.

Nu-şi vorbiră altceva, nici cînd trecură prin hale. nici prin curţile imense în care se ridicau adevăraţi munţi de praf de cărbune, sfărîmături, nisip. Vîntul smulge şi poartă din loc în loc praful şi sfărîmături ciudate de rugină zburătoare.

Îşi luară bun rămas de la ghidul lor amabil, ieşiră din curtea fabricii şi după ce se depărtară de zidurile ei, ieşiră din oraş. Era aproape de amiază.

Casele de pe marginea drumului şi canalele în care se scurgeau substanţele otrăvite ale fabricilor se făceau tot mai mici, tot mai mizere. La capătul oraşului se înşirau de-a lungul drumului cocioabe şi locuinţe ţărăneşti dărăpănate imitînd casele orăşeneşti. Terenul era mlăştinos. De jur împrejur se întindeau păşuni umede. pe fundul negru al cărora apa mustea ca un puroi. Ceva mai sus se iveau cariere de argilă pline de apă de ploaie.

Ici-colo se mai înalţa cîte un brad, rămăşiţă a pădurii tăiate. Judym intră cu Joasia prin curţile murdare, deschise fără veste uşile şi îi arătă din ochi oamenii. Erau acolo copii de tinichigii, exemplare degenerate ale rasei umane, îmbătrîniţi de timpuriu, cu feţe cadaverice şi priviri ce strigau răzbunare. Erau întîmpinaţi de nişte babe pocite şi arţăgoase, de bolnavi care aşteptau poate ca moartea să le deschidă în sfîrşit uşa...

Intrau din casă în casă...

Înainte de a se depărta, Judym o întrebă fără să ridice ochii :

— Unde vom locui ?

Un timp ea nu răspunse. Dar ochii ei străluceau.

— Aici ? şopti el, schiţînd ceva în nisip.

— Unde vrei...

— Tu vrei aici ?

— Da.

— De ce aici ?

— Aş vrea să-ţi ajut.

— Mie... să-mi ajuţi...

— Poate că în clipa asta îţi spui : „Ce e între mine şi tine, femeie ?"

Judym îi aruncă o privire teribilă şi zise cu glas coborît, somnoros :

— De unde ţi-au venit cuvintele astea ?...

— Vom înfiinţa un spital, ca la Cisy, Dumnezeule ! Va fi cu totul altceva. Voi fi infirmiera ta.

— Bine, dar vei putea să te ocupi de casă ?... De casă...

— Desigur ! Să nu crezi că mi-am pierdut vremea degeaba. În ultimul timp m-am sculat devreme în fiecare dimineaţă şi am stat în bucătărie ca să învăţ să gătesc, să spăl, să calc !

— Ştii să faci şi dulceaţă ?

— Cred şi eu ! Şi încă cum...

— Adevărat ?

— Desigur că da. Acum ştiu cum o să fie în casă la noi, ştiu totul.

— În casă...

— În casă la noi... Să nu crezi că îmi trebuie un apartament mare sau cine ştie ce mobile. Nu, de loc ! Mi-e silă de mobile, de obiecte lustruite, lăcuite, de perdele, de covoare. Doamne, sînt aşa de urîte, toate ! Stai să-ţi spun...

— Joasia...

— Aşteaptă. Totul sau aproape tot ceea ce cheltuiesc alţii pentru lux, noi o să-l restituim pentru fericirea oamenilor ăstora. Tu nu ştii cîtă fericire... O să vezi ce o să facă soţia ta din banii pe care-i vei da, din fiecare ban.

— Ce o să facă ?

— Nici n-ai să-ţi dai seama cînd o să se umple locuinţa noastră de obiecte simple, de obiecte care se găsesc în casele săracilor, dar care vor fi frumoase ca nicăieri. Vom crea un sentiment nou al frumosului, al unei arte necunoscute încă, o artă care doarme în noi, ca o domniţă vrăjită. Vom avea scăunele de brad, laviţe, mesele le vom acoperi cu cîteva scoarţe...

— Da, da...

— Un covoraş ţesut la război din resturi şi aşternut în tindă e tot atît de frumos ca şi un covor persan. Pereţii din lemn de brad sînt minunaţi...

— Ai dreptate ! — zise Judym, privind cu ochii mari faţa ei strălucitoare de fericire — aşa e, desigur. Aşa mă gîndeam şi eu. Un om trebuie să se ataşeze de o simplă scoarţă ca de un gobelin scump, de un scăunaş de lemn, ca de o canapea elegantă, de o fotografie tăiată din ziare, ca de un tablou celebru.

— Vom iubi totul, căci totul va fi al nostru, şi dobîndit prin eforturi grele, fără să păgubim pe cineva. Nici nu se poate altfel ! Cei care din simpatie pentru tine vor veni pe la noi, vor privi în jur prieteneşte. Toţi cei pe care-i vei vindeca, tu, doctorul cel bun... doctorul cel bun...

O şoaptă divină de admiraţie curgea de pe buzele ei.

— Da, e adevărat, tu ştii totul, ştii totul perfect ! Tot ce va veni din mîinile tale curate îmi va fi drag. Toate aceste obiecte vor deveni o parte din fiinţa mea aşa cum sînt mîna, piciorul, inima chiar. Şi dacă va trebui să părăsim totul, o să dăm totul în lături cu o lovitură...

— Cînd va veni un oaspe, ori un pacient, se va mira că oamenii pot să trăiască fericiţi înconjuraţi de mobile simple, curate, de flori de cîmp în vase de lut... La ce ne-ar folosi strălucirea rece a unor obiecte fabricate ? Sau haine elegante ? Sau trăsuri ? Niciodată n-am fost mai fericită decît în ziua cînd tata m-a luat în căruţa fără arcuri şi m-a dus în pădure pe un drum plin de rădăcini dezgropate şi de băltoace. Nici un arc

nu s-ar fi putut îndoi atît de perfect ca osia de stejar, dată la rindea. E atîta vreme de cînd nu mai am un cuib al meu! Aş putea spune că nici n-am ştiut ce înseamnă asta. Eram în clasa a cincea, cînd mi-a murit tata. De mama aproape că nu-mi amintesc... Fiecare fiinţă îşi are un cămin, doarme sub un acoperiş al său. Pînă şi ciocîrlia cea mică... Cînd mă gîndesc că viaţa asta de pribegie se apropie de sfîrşit...

— Şi ce o să se întîmple cu cocioabele acelea în care am intrat adineaori? întrebă Judym cu un glas care aducea a geamăt şi a scrîşnet totodată.

Ea se opri în drum şi aşteptă mirată. El o privea fără s-o vadă cu nişte ochi încruntaţi şi tulburi.

— Ce vom face cu ei? întrebă el din nou, fără să se mişte din loc.

— Cu cine?

— Cu ei! Cu nenorociţii ăştia!

— Nu înţeleg...

— Eu trebuie să dărîm cocioabele astea. Nu pot să privesc cu braţele încrucişate cum trăiesc şi mor muncitorii de la fabrica de zinc. Flori de cîmp în donicioare, da... e bine... Dar se poate?

O luă de mînă şi, deodată, o presimţire rece ca oţelul îi năvăli în inimă. O smuci de mînă şi spuse cu glas răstit, jignitor, privind drept înaintea lui:

— Trebuie să-ţi spun totul, deşi e mai greu decît moartea. Crede-mă, crede-mă că aş fi preferat să mor aşa cum a murit Korzecki...

— Korzecki?

— Dacă ţi-aş putea spune totul prin cuvinte! Te iubesc atît de mult! Niciodată n-am crezut că se poate întîmpla aşa ceva unui om... Zîmbetele tale îţi trădează inima, ca şi cum ar ridica un văl de pe ea... Părul tău e negru, moale... Mă trezesc noaptea, nu mai pot să dorm şi te văd, te simt în inima mea. Trece o clipă sfîntă şi abia atunci îmi dau seama că sînt singur... Şi de cînd am venit aici şi am început să privesc în jurul meu, simt cum ceva îmi înteţeşte focul. Arde în mine!

Nu știu ce arde, nu știu ce e pojarul ăsta care mă mistuie.

— Dumnezeule...

— Vezi, copilă...

— Dumnezeule, ai o privire!

— Vezi, eu sînt din gloată, mă trag din oameni care au trăit în cea mai cumplită mizerie. Tu nu-ți poți închipui ce este gloata. Nici nu poți bănui ce zace în inima ei. Ești din altă castă... Numai cine vine de acolo, cine a trăit totul, știe totul... Aici oamenii mor la treizeci de ani, fiindcă au și îmbătrînit. Copiii lor sînt niște idioți.

— Dar ce are a face asta cu noi?

— Eu sînt răspunzător de toate acestea! Numai eu!

— Tu... răspunzător?

— Da! Față de spiritul meu care-mi strigă: nu dau voie! Dacă nu fac asta, eu, medicul, atunci cine s-o facă? Nimeni...

— Tu singur?

— Am obținut tot ce am cerut... Trebuie să restitui ceea ce am luat. Datoria asta blestemată... nu pot să mă bucur nici de părinți, nici de soție, nici de vreun lucru pe care să-l strîng la piept cu căldură, atîta timp cît vor exista pe fața pămîntului aceste aspecte mîrșave. Trebuie să renunț la fericire. Trebuie să fiu singur. Să nu am pe nimeni lîngă mine care să mă rețină.

Joasia se opri din mers. Își plecase pleoapele și fața ei frumoasă părea moartă. Nările sorbeau aerul. O frază scurtă îi scăpă de pe buze:

— Eu nu te-aș reține...

Vorbea încet, cu un glas voalat de rușine. Ai fi zis că în timp ce vorbea, din vine o să-i țîșnească un val fierbinte de sînge. Judym răspunse:

— Tu nu mă vei reține, dar eu nu mă voi putea avînta. Sămînța neroditoare a parvenitului încolțește în mine. Mă cunosc. Și, de altfel... nu mai e nimic de spus...

Ea se cutremură ca și cum acest cuvînt ar fi îmbrîncit-o din spate. Merseră alături, în tăcere, pînă departe...

Pe lîngă ei treceau camioane încărcate cu minereu, trăsuri, căruțe... Treceau oameni... Dar ei nu vedeau nimic din toate acestea. Ajunseră în pădure și se așezară sub un copac.

Joasia simțea umărul lui Judym lîngă umărul ei, îi vedea capul atîrnîndu-i pe piept... Era incapabilă să miște o mînă. Ai fi zis că e cufundată într-un somn greu, că a sorbit un ocean de durere și că nu are putere să scoată nici măcar un suspin.

La un moment dat Judym o auzi plîngînd cu lacrimi singuratice, unice, lacrimile ei în fața lui Dumnezeu.

Nu înălță fruntea.

După un timp o auzi șoptind :

— Rămîi cu bine !

Nu-i răspunse nimic, dar un glas străin, acel Daimonion parcă, despre care scrisese Korzecki înainte de moarte, răspunse din fundul inimii lui :

— Doamne-Dumnezeule !

Joasia se ridică.

O clipă îi văzu chipul îndurerat sub pleoapele lăsate, grele, neputincioase. Era ca o mască mortuară din ghips.

O clipă după aceea o pierdu din ochi.

Pornise pe șosea, se îndrepta spre oraș, spre gară...

Judym rămase locului vreme îndelungată. Cînd își aruncă din nou ochii spre drum, nu mai văzu pe nimeni. Vîntul răsucea vîrtejuri de pulbere calcaroasă și le mîna în sus, ca o pleavă... Pulbere de calcar dispreţuitoare...

Judym o luă la fugă.

Făcu ocolul pădurii, apoi porni prin mijlocul pășunilor mlăștinoase. Se rătăci... Spre seară zări profilîndu-se înaintea sa, în cîmp, intrarea în mină.

Atunci o ură cumplită și un dispreț trufaș, asemenea unui bot înarmat cu colți, se căscă în pieptul său. Merse mai departe.

Se opri pe malul apei largi, revărsate. În buruienile scunde, sărace, îngălbenite, mustea elești negru al morții, care își clătina deasupra minei adînci valurile

diabolice. Apa întunecată părea că visează, că aşteaptă să se reverse în văgăuna scobită, să inunde beciurile pustii şi golul ispititor care atrage, soarbe, cheamă.

Judym o recunoscu. Era ea! O văzuse noaptea. În noaptea aceea... Căuta la suprafaţa apei semnul luminos, indicatorul mobil ascuţit care străpunge ca o lamă nobilă de Damasc. Şi simţi ascuţişul.

Departe, departe, dincolo de pădure, se auzea şuierul trenului ca un cuvînt tainic în care se ascunde sensul vieţii.

Chiar la picioarele lui Judym se deschidea o groapă largă, uscată, în chip de pîlnie, întoarsă cu vîrful în jos. În adîncul pămîntului, chiar în locul unde stătea el acum, şerpuiseră odinioară galerii de mină. Pe vremuri, cînd se lucrase la construcţia ce susţinea etajul, antreprenorii furaseră cît putuseră şi acum straturile de nisip, de ardezie şi de argilă se prăbuşeau sub propria lor greutate şi umpleau în cădere spaţiile goale dintre zăcămintele de cărbuni cu tot felul de resturi. Pajiştea de la suprafaţă şi tufele coborau şi ele în prăpastie formînd o vale adîncă de douăzeci de metri. În această surpătură se vedeau dîre de nisip vînăt şi galben. Cîţiva brazi piperniciţi se înălţau în jur.

Unul dintre ei creştea chiar pe marginea gropii. Una din rădăcini urma direcţia pămîntului prăbuşit, cealaltă rămăsese înfiptă pe loc. În felul acesta era ca rupt în două. O jumătate din trunchiul său se înălţa la suprafaţă, în timp ce cealaltă coborîse în prăpastie, ca o fiinţă omenească trasă în ţeapă. Restul, tras în jos o dată cu bulgării de pămînt, se încorda ca un trup supus la caznă. Rădăcinile superioare, înfipte în pămînt, se opinteau din toate puterile.

Judym coborî în groapă ca să nu-l vadă nimeni. Se trînti pe spate. Din măruntaiele pămîntului răzbătea din cînd în cînd bubuitul exploziilor de dinamită. Sus, pe cerul albastru călătoreau nori! Nori luminoşi, nori sfinţi, nori trandafirii...

Bradul cel frînt se ridica chiar deasupra capului său...

Vedea în fundul vîlcelei trunchiul lui sfîşiat din care curgeau stropi însîngeraţi de răşină. Judym contemplă locurile îndelung, imobil.

Observa fiecare fibră a cojii spintecate şi chinuite. Auzea lîngă el un plîns unic, singuratic, plînsul în faţa lui Dumnezeu.

Numai că nu ştia cine plînge...

Să fi fost oare lacrimile Joasiei ? Lacrimile hrubelor minei, asemenea unor morminte ?

Sau plîngea poate bradul cel frînt ?

CUPRINS

Pag.

Stefan Zeromski. Viaţa şi opera 5

PARTEA ÎNTÎIA

Venus din Milo 31
În sudoarea frunţii 58
Himere 85
Tristeţe 107
Practica unui medic 112
Dyzio cel neastîmpărat 128
Cisy 142
Tuberoza 158
Vino ! 166
Mărturisiri 168

PARTEA A DOUA

Idei provinciale dintre cele mai onorabile . . . 231
Bătrînii 244
„Lacrima care a curs din ochii tăi..." 262
În zori... 269
La drum 277
În amurg 299
Furie de cizmar 308
Încotro vezi cu ochii 314
Glikauf ! 341
Pelerinul 353
Asperges me 373
Daimonion 381
Bradul frînt 385

Responsabil de carte : L. Costin
Tehnoredactor : E. Eschenasy
Corector : E. Găvănescu

Dat la cules 18.11.57. Bun de tipar 31.01.58. Tiraj 12.150 ex. Hîrtie semi velină mată de 65 gr. m². Ft. 540×840/16. Coli de tipar 25. Ediția I. Comanda 1618. Planșe tiefdruck 1. A. nr. 02225. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 884—31=R.

Tiparul executat sub com. nr. 1736 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN", București — R.P.R.